ÚRSKURÐUR
ÓBYGGÐANEFNDAR

Mál nr. 2/2009

Skagafjörður ásamt Almenningi

norðan Hrauna en án Lágheiðar

ÓBYGGÐANEFND

10. október 2011

EFNISYFIRLIT

1 ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD 5
2 MÁLSMEÐFERÐ 5
2.1 Hlutverk óbyggðanefndar 5
2.2 Vestanvert Norðurland, nyrðri hluti, tekið til umfjöllunar: Tröllaskagi norðan Öxnadalsheiðar (svæði 7B) 6
2.3 Lýstar kröfur og kynning 7
2.4 Mál nr. 2/2009, Skagafjörður ásamt Almenningi norðan Hrauna en án Lágheiðar 8
3 KRÖFUGERÐ 10
3.1 Kröfur íslenska ríkisins 10
3.1.1 Þjóðlenda 10
3.1.1.1 Almenningur norðan Hrauna 10
3.1.1.2 Flókadalsafrétt og Hrolleifsdalsafrétt 10
3.1.1.3 Unadals- og Deildardalsafréttir 11
3.1.1.4 Kolbeinsdalsafrétt (Hólaafrétt) 11
3.1.1.5 Silfrastaðaafrétt 11
3.1.2 Hólar 12
3.2 Almenningur norðan Hrauna 12
3.2.1 Kröfur Arnfríðar Erlendsdóttur o.fl. vegna Mánár 12
3.2.2 Kröfur Guðmundar Viðars Péturssonar og Gáseyrarinnar ehf. vegna Hrauna 13
3.3 Kröfur Sveitarfélagsins Skagafjarðar vegna Flókadalsafréttar og Hrolleifsdalsafréttar 13
3.4 Kröfur Sveitarfélagsins Skagafjarðar vegna Unadals- og Deildardalsafrétta 14
3.5 Kröfur Sveitarfélagsins Skagafjarðar vegna Kolbeinsdalsafréttar 14
3.6 Kröfur Akrahrepps vegna Silfrastaðaafréttar 15
3.7 Kröfur Akrahrepps og Kirkjumálasjóðs vegna Krosslands 15
4 GÖGN OG GAGNAÖFLUN 17
4.1 Inngangur 17
4.2 Rannsóknarskylda óbyggðanefndar 17
4.3 Vettvangsferð 18
4.4 Skýrslutökur 18
5 SAGA LANDSVÆÐA 19
5.1 Almenningur norðan Hrauna 19
5.1.1 Landnám 19
5.1.2 Nýting, réttindi og afmörkun 19
5.1.3 Aðliggjandi og tengd svæði 21
5.1.3.1 Hraun 22
5.1.3.2 Hrólfsvellir (Hrolleifsvellir) 24
5.1.3.3 Máná 26
5.2 Flókadalsafrétt og Hrolleifsdalsafrétt 28
5.2.1 Landnám 28
5.2.2 Flókadalsafrétt, nýting réttindi og afmörkun 28
5.2.3 Hrolleifsdalsafrétt, nýting réttindi og afmörkun 33
5.2.4 Aðliggjandi og tengd svæði 35
5.2.4.1 Tunga (ásamt hjáleigum) 35
5.2.4.2 Háakot (hjáleiga Tungu) 36
5.2.4.3 Hringur (hjáleiga Tungu) 36

5.2.4.4 Skeið 37
5.2.4.5 Stóra-Þverá (Stærri Þverá) 37
5.2.4.6 Minni-Þverá (hjáleiga frá Stóru Þverá) 38
5.2.4.7 Barð 38
5.2.4.8 Stóru-Reykir 41
5.2.4.9 Klón (Kló) 41
5.2.4.10 Hraun í Unadal 41
5.2.4.11 Þverá 42
5.2.4.12 Illugastaðir 42
5.2.4.13 Krakavellir 43
5.2.4.14 Steinavellir 44
5.2.4.15 Grundarland 44
5.2.4.16 Bjarnastaðir í Hofshreppi 45
5.2.4.17 Spáná 45
5.3 Unadals- og Deildardalsafréttir 46
5.3.1 Landnám 46
5.3.2 Unadalsafrétt, nýting réttindi og afmörkun 47
5.3.3 Deildardalsafrétt, nýting réttindi og afmörkun 51
5.3.4 Sel á Unadal og Deildardal 54
5.3.5 Aðliggjandi og tengd svæði 56
5.3.5.1 Spáná 56
5.3.5.2 Bjarnastaðagerði og Bjarnastaðir í Unadal 56
5.3.5.3 Gröf á Höfðaströnd 57
5.3.5.4 Stafn 58
5.3.5.5 Háleggsstaðir (Áleggsstaðir, Alaugsstaðir, Aleksstaðir) 58
5.3.5.6 Skuggabjörg 59
5.3.5.7 Miðhús 59
5.3.5.8 Ósland 60
5.3.5.9 Marbæli 61
5.3.5.10 Kross í Óslandshlíð 62
5.3.5.11 Sleitustaðir 62
5.3.5.12 Smiðsgerði 63
5.3.5.13 Sviðningur (Sviðingur) 64
5.3.5.14 Saurbær í Kolbeinsdal 64
5.3.5.15 Skriðuland 65
5.3.5.16 Bjarnastaðir í Kolbeinsdal 66
5.3.5.17 Atlastaðir (Hnjótafjall) 66
5.3.5.18 Tunga í Fljótahreppi 67
5.3.5.19 Hringur (hjáleiga Tungu) 67
5.3.5.20 Háakot (Háfakot) (hjáleiga Tungu) 67
5.4 Kolbeinsdalsafrétt 68
5.4.1 Landnám 68
5.4.2 Nýting, réttindi og afmörkun 68
5.4.3 Um selstöðu jarða í Hólahreppi samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* 1709 73
5.4.4 Upprekstur jarða í Hólahreppi samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* 1709 75
5.4.5 Aðliggjandi og tengd svæði 76
5.4.5.1 Bygghóll 76
5.4.5.2 Hnjótafjall og Vífilsstaðir 79

5.4.5.3 Skíðadalsafrétt 80
5.4.5.4 Bjarnastaðir í Hólahreppi 80
5.4.5.5 Fjall í Kolbeinsdal 81
5.4.5.6 Víðines (Víðirnes) 83
5.4.5.7 Hólar í Hjaltadal 84
5.4.5.8 Baugasel 84
5.4.5.9 Kot í Svarfaðardal 85
5.4.5.10 Sveinsstaðir í Skíðadal 85
5.4.5.11 Kóngsstaðir í Skíðadal 86
5.5 Silfrastaðaafrétt 86
5.5.1 Landnám 86
5.5.2 Nýting, réttindi og afmörkun 87
5.5.3 Hálfdánartungur 98
5.5.4 Krossland 99
5.5.5 Aðliggjandi og tengd svæði 104
5.5.5.1 Silfrastaðir 104
5.5.5.2 Bakkasel 111
5.5.5.3 Gil 111
5.5.5.4 Möðruvellir í Hörgárdal 112
5.5.5.5 Hólar í Hjaltadal 114
5.5.5.6 Djúpidalur í Blönduhlíð (Djúpárdalur) 116
5.5.5.7 Stóru Akrar 117
5.5.5.8 Fremrikot 118
5.5.5.9 Krókárgerði 119
6 NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR 120
6.1 Efnisskipan og sameiginleg atriði 120
6.1.1 Almennar niðurstöður óbyggðanefndar 120
6.1.2 Dómafordæmi í þjóðlendumálum 120
6.1.2.1 Yfirlit 120
6.1.2.2 Heimildir sem mæla í mót landamerkjabréfi jarðar 121
6.1.2.3 Heimildir um legu jarða til forna 123
6.2 Landnám 124
6.3 Almenningur norðan Hrauna 124
6.3.1 Inngangur 124
6.3.2 Sjónarmið aðila 124
6.3.3 Niðurstaða 126
6.4 Flókadalsafrétt og Hrolleifsdalsafrétt 130
6.4.1 Inngangur 130
6.4.2 Sjónarmið aðila 131
6.4.3 Niðurstaða 133
6.5 Unadals- og Deildardalsafréttir 138
6.5.1 Inngangur 138
6.5.2 Sjónarmið aðila 139
6.5.3 Niðurstaða 140
6.6 Kolbeinsdalsafrétt (Hólaafrétt) 148
6.6.1 Inngangur 148
6.6.2 Sjónarmið aðila 148
6.6.3 Niðurstaða 150
6.7 Silfrastaðaafrétt, Hálfdánartungur og Krossland 156
6.7.1 Inngangur 156

6.7.2 Sjónarmið aðila 156
6.7.3 Niðurstaða 158
6.8 Um málskostnað 166
7 ÚRSKURÐARORÐ 167

VIÐAUKI

Almennar niðurstöður óbyggðanefndar með viðaukum. Svæði 1–7 suður.

FYLGISKJÖL

I. Kort

II. Aðilaskrá

III. Skjalaskrá

1 ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD

Mánudaginn 10. október 2011 er tekið fyrir mál nr. 2/2009, Skagafjörður ásamt Almenningi norðan Hrauna en án Lágheiðar, og í því kveðinn upp svohljóðandi

ÚRSKURÐUR

Úrskurð þennan kveða upp Karl Axelsson, formaður, og nefndarmennirnir Allan V. Magnússon og Hulda Árnadóttir.

Aðilar málsins eru:[1]
Fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna þjóðlendna.
(Hafdís Ólafsdóttir, skrifstofustjóri lögfræðisviðs fjármálaráðuneytis.)[2]
Arnfríður Erlendsdóttir og fleiri vegna Mánár.
(Kristján Þorbergsson hrl.)
Guðmundur Viðar Pétursson og Gáseyrin ehf. vegna Hrauna.
Sveitarfélagið Skagafjörður vegna Deildardalsafréttar, Flókadalsafréttar, Hrollleifsdalsafréttar, Kolbeinsdalsafréttar og Unadalsafréttar.
Akrahreppur vegna Silfrastaðaafréttar.
Akrahreppur og Kirkjumálasjóður vegna Krosslands.
(Ólafur Björnsson hrl.)

2 MÁLSMEÐFERÐ

2.1 Hlutverk óbyggðanefndar

Hinn 1. júlí 1998 tóku gildi lög um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Lögin kveða á um að starfa skuli óbyggðanefnd sem hafi með höndum eftirfarandi hlutverk, skv. 7. gr.:

a) Að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
b) Að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
c) Að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Af ákvæði 7. gr. leiðir að gildistaka þjóðlendulaga, nr. 58/1998, og úrskurðir óbyggðanefndar, fela ekki í sér afstöðu til réttinda einstakra aðila yfir eignarlandi eða hver séu mörk milli eignarlanda og leiða ekki til neinna breytinga þar á.

[1] Sjá nánar í aðilaskrá (fylgiskjal II), sbr. einnig skýringu í neðanmálsgrein við 3. kafla varðandi landsvæði sem einungis koma til umfjöllunar að því er varðar ákvörðun málskostnaðar.
[2] Andri Árnason hrl. sá um hagsmunagæslu fyrir hönd fjármálaráðherra á fyrstu stigum málsins, sbr. kröfulýsingu ríkisins, dags. 11. maí 2009. Í aðdraganda vettvangsferðar, sem fram fór 1. september 2009, var tilkynnt að Þorsteinn Magnússon, þá lögfræðingur í fjármálaráðuneyti, hefði tekið við því verkefni og var hagsmunagæslan á hans hendi þegar málið var tekið til úrskurðar. Loks var tilkynnt með bréfi, dags. 3. ágúst 2010, að Hafdís Ólafsdóttir, skrifstofustjóri lögfræðisviðs ráðuneytisins yrði í forsvari fyrir fjármálaráðherra vegna málsins.

2.2 Vestanvert Norðurland, nyrðri hluti, tekið til umfjöllunar: Tröllaskagi norðan Öxnadalsheiðar (svæði 7B)

Með bréfi, dagsettu 29. mars 2007, tilkynnti óbyggðanefnd fjármálaráðherra þá ákvörðun sína að taka til umfjöllunar tiltekið landsvæði á vestanverðu Norðurlandi, sbr. 8., 11. og 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Landsvæði þetta, hið sjöunda í röðinni hjá óbyggðanefnd, tók til Eyjafjarðarsýslu, Skagafjarðarsýslu og Austur-Húnavatnssýsla austan Blöndu, auk Hofsjökuls. Í bréfi óbyggðanefndar til fjármálaráðherra, dags. 3. október 2007, var vísað til nýlegra dóma og úrskurða og þeirri fyrirspurn komið á framfæri hvort kröfugerð ríkisins myndi að meira eða minna leyti byggja á sambærilegum málsgrundvelli og í tilvikum Esju og Smjörfjalla. Væri það mat fjármálaráðherra taldi óbyggðanefnd óhjákvæmilegt að fresta umfjöllun um viðkomandi hluta af svæði 7 þar til umrædd afstaða dómstóla lægi fyrir. Í bréfi, dags. 7. desember 2007, var þess farið á leit fyrir hönd fjármálaráðherra að umfjöllun um svæði 7 yrði skipt þannig að einungis syðri hluti svæðisins yrði til meðferðar fyrst. Óbyggðanefnd féllst á þessa beiðni fjármálaráðherra með bréfi, dags. 28. desember 2007. Landsvæði það sem til umfjöllunar var eftir þessa breytingu var nefnt vestanvert Norðurland, syðri hluti (7A), og úrskurðir í málum sem þar risu voru kveðnir upp 19. júní 2009.

Að því er varðar nyrðri hluta vestanverðs Norðurlands (svæði 7B), var fjármálaráðherra upphaflega veittur frestur með bréfi, dagsettu 28. október 2008, til að lýsa þar kröfum um þjóðlendur, væri um slíkar kröfur að ræða. Kröfulýsingarfrestur var upphaflega til 31. janúar 2009 en framlengdur til 11. maí sama árs og með því orðið við rökstuddri beiðni ráðuneytisins.

Sýslumönnum og fyrirsvarsmönnum viðkomandi sveitarfélaga, þ.e. Sveitarfélagsins Skagafjarðar, Akrahrepps, Fjallabyggðar, Dalvíkurbyggðar, Arnarneshrepps og Hörgárbyggðar, var tilkynnt um ákvörðun óbyggðanefndar og gerð grein fyrir framhaldinu.

Með bréfi lögmanns fjármálaráðherra, dags. 8. janúar 2009, var þess farið á leit að afmörkun á svæði 7B, þ.e. nyrðri hluta hins upphaflega svæðis 7, yrði breytt til vesturs, þannig að svokallaður Skagi félli þar utan við. Óbyggðanefnd samþykkti þessa málaleitan með bréfi, dags. 21. janúar 2009, og afmarkaði svæðið nánar tiltekið svo: Héraðsvötnum er fylgt frá ósum og þar til Norðurá rennur í þau. Þá er Norðurá fylgt í Norðurárdal og yfir Öxnadalsheiði í Öxnadal. Síðan er Öxnadalsá fylgt þar til hún fellur í Hörgá og Hörgá til ósa. Að öðru leyti afmarkast svæðið af hafi.

Svæði 7B, afmarkað svo sem að framan greinir, nefnist vestanvert Norðurland, nyrðri hluti: Tröllaskagi norðan Öxnadalsheiðar, og er til meðferðar í málum nr. 1 og 2/2009.

2.3 Lýstar kröfur og kynning

Kröfulýsingar fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins um þjóðlendur á vestanverðu Norðurlandi, nyrðri hluta, bárust óbyggðanefnd þann 11. maí 2009. Síðar í þeim mánuði, nánar tiltekið 22. maí, var birt tilkynning í Lögbirtingablaðinu um málsmeðferð á framangreindu svæði og útdráttur úr þjóðlendukröfum íslenska ríkisins, ásamt uppdrætti, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Skorað var á þá sem teldu til eignarréttinda á því landsvæði sem félli innan kröfusvæðis ríkisins að lýsa kröfum sínum fyrir óbyggðanefnd í síðasta lagi 25. ágúst 2009. Þá kom fram að yfirlýsingu um kröfugerð yrði þinglýst á þær fasteignir á svæðinu sem skráðar væru í þinglýsingabók og málið varðaði. Útdráttur úr efni tilkynningarinnar var birtur í Morgunblaðinu 31. maí 2009.

Kröfugerð ríkisins var aðgengileg á skrifstofum sýslumanna á Sauðárkróki, Siglufirði og Akureyri, viðkomandi sveitarfélaga, auk heimasíðu og skrifstofu óbyggðanefndar.

Í september 2009 barst óbyggðanefnd erindi íslenska ríkisins þar sem gerðar voru nokkrar breytingar á áður fram komnum þjóðlendukröfum og því til skýringar vísað til vettvangsferðar og nánari rannsóknar á fyrirliggjandi gögnum. Í þessum breytingum fólst að nokkur þjóðlendukröfusvæði voru stækkuð. Tilkynning óbyggðanefndar um framangreint birtist í Lögbirtingarblaðinu 5. mars 2010 og var skorað á þá sem teldu til eignarréttinda innan kröfusvæðis ríkisins og ekki höfðu þegar lýst kröfum sínum að gera það í síðasta lagi 7. júní 2010. Útdráttur úr efni tilkynningarinnar var birtur í Morgunblaðinu 14. apríl 2010.

Gefið var út yfirlit yfir allar lýstar kröfur og þær færðar inn á uppdrátt. Auk þjóðlendukrafna íslenska ríkisins í tveimur hlutum bárust fjórar kröfulýsingar vegna ríkisjarða og þrettán kröfulýsingar einstaklinga, sveitarfélaga og annarra lögaðila. Sumar af hinum síðastnefndu sköruðust eða vörðuðu fleiri en eitt landsvæði sameiginlega. Lögboðin kynning fór fram með því að yfirlit og uppdráttur lágu frammi á skrifstofum viðkomandi sýslumanna frá 5. mars til og með 6. apríl 2010, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998. Athugasemdafrestur var til 13. apríl 2010. Sérstök kynning á viðbótarkröfum íslenska ríkisins hófst á sama tíma og kynning á heildarkröfum en frestur til að lýsa kröfum vegna þeirra fyrrnefndu rann út 7. júní 2010. Framangreind kynningargögn voru einnig aðgengileg á skrifstofum viðkomandi sveitarfélaga, auk heimasíðu og skrifstofu óbyggðanefndar.

Á síðari stigum málsmeðferðar bárust tvær kröfulýsingar frá gagnaðilum íslenska ríkisins og fimm kröfulýsingar íslenska ríkisins og annarra féllu niður.

2.4 Mál nr. 2/2009, Skagafjörður ásamt Almenningi norðan Hrauna en án Lágheiðar

Þjóðlendukröfusvæði íslenska ríkisins var skipt niður í tvö mál, þ.e. mál nr. 1/2009, Eyjafjörður ásamt Lágheiði en án Almennings norðan Hrauna og mál nr. 2/2009, Skagafjörður ásamt Almenningi norðan Hrauna en án Lágheiðar.

Vettvangsferð í máli nr. 2/2009 fór svo sem áður greinir fram 1. september 2009, sjá nánar í kafla 4.3, en málið var fyrst tekið fyrir á fundi óbyggðanefndar og forsvarsmanna málsaðila 19. nóvember 2009. Við fyrstu fyrirtöku var gerð grein fyrir því að óbyggðanefnd skipuðu í málinu þau Karl Axelsson, formaður, Allan V. Magnússon og Hulda Árnadóttir. Gefið var færi á athugasemdum en engar slíkar komu fram. Lögð voru fram skjöl málsins ásamt skjalaskrá og upplýst um ýmis atriði varðandi gagnaöflun nefndarinnar. Þá var vakin athygli á þinglýsingu athugasemdar um yfirstandandi þjóðlendumál á landsvæði á ágreiningssvæði, skv. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998, og óskað eftir að lögmenn gerðu umbjóðendum sínum grein fyrir því atriði. Einnig var gerð grein fyrir mikilvægi þess að lögmenn og óbyggðanefnd ynnu saman að því að þeir sem hagsmuna ættu að gæta gerðust aðilar að málinu. Þá var því beint til lögmanna að kanna hvort ljúka mætti málinu að einhverju eða öllu leyti með sátt, sbr. 15. gr. þjóðlendulaga.

Þá samþykkti óbyggðanefnd að verða við rökstuddri beiðni íslenska ríkisins um tilteknar breytingar á kröfum í málum á svæði 7B, þar á meðal aukningu krafna vegna Kolbeinsdalsafréttar. Höfðu gagnaðilar íslenska ríkisins áður fengið frest til að koma fram með athugasemdir vegna þessa. Var því beint til hlutaðeigandi lögmanna að þeir gerðu kröfur fyrir hönd umbjóðenda sinna ef þess væri þörf vegna aukningar á kröfum ríkisins. Var þeim veittur frestur til 3. desember 2009 til að skila slíkum kröfum. Þá var fjármálaráðherra veittur frestur til 22. desember 2009 til skila á greinargerð.

Við aðra fyrirtöku, 21. janúar 2010, var gagnaðilum ríkisins veittur frestur til 18. febrúar til skila á greinargerðum. Þá var lögð fram greinargerð af hálfu íslenska ríkisins. Við þetta tækifæri voru einnig lögð fram frekari gögn og leitast við að upplýsa málið að öðru leyti.

Við þriðju fyrirtöku málsins, 11. mars 2010, voru lagðar fram greinargerðir af hálfu gagnaðila ríkisins. Þá voru lögð fram frekari gögn.

Við fjórðu fyrirtöku málsins, 9. apríl 2010, var farið yfir fyrirkomulag aðalmeðferðar og lögð fram frekari gögn.

Aðalmeðferð fór fram 30. apríl 2010 og fólst í skýrslutökum og munnlegum málflutningi, sjá nánar í kafla 4.4. Við málflutning kom m.a. fram að lögmenn teldu ekki sáttagrundvöll í málinu, sbr. 1. mgr. 15. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998. Var málið tekið til úrskurðar að loknum málflutningi.

Loks var málið endurupptekið 12. september 2011. Voru þá lögð fram ný gögn og farið yfir tiltekin atriði varðandi kröfugerð aðila, auk þess sem lögmenn tjáðu sig

um endurflutning málsins. Ekki var talin þörf á endurflutningi og var málið því tekið til úrskurðar að nýju.

3 KRÖFUGERÐ[3]

3.1 Kröfur íslenska ríkisins

Í máli þessu gerir íslenska ríkið annars vegar kröfu um þjóðlendu og hins vegar kröfu vegna ríkisjarðarinnar Hóla. Hin síðarnefnda miðar við að Kolbeinsdalsafréttur sé í afréttareign jarðarinnar Hóla.

3.1.1 Þjóðlenda

3.1.1.1 Almenningur norðan Hrauna

Upphafspunktur er við ós Hrólfsvallaár (1). Þaðan er haldið til austurs með Hrólfsvallaá í Illviðrahnjúk (2). Frá þeim stað liggur línan um fjallseggjar í Dalaleðarbrún á Mánárhyrnu (3). Þaðan er línan dregin beina stefnu til sjávar í svokölluðu Grænaforvaði neðanundir Mánárskriðum (4). Þaðan er fylgt sjávarborði til suðurs að upphafspunkti við ós Hrólfsvallaár.

3.1.1.2 Flókadalsafrétt og Hrolleifsdalsafrétt

Flókadalsafrétt

Upphafspunktur er þar sem Nyrðriá fellur í Flókadalsá (1). Þaðan er Nyrðriá fylgt til upptaka (botn Nyrðriárdals) (2) og línan síðan dregin beina stefnu til fjallseggjar á fyrrum hreppamörkum Fljótahrepps og Hofshrepps (3). Þaðan er fyrrum hreppamörkunum fylgt til suðausturs norðan til í Grjótárdalshyrnu (964 m) (4). Þaðan er háfjalli austan Seljárdals fylgt í Dagmálaskálar (915 m) (5) og þaðan í norðvesturhorn fjallsins (6). Þaðan er línan dregin til suðvesturs í Flókadalsá (7) og henni síðan fylgt í upphafspunkt.

Hrolleifsdalsafrétt

Upphafspunktur er á hornmarki milli fyrrum hreppamarka Fellshrepps, Fljótahrepps og Hofshrepps (1). Þaðan er fyrrum hreppamörkum Fellshrepps og Fljótahrepps fylgt til norðurs í Setafjall (705 m skv. dönsku herforingjaráðskortunum) (2). Þaðan er haldið til suðvesturs í Hrolleifsdalsá þar sem Barnadalsá rennur í hana (3). Þaðan er Barnadalsá fylgt til suðurs að upptökum í háfjalli (allt að fyrrum hreppamörkum Fellshrepps og Hofshrepps) (4). Þaðan er hreppamörkunum fylgt til austurs í upphafspunkt.

[3] Sjá einnig fylgiskjöl nr. I (kort) og II (aðilaskrá). Upphaflega var kröfum einnig lýst vegna ríkisjarðanna Barðs, Móafells og Tungu. Breytingar á kröfulínu ríkisins við meðferð málsins hafa hins vegar leitt til þess að þær falla nú utan þjóðlendukröfusvæðis og koma því ekki til umfjöllunar í úrskurði þessum.

3.1.1.3 Unadals- og Deildardalsafréttir

Upphafspunktur er á sýslumörkum í sunnanverðum Hákömbum við Deildardalsjökul (1085 m) (1). Þaðan er fyrrum sveitarfélagamörkum (Hofshrepps og Hólahrepps) fylgt til suðvesturs og síðan vesturs allt þar til komið er á móts við botn Úlfsskálar (2). Þaðan er línan dregin til norðvesturs fyrir botn Skuggabjargadals í fjallsegg á Björk (915 m) (3). Þaðan er línan dregin um háfjall Bjarkar til norðurs þar til komið er að skurðpunkti (4) við línu sem dregin er beina stefnu frá Grænalækjardragi í skarð í fjallsegginni og áfram í sömu stefnu til suðurs. Frá nefndum skurðpunkti er línan dregin til norðurs í umrætt skarð í fjallsegginni (5) og þaðan í Grænalækjardrag (6). Frá Grænalækjardragi er línan dregin beina stefnu í átt að vörðu sem stendur við Deildardalsá, skammt frá þeim stað þar sem bærinn Stafn stóð, og í Deildardalsá (7). Þaðan er Deildará fylgt til austurs að þeim stað þar sem Brunná fellur í hana (8). Síðan er Brunná fylgt til fremstu upptaka í miðfjalli (Ennishnjúkur) (9). Þaðan er haldið til norðvesturs í Hrafnabjargarskál (10). Þaðan er árfarvegi úr skálinni fylgt í Unadalsá austan við Spáná (Spræná) (11). Þaðan er Unadalsá fylgt til austurs að Grjótá (12). Þaðan er Grjótá fylgt til upptaka í háfjalli á fyrrum hreppamörkum Hofshrepps og Fljótahrepps (13). Þaðan er fylgt fyrrum hreppamörkum (Fljótahrepps og Hofshrepps) og síðar sýslumörkum um Hákamba til suðurs allt að upphafspunkti við Deildardalsjökul.

3.1.1.4 Kolbeinsdalsafrétt (Hólaafrétt)

Upphafspunktur er við upptök Heljarár í Deildardalsjökli (1). Þaðan er Heljará fylgt til suðurs að þeim stað þar sem Heljargil þrýtur (2). Þaðan er línan dregin yfir Kolbeinsdalsá, beina stefnu í stóran rauðan stein sem stendur austan við Háaleiti (3). Þaðan er línan dregin eftir sömu stefnu upp á há-Elliða (4). Þaðan er línan dregin austur hæstu brúnir þar til komið er á móts við upptök Strangalækjar á Víðinesdal (5). Þaðan er línan dregin beint í upptök Strangalækjar og honum fylgt þar til hann fellur í Víðinesá (6). Þaðan ræður sjónhending yfir svonefndan Fremri-Moshól til háfjalls (7) milli Fremri-Grjótárdals og Hóladals. Þaðan ráða háfjöll merkjum til suðurs og síðan austurs allt að vestanverðum Tungnahryggsjökli (8). Þaðan er haldið með háfjöllum til suðausturs með sunnanverðum Tungnahryggsjökli að sýslumörkum Skagafjarðar- og Eyjafjarðarsýslna (9). Þaðan er sýslumörkum fylgt til norðurs sem leið liggur allt að upphafspunkti í Deildardalsjökli við upptök Heljarár.

3.1.1.5 Silfrastaðaafrétt

Upphafspunktur er þar sem Grjótá fellur í Heiðará á sýslumörkum í Norðurárdal (1). Þaðan er haldið með Grjótá og síðan eystri Grjótárdal, yfir Grjótárdalsdrög að fyrrum hornmarki milli Akrahrepps, Skriðuhrepps og Öxnadalshrepps (2). Síðan er fyrrum hreppamörkum Akrahrepps og Skriðuhrepps fylgt allt að fyrrum hornmarki milli Akrahrepps, Skriðuhrepps og Hólahrepps við Hjaltadalsjökul (3). Þaðan með fyrrum hreppamörkum Akrahrepps og Hólahrepps um Suðurárdalshnjúk í Reykjanibbu (1302

m) (4). Þaðan er háfjallinu fylgt til suðvesturs í 1298 m hæðarpunkt (5) og síðan til suðausturs í 1247 m hæðarpunkt (6) vestan við botn Seljadals. Þaðan er línan áfram dregin eftir háfjöllum í 1224 m hæðarpunkt (7) norðvestan við botn Smaladals. Þaðan er háfjallinu enn fylgt til vesturs og síðan suðvesturs í 1209 m hæðarpunkt (8) fyrir botni á Fýlsmýrum og Kleifum og síðan í 1210 m hæðarpunkt (9) fyrir botni Fletjárdals. Þaðan er Fletjá fylgt suður í Valagilsá (10). Þaðan með Valagilsá í Norðurá (11). Þaðan er Norðurá fylgt og síðar Heiðará uns komið er að Grjótá, sem er upphafspunktur.

3.1.2 Hólar

Þær kröfur eru gerðar til óbyggðanefndar, að hafnað verði þjóðlendukröfum innan merkja jarðarinnar Hóla, Sveitarfélaginu Skagafirði, sbr. afmörkun jarðarinnar í landamerkjabréfi dags. 20. maí 1890.

Þá er af hálfu íslenska ríkisins krafist, að viðurkenndur verði fullkominn afnotaréttur ríkisins að landi innan lýstra merkja ríkisjarða, sem kann að verða úrskurðað þjóðlenda, skv. 5. gr. sbr. c-lið 7. gr. laga nr. 58/1998. Undir afnotarétt falli öll venjubundin afnot, að fornu og nýju, þ. á m. upprekstrar-, beitar- og námuréttur ásamt veiði í vötnum. Krafa um afnotarétt tekur til Kolbeinsdalsafréttar eins og hann er afmarkaður í kröfugerð ríkisins um þjóðlendur.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur því verið lýst yfir að í þjóðlendukröfu felist ekki afsal á landi í eigu ríkisins og því ætti niðurstaða óbyggðanefndar gagnvart ríkisjörðum að ráðast af sömu atriðum og lögð eru til grundvallar um annað eignarland.

3.2 Almenningur norðan Hrauna

3.2.1 Kröfur Arnfríðar Erlendsdóttur o.fl. vegna Mánár

Gerð er sú krafa að auk staðfestingar á beinum eignarrétti eigenda jarðarinnar að öllu landi innan marka landamerkjabréfs jarðarinnar frá 2. október 1885, verði suðurmörk hennar talin liggja sunnar en bréfið greinir og að staðfestur verði beinn eignarréttur að sveitarfélagsmörkum við Skagafjörð. Samkvæmt því er kröfulína dregin svo á uppdrætti: „Upphafspunktur er við ós Mánár (1). Þaðan upp eftir ánni þar til hún skiptir sér við Stapatungu og áfram eftir á þeirri er rennur vestanvert við tunguna fram að dæld (2) er liggur upp undir klettinum Stapa og eftir dældinni í Stapa (3). Frá Stapa bein lína í Illviðrahnjúk (4). Frá honum í norðvestur eftir vatnaskilum í 726 m háan hnjúk á sveitarfélagamörkum (5) og bein lína úr honum í Almenningsnöf (6). Þaðan eftir strandlengjunni í upphafspunkt.“

Til vara er þess krafist að verði hluti þess lands sem krafist er beins eignarréttar að talinn þjóðlenda þá verði Máná talin eiga afréttareign á Almenningi norðan Hrauna.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar eða samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.2.2 Kröfur Guðmundar Viðars Péturssonar og Gáseyrarinnar ehf. vegna Hrauna

Gerð er sú krafa að viðurkenndur verði beinn eignarréttur aðila að öllu landi Hrauna innan þeirra merkja sem ráða má af framlögðu landamerkjabréfi frá 21. janúar 1890: „M.ö.o. er gerð sú krafa að viðurkennt verði að allt landsvæði milli upphafspunkts í kröfulýsingu ríkisins, sem er við ós Hrólfsvallaár (1), þaðan til austurs með Hrólfsvallaá í Illviðrahnjúk (2) og frá honum til norðvesturs um hátind Mánárfjalls og Mánárhyrnu til sjávar í svokölluðu Grænaforvaði neðanundir Mánárskriðum (3). Þaðan er fylgt sjávarborði til suðurs við upphafspunkt við ós Hrólfsvallaár, sé háð beinum eignarrétti, og því beri að hafna þjóðlendukröfu ríkisins.“

Í kröfunni er jafnframt talin felast krafa um fullkominn afnotarétt aðila að landi innan merkja Hrauna sem kann að verða úrskurðað þjóðlenda. Þar undir falli öll venjubundin afnot, að fornu og nýju.

Til vara er þess krafist að viðurkenndur verði fullkominn afnotaréttur þeirra í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum, að fornu og nýju fari svo að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Loks er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar eða samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.3 Kröfur Sveitarfélagsins Skagafjarðar vegna Flókadalsafréttar og Hrolleifsdalsafréttar

Þess er krafist aðallega að viðurkennt verði að eigandi Flókadalsafréttar og Hrolleifsdalsafréttar eigi beinan eignarrétt að öllu landi sem er innan neðangreindrar lýsingar og að viðurkennt verði að heildarlandamerki landsvæðanna séu eins og merkjum er lýst hér:

Flókadalsafrétt: „Upphafspunktur er þar sem Nyrðriá fellur í Flókadalsá (1). Þaðan er Nyrðriá fylgt til upptaka (botn Nyrðriárdals) (2) og línan síðan dregin beina stefnu til fjallseggjar á fyrrum hreppamörkum Fljótahrepps og Hofshrepps (3). Þaðan er fyrrum hreppamörkunum fylgt til suðausturs norðan til í Grjótárdalshyrnu (964 m) (4). Þaðan er háfjalli austan Seljárdals fylgt í Dagmálaskálar (915 m) (5) og þaðan í norðvesturhorn fjallsins (6). Þaðan er línan dregin til suðvesturs í Flókadalsá (7) og henni síðan fylgt í upphafspunkt.“

Hrolleifsdalsafrétt: „Upphafspunktur er á hornmarki milli fyrrum hreppamarka Fellshrepps, Fljótahrepps og Hofshrepps (1). Þaðan er fyrrum hreppamörkum Fellshrepps og Fljótahrepps fylgt til norðurs í Setafjall (705 m skv. dönsku herforingjaráðskortunum) (2). Þaðan er haldið til suðvesturs í Hrolleifsdalsá þar sem Barnadalsá rennur í hana (3). Þaðan er Barnadalsá fylgt til suðurs að

upptökum í háfjalli (allt að fyrrum hreppamörkum Fellshrepps og Hofshrepps) (4). Þaðan er hreppamörkunum fylgt til austurs í upphafspunkt.“

Þess er krafist til vara að viðurkenndur verði fullkominn afnotaréttur í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum, að fornu og nýju, fari svo að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar eða samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.4 Kröfur Sveitarfélagsins Skagafjarðar vegna Unadals- og Deildardalsafrétta

Þess er krafist aðallega að viðurkennt verði að eigandi Unadalsafréttar og Deildardalsafréttar, eigi beinan eignarrétt að öllu landi sem er innan neðangreindrar lýsingar og að viðurkennt verði að heildarlandamerki landsvæðisins séu eins og merkjum er lýst hér: „Upphafspunktur er á sýslumörkum í sunnanverðum Hákömbum við Deildardalsjökul (1). Þaðan er fyrrum sveitarfélagamörkum (Hofshrepps og Hólahrepps) fylgt til suðvesturs allt að suðvesturmerkjum Skuggabjarga í Óslandshlíðarfjöllum (2). Frá þeim stað er fylgt suðausturmerkjum Skuggabjarga og síðar Háleggsstaða til norðurs í Deildará (3). Þaðan er Deildará fylgt til austurs að þeim stað þar sem Brunná fellur í hana (4). Síðan er Brunná fylgt til upptaka í miðfjalli (Ennishnjúkur) (5). Þaðan er haldið til norðvesturs í Hrafnbjargarskál (6). Þaðan er árfarvegi úr skálinni fylgt í Unadalsá austan við Spáná (7). Þaðan er Unadalsá fylgt til austurs að Grjótá (8). Þaðan er Grjótá fylgt til upptaka í háfjalli í fyrrum hreppamörkum (9). Þaðan er fylgt fyrrum hreppamörkum (Fljótahrepps og Hofshrepps) og síðar sýslumörkum um Hákamba til suðurs allt að upphafspunkti við Deildardalsjökul.“

Í kröfunni felst jafnframt krafa um fullkominn afnotarétt aðila að landi innan afréttanna sem kann að verða úrskurðað þjóðlenda. Þar undir falli öll venjubundin afnot, að fornu og nýju.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar eða samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.5 Kröfur Sveitarfélagsins Skagafjarðar vegna Kolbeinsdalsafréttar

Þess er krafist aðallega að viðurkennt verði að framangreindur eigandi Kolbeinsdalsafréttar hafi beinan eignarrétt að öllu landi sem tilheyrir landsvæðinu og að viðurkennd verði að heildarlandamerki landsvæðisins séu eins og merkjum er lýst hér á eftir: „Upphafspunktur er við upptök Heljarár í Deildardalsjökli (1). Þaðan er Heljará fylgt til suðurs að þeim stað þar sem Heljargil þrýtur (2). Þaðan er línan dregin yfir Kolbeinsdalsá, beina stefnu í stóran rauðan stein sem stendur austan við Háaleiti (3). Þaðan er línan dregin eftir sömu stefnu upp á há-Elliða (4). Þaðan er línan dregin austur hæstu brúnir þar til komið er á móts við upptök Strangalækjar á Víðinesdal (5). Þaðan er línan dregin beint í upptök Strangalækjar og honum fylgt þar

til hann fellur í Víðinesá (6). Þaðan ræður sjónhending yfir svonefndan Fremri-Moshól til háfjalls (7) milli Fremri-Grjótárdals og Hóladals. Þaðan ráða háfjöll merkjum til suðurs og síðan austurs allt að vestanverðum Tungnahryggsjökli (8). Þaðan er haldið með háfjöllum til suðausturs með sunnanverðum Tungnahryggsjökli að sýslumörkum Skagafjarðar- og Eyjafjarðarsýslna (9). Þaðan er sýslumörkum fylgt til norðurs sem leið liggur allt að upphafspunkti í Deildardalsjökli við upptök Heljarár."

Til vara er þess krafist að viðurkenndur verði fullkominn afnotaréttur aðila að landi innan afréttarinnar sem kann að verða úrskurðað þjóðlenda. Þar undir falli öll venjubundin afnot, að fornu og nýju.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar eða samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.6 Kröfur Akrahrepps vegna Silfrastaðaafréttar

Gerð er sú krafa að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að öllu landi sem tilheyrir afréttinum og að viðurkennt verði að heildarlandamerki landsvæðisins séu eins og merkjum er lýst í landamerkjabréfi fyrir Silfrastaði sem útbúið var þann 31. mars 1890: „[...]Að Silfrastaðaafrjett liggur Valagilsá frá því hún fellur í Norðurá (1), út á bak við Kotaheiði, upp til þess, er Fletjardalslækr rennur í hana (2). Þá ræðr hann fram í botn á Fletjardal (3). Þaðan yfir háfjallið norðr í botn á Fýlsmýrum og Kleifum (4). Þá yfir fjall í Smaladalsbotn (5). Þaðan yfir fjall í botn Seljadal og Horni (6). Þá yfir í Miðdalsbotn (7) þaðan í Lýsá (Lúpá) á Hörgárdalsheiði, norðan undir við Hörgárdalstungur (9). Ræður svo Lýsá (10) og Víkingsá fram í botn á Víkingsdal (11). Þá yfir fjall í Vatnsgötu á Öxnadalsheiði, þar sem vötnum fyrst hallar niður af heiðinni (12). Þaðan beina línu um Tjaldhól í Kaldbaksá (13) [...]".

Til vara er þess krafist að óbyggðanefnd viðurkenni fullkominn afnotarétt aðila að landi, innan áðurlýstra merkja, sem kann að verða úrskurðað þjóðlenda. Undir afnotarétt falli öll venjubundin afnot, að fornu og nýju, þ. á m. upprekstrar-, beitar-, og námuréttur auk veiða í vötnum.

Loks er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar eða samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.7 Kröfur Akrahrepps og Kirkjumálasjóðs vegna Krosslands

Gerð er sú krafa að þjóðlendukröfu ríkisins inn á framangreint landsvæði verði hafnað og að viðurkenndur verði beinn eignarréttur aðila að öllu landi sem tilheyrir afréttarlandi þessu og að viðurkennt verði að heildarlandamerki afréttarlandsins séu eins og merkjum er lýst í landamerkjabréfum Víðivalla og Miklabæjar og jarðamatinu 1849 um Víðivelli: „Víðivellir, með bygdri hjáleigu Víkarkoti, bóndaeign, 60 hndr. að forngýldu". Jörðin Víðivellir „á landspart i Silfrastaða afrétt, hálft Krossland á móts við Miklabæ," sem á hinn helminginn, sbr. og landamerkjabréf fyrir Víðivelli sem var

útbúið þann 28. apríl 1890 og því var þinglýst 22. maí sama ár, sbr. og lýsingu landamerkjabréfi Miklabæjar: „Prestssetrið Miklibær á Krossland í Norðurárdal til helminga á móts við Víðivöllum. Sunnan að því liggur Norðurá, en að vestan Valagilsá, upp til þess, er Smalalækur fellur í hana. Þaðan ræður bein stefna eptir hæðinni neðan við Smaladalinn upp í Landshnjúk eða fjallsbrúnina fyrir ofan Landið, er ræður merkjum til norðurs. Að austan ræður liggur Seljadalsá upp að Landsendagjá, og þaðan ræður bein stefna eptir hæðunum neðan við Seljadalinn upp í fjallsbrún móti Horni neðan til.“

Til vara er þess krafist að óbyggðanefnd viðurkenni fullkominn einka afnotaréttur þeirra í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum, að fornu og nýju, fari svo að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Loks er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar eða samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

4 GÖGN OG GAGNAÖFLUN

4.1 Inngangur

Í málinu hafa verið lögð fram skjöl nr. 1-17 ásamt undirskjölum eða samtals 636 skjöl, auk 17 hliðsjónargagna. Sjá nánar í fylgiskjali nr. III (skjalaskrá).

Gagna var ýmist aflað af málsaðilum eða óbyggðanefnd, á grundvelli rannsóknarskyldu nefndarinnar. Gerð var leit að frumgögnum sem varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi á svæðinu, farið á vettvang og jafnframt teknar skýrslur af málsaðilum. Verður nú gerð nánari grein fyrir hverju þessara atriða.

4.2 Rannsóknarskylda óbyggðanefndar

Óbyggðanefnd ber að hafa frumkvæði að því að afla heimilda og gagna um eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem til meðferðar er og framkvæma rannsóknir og athuganir um staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu hafa fyrir niðurstöðu í einstökum málum, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðll., nr. 58/1998. Markmiðið er að tryggja sem best að rétt niðurstaða fáist um einstök álitaefni.

Á vegum óbyggðanefndar fór fram kerfisbundin leit að frumgögnum, prentuðum sem óprentuðum, sem líkur voru taldar á að varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem hér er til umfjöllunar. Könnun einstakra skjala-flokka skiptist á milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar og grundvallast á „Yfirliti yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“. Yfirlit þetta hefur verið kynnt lögmönnum málsaðila og engar athugasemdir komið fram. Við samningu þess naut óbyggðanefnd ráðgjafar Gunnars Friðriks Guðmundssonar sagnfræðings og Bjarkar Ingimundardóttur og Jóns Torfasonar, starfsmanna Þjóðskjalasafns Íslands.

Fyrirsvarsmönnum aðila í máli þessu var gerð grein fyrir því að þeir hefðu óskoraðan rétt til að fá upplýsingar um tilhögun gagnaöflunar á vegum óbyggðanefndar og afrit allra gagna. Jafnframt hafði óbyggðanefnd frumkvæði að því að upplýsa lögmenn um þessi atriði. Þeir gátu jafnframt bent starfsmönnum Þjóðskjalasafns eða óbyggðanefndar á gögn sem ástæða væri til að kanna eða afla. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar dregur hins vegar ekki úr skyldu málsaðila til að afla og leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á, sbr. 4. mgr. 10. gr. þjóðll. Lögmönnum/málsaðilum ber þannig að leggja sjálfstætt mat á gögn og gagnaöflun.

Þau frumgögn sem í leitirnar komu og talið var að þýðingu hefðu voru lögð fram jafnóðum við fyrirtökur í málinu. Um nánari framkvæmd gagnaöflunar vísast til greinargerða Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar um þetta efni, skjöl nr. 2 og 4. Um afraksturinn vísast til skjalaskrár, sjá fylgiskjal nr. III, þar sem skjöl Þjóðskjalasafns og óbyggðanefndar (undir yfirnúmerum 2 og 4) eru flokkuð eftir efni og uppruna.

4.3 Vettvangsferð

Óbyggðanefnd skoðaði vettvang málsins þriðjudaginn 1. september 2009, í fylgd með lögmönnum og tilteknum málsaðilum. Staðkunnugir önnuðust leiðsögn. Jafnframt voru með í för fulltrúar frá Þjóðskjalasafni Íslands og starfsfólk óbyggðanefndar.

Ekið var frá Siglufirði eftir Siglufjarðarvegi (nr. 76) að Almenningi norðan Hrauna, þar sem numið var staðar við Ófæruforvað/Grænaforvað, neðan undir Mánárskriðum. Jafnframt var litið til Almenningsnafar og Kóngssætis við sýslumörk Skagafjarðar- og Eyjafjarðarsýslu. Haldið var áfram eftir sama vegi til suðurs og farið þaðan inn á Ólafsfjarðarveg (nr. 82) og upp á Lágheiði þar sem ágreiningssvæði vegna Lágheiðar og Stífluafréttar var skoðað ásamt kennileitum á kröfulínum málsaðila. Litið var til Hvarfdals og gils í Hreppsendasúlum (úr fjalli sem talið er liggja í landi Þrasastaða). Farið var að þeim stað þar sem Fjallabyggð telur sýslumörk liggja á Lágheiði og ágreiningssvæðið skoðað. Sama leið var ekin til baka inn á Siglufjarðarveg (nr. 76) og hann ekinn til vesturs framhjá Flókadal. Ekki þótti ástæða til að fara inn Flókadal vegna slæms aðgengis að ágreiningssvæðinu. Ekið var inn á Sléttuhlíðarveg (nr. 786) austur á afleggjarann að Arnarstöðum, þaðan sem sá inn á ágreiningssvæðið í Hrolleifsdal. Farið var til baka inn á áðurnefndan Siglufjarðarveg að Höfðastrandarvegi (nr. 783), sem var ekinn til austurs og horft inn á Unadalsafrétt og Deildardalsafrétt. Ekið var til baka vestur á Siglufjarðarveg og hann ekinn suður að Hólavegi (nr. 767). Var farið eftir honum þar til komið var að malarvegi sem liggur til norðurs inn í Kolbeinsdal. Þaðan var litið til kennileita og Kolbeinsdalsafréttar. Ekin var sama leið til baka inn á Siglufjarðarveg og hann farinn til suðurs inn á Hringveg (nr. 1). Ekið var með Norðurá að Silfrastaðaafrétti og Bakkaseli á Öxnadalsheiði, þar sem litið var til kennileita.

4.4 Skýrslutökur

Við aðalmeðferð málsins gáfu eftirtaldir skýrslur og svöruðu spurningum óbyggðanefndar og lögmanna: Guðmundur Viðar Pétursson, Hraunum í Fljótum; Hreinn Júlíusson, einn af eigendum Mánár; Örn Þórarinsson, Ökrum í Vestur-Fljótum, mættur vegna Flókadalsafréttar; Hjalti Þórðarson, sem starfar við kortagerð á Sauðárkróki, mættur vegna Hrolleifsdalsafréttar og Unadals- og Deildardalsafrétta; Gunnar Guðmundsson, Víðinesi í Hjaltadal, mættur vegna Kolbeinsdalsafréttar og Agnar Halldór Gunnarsson, Miklabæ, mættur vegna Silfrastaðaafréttar.

Að einstökum efnisatriðum í skýrslum aðila er vikið í úrskurði þessum, eftir því sem tilefni er til, en uppskriftir á þeim eru meðal gagna málsins.

5 SAGA LANDSVÆÐA

Hér verða tekin til umfjöllunar eftirtalin landsvæði: Almenningur norðan Hrauna, Flókadalsafrétt og Hrolleifsdalsafrétt, Unadals- og Deildardalsafréttir, Kolbeinsdals-afrétt (Hólaafrétt), Silfrastaðaafrétt og Krossland.[4]

5.1 Almenningur norðan Hrauna

Í þeirri umfjöllun um Almenning norðan Hrauna sem hér fer á eftir verður greint frá því sem elstu ritheimildir hafa að segja um landnám á svæðinu, raktar heimildir um nýtingu, réttindi og afmörkun og gerð grein fyrir aðliggjandi og tengdum land-svæðum. Tímaröð er fylgt að mestu.

5.1.1 Landnám

Í *Landnámu* er svo ritað um landnám á því svæði er tekur til Almennings norðan Hrauna:

> Brúni enn hvíti hét maðr ágætr, son Háreks Upplendingajarls; hann fór til Íslands ad fýsi sinni ok nam land á milli Mjóvadalsár ok Úlfsdala; hann bjó á Brúnastodum. [...] Úlfr víkingr og Ólafr bekkr fóru samskipa til Íslands. Úlfr nam Úlfsdali ok bjó þar.[5]

5.1.2 Nýting, réttindi og afmörkun

Sjá má í rekaskrá Hólastóls frá 1374 að Hólar áttu Almenning norðan Hrauna:

> J afrettum oll rekagogn.[6]

Af fjarðaupptalningunni í rekaskránni má sjá að hér er átt við almenning norðan Hrauna en hann er talinn upp á milli Úlfsdala og Eyvindarár og Hrollaugsdalsár. Sömu upplýsingar koma fram í elsta hluta Sigurðarregisturs frá 1525 þar sem fjallað er um eignir Hóladómkirkju.[7]

Í elsta hluta Sigurðarregisturs frá 1525 kemur m.a. eftirfarandi fram um rekaeign Hólastóls:

> [...] med ulfdolum oll recagogn. J afrettum oll recagogn. Millum eyvindarär og hrollaugsdalsär allan reka og fluttningar.[8]

Í lögfestu sem var lesin upp þann 13. maí 1668 stendur:

> Jeg Jon Eiolfsson J Løglegu Vmbode Virduglegs Biskupsens Herra Gijsla Thorlakssonar, Lógfesti hier J dag Hoola Domkyrkiu Reka / og land J

[4] Þessi kafli er byggður á greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands, sjá skjal nr. 15. Umfjöllun um heimildir sem ekki þykja hafa þýðingu fyrir úrlausn málsins hefur verið stytt eða felld út.
[5] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, í útgáfu Jakobs Benediktssonar, Reykjavík, 1968, bls. 244.
[6] Skjöl nr. 2(119) og 2(153).
[7] Skjal nr. 2(123).
[8] Skjal nr. 2(123).

> tilteknum Takmórkum. J fyrstu med Vlffdólum allan Reka, til Jtstu Rekamarka, sem og allt Domkyrkiunnar Land, sem kallad er almenningar, og liggur millum Dalabæiar a Vlfdólum og Hrolffzvallna (j Holltz Kyrkiusogn J Fliotum) med óllum gógnum og Giædum, sem greindu Landi med Riettu filgia Eiga, og filgt hafa ad fornu og Niju, med óllum Reka fyrer sama Landi. [...] Somuleidiss fyrerbijd eg alla Ológlega Beit og Rekstra a greindu Domkyrkiunnar Landi Almenningum, [...][9]

Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu árið 1709, í lýsingu á Reykjahóli í Fljótahreppi, er einnig fjallað um Almenning. Þar segir:

> Áður segjast menn heyrt hafa af sjer eldri mönnum, að [Reykjarhóll] hafi átt lambaupprekstur frí á almennínga millum Úlfsdala og Fljóta og so hafi þá verið brúkaður upprekstur af fleirum bæjum í þessari sveit í þeim sama almenning.[10]

Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu árið 1709 kemur er afréttum í sveitinni lýst við jörðina Sléttu. Sú lýsing sögð eiga við jarðir í Austurfljótum þótt ekki sé fullkomlega ljóst af jarðabókinni við hvaða jarðir sé átt en allflestar jarðir í sveitinni eiga upprekstur á þessa ofangreindu afrétti.[11]

Einnig er Almenningi lýst sérstaklega í tengslum við Hrólfsvelli í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu frá árinu 1709. Er lýsingin svohljóðandi:

> Almenníngar heita lönd sem liggja norðurfrá þessarar jarðar landi, á milli Hrólfsvallaár og ófæru forvaða. Þar hefur aldrei bygð verið hverki fyrr nje síðar, en munnmæli segja að þetta hafi verið almennígs afrjett þessarar sveitar að norðanverðu, alt að Mjóá, sem rennur úr Holtsdal, en hefur þó eibrúkast fyrr nje síðar so menn viti. En fyrir nokkrum árum hefur hústrú Christín sál. Gísladóttir og nú síðan hústrú Ragneiður Jónsdóttir að Gröf bygt þetta land með brjefi hvör fyrir sig til beitar ábúandanum á Hraunum, en skilur sjer þó ekkert hjer fyrir; hefur og ábúandi á Hraunum ekki brúkað þetta land til muna.[12]

Í lýsingu á Máná í jarðabókinni segir að jörðin brúki ekki afrétt og að peningur gangi í heimalöndum.[13]

Hið eina sem ritað er um Almenninga norðan Hrauna, í *Sýslu- og sóknarlýsingum Eyjafjarðarsýslu*, snertir umfjöllun um vegasamgöngur. Lýsing á þeim hljóðar svo:

> Vegir innan um sóknina [Hvanneyrarsóknar] eða úr henni til næstu sveita eru víðast hvar illir yfirferðar, liggja þeir annaðhvort með brötum fjallshlíðum

[9] Skjal nr. 2(158) a-b.
[10] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, Kaupmannahöfn, 1986, bls. 284 og áfram.
[11] Sjá nánar umfjöllun um Hraun.
[12] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 341-342.
[13] Sjá nánar umfjöllun um Máná.

> fram eður yfir há snarbrött fjöll. [...] [Vegur liggur] frá Máná inn yfir Mánárskriður inn svonefnda Almenninga og að Hraunum, yzta bæ í Fljótum. Er það allangur vegur og ekki greiður.[14]

Ekki er fjallað um almenning norðan Hrauna eða Almenningsnef í fasteignamati 1916-1918.

Stjórnarráð Íslands sendi öllum sýslumönnum landsins bréf 29. desember 1919. Þar var þeim tilkynnt að vegna þingsályktunar um rétt ríkisins til vatnsorku í „almenningum“ frá 27. september s.á. beri þeim að skila skýrslu við fyrsta tækifæri um svæði í sýslum þeirra sem teljast vera „almenningar“ og um „afréttarlönd“ sem ekki sannanlega hafa tilheyrt eða tilheyri nú nokkru lögbýli.[15]

Sýslumannsskrifastofan á Sauðárkróki svaraði bréfi Stjórnarráðs Íslands þann 14. febrúar 1920. Svarið var svohljóðandi:

> Til andsvars fyrirspurn hins háa stjórnarráðs í brjefi dagsettu 29. desember f.á., skal tekið fram að samkvæmt upplýsingum, er jeg hefi aflað mjer, eru ekki aðrir almenningar hjer eða afrjettarlönd af þeim, er um er spurt, en hin svonefndu NÝJABÆJARÖRÆFI, austan undir Hofsjökli.[16]

Í *Árbók Ferðafélags Íslands* frá árinu 1946, sem helguð er Skagafjarðarsýslu, segir svo um Almenninga [norðan Hrauna]:

> Strandlengjan út frá Hraunum heitir Almenningar. Liggur hún öll undir Hraun, sem eiga land nokkuð norður fyrir sýslumótin eða að Grænaforvaða við landamerki Mánár, næsta bæjar við Hraun, en í Eyjafjarðarsýslu. Heita þar Úlfsdalir og töldust til Skagafjarðar fram til ársins 1826.[17]

Í *Árbók Ferðafélags Íslands* frá árinu 1990 segir svo um Almenninga [norðan Hrauna]:

> Vestan Úlfsdalafjalla og sunnan Úlfsdala er mikið og grösugt landsvæði, sem kallað er Almenningar. Þeir eru nú taldir eign Hrauna í Fljótum. En samkvæmt nafninu hafa þessi lönd verið afréttur þessara nágrannabyggða, enda ná Úlfsdalalönd allt inn að Almenningsnöf sem er nokkru innar en Dalaskriður.[18]

5.1.3 Aðliggjandi og tengd svæði

Hér verður fjallað um jarðir sem tengjast ágreiningssvæðinu vegna legu sinnar eða réttinda. Um er að ræða jarðirnar Hraun, Hrólfsvelli (Hrolleifsvelli) og Máná. Áhersla er lögð á að gera grein fyrir heimildum um réttindi þessara jarða og landamerki þeirra.

---

[14] *Sýslu- og sóknarlýsingar Eyjafjarðarsýslu 1839-1854*, Akureyri, 1972, bls. 46.
[15] Skjal nr. 2(173).
[16] Skjal nr. 2(190) a-b.
[17] *Árbók Ferðafélags Íslands 1946*, bls. 102.
[18] *Árbók Ferðafélags Íslands 1990*, bls. 26.

5.1.3.1 Hraun

Hraunslanda er getið í rekaskrá Hólastaðar frá 1374 og skrá um kúgildi og eldi á jörðum Hólastóls frá 1449.[19] Hraun eru talin upp á meðal jarða Hólastóls í elsta hluta Sigurðarregisturs frá 1525 og í skrá um eignir Hóladómkirkju og Hólastóls sem tekin var saman 25. desember 1550 eftir Jón biskup Arason fráfallinn.[20] Jörðin Hrólfsvellir var seld með bréfi dagsettu 27. apríl 1568. Hrólfsvellir voru seldir með öllu fornu og nýju sem fylgja átti með samkvæmt skrám Hólastaðar, sem var:

> [...] wt ad Eyuitraraa. og inn ä mötz vid Hraunaland. sem hun aa med laugum. og Smidiubrecku. kaüllud er. og Hölakirckia var fremst eigande ad ordinn.[21]

Hraun er að finna í reikningum Hólastóls frá 1569-1570.[22]

Jörðin Hraun í Fljótahreppi var 40 hundrða jörð í eigu Hólastóls árið 1709, þegar *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu var samin. Hjáleigan Hrúthús (Skúthús) var á jörðinni, auk eyðihjáleigunnar Strítu og tómthússins Hraunabúðar.[23] Um afrétt vísast til þess er segir við jörðina Reykjahól, sem átti upprekstur á Flókadalsafrétt.

Hraun í Fljótum, ásamt eyðijörðinni Hrólfsvöllum, er á meðal seldra jarða Hólastóls, samkvæmt jarðatali Jóns Johnsen frá árinu 1847. Þar segir að Hraun hafi verið seld á 895 ríkisdali en Hrólfsvellir „o.fl. í eyði“ á 115 ríkisdali.[24]

Í jarðatali Jóns Johnsen frá árinu 1847 segir að Hraun í Fljótum, ásamt Hrúthúsum, séu metin 60 hundruð að dýrleika. Í neðanmálsgrein við Hraun segir:

> [Árið] 1802 og hjá hreppstjóra eru Hrúthús sér talin 10 h. úr heimajörðunni. A. M[.] telur hér að auki með Hraunum eyðihjáleigu, Strítu (60 al. lsk. 2 kúg.), og svo 2 fiskibúðir, en 1802 eru með Hraunum og Hrúthúsum enn fremur taldir Hrólfsvellir (A.M. 10 h. að dýrleika, 60 al. lsk. 3 kúg.) sem eyðijörð stólsins, og svo nefndur almenningur; en eyðijörðin Hrólfsvellir, ásamt Þúfnavöllum og almenningi, var þó seld sér á parti. Jarðabækurnar telja enn fremur í Holts hreppi jarðir þær 3, sem fyrst eru taldar í Eyjafjarðar sýslu, en sem á tímum A.M. heyrðu til Skagafjarðar sýslu.[25]

Afrétta Hrauna er ekki sérstaklega getið í jarðamatinu 1804. Hins vegar er þess getið að jörðinni tilheyri tvær hjáleigur. Annars vegar eyðihjáleigan Hrófsvellir (sjá Hrólfsvelli) sem og hjáleigan Hrútshús.[26] Um Hrólfsvelli segir eftirfarandi:

> Under denne Gaard og næstfölgende Hialeje indbefattes Öde Hialejen Hrolfsveller og nu saa kaldet almindelig.[27]

---

[19] Skjöl nr. 2(119) og 2(116).
[20] Skjöl nr. 2(123) og 2(115).
[21] Skjal nr. 2(113).
[22] Skjöl nr. 2(134) og 2(114).
[23] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 339-341.
[24] Skjal nr. 4(215).
[25] Skjal nr. 2(215).
[26] Skjal nr. 2(80).

Á manntalsþingi að Stóraholti í Holtshreppi, 13. maí 1840, var upplesið kaupbréf, dags. 14. apríl 1840, frá Bjarna Þorleifssyni á Geirmundarstöðum til Guðmundar Einarssonar á Hraunum, upp á Hraun í Holtshreppi. Hraun sögð vera 60 hundruð að dýrleika. Hraun selt fyrir 3000 ríkisdali.[28]

Í *Sýslu- og sóknarlýsingum Skagafjarðarsýslu*, nánar tiltekið í sóknarlýsingu Barðsprestakalls frá árinu 1841, segir svo um útigang Hrauns í Almenningum:

> 2. Hraun, 40-60 hndr., neðan undir Hraunamúla, hefur landrými mikið og góðan útigang í svonefndum Almenningum út með sjónum, hvar eyðijörð er, sem byggð var til forna, og fjöru, einnig gott land, enga torfristu, og skógurinn er fallinn.[29]

Fram kemur í jarðamatinu 1849 að Hraun hafi byggða hjáleigu Hrútshús ásamt Hrólfsvöllum og fl. Hrísrif er ekki teljandi.[30]

Landamerkjabréf fyrir Hraun var útbúið 24. mars 1885 og þinglesið 1. júlí 1887. Það er svohljóðandi:

> Að utan ræður svokallaður Grani forvaði við sjó undan Dalaskriðum. Þaðan bein stefna á Dalaleiðarbrún og ráða fjallseggjar, þaðan fram að landamerkjum Lambanesreykja. Að sunnan ræður svokallaður syðra-Búðartungugil frá Miklavatni og frá því merkjagarður, uppað svokölluðum Þvergarði, þá bein stefna eptir garðinum yfir Þvergarðsengi til fjalls. – Að vestan ræður Hraunaás er rennur úr Miklavatni í sjóinn fast vestur við Haganesland (svo kallaða Haganesborg). Stakkgarðshólmi í Miklavatni tilheyrir jörðinni, sömuleiðis svokallaðir Almenningar með eyðibýlunu Hrólfsvöllum og Þúfnavöllum, og ítakalaust rekaland frá Hraunaás að Grænaforvaða.[31]

E.B. Guðmundsson skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Pálma Jóhannssyni sem staðfesti rétt landamerki gagnvart Máná, Sveini Sveinssyni eiganda Neðra-Haganess og Rögnvaldi Rögnvaldssyni sem staðfesti rétt landamerki gagnvart Lambanesreykjum.

Á manntalsþingi að Stóraholti í Holtshreppi, 1. júlí 1887, var þinglesin landamerkjaskrá fyrir Hrauni með hjáleigunni Hrútshúsum. Engin mótmæli komu fram.[32]

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að engjar Hrauns liggi í fjallshlíð og að beitiland jarðarinnar sé afar víðlent. Einnig stendur að jörðin eigi rétt til upprekstrar í Stífluafrétt en noti sitt eigið upprekstrarland, Almenninga. Fram kemur líka að landamerki jarðarinnar séu þinglesin.[33]

---

[27] Skjal nr. 2(80).
[28] Skjal nr. 2(255). Hraun. Skag. V. 18. (db.gr.nr. 39121).
[29] *Sýslu- og sóknarlýsingar Skagafjarðarsýslu 1839-1871*, Akureyri, 1950-1954, bls. 169.
[30] Skjal nr. 2(85).
[31] Skjal nr. 2(1) a-b.
[32] Skjal nr. 2(255). Hraun. Skag. V. 34. (db.gr.nr. 43837).
[33] Skjal nr. 2(90).

Í fasteignamati 1916-1918 kemur fram að landamerki Mánár séu ekki talin ágreiningslaus til móts við Hraun í Fljótum.[34]

Í *Jarða- og búendatali í Skagafjarðarsýslu 1781–1958*, frá árinu 1959, segir svo um upprekstur Hrauna á Almenninga:

> Flestar jarðir í Holtshreppi eiga upprekstur á Stífluafrétt. Þó eiga jarðirnar frá Nýrækt að Saurbæ (báðar meðtaldar) upprekstur á Holtsdal hjá Stóra-Holti og svo Hraun, sem á upprekstur á Almenninga, út frá Hraunum. Aðal skilarétt hreppsins er Stíflurétt.[35]

Í *Jarða- og búendatali í Skagafjarðarsýslu 1781–1958*, frá árinu 1959, segir svo um Hraun og Hrólfsvelli:

> Á Almenningum sem liggja með sjó norðan frá Hraunum er fornt eyðibýli, Hrólfsvellir, sem áður var lögbýli og búið þar fram á 18. öld, en er nú fyrir löngu komið í auðn [...] Land þessarar jarðar var lagt undir Hraun ásamt öllum Almennningum og á Hraun nú allt land norður að sýslumörkum [...] Hraun voru eign biskupstólsins á Hólum en seld árið 1802 með Hrúthúsum [...] og Hrólfsvellir að líkindum með Almenningunum [...] Kaupandinn mun hafa verið Bjarni Þorleifsson bóndi á Hraunum. Bjarni seldi Hraun með Hrólfsvöllum og Almenningum árið 1840 þeim feðgum.[36]

Í *Árbók Ferðafélags Íslands* frá árinu 1990 segir svo um landeign Hrauna í Fljótum út fyrir sýslumörk Skagafjarðarsýslu og inn í Eyjafjarðarsýslu:

> Litlu innar við Dalaskriður er Almenningsnöf en þar eru sýslumörkin á milli Siglufjarðar og Skagafjarðarsýslu. Hins vegar eiga Hraun í Fljótum land út fyrir sýslumörkin eða út á svonefndan Græna-Forvaða undir miðjum Dalaskriðum.[37]

Heimildir benda ekki til annars en að samfelld búseta hafi verið á Hraunum frá því að jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti og verið veðsett.

5.1.3.2 Hrólfsvellir (Hrolleifsvellir)

Hrólfsvellir eru taldir upp á meðal jarðeigna Hólastóls í elsta hluta Sigurðarregisturs frá 1525 og í skrá um eignir Hóladómkirkju og Hólastóls, frá 25. desember 1550, eftir Jón biskup Arason frá fallinn.[38] Ólafur biskup Hjaltason seldi Tómasi Brandssyni Hrólfsvelli i Fljótum í staðinn fyrir hálfa Bárðartjörn í Höfðahverfi, með bréfi frá 27. apríl 1568. Í jarðaskiptabréfinu segir:

---

[34] Skjal nr. 2(90).
[35] *Jarða- og búendatal í Skagafjarðarsýslu 1781-1958*, [án útg.st.], 1949-1959, bls. 115.
[36] *Jarða- og búendatal í Skagafjarðarsýslu 1781-1958*, bls. 119.
[37] *Fjalllendi Eyjafjarðar að vestanverðu. Frá Almenningsnöf að Öxnadalsheiði*, *Árbók Ferðafélags Íslands 1990*, bls. 36-37.
[38] Skjöl nr. 2(123) og 2(115).

> [...] herra Oläfur sellde greindum Thümaase Bönda dömkirkiünnar jord. Hrolfsvelle j Fliotum j Hollts kirckiusöckn. vndan sier oc domkirckiünnar formonnum. enn vnder greindan Thümas bönda Brandsson. hans küinnü. og þeirra erfingia fyrir xij c. oc þar til iij c sem þeim vm semde. med aüllüm þeim gaügnum og giædum er greindre jordu aa ad fylgia med laügum. ad fornü og nyiu. og Holastadar Registrum inne helldur. wt ad Eyuitraraa. og inn ä mötz vid Hraunaland. sem hun aa med laugum. og Smidiubrecku. kaüllud er. oc Hölakirckia var fremst eigande ad ordinn.[39]

Guðbrandur biskup Þorláksson vildi meina að Ólafur biskup Hjaltason hafi selt eða gefið Bárðartjörn undan Hólastól og því hefði hann ekki tekið Hrólfsvelli undir dómkirkjuna, samkvæmt athugasemd hans, frá 1589, aftan við ofangreint bréf.

Í *Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar* er að finna minnisgreini um jarðir og fleira frá árinu 1570. Þar kemur fram eftirfarandi um sölu á Hrólfsvelli:

> Jtem Tumas Branssyni sellt Hrolfstade [ritvilla fyrir Hrólfsvelli sbr. registur bls. 681] fyrir halfa Bardartiorn j Grytebacka kirkiu(sokn). kirkiunne til litils hagnadar bæde þessi umskipte.[40]

Í *Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar* er að finna dóm frá 30. apríl 1590 þar sem salan á Hrólfsvöllum frá árinu 1570 gengur til baka. Fram kemur að Hrólfsvellir hafi verið seldir undan dómkirkjunni en hvorki greiðsla né hafi jörð komið í staðin. Salan á Hrólfsvöllum var því dæmd ógild og gekk hún til baka. Segir m.a. svo í dómnum:

> Og med þui ad þetta [kaup]bref var giort i mote logum og kongs brefi og suo kirkjunne til skada. ad hun hefur eckirt i stadinn fengit. þa dæmdum vier med fullu doms adkuæde domkirkiunne sijna jord aptur Hrolfsvelle ad næstum fardogum enn Gudrunu Þorsteinsdottur dæmdum vier sijna jord halfa Bardartiorn aptur til eignar ad næstum fardogum huor half jord komit hafde fyrir halfa Hrolfsvelle [...][41]

Jörðin Hrolleifsvellir eða Hrólfsvellir hafði verið í eyði í tvö ár þegar *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu var tekin saman árið 1709, og var jörðin í eigu Hólastóls. Um afréttanot segir „afrjettur ut supra“.[42] Um afréttina gildir því að líkindum það sem segir um afrétti við jörðina Hraun.

Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu frá 1709 er Almenningi lýst sérstaklega í tengslum við Hrólfsvelli.[43]

Á manntalsþingi að Holti í Fljótum, 30. maí 1742, spurði sýslumaðurinn, hvort í þingsókninni væri nokkrar eyðijarðir sem Hólastóli tilheyrðu og svöruðu þingmenn

[39] Skjal nr. 2(152).
[40] Skjal nr. 2(191).
[41] Skjal nr. 2(191).
[42] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 341.
[43] Sjá nánar umfjöllun um Hrólfsvelli.

þar til sameiginlega, að þeir ei vissu um aðrar en Hrólfsvelli og Foss, sem langa ævi hafa í eyði staðið.[44]

Á manntalsþingi að Holti í Fljótum, 3. september 1771, framlagði Jón Konráðsson lögfestu fyrir jörðum biskupsstólsins, Þúfum og Hrólfsvöllum. Lögfestan var upplesin og uppáskrifuð fyrir réttinum. Lögfestan dagsett 3. september 1771 og var henni ekki mótmælt.[45]

Í jarðamati 1804 er Hrólfsvalla einungis getið sem hjáleigu við Hraun, sem fallin er í eyði.[46] Sjá nánar við jörðina Hraun.

Í *Sýslu- og sóknarlýsingum Skagafjarðarsýslu*, nánar tiltekið í sóknarlýsingu Barðsprestakalls frá árinu 1841, segir svo um Hrólfsvelli:

> **38. Eyðijarðir.** Hrólfsvellir fyrir utan Hraun og Foss fyrir sunnan og neðan Skeið. Óljóst er hvenær hver þessara jarða, og af hvaða orsökum hafa lagzt í eyði. Þar að [auki] liggja margar hjáleigur í eyði.[47]

Minnst er á Hrólfsvelli í kaflanum um Hraun í jarðamatinu 1849. Þar segir:

> Hraun med bygdri hjáleigu Hrúthúsum samt Hrólfsvöllum
>
> og fl. í eydi, samgyldir 42 [hundruðum].[48]

Landamerkjabréf fyrir Hrólfsvelli/Hrolleifsvelli hefur ekki fundist.

Hrólfsvalla er ekki getið í fasteignamati Skagafjarðar 1916-1918.

5.1.3.3 Máná

Mána var eyðijörð án húsa áður en að Jón biskup Arason lét byggja hana úr eyði. Þetta kemur fram í skrá um eignir Hóladómkirkju og Hólastóls eftir Jón biskup frá fallinn sem var tekin saman 25. desember 1550.[49] Jörðina er einnig að finna í reikningum stólsins frá 1569-1570 en er þar kölluð Mænir.[50]

Jörðin Máná stendur í Úlfdalamynnum. Hún er sögð vera 10 hundraða jörð í eigu Hólastóls árið 1709 en Máná tilheyrði Skagafjarðarsýslu á þeim tíma. Síðar tilheyrði jörðin Eyjafirði. Um upprekstur þessarar jarðar segir svo í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu árið 1709:

> Afrjett brúkast hjer engin, og gengur peníngur í heimalöndum.[51]

Máná, er á meðal seldra jarða Hólastóls,samkvæmt jarðatali Jóns Johnsen frá árinu 1847. Þar segir að Mána hafi verið seld á 96 ríkisdali.[52]

---

[44] Skjal nr. 2(255). Hrólfsvellir. Skag. V. 03. (db.gr.nr. 29223).
[45] Skjal nr. 2(255). Hrólfsvellir. Skag. V. 08. (db.gr.nr. 29654).
[46] Skjal nr. 2(80).
[47] *Sýslu- og sóknarlýsingar Skagafjarðarsýslu 1839-1871*, bls. 174-75.
[48] Skjal nr. 2(85).
[49] Skjal nr. 2(115).
[50] Skjöl nr. 2(114) og 2(134).
[51] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 342.
[52] Skjal nr. 2(215).

Afrétta í tengslum við jörðina Máná er ekki sérstaklega getið í jarðamatinu 1804.[53]

Á manntalsþingi að Hvanneyri í Siglufirði, 4. september 1829, var þingsvitni tekið áhrærandi Úlfsdalafríheit frá kóngstíund. Almennt vitnað að jarðirnar Dalabær og Máná, hefðu áður verið Hólastólsjarðir.[54]

Í *Sýslu- og sóknarlýsingum Eyjafjarðarsýslu*, nánar tiltekið í sóknarlýsingu Hvanneyrarprestakalls, segir svo um jörðina Máná:

> Þar á móts við [Dalabæ], hinum megin eða að vestan við á þá litlu, er út eftir dalnum rennur, stendur enn bær, er *Máná* heitir, lítil en þó allgóð jörð. Er hún á sóknarendanum þeim megin eða að vestan. Á Úlfsdölum er mótak nóg og reki mikill.[55]

Ekki þykir ástæða til að vísa í kaflann um Máná í Hvanneyrarhreppi í jarðamatinu 1849 því ekkert kemur þar fram sem hér skiptir máli.

Landamerkjabréf fyrir Máná var útbúið 2. október 1885. Er það svohljóðandi:

> Að utan móts við Dalabæ ræður svokölluð Máná frá sjó og þar til hún skiptir sjer við svokallaða Stapatungu. Þaðan ræður merkjum á sú er rennur vestanvert við tunguna fram að dæld þeirri er liggur uppundir klett þann, er Stapi heitir og liggur norðaní fjalli því, er „Illviðrahnjúkur" er kallað; ræður síðan dældin merkjum í Klettinn (Stapa); þaðan bein lína uppá Illviðurshnjúk.
>
> Að sunnan móts við Hraun ræður merkjum svokallaður „Græniforvaði", er gengur í sjó fram neðan undir Mánárskriðum, úr honum bein stefna uppá svokallaða Mánárhyrnu Dalaleðarbrún; þaðan ráða fjallseggjar fram á Illviðurshnjúk.[56]

Björn Þorvaldsson og Sigríður Guðmundsdóttir eigendur Mánar skrifuðu undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Önnu Bjarnadóttur er vottaði rétt landamerki gagnvart Dalbæ og E.B. Guðmundssyni vottaði rétt landamerki gagnvart Hraunum.

Á manntalsþingi á Siglufirði, 17. júlí 1886, var landamerkjalýsing Mánár upplesin og var henni ekki mótmælt.[57]

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að landamerki Mánar séu þinglesin, dagsett 2. október 1885. Um landamerki Mánár og Hrauna kemur eftirfarandi fram:

> Þau [landamerkin] eru ekki talin ágreiningslaus móts við Hraun í Fljótum.[58]

Í ritinu *Byggðir Eyjafjarðar 1990*, sem gefið var út árið 1993, kemur fram að jörðin Máná hafi farið í eyði árið 1949 en „eigendur jarðarinnar búa á Siglufirði og hafa nytjað túnin fram undir það síðasta".[59] Við skýrslutökur fyrir óbyggðanefnd í

[53] Skjal nr. 2(80).
[54] Skjal nr. 2(255). Máná. Eyj. IV. B.17. (db.gr.nr. 12073).
[55] *Sýslu- og sóknarlýsingar Eyjafjarðarsýslu 1839-1854*, bls. 45.
[56] Skjal nr. 2(2) a-b.
[57] Skjal nr. 2(255). Máná. Eyj. IV. B.31. (db.gr.nr. 1250).
[58] Skjal nr. 2(90).
[59] *Byggðir Eyjafjarðar 1990* I, Akureyri, 1993, bls. 54.

máli þessu kom einnig fram að land jarðarinnar væri að einhverju leyti nytjað undir búskap.

5.2 Flókadalsafrétt og Hrolleifsdalsafrétt

Í þeirri umfjöllun um Flókadalsafrétt og Hrolleifsdalsafrétt sem hér fer á eftir verður greint frá því sem elstu ritheimildir hafa að segja um landnám á svæðinu, raktar heimildir um nýtingu, réttindi og afmörkun og gerð grein fyrir aðliggjandi og tengdum landsvæðum. Tímaröð er fylgt að mestu.

5.2.1 Landnám

Um landnám í Flókadal segir *Landnáma* svo:

> Flóki son Vilgerðar Horða-Káradóttur fór til Íslands ok nam Flókadal milli Flókadalsár ok Reykjarhóls; hann bjó á Mói.[60]

Ennfremur hermir svo um landnám í Flókadal í sömu heimild:

> Nafar-Helgi nam land fyrir austan upp frá Haganesi til Flókadalsár fyrir neðan Barð ok upp til Tunguár ok bjó á Grindli.[61]

Um landnám í Hrolleifsdal segir *Landnáma* svo:

> Hrolleifr enn mikli ok Ljót móðir hans kómu út í Borgarfjorð; þau fóru norðr um sveitir ok fengu hvergi ráðstafa, áðr þau kómu í Skagafjorð til Sæmundar. Hrolleifr var son Arnalds, bróður Sæmundar; því vísaði hann þeim norðr á Höfðastrond til Þórðar, en hann fékk honum land í Hrolleifsdal; bjó hann þar.[62]

5.2.2 Flókadalsafrétt, nýting réttindi og afmörkun

Tólf presta dómur kom saman á Hólum, 14. júní 1483, til að dæma í máli því er Hrafn Halldórsson, í umboði séra Sigurðar Þorlákssonar officialis Hólakirkju, hafði kært Böðvar Finnsson fyrir að hafa selt Blákápusel (á Lágheiði), sem var selland Barðskirkju. Böðvar lagði sér til varnar fram bréf með þremur innsiglum þar sem fram kom að:

> [...] steinaveller og krakaveller voro selldar itavlavlavsar med avllum dal firir avstan fram [Seljáaárdal] sem fyr greint sel stod j.[63]

Jón biskup Arason og Brynjólfur Jónsson áttu með sér jarðakaup sem fram fóru 24. ágúst 1540 en voru ekki bréfuð fyrr enn 12. febrúar 1542. Brynjólfur fékk Jóni biskupi tvær jarðir í Svarfaðardal en fékk í staðinn Ystamó og Syðstamó í Fljótum:

---

[60] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 242-243.
[61] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 243.
[62] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 220.
[63] Skjal nr. 2(141).

> [...] ad til skilldre selfór fram aa flokadalnum j jllugastada land þar sem at fornu hefer werit.[64]

Kaupbréfið hefur ekki varðveist í frumriti heldur í tveimur afskriftum gerðum fyrir Árna Magnússon handritasafnara í upphafi 18. aldar og þar af er önnur afskriftin gerð eftir frumriti. Árni getur í athugasemd við afskriftina að „floka“ hafi verið bætt við ofan línu með annarri hendi en þó gamalli og að því er virðist með sama bleki. Hins vegar sé „j jllugastada land“ skrifað með ungri hendi og öðru bleki úti á spássíu.[65] Illugastaðir í Flókadal voru í eigu Hóladómkirkju og –stóls samkvæmt skrá um eignir sem gerð var eftir Jón biskup Arason fráfallinn 25. desember 1550.[66]

Fram kemur í máldaga Barðs frá því eftir 1590 að selför sé höfð fram á dal.[67] Einnig er talað um selstöðu kirkjunnar í vísitasíu hennar frá 31. ágúst 1667 og sagt að hún sé í Flókadalsafrétt.[68]

Í vísitasíu Barðs sem er líkast til frá því 1686 stendur:

> Sómuleidis a kirkiann Selstódu i flokadals afriett J frä Hellugile ad nordann og framm i kverkhola ä Sem almennelega kallast Bardseitur, og þetta effter tilsógn Prestsins Sr Sveins Jönssonar [...] Jtem Enn þa Selstódu i Klaufa brecknadal þar Sem heitir bläkäpu reitur [á Lágheiði] og þetta effter gamallra manna Vitnisburdum [...][69]

Um selför segir í vísitasíu Barðskirkju frá 17. maí 1693:

> Selfór er þar hófd framm ädal enn ei Stendur hun i Mäldaga bökum, og ecki fyrer Bard [...].[70]

Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu árið 1709 kemur eftirfarandi fram um afréttarnot Reykjahóls:

> Afrjett fyrir lömb brúkar þessi jörð [Reykjahóll] í Flókadalsafrjett, sem að kallast Seljárdalur, í manna minni, átölulaust og tollfrí. Áður segjast menn heyrt hafa af sjer eldri mönnum, að þessi jörð hafi átt lamba upprekstur frí á almenninga millum Úlfsdala og Fljóta og so hafi þá verið brúkaður upprekstur af fleirum bæjum í þessari sveit í þann sama almenníng.[71]

Allar jarðir í Vesturfljótum virðast hafa haft afrétt fyrir lömb í Seljárdal. Þær eru taldar upp í framhaldi af Reykjahól í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* og njóta þeirra réttinda sem getið er um við Reykjahól. Þessar jarðir eru eftirtaldar: Bakki (afrétt ut supra), Laugaland (afrétt ut supra), Móskógar (afrétt ut supra), Ystimór (afrétt ut supra), Miðmór (afrétt ut supra), Syðstimór (afrétt ut supra),

[64] Skjal nr. 2(140).
[65] Skjal nr. 2(140).
[66] Skjal nr. 2(115).
[67] Skjal nr. 2(95) a-b.
[68] Skjal nr. 2(96) a-b.
[69] Skjal nr. 2(97) a-b.
[70] Skjal nr. 2(98) a-b.
[71] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 284.

Steinhóll (afrétt ut supra), Borgargerði (afrétt ut supra), Hóll (afrétt ut supra), Sigríðarstaðir og Sigríðarstaðakot (afrétt ut supra), Nes og Neskot (afrétt sem áður segir), Illugastaðir (afrétt ut supra), Krakavellir (afrétt ut supra), Steinavellir (afrétt ut supra), Helgustaðir (afrétt ut supra), Hóll (Austurhóll) (afrétt ut supra), Reykir og hjáleigur (afrétt ut supra), Teigar (afrétt ut supra), Barð (afrétt ut supra), Neðra Haganes (afrétt ut supra), Efra Haganes (afrétt ut supra), Minni Grillir (afrétt ut supra) og Hamar (afrétt ut supra).[72]

Nokkrar jarðir í Fljótahreppi eiga selstöðu í Flókadal samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu árið 1709. Verða þær nú taldar upp. Fyrst er að nefna Sjöundastaði og Steinhól. Um selstöðu þeirra segir jarðabókin:

> Selstöðu á jörðin [Sjöundastaðir og Steinhóll] með tilliggjandi löndum fram frá Flókadal, sem er hálfur Nyrðriárdalur austan fram og hálfur Sigríðarstaðadalur vestan fram. Þessa selstöðu hefur jörðin áður brúkað lángvarandi átölulaust, nú ekki um nokkur ár fyrir efnaleysi ábúanda [Steinhóls].[73]

Um selstöðu Ystamós árið 1709 hermir *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu eftirfarandi:

> Selstöðu á jörðin [Ystimór] með tilliggjandi landi allan Nyrðriárdal vestan fram, og hefur hún haft og haldið þetta land átölulaust um lángan aldur.[74]

Um selstöðu Reykja árið 1709 hermir jarðabókin eftirfarandi:

> Selstöðu á jörðin í Flókadalsafrjett, þar sem heitir Reykjareitur, hefur áður brúkast, nú ekki í nokkur ár.[75]

Þá segir *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu eftirfarandi um selstöðu Barðs[76] árið 1709 eftirfarandi:

> Selför hefur staðurinn brúkað frí í Flókadalsafrjett í Barðshlíð átölulaust.[77]

Í jarðabókinni segir að Stóru-Reykir eigi selstöðu í Flókadalsafrétt:

> Selstöðu á jörðin í Flókadalsafrjett, þar sem heitir Reykjareitur, hefur áður brúkast, nú ekki í nokkur ár. [78]

Minnst er á selstöðu kirkjunnar í vísitasíu Barðs frá 6. maí [1714]:

> Sómuleidis a kirkiann Selstódu, i Flokadals afriett, i frä Hellugile ad nordann og framm i Kverkhola ä Sem almennelega kallast Bardseitur, og þetta effter Visitatiubok Sal. Magister Jons Wigfussonar [...] Jtem Enn þä Selstódu i

[72] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 284-310.
[73] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 291-292.
[74] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 288-289.
[75] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 299-301.
[76] Sjá nánar um selstöðu Barðs í kaflanum um Barð.
[77] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 301-303.
[78] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 299.

> Klaufabrecknadal, þar sem Heitir Bläkäpureitur; og þetta effter gamallra Manna Vitnisburdum [...][79]

Um selstöðu Barðs á Flókadalsafrétt segir svo í *Sýslu- og sóknarlýsingum Skagafjarðarsýslu* árið 1841:

> Sel. Barð á Selstöðu í Flókadalsafrétt í svonefndri Barðshlíð, sem ekki er og ekki hefur verið notuð í manna minnum, og enginn veit hvað lengi áður.[80]

Fram kemur í vísitasíu Barðs frá 27. ágúst 1781 að kirkjan eigi selstöðu og reit í Flókadalsafrétt og Blákápureit á Láguheiði.[81]

Í brauðalýsingu séra Guðmundar Sigurðssonar á Barði, frá 25. júlí 1782, er greint frá reit í Flókadalsafrétt og með fylgir óársett lögfesta kirkjunnar:

> Þessa Prestakalls Dÿrleika veit Eg af Eingu slüttast kunna ódru, enn ärlega Heimtudum og ütlógdum Tugthüss Tolle, 16 ß. ad þad skule vera 40 Hundrud. Hafande: Tün 25 Daga slätt; Eingiatak nög ad vijdättu, enn lakara ad giædum: Dal Eirn lÿtinn til Fiallhaga og Büsmala beitar ä Sumur; AfRettar Reite Tvo er sagt Prestakalled Eige og Selstódur, annann ï Flökadal afRett enn Annann ä Läguheide, sem bæde eru og hafa vered halldner þess Eign, þött þvj sieu til næsta þvj Eingra Nota Annara, enn Frij Gieldfiär og lamba JRekstur og gaungu ä Sumrum. [...] Smä Hölm mióg so lijtenn ï Hölms Vatne; samt Silungs Veide i þvj, og lijka ï [strikað yfir, Miklavatne] FlökaDals Vatne;
>
> [...]
>
> Selstódurnar kunna nu ecke ad benÿttast, saker längt ä Sumur framm offtast nær äliggiande Sniöfanna, og þess vegna seins grödurs, Eru og lijka Erfidar og Fiærlægt liggiande.
>
> [...]
>
> Jeg N.N. Prestur til Bards og Hollts Kÿrkna Safnada i Fliootum, Lógfeste hier i Dag fÿrer manntalsþijngs Rettenum ad Hollte, mitt af hanns Kongl: Majestæt mier Allra Nädugast veitt Beneficium, Bardsstad ï Fliötum, med óllum þeim gógnum og giædum, Hlutum og Hlunnendum, sem greindu Beneficio filgia, filgia eiga og filgt hafa ad Fornu og Niju, effter Confirmerudum kyrkiunnar Mäldógum, og nü umm næstlidenn mejr enn 100 är giórdum 8 Lógfestum. [...] Jtem Selstödur þessa Beneficii, Bards kyrkiu Reit J Flökadals afRett, og BlaakäpuReit ä Läguheide, til Jtstu landamerkia [...][82]

Í vísitasíu Barðskirkju frá 12. ágúst 1826 segir um selstöður:

---

[79] Skjal nr. 2(99).
[80] *Sýslu- og sóknarlýsingar Skagafjarðarsýslu 1839-1873*, bls. 173.
[81] Skjal nr. 2(100) a-b.
[82] Skjal nr. 2(161) a-b.

> Sömuleidis á kirkian selstödu í Flókadals Afrétt, i frá Hellugili ad nordan og framm í Qverkhólaá, sem almennil: kallast Bardsreitur [...]Selstödu i Klaufabrecknadal, þar sem heitir Blákápureitur [...][83]

Í sýslu- og sóknarlýsingu Barðsprestakalls sem dagsett er 2. febrúar 1841 segir eftirfarandi um afréttarland í Flókadal:

> Afréttir. Afréttarland (almenningur) er fram af Flokadalnum; þangað er rekið geldfé úr allri Barðssókn og það fé réttað í svonefndri Flókadalsafrétt fyrir sunnan Illugastaðakot.[84]

Í jarðamatinu 1849 stendur um Barð:

> **Barð,** beneficium, með bygðum hjáleigum Kallstöðum, Fyrirbarði, Lánghúsum, Dælir og Ökrum, óákvedid til hundraðatals. [...] Jörðin á selstöðu i Flókadals afrétt og aðra á Lágheiði, sem ej verða notaðar vegna fjarlægðar. Torfrista er mjög lítil en mótak og hrísrif til heimilisþarfa.[85]

Ekki er fjallað um Flókadalsafrétt í fasteignamatinu 1916-1918.

Sýslumannsskrifastofan á Sauðárkróki svaraði bréfi Stjórnarráðs Íslands þann 14. febrúar 1920. Svarið var svohljóðandi:

> Til andsvars fyrirspurn hins háa stjórnarráðs í brjefi dagsettu 29. desember f.á., skal tekið fram að samkvæmt upplýsingum, er jeg hefi aflað mjer, eru ekki aðrir almenningar hjer eða afrjettarlönd af þeim, er um er spurt, en hin svonefndu NÝJABÆJARÖRÆFI, austan undir Hofsjökli.[86]

Í svari sýslumannsins í Skagafjarðarsýslu frá 29. nóvember 1985, við fyrirspurn Dómsmálaráðuneytisins frá 1. nóvember sama ár um afréttarskrá sýslunnar, var hjálögð skrá yfir afrétti, eignarheimildir og landamerki í sýslunni. Í þeirri skrá kemur eftirfarandi fram um Flókadalsafrétt:

> Flókadalsafrétt er eign Haganeshrepps. Inn úr Flókadal liggja þessir dalir er mynda Flókadalsafrétt: Seljaárdalur, Sigríðarstaðadalur og Nyrðriárdalur vestast. Allir bæir í Haganeshreppi eiga rétt til upprekstur á Flókadalsafrétt. Auk þess á Barðstorfan upprekstur á Brunnárdal [...]
>
> Laust efti 1950 voru landspildur úr tveimur jörðum lagðar við Flókadalsafrétt [...] spildu úr úr landi jarðarinnar Krakavalla til Haganeshrepps, sem þá bætist við afréttina. Í afsalinu segir: landspilda þessari fylgir girðing sú, sem nú er á þessummerkjum, sem tiltekin eru. [...] landspildu ú landi jarðarinna Illugastaða, er þá lagðist við Flókadalsafrétt. Landspilda þessi er sunnan Reitslækjar og neðan, um Reitsskál norðanverða og þaðan til Eggjar. [...] Afréttargirðing liggur nú nálægt merkjum beggja megin árinnar.[87]

---

[83] Skjal nr. 2(101) a-b.
[84] *Sýslu- og sóknarlýsingar Skagafjarðarsýslu 1839-1873*, bls. 173, 177.
[85] Skjal nr. 2(86).
[86] Skjal nr. 2(190) a-b.
[87] Skjal nr. 4(251).

Hér skal þess getið að Haganeshreppur varð til er Fljótahreppi var skipt í Haganeshrepp og Holtshrepp í lok 19. aldar. Þeir sameinuðust aftur undir heitinu Fljótahreppur árið 1988. Loks sameinaðist Fljótahreppur fleiri sveitarfélögum undir heitinu Sveitarfélagið Skagafjörður árið 1998.

Flókadalsafréttur er nú nýttur til sumarbeitar fyrir búfé af jörðum í Vestur-Fljótum að því er fram kom við skýrslutökur í máli þessu fyrir óbyggðanefnd.

5.2.3 Hrolleifsdalsafrétt, nýting réttindi og afmörkun

Í bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar er að finna opið bréf frá 1. maí 1587. Þar kemur fram að Pétur Þorsteinsson seldi Guðbrandi biskupi Bjarnargil í Fljótum og Stafshól á Höfðaströnd, með öllu því sem þær jarðir áttu. Á móti gaf Guðbrandur biskup Pétri og sonum hans jarðirnar Hraun í Sléttuhlíð og Skálá með öllum þeim gögnum og gæðum sem þær áttu. Fram kemur að Skálá eigi afrétt í Hrolleifsdal. Segir m.a. svo í bréfinu:

> Hraun j Sliettahlijd og Skaaláá med ollum þeim gognum og giædum sem greindar jardir eiga med rettu og eptir þui sem gomul Bref hlioda. sem er ad Skaaláá áá Reka fráá forna ose. og til Raufarbergs. og i odrum stad. fráá Skarfasteine til Hladbergs. fiordung j huoru tueggia stad. bæde huals og vidar. og allt þad sem rekamadur áá ad hafa ad logum. Afrett j Hrolleifsdal ollum gielldfienade.[88]

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns yfir Skagafjarðarsýslu árið 1709 segir allar jarðir í Sléttuhlíðarhreppi (Fellshreppi) eiga beitarafrétt á Hrolleifsdal fyrir lömb „lángavaranlega öldúngis tollfrí“.[89] Jarðabókin segir að landið tilheyri Hólastóli. Hólastóll átti allar jarðir í hreppnum nema Fell, Skálaá og ½ Hraun (hjáleigur ekki meðtaldar) samkvæmt sömu heimild.[90]

Hraun höfðu verið í eyði í 13 ár þegar jarðabókin yfir Skagafjarðarsýslu var tekin saman árið 1709. Við Hraun segir um selstöðu í sömu heimild:

> Munnmæli eru að jörðin eigi selstöðu fram á Skálárdal norðanfram, og sjest þar til seltóftaleifa, en ekki vita menn hvört þessi selstaða hefur brúkast í skyldu nafni eður fyrir toll.[91]

Í jarðabókinni yfir Skagafjarðarsýslu árið 1709 segir svo um selstöðu Tjarnarkots (Tjarnargerði) hjáleigu Tjarna:

> Landþröng er mikil, og þarf ábúandi að þiggja hagabeit af nágrönnum sínum mót óákveðinni greiðasemi, og fyrir þann skuld hefur selstaða verið áður

[88] Skjal nr. 2(198).
[89] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 267.
[90] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 266-283.
[91] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 279.

tilfengin á Hrolleifsdal í stólsins landi, og galst hjer þó ekkert fyrir. Þó meina menn að þetta sje ekki skylduselstaða en vita það þó ekki.[92]

Í sýslu- og sóknarlýsingu Fells- og Höfðasókna sem dagsett er 5. febrúar 1868, segir að grasatekja sé nokkur á Hrolleifsdalsafrétt en því bætt við að hún gangi til þurrðar.[93] Í sömu heimild segir um afrétti:

Afréttir. Afréttarland Höfðasóknarmanna er inni í Unadalsafrétt, og hafa Hofshreppsmenn þar upprekstur; er þar almenningur. Fellssóknarmenn hafa afrétt fyrir botni Hrolleifsdals; er þar almenningur, og reka eigi aðrir þangað. Rétt er við Þverá [í Hrolleifsdal], er kemur af Þverárdal, [...] Auk Fellshreppsbúa sækja þangað til rétta Höfðstrendingar og Flókdælir.[94]

Landamerkjabréf Hrolleifsdalsafréttar var útbúið 29. ágúst 1889 og því var þinglýst 5. júní 1890. Það er svohljóðandi:

Annó 1761 dag 6. maí var sýslumaðurinn í Skagafjarðarsýslu Jón Snorrason til staðar að Skála í Sljettuhlíð ásamt tilkvöddum mönnum að álíta jarðarinnar land til lands og vatns með hennar Herlighetum reka og afrjett sem seld var undan jörðinni, en hún á þar frían upprekstur ásamt öðrum jörðum í Sljettuhlíð út að Syðstahóli og Kambsstöðum að þeim bæjum meðtöldum, en aðrar jarðir í Sljettuhlíð og Fellssókn eiga frían upprekstur í Stafárdal í Heiðarland austan Stafár. Reka á jörðin Skálá sem hjer greinir:

[...] Item á jörðin Skálá heyskap þann frían sem hafa má í svokölluðum Seta milli Stóra-Gils og Almennings Skálár. Ennfremur engjatak í Giljareit í Klónslandi. Jörðin Þverá hefir frí heyskap í Hrollleifsdalsafrjett fyrir framan svo kallaða Sandárskriðu fram að Barnadalsá.[95]

J. Snorrason, Bjarni Hallsson, Guðm. Jónsson og Símon Ólafsson skrifa undir landamerkjalýsinguna. Þann 29. ágúst 1889 vottar Halldór Daníelsson, notarius publicus í Reykjavík, að lýsingin sé rétt rituð eftir sér sýndu skjali í skjalasafni Skagafjarðarsýslu.

Ekki er fjallað um Hrolleifsdalsafrétt í fasteignamatinu 1916-1918.

Í skrá yfir afrétti, eignarheimildir og landamerki sem sýslumaðurinn í Skagafjarðarsýslu sendi nefnd sem vann að lagafrumvarpi um eignarrétt að almenningum og afréttum, þann 29. nóvember 1985, segir um Hrolleifsdalsafrétt:

Hrollleifsdalsafrétt er eign Fellshrepps. Hún stendur saman af tveimur dölum, Barnadal að vestan, þar næst er Lambadalur og Almenningsnöf norðast. Að austan eru merki í Setagil, en í Grjótvelli að vestan.

Þessar jarðir hafa verið lagðar undir afréttina: Hálf jörðin Þverá að vestan, í dalnum og hálf jörðin Klón að austan í dalnum. Síðar voru Geirmundarhólar

[92] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 267.
[93] *Sýslu- og sóknarlýsingar Skagafjarðarsýslu 1839-1873*, bls. 155, 160.
[94] *Sýslu- og sóknarlýsingar Skagafjarðarsýslu 1839-1873*, bls. 153.
[95] Skjal nr. 2(19).

og Kráksstaðir lagðir undir afréttina þegar ábúð hætti þar. Að austan eru afréttarmörk nú við Arnarstaðalandamerki en að vestan við Bræðraárlandamerki.

[...] Upprekstur í Hrollleifsdalafrétt eiga allar jarðir í Fellshreppi, nema Ysthóll. Heldur, Mýrar, Fjall og Heiði.

Þessar jarðir eiga upprekstur á Hvítárbrúnir á austanverðum Stafárdal.[96]

Félagsmálaráðuneytið spurðist fyrir um upprekstrarrétt sveitarfélaga og fl. þar að lútandi með bréfi til sveitarfélaga á Íslandi, dagsettu 20. febrúar, árið 1989. Oddviti Fellshrepps, Stefán Gestsson, svaraði bréfi ráðuneytisins 6. mars sama ár. Í svari Stefáns kemur fram að íbúar hreppsins eigi upprekstrarrétt í Hrolleifsdalsafrétt. Mörk afréttarins séu Hrolleifsdalur framan Arnarstaða og Bræðraár. Önnur sveitarfélög og íbúar þeirra eiga ekki aðgang að afréttinum.[97]

Hrolleifsdalsafréttur er nú nýttur til sumarbeitar fyrir búfé af jörðum í Sléttuhlíð og Hrolleifsdal að því er fram kom við skýrslutökur í máli þessu fyrir óbyggðanefnd.

5.2.4 Aðliggjandi og tengd svæði

Hér verður fjallað um jarðir sem tengjast ágreiningssvæðinu vegna legu sinnar eða réttinda. Um er að ræða jarðirnar Tungu, Háakot, Hring, Skeið, Stóru-Þverá, Minni-Þverá, Barð, Stóru-Reyki, Klón, Hraun, Þverá, Illugastaði, Krakavelli, Steinavelli, Grundarland, Bjarnastaði og Spáná. Áhersla er lögð á að gera grein fyrir heimildum um réttindi þessara jarða og landamerki þeirra. Umfjöllunin byggir einkum á því er segir í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* sem og landamerkjabréfum viðeigandi jarða.

5.2.4.1 Tunga (ásamt hjáleigum)

Landamerkjabréf Tungu var útbúið 27. júní 1887 og þinglesið 1. júlí sama ár. Það hljóðar svo:

Milli Túngu og Hrings eru merkji í stóran stein, sem liggur við götuna í túninu milli bæjanna, og frá honum (steininum) beina stefnu í skurð, sem liggur í Tungubæjarlæk, og ræður lækurinn úr því merkjum til ár; tröðin ræður merkjum suður að túngarði, en þar fyrir sunnan er óskipt land. Milli Tungu og Háakots, að ofan, eru merki við túnið, og milli sömu jarða að utan eru merki í vörðu [í Stóru-Skriðu, og frá þeirri vörðu vörður][98] niður við læk og ræður sá lækur merkjum til vörðu, sem sett er niður við hann, frá henni beina stefnu í vörðu við Merkjadý, frá því beina stefnu á Draugatópt, á þeirri leið settar 2 markvörður, og þaðan út að víkinni beina stefnu í Hákotsnes vestasta Tungukelda úr víkinni ræður merkjum austur að vörðu í áarbakka frá

[96] Skjal nr. 4(251).
[97] Skjal nr. 4(247).
[98] Innskot ofan línu.

> þeirri vörðu er Háakotsland út að annari vörðu í árbakkanum frá henni bein í vestari tópt, þaðan beint á Álftadyngju, þaðan beint vestur til vatns, við Háakotsnes, og þar sett ein markvarða, út því ræður vatnið og áin merkjum út að Hvammskálum. Jörðinni fylgir ennfremur alt óskipt land tiltölulega eptir hundraðatali.[99]

Eigendurnir Jón Guðmundsson og Aðalsteinn Steinsson skrifuðu undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Á. Þorleifssyni eiganda Háakots og Jóhanni Jónssyni eiganda Hrings.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að beitiland Tungu sé víðáttumikið. Landamerki eru sögð ágreiningslaus.[100]

5.2.4.2 Háakot (hjáleiga Tungu)

Landamerkjabréf Háakots var útbúið 14. maí 1886 og því var þinglýst 2. júní sama ár:

> Milli Háakots og Tungu fyrir innan ána eru engjar, svokallaðar veitur, ofanað Tungutúni, og fyrir utan ána er Háakotsland frá vörðu á Stóruskriðu beint ofanað vörðu niður við læk, og ræður sá lækur merkjum til vörðu, sem sett er neðan við hann, frá henni beina stefnu á vörðu við merkjadý og frá því, beint á grjótvörðu upp á grundinni, á þeirri leið sett ein markvarða. Ennfremur tilheyrir Háakoti nes í miðjum Tungubökkum, sem byrjast að sunnan við víkina miðja og ræður varða við kelduna merkjum beint á tóft í nesinu þaðan austur að vörðu á árbakka, frá því er Háakotsland útað annari vörðu á árbakka, frá henni beint á vestaraholt, þaðan útá áltadyngju, þaðan beint vestur til vatns og þar sett ein markvarða. Ennfremur tilheyrir jörðinni alt óskipt land eptir hundraðatali.[101]

A. Þorleifsson skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Jóni Guðmundssyni umráðamanni Tungu.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að Háakot hafi landamerki með Tungu.[102]

5.2.4.3 Hringur (hjáleiga Tungu)

Landamerkjum Hrings var þinglýst 14. júní 1889. Þau hljóða svo:

> Landamerki á Hring. – 1. Milli Hrings og Tungu: frá steini í reiðgötubakkanum, beint niður í skurð, sem liggur út og niður í Tungubæjarlæk, og þaðan sem lækurinn heldur til ár; einnig tilheyra Hring ræktuð gerði og bithagi úr Tungutorfunni að hlutfalli rjettu. – 2. Millum Hrings og Hamars: frá polli, sem er á árbakkanum, beint í svokalla Völuþúfu efst á fjallinu. – 3. Milli Hrings og Nefstaða: úr fyrnefndum polli á árbakkanum útí svonefnda Marseljukeldu, sem liggur til ár í útaustur. – 4.

[99] Skjal nr. 2(6) a-b.
[100] Skjal nr. 2(91).
[101] Skjal nr. 2(7) a-b.
[102] Skjal nr. 2(91).

> Millum Hrings og Mjölbreiðar er merki á Hringahólma: frá vörðu, sem er á árbakkanum beina línu upp í merkjalækinn milli Mjölbreiðar og Nefstaðakots; fyrir austan hringshólmann kelda sem liggur í vörðu og úr henni beint í vestur í aðra vörðu, sem er á árbakkanum.[103]

Jarðareigandinn Margrjet Ólafsdóttir skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Jóni Þorvaldssyni eiganda Hamars, Jóni Guðmundssyni eiganda hálfrar Tungu, Á. Þorleifssyni eiganda Mjölbreiðar og J. Þorvaldssyni eiganda Hamars.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að landamerki Hrings séu ágreiningslaus.[104]

5.2.4.4 Skeið

Landamerkjabréf Skeiðs var útbúið 28. júní 1887 og þinglýst 1. júlí sama ár og hljóðar svo:

> Milli Skeiðs og Gautastaða, er merkjagarður gamall neðan frá á og upp á hjalla og úr því gil upp til fjallseggjar. Og milli sömu jarðar og Þveránna ræður árin merkjum framan- úr Skeiðsdalsbotni ofan til Fljótaár og ræður hún merkjum að neðan nema Bakki á lítin hólma Skeiðsmegin.[105]

Björn Pálsson eigandi hálfrar jarðarinnar Skeiðs skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Jóni Jónssyni, Árna Þorleifssyni og Birni Þorvaldssyni.

5.2.4.5 Stóra-Þverá (Stærri Þverá)

Landamerkjabréf Stóru-Þverár var útbúið 25. júní 1887 og þinglesið 1. júlí 1887 og er það svohljóðandi:

> Milli Stóruþverá og Minniþverá móts við Skeiðsland, ræður merkjum Skeiðsá framanúr Skeiðsdalsbotni ofan til Fljótaár. Og milli nefndrar jarðar og Berghylslands að utan, eru merki úr Setagili í Grjóthól og svo ræður merkjalækur til efstu vörðu á lækjarbakka þaðan fimmvörður í beinni línu ofan í fyrnefndann merkjalæk, og ræður hann úr því merkjum til fljótaár. – Milli Stóru þverá og Minni þverá eru merki að sunnan við hnausavörðu, sem stendur við laut neðan við flötu-dagsláttu, þaðan ráða merkjum 4 hnausavörður út í stórann stein, sem stendur ofantil í efra-Reiðholti, þaðan ráða 4 hnausavörður í beinni línu út að Berghylsmerkjum. Ennfremur tilheyrir Stóruþverá spilda fyrir ofan þver merki og ræður þar að utan svonefndur Dynjandi, lækur, sem fellur úr Setagili, en að sunnan varða á Grundinni og svo 4 vörður í beinni línu ofaní áðurnefnd þvermerki, aptur að sunnan er Stóru-þverárland út að grænutópt, sem stendur á grundinni, og þaðan ráða

[103] Skjal nr. 2(8) a-b.
[104] Skjal nr. 2(91).
[105] Skjal nr. 2(9) a-b.

merkjum 5 vörður í beinni línu á Minniþverár-hesthúsgerði; alt beitiland óskipt eptir hundrða tali jarðanna.[106]

Á. Þorleifsson eigandi Stóru-Þverár og Sigurður Sigmundsson umboðsmaður eiganda Minni-Þverár skrifuðu undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Birni Pálssyni og Jóni Jónssyni eigendum Skeiðs og Einari Halldórssyni eiganda Berghyls.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að beitiland Stóru-Þverár sé víðlent og að landamerki séu þinglesin.[107]

5.2.4.6 Minni-Þverá (hjáleiga frá Stóru-Þverá)

Samkvæmt jarðamatinu 1849 hefur Stóraþverá hina byggðu hjáleigu Minniþverá.[108]

Sérstakt landamerkjabréf fyrir Minni-Þverá er ekki að finna í landamerkjabók Skagafjarðarsýslu 1883-1929. Hins vegar var landamerkjabréf fyrir Stóru-Þverá útbúið 25. júní 1887 og þinglesið 1. júlí 1887, svo sem lesa má í kaflanum um Stóru-Þverá. Í því er minnst á Minni-Þverá.

Að Haganesi í Holtshreppi, 10. júní 1909, var þinglesið afsalsbréf frá Guðmundi Bjarnasyni til Sveins Arngrímssonar fyrir Minni-Þverá fyrir 200 krónur.[109]

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að landamerki Stóru-Þverár séu þinglesin.[110]

5.2.4.7 Barð

Tólf presta dómur kom saman á Hólum, 14. júní 1483, til að dæma í máli því er Hrafn Halldórsson, í umboði séra Sigurðar Þorlákssonar officialis Hólakirkju, hafði kært Böðvar Finnsson fyrir að hafa selt Blákápusel (á Lágheiði), sem var selland Barðskirkju. Böðvar lagði sér til varnar fram bréf með þremur innsiglum þar sem fram kom að jarðirnar Steinavellir og Krakavellir hefðu verið seldar ítölulausar með öllum dal fyrir austan fram (þ.e. Seljaárdal), hvar fyrrgreint sel stóð í.[111]

Þá kemur fram í máldaga Barðs frá því eftir 1590 að selför sé höfð fram á dal.[112]

Einnig er talað um selstöðu kirkjunnar í vísitasíu hennar frá 31. ágúst 1667 og sagt að hún sé í Flókadalsafrétt.[113]

Í vísitasíu Barðs, sem líkast til er frá árinu 1686 kemur fram að kirkjan eigi selstöðu í Flókadalsafrétt.[114]

Um selför segir í vísitasíu Barðskirkju frá 17. maí 1693 að selför sé þar höfð fram á dal.[115]

---

[106] Skjal nr. 2(10) a-b.
[107] Skjal nr. 2(91).
[108] Skjal nr. 2(86).
[109] Skjal nr. 2(255). Minni-Þverá. Skag. V. 40. (db.gr.nr. 44714).
[110] Skjal nr. 2(91).
[111] Skjal nr. 2(141).
[112] Skjal nr. 2(95) a-b.
[113] Skjal nr. 2(96) a-b.
[114] Skjal nr. 2(97) a-b.

Minnst er á selstöðu kirkjunnar í vísitasíu Barðs frá 6. maí 1714 og kemur fram að kirkjan eigi selstöðu í Flókadalsafrétt.[116]

Fram kemur í vísitasíu Barðs frá 27. ágúst 1781 að kirkjan eigi selstöðu og reit í Flókadalsafrétt og Blákápureit á Láguheiði.[117]

Í vísitasíu kirkjunnar frá 12. ágúst 1826 segir að hún eigi selstöðu í Flókadalsafrétt, nánar tiltekið í Klaufnabrekknadal, þar sem heitir Blákápureitur.[118]

Rétt er einnig að geta þriggja vísitasía sem minnast á eldri vísitasíur. Hér er um að ræða vísitasíu frá 27. október 1705[119] þar sem fram kemur að kirkjan eigi jarðir, reka og kúgildi eftir fyrri reikningum, vísitasíu frá 6. ágúst 1729[120] sem segir að máldagar og eignir kirkjunnar séu þær sömu og gamlar vísitasíur og Hólamáldagar eigna henni og vísitasíu frá 16. júlí 1769[121] þar sem þess er getið að kirkjan haldi sínum eignum og ítökum.

Jörðin Barð er kirkjujörð og beneficium árið 1709 þegar *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* var tekin.[122] Um selför segir að staðurinn hafið brúkað hana frítt og átölulaust í Flókadalsafrétt (Barðshlíð).[123]

Um upprekstur er vísað til fyrirkomulags á fyrri jörðum, „Afrjett ut supra“.[124] Þar mun líkast til vera um að ræða Flókadalsafrétt, sem lýst er við jörðina Reykjahól í Fljótahreppi.

Í jarðamatinu 1849 kemur fram að Barð eigi selstöðu í Flókadalsafrétt.[125]

Landamerkjabréf fyrir Barð var útbúið 24. maí 1890 og því var þinglýst 6. júní sama ár. Af því má sjá að Barð átti ekki land að Flókadalsafrétt. Prestssetrinu fylgdi hins vegar Barðshlíð í Flókadalsafrétt, svo sem sjá má í niðurlagi landamerkjabréfsins sem hljóðar svo:

> Landamerki fyrir Barði í Fljótum með hjáleigum. Milli Haganes og Barðstorfunnar ræður merkjum frá Hófsvatni gamall landamerkjagarður, sem liggur upp með svonefndum Merkjalæk austur undir Langholtum, um vestanverða Höskuldartópt og yfir um Haraldslæk, beina stefnu á Grillirskrók fram að stórum jarðföstum steini milli Harðabakka og Haraldslækjar. Úr steininum beigist garðurinn til austurs stefnu á sunnan-verðan Lambanesáskoll; ræður sú stefna merkjum að Harðabakka-læk. Að austan ræður merkjum gamall landamerkjagarður milli Grillirs- og Barðstorfunnar frá Harðabakkalæk allt til fjalls. –

[115] Skjal nr. 2(98) a-b.
[116] Skjal nr. 2(99).
[117] Skjeal nr. 2(100) a-b.
[118] Skjal nr. 2(101) a-b.
[119] Skjal nr. 2.
[120] Skjal nr. 2.
[121] Skjal nr. 2.
[122] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 302-305.
[123] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 302-303.
[124] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 302.
[125] Skjal nr. 2(86).

Milli engjablettsins Votateigs, (sem fylgir Barði) og Minna-Grillirs ræður merkjum: bein stefna úr 3 jarðföstum steinum ofaní Miklavatn, vestanvert við svo nefnda Pálstópt, og þar landamerkjavarða hlaðin. Að sunnan ræður merkjum Brunná allt fram í Brunnárdalsbotn og niður, rjettsýnis úr gljúfrum ofaní Flókadalsvatn. Að vestan ræðr merkjum Flókadals-vatn útað Laxós og áin þaðan ofan í Dælisós, og síðan Hofs-vatn. Landamerki hjáleiganna eru þessi: Karlstaðaland nær austur að áðurnefndum landamerkjagarði ofan að Harða-bakkalæk vestur í austurendann á Haganeslandamerkjagarði og

þaðan beina stefnu upp milli tveggja tóptarbrota uppí jarðfastan stein, þaðan uppí sund milli tveggja holta beint uppí svonefnda Karlsstaðagjá. Fyrir vestan Karlsstaðamerki tekur við Fyrirbarðsland sem nær ofan að Haganesmerkjagarði, en að vestan ræðr merkjum milli Fyrirbarðs og Barðs bein stefna úr svonefndum Fyrirbarðsgrænum ofaní efri Fyrirbarðsásenda og þaðan með neðri Fyrirbarðsás beina stefnu í svonefnt Torfholt og þaðan niður að Haganesmerkjagarði. Merki Langhúsa eru þessi: úr Torfholti í 2 steina til vesturs beint í Bakkalæk, úr Bakkalæk í Bræðratópt og úr henni beint vestur í svonefndan Keldulaugspoll í Laugarlæk. Úr Keldulaugspolli ræðr Laugalækur merkjum milli Langhúsa og Dælis ofaní Hófs- vatn. Milli Langhúsa og Haganes ræðr merkjum áðrnefndur landamerkjagarður upp með Merkjalæk. Landamerki Dælis eru þessi: að utan Laugalækr milli Dælis og Langhúsa, að sunnan bein stefna úr Keldulaugspolli um „Merkjaholt" eptir hlöðnum merkjavörðum ofaní á. Merki Akra eru úr Laugalæk beint í Spenahól og úr honum í náttmálastein og þaðan bein stefna eptir Akraási suður í vörðu, sem hlaðin er sunnanvert við Akraásholt og úr henni bein stefna ofan í 2 stóra jarðfasta steina um sunnanverðar háu mýrar beint ofan í Flókadalsvatn. Barði fylgir varphólmi í Hófsvatni, Barðshólmi kallaður. Ennfremur fylgir prestssetrinu: 1. allur reki hvala og viðar fyrir Laugalandi, að helmingi, úr miðri Hólavík og til skerja á Lambhagavík, 2. Blákápureitur á Lágheiði; 3. Barðshlíð í Flókadalsafrjett og 4. Frí lending, skipsuppsátur og búðarstæði á Neðra-Haganeslóð. [126]

Tómas Bjarnason prestur skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Þorláki Þorlákssyni fyrir eigin hönd og meðeignarmanna hans að Stóragrindli, Björgu Jónsdóttur vegna Minnagrillirs, Jóh. Finnbogasyni vegna eiganda Laugalands og Sv. Sveinssyni eiganda Haganess.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að beitiland Barðs sé talsvert stórt og að jörðin eigi silungsveiði í Laxósi og Flókadals- og Hópsvötnum. Landamerki teljast vera glögg.[127]

[126] Skjal nr. 2(11) a-b.
[127] Skjal nr. 2(91).

5.2.4.8 Stóru-Reykir

Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* árið 1709 segir að Stóru-Reykir eigi selstöðu í Flókadalsafrétt þar sem heitir Reykjareitur.[128]

5.2.4.9 Klón (Kló)

Jörðin Klón var 10 hundraða jörð í eigu Hólastóls sem nýlega var farin í eyði árið 1709 þegar *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* var rituð. Um afrétt segir:

> Afrjett ut supra.[129]

Landamerkjabréf Klóns var útbúið 27. maí 1886 og þinglesið 27. júní ári síðar. Það hljóðar svo:

> Að utan verðu eru merkin í Fossabrekkulæk, að sunnan verðu eru þau í svokölluðu Stóragili, eptir dalnum ræður áin merkjum [á][130] milli jarðanna Klóns og Þverá, að austan ræður fjallsegg merkjunum.[131]

B. Þórðarson skrifaði undir landamerkjabréfið vegna Þverár. Það var samþykkt af Birni Jónssyni sem skrifaði:

> Að ofanskrifuð landamerki fyrir jörðunni Klóni í Fellshreppi hafi verið höfð og haldin, alla þá tíð, sem jeg, faðir minn sál. og föðurfaðir áttu jörðina Klón vitna jeg undirskrifaður.

Ekki er ljóst fyrir hönd hvaða jarðar Björn Jónsson skrifar undir. Landamerkin voru einnig samþykkt af Kristni Jónssyni en ekki kemur heldur fram fyrir hönd hvers eða hverra. Líkast til var það þó fyrir hönd Geirmundarhóls í báðum tilfellum.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að beitiland Klóar liggi að afréttarlandi.[132]

5.2.4.10 Hraun í Unadal

Landamerki Hrauns í Hofshreppi voru útbúin 22. maí 1886 og þinglesin sjö dögum síðar. Eru þau svohljóðandi:

> Að utan gagnvart Á ræður varða sett á bakkann ~~geg~~ við Hofs á (Unadalsá) gegnt Hólkoti, úr þessari vörðu ræður bein stefna í vörðu setta ofan til við flóann, ~~Þaðan úr~~ þaðan úr þeirri vörðu, ræður bein ~~stefna~~ sjónhending í svokallað Illagil úr því gili ræður bein stefna til austurs á mitt fjall. Að vestan ræður Hofsá eins og hún hefur runnið til forna. Að sunnan gagnvart Grundarlandi, Að norðan ræður merkjagarður sá er byrjar og gengur frá Hofsá beint til fjalls upp svo kallaðan Merkjahnjúk, sem er framan í fjallinu. Þaðan

[128] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 299.
[129] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 271.
[130] Innskot ofan línu.
[131] Skjal nr. 2(3) a-b.
[132] Skjal nr. 2(91).

eftir beinni stefnu í fjallsbrún upp sunnan við Hvammsdal Þaðan ræður bein sjónhending austurá mitt fjall.[133]

Björn Jónsson eigandi skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Guðjóni Vigfússyni sem vottaði um landamerki gagnvart Grundarkoti og Birni Jónssyni vottaði um landamerki gagnvart Á.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að landamerki Hrauns séu þinglesin.[134]

Á manntalsþingi á Hofsósi á Höfðaströnd, 1. júlí 1927, var þinglesið afsal fyrir jörðinni Hrauni í Unadal, útg. 22. febrúar sama ár.[135]

5.2.4.11 Þverá

Landamerkjabréf Þverár var útbúið 27. maí 1886 og þinglesið 29. júní ári síðar og hljóðar svo:

> Að utan er sjáanlegur garður frá ánni til fjalls, milli Geirmundarhóla og Þverár að framan í þverá fram í Barnadalsá að neðan, og svo beint ofan til við hólana upp í öxlina til eggjar, fyrir austan ána á Þverá land frá Fossabrekku út að Brenniskurði í frá ánni milli fjalls og eggjar, milli Þverár og Klóns, heldur áin svo líka á hún allann Þverárdalinn.[136]

B. Þórðarson skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af K. Jónssyni og Birni Jónssyni sem staðfestu að landamerkin væru rétt gagnvart Geirmundarhóli.

Á manntalsþingi að Skálá í Fellshreppi, 9. júní 1915, var þinglesið afsal til Sigurjóns Jónssonar, fyrir jörðunum Þverá og Klón.[137]

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að beitiland Þverár liggi að afrétt. Landamerki eru sögð ágreiningslaus.[138]

5.2.4.12 Illugastaðir

Þann 24. ágúst 1540 seldi Jón biskup Arason Brynjólfi Jónssyni jarðirnar Ystamó og Syðstamó í Fljótum fyrir Bakka og Steindyr í Svarfaðardal. Í kaupbréfinu, sem skrifað var 12. febrúar 1542, kemur fram að Ystamó og Syðstamó fylgdi selför fram á Flókadal í Illugastaðalandi, þar sem að fornu hefur verið.[139]

Landamerkjabréf fyrir Illugastaði í Flókadal var útbúið 20. apríl 1890 og þinglesið 6. júní sama ár:

> Að framan skilur Nyrðrá Illugastaðaland frá afrjettarlandinu eða svo nefndu Sjöundastaðaselslandi og frá Nyrðrár upptökum bein stefna til eggjar. Að utan milli Neskots og Illugastaða ræður merkjum gamall garður sem heita má

[133] Skjal nr. 2(4) a-b.
[134] Skjal nr. 2(90).
[135] Skjal nr. 2(255). Hraun í Unadal. Skag. V. 45. (db.gr.nr. 35916).
[136] Skjal nr. 2(5) a-b.
[137] Skjal nr. 2(255). Þverá. Skag. V. 42. (db.gr.nr. 33084).
[138] Skjal nr. 2(91).
[139] Skjal nr. 2(140).

> Einlægur upp á dalshálsinn, og þaðan bein stefna í Blikhyrnutopp. Milli Illugastaða og Illugastaðakots ræður merkjum tóptarbrot á svo nefndum Beitarhúsmel og úr því bein stefna ofaní á, og upp til eggjar. Að neðan ræður Flókadalsá.[140]

Sveinn Árnason eigandi Illugastaða skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Ásmundi Eiríkssyni eiganda Neskots og E.B. Guðmundssyni vegna Flókadalsafréttar.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að beitiland Illugastaða sé víðlent og að jörðin liggi að Flókadalsafrétt. Einnig stendur að landamerki séu ágreiningslaus.[141]

5.2.4.13 Krakavellir

Landamerkjabréf Krakavalla var útbúið í júnímánuði 1888 og þinglesið á manntalsþingi að Efra-Haganesi 13. júní sama ár. Það er svohljóðandi:

> Landamerki jarðarinnar Krakavalla í Flókadal: að framan eða við afrjettina í Grænhól og úr honum beina línu niður í til ár [o]g til fjallsbrúnar, að utan í gamlan garð, sem liggur frá ánni til fjallsbrúnar.[142]

Eigandi Krakavalla, Guðlaug Baldvinsdóttir skrifar undir landamerkjabréfið. Jón Stefánsson eigandi Steinavalla er samþykkur landamerkjabréfinu og skrifar undir það sem og Jóhann Jónsson sem skrifar undir það fyrir hönd hreppsnefndarinnar.

Árið 1890 var aukið við landamerkjabréf Krakárvalla. Viðaukinn er svohljóðandi:

> Viðauki við Krakavalla-landareign að framan eða afrjettarmegin, er frá áðursögðum landamerkjum fram að vörðu sem hlaðin er á árbakka, og keldu sem liggur frá vörðunni, lítið eitt suður á við til fjalls, norðanvert við svo kallað Reykjasel. Þá tekur við gilskorningur upp fjallið norðanvert við Reykjahnjúkskall, og svo bein stefna þaðan til eggjar. Flókadalsá (eins og hún liggur nú) ræður merkjum að vestan og fjallsegg að austan.[143]

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að Krakavellir séu metnir á 14,2 hundruð. Um land Krakavalla að Flókadalsafrétt segir:

> *Land jarðarinnar liggur* að Flókadalsafrétt, og smalamennska því örðug. [...] Landamerki þínglesin.[144]

Árið 1951 seldi Sigurjón Gíslason landspildu úr Krakavöllum til sveitarfélagsins Haganeshrepps í Skagafjarðarsýslu. Í afsalinu kemur fram að:

> Landsspilda þessi, sem liggur að afrétt Haganeshrepps í Flókadal, og á að bætast við afréttinn, er sunnan línu frá Hólkoti við Flókadalsá, eftir núverandi

[140] Skjal nr. 2(15) a-b.
[141] Skjal nr. 2(91).
[142] Skjal nr. 2(194).
[143] Skjal nr. 2(297).
[144] Skjal nr. 2(196).

girðingu norðan við Járnhrygg upp í norðurbrún Stekkjarskálar, og þaðan til eggjar.[145]

5.2.4.14 Steinavellir

Tólf presta dómur kom saman á Hólum, 14. júní 1483, til að dæma í máli því er Hrafn Halldórsson, í umboði séra Sigurðar Þorlákssonar officialis Hólakirkju, hafði kært Böðvar Finnsson fyrir að hafa selt Blákápusel [á Lágheiði], sem var selland Barðskirkju. Böðvar lagði fram, sér til varnar, bréf með þremur innsiglum þar sem fram kom að:

> [...] steinaveller og krakaveller voro selldar itavlavlavsar med avllum dal firir avstan fram [Seljaárdal] sem fyr greint sel stod j.[146]

Á tímabilinu 13. til 18. júlí 1657, fóru fram arfaskipti á Hólum á milli 6 barna Þorláks biskups Skúlasonar. Voru Steinavellir þá metnir til 16 hundraða.[147]

5.2.4.15 Grundarland

Landamerkjabréf fyrir Grundarland var útbúið 29. maí 1885 og þinglesið degi síðar. Það er svohljóðandi:

> Á milli Grundarlands og Hrauns að norðanverðu niður við Hofsá, sem rennur ofan Unadal, byrjar glöggur merkjagarður á árbakkanum norðan við Arnarholt, gengur sá garður beint til fjalls upp í Merkjahnúk, sem er ~~norður~~ framaní fjallinu, þaðan merkin upp á brún sunnan við Hraunsdal austur á mitt fjall, þaðan í suður eptir miðju fjallinu fram á bak við Sperðildal, þaðan í vestur ofan Tungufjallsröðull til Tungusporðsins, þaðan ræður merkjum Grundarlandsá ofan í Dalsmynnið, úr því bein lína í vörðu, sem stendur á bakkanum [niður][148] við Hofsá. Þessi merkjalína af Tungufjalli til vesturs aðgreinir land jarðarinnar frá Bjarnastaðalandi. Frá áðurnefndri merkjavörðu við ána ræður Hofsá, eins og hún nú rennur, merkjum að vestan ofan dalinn, þangað til hún fer fram hjá garði þeim, sem byrjar hin ytri merkin að norðanverðu við Arnarholt. Landamerkjabrjef þetta skal gilda fyrir alda og óborna, nema með lögfullum gögnum sannað verði, að öðru vísi eigi að vera.
>
> Þessu til staðfestu undirskrifum vjer hlutaðeigendur nöfn okkar.[149]

Guðjón Vigfússon eigandi Grundarlands skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Birni Jónssyni eiganda Hrauns og Sigmundi Símonssyni, Bjarnarstöðum.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að engjar Grundarlands séu að hluta til í fjallshlíð og að beitiland jarðarinnar sé fremur lítið. Einnig kemur fram að landamerki séu þinglesin.[150]

---

[145] Skjal nr. 1(21).
[146] Skjal nr. 2(141).
[147] Skjal nr. 2(205).
[148] Innskot ofan línu.
[149] Skjal nr. 2(16) a-b.

5.2.4.16 Bjarnastaðir í Hofshreppi

Landamerkjabréf Bjarnastaða var útbúið 24. maí 1886 og þinglesið fimm dögum síðar. Það hljóðar svo:

> Að utan og neðan stendur hlaðin varða á árbakkanum austan-vert, og ræður rjett stefna þaðan beint uppí árgilið gagnvart Grundarlandi, ræður áin síðan stefnu upp í tungusporðinn og þaðan eptir sömu stefnu í Tungufjallsröðul og þaðan austur á mitt fjall, beygist þar við, og ræður merkjum þaðan rjett sjónhending suður á bak við Bjarnarstaðadal og í Spænárdalsborn. Ræður áin síðan þaðan niður eptir dalnum og ofan á skriðu- hausinn gagnvart Spáná. Þaðan rjetta stefnu niður grundina og í gamlan árfarveg er liggur sunnanvið nýlegar hústóftir austanvert við Unadalsá (Hofsá). Ræður hún (áin) síðan merkjum niður eptir dalnum ofanað svonefndum Svartabakka, ræður þá merkjum gamall far-vegur árinnar unz þeir koma saman lítið neðar, ræður áin enn merkjum eins og hún nú rennur, þartil kemur í fornan farveg hennar ræður hann merkjum norðanvert við svonefndan Gerðishólma, ræður síðar hennar núverandi farvegur til vörðu þeirrar, er getið er um áður við aðgreining merkjanna Grundarlands og Bjarnastaða.[151]

Sigmundur Símonarson skrifaði undir landamerkjabréfið fyrir hönd eigendanna. Það var samþykkt af Guðjóni Vigfússyni er vottaði landamerki gagnvart Grundarlandi og Birni Jónssyni er vottaði landamerki gagnvart Spáná.

5.2.4.17 Spáná

Landamerkjabréf Spánár (Sprænár) í Hofshreppi var útbúið 22. maí 1886 og þinglesið viku síðar og er það svohljóðandi:

> Að utan gangvart Bjarnastöðum ræður varða sú er sett er á bakkann við Hofsá, rjett við gamlan árfarveg, er liggur sunnan við beitarhús fra Bjarnastöðum; úr vörðu þessari ræður sjónhending beint uppá gilminnið, þar sem Spræná fellur fram úr fjallinu. Úr því ræður nefnd á til upptaka, og frá upptökum hennar bein stefna austur á mitt fjall. Að vestan ræður Hofsá eins og hún hefir runnið til forna.
>
> Að sunnan og gagnvart Unadalsafrjett ræður Grjótá upp fjallið til upptaka og þaðan bein sjónhending austur á mitt fjall og að neðan ræður sama á merkjum þartil hún fellur í Hofsá niður í afrjettinni.[152]

Björn Jónsson eigandi skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Sigmundi Símonarsyni er vottaði merkin gagnvart Bjarnastöðum og S. Ingimundarsyni oddvita er vottaði merkin gagnvart Unadalsafrétt.

---

[150] Skjal nr. 2(91).
[151] Skjal nr. 2(17) a-b.
[152] Skjal nr. 2(18).

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að engjar Sprænár liggi í fjallshlíð og að beitiland jarðarinnar sé aðliggjandi Unadalsafrétt. Einnig stendur að landamerki hennar séu þinglesin.[153]

5.3 Unadals- og Deildardalsafréttir

Í þeirri umfjöllun um Unadals- og Deildardalsafrétti sem hér fer á eftir verður greint frá því sem elstu ritheimildir hafa að segja um landnám á svæðinu og raktar heimildir um nýtingu, réttindi og afmörkun. Þá er fjallað um sel og loks gerð grein fyrir aðliggjandi og tengdum landsvæðum. Tímaröð er fylgt að mestu.

5.3.1 Landnám

Höfða-Þórður Bjarnason var einn þeirra manna er nam land norður í Skagafirði. Hann nam Höfðaströnd frá og með Hofsá og út að Hrolleifsdalsá. Hann bjó á Höfða. Um hann segir *Landnáma*:

> Þórðr hét maðr ágætr hann var son Bjarnar byrðusmjörs, Hróaldssonar hryggs, Bjarnarsonar járnsíðu, Ragnarssonar loðbrókar. Þórðr fór til Íslands og nam Höfðastrond í Skagafirði á milli Unadalsár og Hrolleifsdalsár ok bjó at Hofða.[154]

Landnáma segir frá því að landnámsmaðurinn Sleitu-Björn hafi búið á Sleitu-Bjarnarstöðum, en hann nam land á milli Grjótár og Deildarár. Svo hermir *Landnáma* um Sleitu-Björn og landnám hans:

> Gróa hér dóttir Herfinns ok Hollu; hana átti Hróarr, þeira son Sleitu-Bjorn, er land nam fyrst á milli Grjótár ok Deildarár, [...] hann bjó á Sleitu-Bjarnarstoðum.[155]

Í framhaldi af ofansögðu má geta þess að á milli landnámssvæða Sleitu-Bjarnar og Höfða-Þórðar, er eyða sem tekur yfir hálfan Unadal (suðurhlutann) og hálfan Deildardal (norðurhlutan), ef marka má lýsingar *Landnámu* á landnámi þeirra.

Ólafur Lárusson leiddi líkur að því árið 1940, að þarna á þessu svæði hafi verið sérstakt landnám sem gleymst hafi í upptalningu landnáma í Skagafirði.[156] Vikið er að Una nokkurn í Unadal á öðrum stað og í öðru samhengi[157] í *Landnámu*. Þetta er töluvert landsvæði sem um er að tefla „og munu þar vera um 12 jarða lönd nú á tímum [þ.e. árið 1940]“.[158]

---

[153] Skjal nr. 2(91).
[154] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 239-240.
[155] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 236-237.
[156] Ólafur Lárusson: *Landnám í Skagafirði*, [án útg.st.], 1940, bls. 120-121, 130-131.
[157] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 220.
[158] Ólafur Lárusson: *Landnám í Skagafirði*, bls. 130.

5.3.2 Unadalsafrétt, nýting réttindi og afmörkun

Í óársettri lögfestu, sem líklega er frá því um 1590, lögfesta Guðbrandur Þorláksson biskup og líkast til Erlendur Guðmundsson, prestur á Hofi fyrir 1598 en síðar á Felli, Unadalsafrétt:

> Somuleidiz med þui ad biorn magnusson eignar Jordu sinne Hofe [Hofe, vísað inn af spássíu] þa afrett sem Hola domkirkiu Jordum til hey rer / a vnadal /: z hefur giórt sier þar sel sem lóg banna/: hefur rekstra / bæde vtfra sier z yfer fra / j Holastadar Jord z land / an alls leyfis / af mier til / þar fyrer lógfesti eg j sa-ma vmbodi adurnefndz N/: vegna kirkiunn-ar a Holum / z hennar Jarda allt land a vna-dal / so sem votn draga til / badum meigen ár / fyrer framan almennings hola z fyrerbyd eg óllum mónnum / ad frateknum Holastadar Landset-um /: ad nytia sier þad land [...][159]

Fram kemur í vitnisburði frá 7. febrúar 1613:

> Þad giore eg Biarne stulla son ollum monnumm uiturlegt med þessu mijnu vitnisburdar brefe / ad eg heijrda pal heitinn grimsson alldre nockurn tijma Eigna sijer vegna Hofs áá Hofdastrond vnudals afriett huorke hälfa nie heila og alldrei hef eg heijrt af elldre monnumm / ad hof ætte nockurnn part j þeirre afriett / nema rextra suo sem adrar Jarder / hafde pall heitinn haft j sele ä suina vollum z grundarlande suo z þä Þorbergur heijtinn Bessason hiellt hof fieck hann ad lane Spänä af þeim ä holvm z hafde þar j sele alla tijma / z til sanninda hier vm set eg mitt: jnnsigle fyrer þennan minn vitnisburd huor ad skrifadur uar ä bruarlande fijmtu dagenn næstann epter: purificaktionne marije anno 1613.[160]

Í vitnisburði frá árinu 1613 stendur:

> [Suofellda]nn vitnis burd ber eg jon biornsson at eg heyrda pal he[itinn Grijms]son alldreige nockurnn tijma eigna sier vegna hofs aa[Hofdastónd] vnudalz afriett hvorke halfa nie heila / var eg [vistfastur n]ockra stund hia pale áá greindu hofe/ z til sanninda[her um] set eg mijtt jnnsigle fyrer þetta mitt vitnis burdar br[ef sem] skrifad var áá enne áá Hofda strond fostudagen fijr[er 000000] þáá skrifadist datum anno 1613.[161]

Eftirfarandi vitnisburð má rekja til biskupstíðar Guðbrands Þorlákssonar. Ártal fylgir ekki en dagsetningin er 4. maí:

> Þetta er vitnisburdur Jons Þordarsonar: J firstu sagdist hann hafa nu / iij vetur vm sextugt / z vera barnfæddur ä hófdastrónd / z þadan hefdi hann vt J fliot farid / þa hann hafdi Sextan vm tvitugt / : Sagdist hann glógglega muna til þess / þa Päll heitinn Grijmsson biö ä Hofi / þuj hann hefdi verid honum alkunnugur. Og alldrei Sagdi[st] hann hafa þad heÿrtt / ad nefndur päll / hefdi eignad sier eda haft Vnadals afriett / huórcki heila nie hälfa / og ei helldur

[159] Skjal nr. 2(160) a-b.
[160] Skjal nr. 2(159) a-b.
[161] Skjal nr. 2(162) a-b.

sagdist hann vitad hafa / hann eigna sier eda heimta / Lambatolla / þa menn ræki ä þa afriett: Og þennan vitnisburd handfesti Jon Þordarsson Biskupinn Herra Gudbrandj þar J biskups badstofunni ä Hölum þann 4. dag Maij Ockur äheÿrandi / z äsiäandi[162]

Fram kemur í vitnisburði frá 1614:

Þetta er vitnisburdr Hrolfs Gudvardssonar / j fÿrstu sagdist hann vera barnfæddr j Hofshrepp a Hófdastrónd / z þar verid hafa nær allann sinn alldr / nema þa vetr sem hann rere vt / z var sÿdra / so z sagdist hann hafa verid heima madr vistfastr a hofi þa pall heitinn Grijmsson bio þar / z geÿmt hans mälnytu a sumarid / Og alldrei sagdist hann hafa þad heÿrt ad nefndr pall hefdi eignad sier vnadals afriett / huerki heila nie halfa / Og eij helldr sagdist hann vitad hafa hann eigna sier / eda heimta Lambatolla þa menn ræki a afriett / Og þennnann vitnisburd Handsaladi hrolfur Gudvardsson ad bera þessum monnum hia verandi / a oslandi / petri Jonssyni z Joni Eigilssyne / a fóstudaginn j fardógum Anno 1614 [...][163]

Fram kemur í úttekt Hólastóls frá 10. júlí 1657 um Unadalsafrétt:

In Nomine Domini

Anno Domini Millesimo Sex centesimo qvinqvagesimo septimo. Decima die mensis Julij [10. júlí 1657] medtok Herra Gijsle Thorlakzson Valld og Vmsiön Hoola Döm kÿrkiu, og allra hennar eygna J fóstu og lausu. Var honum suofelldur Reykningskapur giórdur áá frijdum peningum og ofrijdum kÿrkiunnar, Daudum og kuikum, Sem hier Seiger. [...] Jtem Sagt til nauta Stadarenz a Vnudalz afriett, tuævetur og elldre ad tolu 51.[164]

Í úttekt Hólastóls frá 2. ágúst 1628 kemur eftirfarandi fram um Unadalsafrétt:

Anno Domini milesimo, sextentesimo, Vigesimo octavo, secunda Die Mensis Augustj, [2. ágúst 1628] Medtök Herra Þorläkur Skülason, Valld og umsiön Höla Dömkirkiu, og allra hennar Eigna J fóstu og lausu, Var honum sofelldur Reiknijngskapur giórdur, ä frijdumm penijngumm og öfrijdumm kirkiunnar, Daudumm og kuikum sem hier Seiger.

[...]

Suo mikid afhendt i frijdum penijngum Heima ä Hölum

Naut sem voru ä Unudals afriett tuæVetur og Elldrj ad tólu Lxxi, a Bæum – xxij – J Vmmbodj Sr Gysla ix – J külu Vmmbodum – iv Naut, Brande J Vydernesi feingid Biskupsenz Vegna, af Kolbeinzdalz afriett afhendt ij – Summa þessara nauta tuæVetra og Elldrj – LLix Jtem Vetur gomul Naut

Í lögfestu Hofs á Höfðaströnd frá 1696 segir eftirfarandi um Unadal:

[162] Skjal nr. 2(163) a-b.
[163] Skjal nr. 2(164) a-b.
[164] Skjal nr. 2(176) a-b.

land framm á Unadal fyrer sunnann Höfsaa allt ä jökul framm ofani gardenn sem geyngur fyrer nedan almennyngzhoola j huiorum ad standa seltöpter frä Hofe.[165]

Í lögfestunni kemur fram að hún hafi verið opinberlega lesin af Vigfúsi Gíslasyni á manntalsþingi að Hofi á Höfðaströnd þann 13. maí 1696.

Flestar ef ekki allar jarðir í Unadal og Höfðaströnd frá Enni að Höfða áttu afrétt í Unadal samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu árið 1709. Verða þessar jarðir nú taldar upp í þeirri röð sem þær koma fyrir í jarðabókinni: Enni[166], Hólkot[167], Svínavallagerði (Svínavallakot)[168], Spána[169], Bjarnastaðir (Bjarnastaðagerði)[170], Grundarland[171], Hraun[172], Á[173], Ljótsstaðir[174], Hugljótsstaðir[175], Hof[176], Garðshorn[177], Hólakot[178], Þrastarstaðir[179], Litlabrekka[180], Stórabrekka[181], Hornbrekka[182], Þönglaskáli[183], Bær[184], Mannskaðahóll[185], Vatn[186] og Höfði[187].

Um Unadalsafrétt segir m.a. svo í *Sýslu- og sóknarlýsingum Skagafjarðarsýslu* árið 1868:

Afréttir. Afréttarland Höfðasóknarmanna er inni í Unadalsafrétt, og hafa Hofshreppsmenn þar upprekstur; er þar almenningur.[188]

Þann 19. maí árið 1882, upplas Gunnar Björnsson, eigandi Hofs á Höfðaströnd, lögfestu fyrir eignarjörð sinni, dags. 24. apríl 1666. Í þeirri lögfestu segir að Hof eigi land fram á Unadal „fyrir sunnan Hofsá“.[189]

Ekki finnst mat á afréttinni í fasteignamati 1916-1918.

---

165 Skjal nr. 4(260).
166 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 245.
167 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 246.
168 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 247.
169 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 247-248.
170 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 248.
171 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 249.
172 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 249-250.
173 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 250.
174 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 251.
175 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 252.
176 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 253.
177 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 255.
178 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 255-256.
179 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 256-257.
180 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 257-258.
181 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 258.
182 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 258-259.
183 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 259-260.
184 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 260.
185 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 261-262.
186 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 262.
187 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 262-263.
188 *Sýslu- og sóknarlýsingar Skagafjarðarsýslu 1839-1873*, bls. 153.
189 Skjal nr. 4(259).

Þann 17. mars 1923 var gerður kaupsamningur þar sem Jón Jónsson, eigandi jarðanna Hofs og Þönglaskála í Hofshreppi, seldi réttindi í Unadal með vísun í lögfestu Hofs frá 13. maí 1696, eða eins og kaupsamningurinn ber með sér:

> Ég Jón Jónsson eigandi jarðanna Hofs og Þönglaskála í Hofshreppi í Skagafirði […] sel hérmeð „Upprekstrarfélagi Unadalsafréttar“ þann rétt sem ég eða ofanskráðar jarðir Hof og Þönglaskáli kunna að eiga til svonefndra Hofs og Þönglaskálasellanda í Unadal, með þeim landtakmörkum, sem lögfesta eða máldagi Hofs frá 13. maí 1696, og önnur landamerkjabréf téðra jarða kunna að tilgreina.[190]

Með eftirfarandi hætti er Unadal m.a. lýst í *Árbók Ferðafélags Íslands* árið 1946:

> Hann [Unadalur] stefnir nær í háaustur upp frá Hofsós, hér um bil jafnhliða Deildardal. Í honum er meira undirlendi en hinum syðri, grösug mýrlendi að ánni, sem ofan til er girtur allháum fjöllum. Að norðan eru fjallabrúnirnar sundur skornar af ýmsum þverdölum, sem út ganga í hálendið, og bera dalir og hliðarfjöllin mörg nöfn bæja, sem undir þeim standa eða hafa staðið. [...] Norðan ár [Unadalsár] eru fjórar jarðir í ábúð: *Ljótsstaðir* neðst, *Á*, *Hraun* og *Grundarland*. Sunnan megin er *Hólkot* eina jörðin, sem búið er á.[191]

Í skrá yfir afrétti, eignarheimildir og landamerki sem sýslumaðurinn í Skagafjarðarsýslu sendi nefnd sem vann að lagafrumvarpi um eignarrétt að almenningum og afréttum, þann 29. nóvember 1985 segir um Unadalsafrétt:

> Unadalsafrétt er eign Hofshrepps. En hluti afréttarinnar er ekki stór, aðeins botninn á dalnum, að Hrafnabjörgum að vestanverðu og að austan að Spræná. Inní þennan fremsta hluta afréttarinnar, vestan ár voru þrjú sellönd: Yzt er Þönglaskálaselland, þá Ennisselland og Hofsselland.
>
> Í gömlu afréttinni framan við Sprænánna eru munnmæli um fjögur býli. Yzt Grjótá, Miðhólar, Klifhólar og Selhólar.
>
> Eftirtaldar eyðijarðir hafa verið keyptar og land þeirra lagst við afréttarland Unadalsafréttar:
>
> [...] Ennissellandi í Unadal til Upprekstarfélag Unadalsafréttar [...]
>
> Upprekstrarfélag Unadalsafréttar kaupir Spræná [...]
>
> Afsal landbúnaðarráðherra til Hofshrepps fyrir jörðinni Bjarnastöðum í Unadal [...]
>
> fyrir jörðinni Bjarnastaðagerði í Unadal [...]
>
> til Hofssels fyrir jörðinni Grundarlandi [...]
>
> Hofshreppur keypti jörðina Hraun í Unadal [...]

[190] Skjal nr. 4(261).
[191] *Árbók Ferðafélags Íslands 1946*, bls. 90.

> Jörðin Hraun hefur ekki verið lögð við Unadalsafrétt og núverandi afréttarmörk austan ár eru á landamerkjum Hrauns og Grundarlands.
>
> Sneið af landi Svínavallakotshefur verið keypt undir Unadalsafrétt og er girðing þar á merkjum vestan ár.
>
> Réttur til afréttarinnar fylgir öllum jörðum í utanverðum Hofshreppi að Enni og sú meðtalin.
>
> Búfjáreigendur í Hofsósi eiga upprekstur í Unadalsafrétt, en ekki í lönd þeirra jarða, sem Hofshreppur hefur keypt eftir 1968, en rétt til beitar í löndum jarða hreppsins eiga allir bændur í Hofshreppi, samkvæmt ákvörðun hreppsnefndar.
>
> [...]
>
> Viðauki
>
> Eins og að framan er greint var Ennisselland keypt og lagt við Unadalsafrétt.
>
> Heimamenn í Hofshreppi halda því fram að Jón Jónsson oddviti á Hofi hafi selt Hofsselland, Upprekstrarfélagi Unadalsafréttar eða Hofshreppi. Að þessu hafa ekki fundist öruggar heimildir um þá sölu. Þó má benda á, að á sveitarsjóðsreikningi Hofshrepps árið 1948 gjaldalið 8, er greiðsla til Upprekstrarfélags Unadalsafréttar 500 kr.
>
> Fylgiskjöl eru ekki fyrir hendi til skýringar á þessari greiðslu.
>
> Í Unadal er Þönglaskálaselland og er það heldur ekki fullljóst, hvort það fylgir nú Unadalsafrétt.
>
> [...] í landamerkjabók Skag. er landamerkjabréf fyrir Þönglaskála [...]. Þar er skrifað: „Ennfremur á Þönglaskáli selland á Unadal og byrjar það fyrir framan Bjarnastaðagerðisland og takmarkast að framan af Ennissellandi.[192]

Unadalsafréttur er nú nýttur til sumarbeitar fyrir búfé af jörðum á Unadal og Höfðaströnd, að því er fram kom við skýrslutökur í máli þessu fyrir óbyggðanefnd.

5.3.3 Deildardalsafrétt, nýting réttindi og afmörkun

Halldór Arngeirsson keypti hálfa jörðina Marbæli af Þuríði Jónsdóttur með bréfi gerðu 8. maí 1393. Þuríður hafði fengið jörðina í helmingakaup eftir Skapta Oddsson bónda sinn auk þess sem hún hafði leyst til sín sex hundruð í jörðinni sem þrjár dætur hennar höfðu erft eftir föður sinn. Í kaupbréfinu kemur m.a. eftirfarandi fram:

> Reiknadi hun jord eiga gelldfiar Rekstr ollum gelldfenadi j deilldar dals afrétt oc sel lannd fiorþunginn i seliadal. skildi halldor ser alla vidu þa ær jordin atti oc hun vard eigandi at. Reiknadi hun iardar mork ofan ór fialli oc allt ofan j aa bædi firir vtan oc sunnan.[193]

[192] Skjal nr. 4(251).
[193] Skjal nr. 2(148).

Þuríður Jónsdóttir seldi Halldóri Arngeirssyni hlut sinn og þriggja dætra sinna í jörðinni Marbæli með bréfi frá 8. maí 1393. Að sögn Þuríðar átti jörðin:

> [...] gelldfiar Rekstr ollum gelldfenadi j deilldar dals afrétt oc sel lannd fiorþunginn i seliadal.[194]

Guðríður Finnbogadóttir og Finnbogi Einarsson áttu með sér jarðakaup sem fram fóru 10. ágúst 1496 en voru bréfuð 31. mars 1497. Guðríður seldi Finnboga Fjósatungu í Fnjóskadal með skógarparti í Þórðarstaðajörðu en fékk í staðinn 15 hundruð í peningum og jörðina Grindur í Hofskirkjusókn, 30 hundruð að dýrleika, en henni fylgdi skógarpartur í Nýlendisjörð:

> [...] ok selfavr aa deilldardal.[195]

Fjöldi jarða í Óslandshlíð áttu rétt til upprekstur á Deildardalsafrétt samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* árið 1709. Er afrétturinn kallaður „Afréttardalur“ eða „Afréttur“í þeirri heimild. Þessar jarðir voru nánar tiltekið eftirtaldar: Miklibær, Þúfur, Kross, Teigur (fór í eyði árið 1708), Marbæli, Ósland, Brekka (Tumabrekka) og Miðhús.[196]

Þá áttu tvær jarðir á Höfðaströnd rétt til upprekstur á Deildardalsafrétt samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* árið 1709 en þær voru Gröf og Stafnshóll.[197]

Fram kemur í landamerkjabréfum Skuggabjarga og Háleggsstaða frá árinu 1886 að Tungufjall tilheyri bæði Skuggabjörgum og Háleggsstöðum.[198] Tungufjall skiptir Deildardal í tvennt, annars vegar í Seljadal og hins vegar í Vesturdal.

Ekki finnst mat á afréttinni í fasteignamati 1916-1918.

Með eftirfarandi hætti er Deildardal m.a. lýst í *Árbók Ferðafélags Íslands* árið 1946:

> Hann [Deildardalur] liggur upp frá Höfðaströnd til suðausturs. Nokkru innan við byggð klofnar dalurinn í tvennt. Heitir sá syðri og vestari *Vesturdalur*, en hinn nyrðri *Austurdalur* (á uppdrætti Seljadalur). Fyrir botni hans er *Deildardalsfjall*. Milli dalanna rís *Tungufjall* og snýr eggþunnum hamrafleyg við megindalnum. [...] Þrír bæir eri í dalnum sunnan ár: *Stafnshóll*, *Skuggabjörg* og *Háleggsstaðir*. Að norðan eru *Grindur* yzt, þá *Brúarland* (og nýbýlið *Eyrarland*), en innst *Kambur*. Í dalnum er undirlendi fremur lítið, en grösugar hlíðar liggja að ánni báðum megin.[199]

Landamerkjabréf Deildardals- og Unadalsafrétta var útbúið 3. júní 1890 og þinglesið degi síðar. Það er svohljóðandi:

---

[194] Skjal nr. 2(148).
[195] Skjal nr. 2(136).
[196] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 229-237.
[197] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 237-239.
[198] Sjá nánari umfjöllun í köflum 5.3.5.5 og 5.3.5.6.
[199] *Árbók Ferðafélags Íslands 1946*, bls. 84-85.

> Almenningur Deildardals er frá forntíð álitinn að byrja vestanverðu í svokölluðu Tungufjalli fyrir framan Grynda selllands merki og kallast Stígar. Merkin að norðan eru í garðlag vestan í fjallinu í beinni stefnu frá afrjettar á svo kallaðri til fjallbrúnar sunnan vert við svo nefnda Smjörskál. Að vestan ræður afrjettará, að sunnan eru merkin í dalbotinum syðst, og þaðan eptir brúninni beinni stefnu yfir Tungufjall til botnsins á Seljárdal, þaðan til norðurs austan í Tungufjalli til Grynda sellandsmerkja. Að austan á Seljárdal eru merkin að norðan hin sömu og merki jarðarinnar Marbælis. Að öðru leyti eins og sýslutakmörk ráða.
>
> Merki Unadalsafrjettar eru þessi: Austan við Hofsá byrjar afrjettarlandið við Grjótá að neðanverðu þar sem Sprænárland tekur við að utan og nær alla leið til sýsluskipta á jökul fram. Að vestan verðu byrjar almenningsland við Klifhól, þar sem Hofsselsland endar og nær yfir allan Suðrárdal á jökul fram til sýslutakmarka.[200]

Landamerkjabréfið var samþykkt af S. Pálssyni, Þorgils Þórðarsyni, Þorgrími Kristjánssyni hreppsnefndar oddvita, K. Jónssyni og B. Jónssyni.

Sýslumannsskrifstofan á Sauðárkróki svaraði bréfi Stjórnarráðs Íslands þann 14. febrúar 1920. Svarið var svohljóðandi:

> Til andsvars fyrirspurn hins háa stjórnarráðs í brjefi dagsettu 29. desember f.á., skal tekið fram að samkvæmt upplýsingum, er jeg hefi aflað mjer, eru ekki aðrir almenningar hjer eða afrjettarlönd af þeim, er um er spurt, en hin svonefndu NÝJABÆJARÖRÆFI, austan undir Hofsjökli.[201]

Í skrá yfir afrétti, eignarheimildir og landamerki sem sýslumaðurinn í Skagafjarðarsýslu sendi nefnd sem vann að lagafrumvarpi um eignarrétt að almenningum og afréttum, þann 29. nóvember 1985 segir um Deildardalsafrétt:

> Deildardalsafrétt er eign Hofshrepps. Afréttin er tveir dalir. Austari dalurinn heitir Seljárdalur. Vestan ~~við hann~~ ár Tungufell og vestar Stígar. Vestast Selland.
>
> Afréttarmörk eru nú eins og girðingar hafa verið lagðar. Að austan er girðingin nálægt eyðibýlinu Stafni eða nánar tiltekið, nálægt bæjarrústum þess og að vestan bein lína á móti.
>
> Þegar núverandi afréttargirðing var sett upp, voru höfð skipti á hluta af landi Stafns og hluta af Miðhúsasellandi.
>
> Eftirtalin sellönd eru innan afréttarlandsins.
>
> Á austari dalnum eru yzt: Óslandsselland, næst Marbælisselland og er til vill Þúfnaselland.

[200] Skjal nr. 2(40).
[201] Skjal nr. 2(190).

> Í Tungufelli er Grindaselland og vestan ár sunnan Bjarkár er Grafarselland, en norðan Bjarkár er Miðhúsaselland. Óvíst er um eignarrétt á nefndum sellöndum, hvort þau fylgja jörðunum, eða eru eign Hofshrepps.
>
> Upprekstur á afréttina eiga Óslandshlíð, Deildardalur, Gröf og Grafargerði.[202]

Félagsmálaráðuneytið spurðist fyrir um upprekstrarrétt sveitarfélaga og fl. þar að lútandi með bréfi til sveitarfélaga á Íslandi, dagsettu 20. febrúar, árið 1989. Oddviti Hofshrepps, Þóra Kristjánsdóttir, svaraði bréfi ráðuneytisins í nóvember sama ár. Í svari Þóru kemur fram að íbúar sveitarfélagsins eigi afrétt; Deildardalsafrétt fyrir innhluta sveitarfélagsins og Unadalsafrétt fyrir ytri hlutann. Deildardalsafréttur liggur í botni Deildardals og er afmarkaður af fjöllum á þrjá vegu og ráða þar vatnaskil. Í svari oddvitans kemur fram að afréttargirðing liggi fyrir framan fremstu bæi um þveran dal, Háleggsstaði að vestan og Kamb að austan. Þá kemur fram að Unadalsafréttur afmarkist einnig af fjöllum á þrjá vegu en sá afréttur er í botni Unadals. Þar er afréttargirðing um þveran dal framan við Hólkot að vestan og Hraun að austan. Framan við afréttargirðinguna eru eyðijarðirnar Grundarland, Bjarnastaðir, Bjarnastaðagerði og hluti úr Svínavallakoti en þessar jarðir eru í einkaeigu Hofshrepps. Fram kemur í svari oddvitans að íbúar Hofsóshrepps eigi upprekstrarrétt í afréttarland Hofshrepps. Þá kemur að lokum fram að sveitarfélögin Hofsóshreppur og Hofshreppur hafi komið sér saman um að umrætt afréttarland skuli teljast til sveitarfélagsins Hofshrepps.[203]

Deildardalsafréttur er nú nýttur til sumarbeitar fyrir búfé af jörðum á Deildardal og í Óslandshlíð, að því er fram kom við skýrslutökur í máli þessu fyrir óbyggðanefnd.

5.3.4 Sel á Unadal og Deildardal

Samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu árið 1709 átti jörðin Hof á Höfðaströnd selstöðu á Unadal sem hún notaði árlega en grastekjuvon þar var á sama tíma sögð vera lítil.[204]

Sama heimild hermir að jörðin Enni hafi á sama tíma átt selstöðu á Unadal „þar sem heitir Ennisreitur“.[205]

Merkjum Hofssels er ekki lýst í landamerkjabréfi Hofs, dags. 22. maí 1920,[206] né í landamerkjabréfi Hofs, Ennis og Ártúns, dags. 19. júní 1923.[207]

Í landamerkjabréfi Ennis, dags. 29. maí 1890, segir um Ennisselland:

---

[202] Skjal nr. 4(251).
[203] Skjal nr. 4(246).
[204] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 252-253.
[205] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 245.
[206] Skjal nr. 2(224).
[207] Skjal nr. 2(225).

> Ennfremur á Enni Selland að vestanverðu í Unadal frá garði sem er utan við Selhóla, eður sem öðru nafni kallast Almennings hólar, sem nær ofan að Strangalæk hvar Þönglaskála Selland tekur við.[208]

Þá segir *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá því að jörðin Ljótsstaðir hafi tilkeypt selstöðu (í Unadal) árlega.[209]

Um selstöður á Unadal segir m.a. svo í *Sýslu- og sóknarlýsingum Skagafjarðarsýslu* árið 1839:

> **Sel**. Allar Óslandshlíðarjarðir, Gröf, Enni og Hof [eiga selstöður], þær síðustu tvær í *Unudalnum*, hinar í Deildardal. Öngvar eru nú notaðar, nema frá Gröf mánaðartíma sumar hvert. Hafa þær aflagzt vegna vegalengdar, margs þar að lútandi örðugleika, og hefur þar til aldrei svarað kostnaði. Menn rífa þar til kola og reka þangað geldfé og ótamin hross, og upprekstrarlandið er ekki annað en sellöndin sjálf. Grindur og Nýlendi eiga ser og selstöðu, og eitthvað lítið var hún notuð í þeirra tíð, sem nú lifa, en fljótt hætt aftur. Ef menn hefðu hér nytpening í seljum, þyrfti vegna landleysis að hafa stóð og geldfé heima, og hvað er þá unnið?[210]

Gröf á Höfðaströnd átti selstöðu fram við Deildardalsafrétt árið 1709, samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. Hjáleigan Grafargerði tilheyrði Gröf á þessum tíma, samkvæmt sömu heimild. Heimaland Grafar sem og selland hennar var lögfest árið 1831. Í jarðamatinu 1849 kemur fram að Gröf eigi selland í Deildardal og að hjáleigan, Grafarhjáleiga, nái ekki inn til sellandsins.

Landamerkjabréf Grafar, dags. 22. maí 1886 og þingl. viku síðar, hermir að selland fylgi jörðinni og liggi það fram frá Deildardal vestanverðum, vestan til við Deildardalsafrétt. Þá kemur fram að Gröf hafi átt selför í Deildardalsafrétt árið 1918.[211]

Miðhús áttu selstöðu í Deildardal árið 1709, samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. Hið sama kemur fram í jarðamatinu 1849, landamerkjabréfi fyrir Miðhúsum árið 1886 sem og í fasteignamatinu 1916-1918.

Í landamerkjabréfi Miðhúsa, dags. 14. maí 1886 og þingl. 29. sama mánaðar segir, er greint frá því að selland á vestanverðum Deildardal fylgi jörðinni og er merkjum þess lýst.[212]

Ósland átti selstöðu í Seljadal árið 1709, samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. Í jarðamatinu 1849 kemur fram að Ósland eigi selstöðu i Deildardal og í landamerkjabréfi fyrir Óslandi frá árinu 1886 segir að selland fylgi jörðinni og er það sagt liggja næst landi jarðarinnar Stafns í Deildardal,

---

[208] Skjal nr. 2(212).
[209] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 251.
[210] *Sýslu- og sóknarlýsingar Skagafjarðarsýslu 1839-1873*, bls. 139.
[211] Sjá nánar í kafla 5.3.5.3 um Gröf.
[212] Sjá nánar í kafla 5.3.5.7 um Miðhús.

neðst á svokölluðum Seljadal. Í fasteignamatinu 1916-1918 segir að Ósland eigi selför í Deildardalsafrétt.[213]

Marbæli á selstöðu á Seljadal árið 1709, samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. Í jarðamatinu 1849 segir að jörðin Marbæli eigi tiltölu til sellands í Deildardal. Í landamerkjabréfi Marbælis frá árinu 1886 kemur fram að selland fylgi jörðinni og að það liggi á austanverðum Seljadal frá Glúmsgilslæk að neðan og fram að Strangalæk.[214]

Um jörðina Kross í Óslandshlíð segir í jarðamatinu 1849 að hún eigi tiltölu til selstöðu Deildardal.[215]

Upprekstur á Deildardal áttu eftirtaldar jarðir samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu árið 1709: Gröf, Stafn, Háleggsstaðir, Skuggabjörg, Miðhús[216], Ósland, Marbæli og Kross í Óslandshlíð.[217]

Í landamerkjabréfi Þönglaskála, dags. 10. júní 1889 og þingl. 12. sama mánaðar, er merkjum Þönglaskála lýst. Þá segir í bréfinu: „Ennfremur á Þönglaskáli selland“

Auk þeirra jarða sem þegar hefur verið minnst á áttu jarðirnar Grindur, Nýlendi, Miklibær og Þúfur í Hofshreppi selstöðu á Deildardalsafrétt eða tiltölu til sellands þar, samkvæmt jarðamatinu 1849.

5.3.5 Aðliggjandi og tengd svæði

Hér verður fjallað um jarðir sem tengjast ágreiningssvæðinu vegna legu sinnar eða réttinda. Um er að ræða jarðirnar Spáná, Bjarnastaðagerði og Bjarnastaði, Gröf, Stafn, Háleggsstaði, Skuggabjörg, Miðhús, Ósland, Marbæli, Kross, Sleitustaði, Smiðsgerði, Sviðning, Saurbæ, Skriðuland, Bjarnastaði, Atlastaði, Tungu, Hring og Háakot.

Áhersla er lögð á að gera grein fyrir heimildum um réttindi þessara jarða og landamerki þeirra. Einkum er byggt á *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* sem og landamerkjabréfum viðeigandi jarða. Í sumum tilvikum er um að ræða frekari umfjöllun um jarðir sem þegar er getið hér að framan í tengslum við sel á ágreiningssvæðinu.

5.3.5.1 Spáná

Sjá kafla 5.2.4.17.

5.3.5.2 Bjarnastaðagerði og Bjarnastaðir í Unadal

Við Bjarnastaði segir eftirfarandi um upprekstur í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* árið1709:

[213] Sjá nánar í kafla 5.3.5.8 um Ósland.
[214] Sjá nánar umfjöllun um Marbæli í kafla 5.3.5.9.
[215] Sjá nánar umfjöllun um Kross í Óslandshlíð í kafla 5.3.5.10.
[216] Nánar tiltekið á svonefndum Vesturdal.
[217] Sjá nánar umfjöllun um þessar jarðir kafla 5.3.5.

Upprekstur á Unadalsafrjett.[218]

Landamerkjabréf Bjarnastaðagerðis var útbúið 27. maí 1890 og þinglesið 11. júní 1891.[219] Það er svohljóðandi:

> Að framan eru merkin á Puntskriðu beina stefnu á fjall upp, en að austan ræður Hofsá merkj-um ofan dalin, þar til Svínavallakots land tekur við, og aðgreinir löndin garðstúfur utan og ofan við Sortunes, úr efri enda garðsins liggja merkin beina línu á fjall upp.[220]

Guðni H. Jónsson (á Þrastarstöðum) skrifaði undir landamerkjabréfið (væntanlega vegna Svínavallakots í Unadal). Það var og samþykkt af Ó. Havsteen en ekki kemur fram fyrir hönd hvaða jarðar eða jarða hann staðfestir.

5.3.5.3 Gröf á Höfðaströnd

Jörðin Gröf var talin 60 hundraða jörð árið 1709 þegar *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* var rituð. Hjáleigan Grafargerði tilheyrði henni. Í jarðabókinni segir að Gröf eigi selstöðu fram við Deildardalsafrétt sem og upprekstur.[221]

Í jarðamatinu 1849 stendur um Gröf:

> **Gröf,** með bigdri hjáleigu Grafargérði, bondaeign, eptir núverandi dýrleika 40 hndr. [...] Jörðin á selland í Deildardal, eru þar góðir hagar fyrir búsmala og nokkrar slægjur. [...] Beitilandi er óskipt ~~milli~~ milli heimajarðarinnar og hjáleigunnar, og líkt að gjæðum, nema hvað hjáleigan nær ej til sellandsins.[222]

Landamerkjabréf Grafar í Hofshreppi var útbúið 22. maí 1886 og þinglesið viku síðar[223] og hljóðar það svo:

> Selland fylgir jörðinni Gröf er liggur fram frá Deildardal vestan verðum, vestan til við Deildardals afrétt. Landamerki þessi að utan gagnvart Miðhúsa Sellandi að sunnan er svo kölluð Bjarkará er rennur eftir Bjarkárdal ræður hún merkjum til uppsprettu sinnar í Bjarkárdalsbotni. Þaðan bein stefna suður eptir fjallgarðinum, fram að svo nefndu Þverfjalli. Að austan ræður svo kölluð Afrjettará þartil sem áður nefnd Bjarkará rennur í hana.[224]

Eigandinn Björn Jónsson skrifar undir landamerkjabréfið. Einnig staðfesti Björn það sem eigandi Stafshóls. Rétt landamerki vegna Tumabrekku vottaði K. Jónsson, rétt landamerki gagnvart Miðhúsum vottaði K. Jónsson, sá hinn sami væntanlega og fyrr getur, og S. Ingimundsson oddviti vottaði gagnvart Deildardals-afrétt.

---

[218] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 248.
[219] Skjal nr. 2(255). Bjarnastaðagerði. Skag. V. 34. (db.gr.nr. 46823).
[220] Skjal nr. 2(20) a-b.
[221] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, IX, bls. 238.
[222] Skjal nr. 2(87).
[223] Skjal nr. 2(255). Gröf. Skag. V. 33. (db.gr.nr. 41698).
[224] Skjal nr. 2(25) a-b.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að landamerki Grafar séu þinglesin og að talið sé að jörðin eigi selför í Deildardalsafrétt. Einnig stendur að beitiland Grafar sé mjög víðlent.[225]

5.3.5.4 Stafn

Jörðin Stafn var 20 hundraða jörð í eigu Hólastóls árið 1709. Um upprekstur segir eftirfarandi:

> Upprekstur ut supra.[226]

Upprekstur hefur jörðin því á Deildardal, eins og lýst er við jörðina Miklabæ.

Ákveðið var á manntalsþingi að Hofi á Höfðaströnd, 11. júní 1864 að bændurnir Gestur á Stafni og Baldvin[227] á Grafarseli myndu standa fyrir trippum á Deildardalsafrétt, Baldvin 1/4 en Gestur 3/4 pörtum.[228]

Landamerkjabréf fyrir Stafn var útbúið 28. maí 1886 og þinglesið degi síðar og er svohljóðandi:

> Að norðan gagnvart Kambi ræður Strangilækur, er fellur fram úr fjallinu og rennur niður í Deildardalsá frá upptökum hans þar sem hann fellur fram úr fjallinu, ræður bein sjónhending á fjallsbrún upp, þar sett varða, að vestan gagnvart Miðhúsasellandi ræður Afrjettará, en gagnvart Háleggsstöðum ráða vörður þær er settar eru eptir árhólmunum. Að sunnan ræður Brunná til upptaka sinna og þaðan austur á fjall til móts við Hofsselland, nefnd á aðgreinir Óslandsselland frá Stafnslandi. [229]

Hjálmar Þórðarson eigandi Stafns skrifar undir landamerkjabréfið. Það var staðfest af Þorgils Þórðarsyni er vottaði landamerkin gagnvart Kambi og Birni Jónssyni sem vottaði landamerki gagnvart Óslandi.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að beitiland Stafns sé frekar lítið og að það liggi að Deildardalsafrétti. Einnig stendur að engjar jarðarinnar séu í fjallshlíð og að landamerki Stafns séu þinglesin.[230]

5.3.5.5 Háleggsstaðir (Áleggsstaðir, Alaugsstaðir, Aleksstaðir)

Aleksstaðir eru nefndir í skrá um eignir Hólastóls og kirkju eftir Jón Arason frá fallinn árið 1550, þá sagðir 10 hundruð að dýrleika.[231]

Samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* voru Háleggsstaðir 10 hundraða jörð í eigu Hólastóls árið 1709. Þar segir eftirfarandi um upprekstur:

> Upprekstur á Afrjettardal ut supra.[232]

---

[225] Skjal nr. 2(92).
[226] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, IX, bls. 241.
[227] Sjá neðanmálsgrein um Baldvin þennan í kaflanum um Gröf á Höfðaströnd.
[228] Skjal nr. 2(255). Stafn. Skag. V. 24. (db.gr.nr. 35848).
[229] Skjal nr. 2(22) a-b.
[230] Skjal nr. 2(92).
[231] Skjal nr. 2(115).

Upprekstur hefur jörðin því á Deildardal, eins og lýst er við jörðina Miklabæ.

Landamerkjabréf Háleggsstaða var útbúið 28. maí 1886 og þinglesið degi síðar. Er það svohljóðandi:

> Að sunnan gagnvart Miðhúsa Sellandi ræður varða sett við Deildardalsá og úr þeirri vörðu sjónhending beint uppí græna lækjardrag, þaðan sjónhending beint í skarð í fjallsegginni. Að austan gagnvart Stafni ráða vörður þær, er settar eru eptir Árhólmunum, þá Deildardalsá til Háleggsstaðaár. Að norðan gagnvart Skuggabjörgum ræður Háleggsstaðaá þangað er hún sprettur upp, norðanvert við tungufjall, er tilheyrir báðum jörðunum jafnt Háleggsstöðum og Skuggabjörgum.[233]

Þorgils Þórðarson eigandi Háleggsstaða skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var staðfest af K. Jónssyni er vottaði landamerkin gagnvart Miðhúsum og J. Jónatanssyni er vottaði landamerkin gagnvart Skuggabjörgum.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að beitiland Háleggsstaða sé allvíðlent og að engjar jarðarinnar liggi í fjalllendi. Einnig stendur að landamerki séu þinglesin.[234]

5.3.5.6 Skuggabjörg

Landamerkjabréf Skuggabjarga var útbúið 28. maí 1886 og þinglesið degi síðar. Er það svohljóðandi:

> Að sunnan gagnvart Háleggsstöðum ræður Háleggsstaðaá þangað er hún sprettur upp nordanvert við Tungufjall, er tilheyrir Háleggsstöðum jafnt Skuggabjörgum. Að norðan gagnavart Stafshóli, ræður Hrappsá (Hrafnsá) eins og hún hefur runnið til forna, og frá Hrappsá ræður bein stefna í mitt Tungufjall og aptur frá midju Tungufjalli bein stefna til Grænuhlíðarfjalls.[235]

Jón Jónatansson skrifaði undir landamerkjabréfið fyrir hönd eiganda Skuggabjarga. Þorgils Þórðarson vottaði rétt landamerki gagnvart Háleggsstöðum og Björn Jónsson vottaði rétt landamerki gagnvart Stafnshóli.

5.3.5.7 Miðhús

Jörðin Miðhús var 30 hundraða jörð árið 1709 í eigu Hólastóls, þegar *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* var tekin. Henni tilheyrir eyðibólið Miðhúsagerði. Um selstöðu og upprekstur segir eftirfarandi:

> Selstöðu í Deildardal vestan fram þar sem heitir Björk á jörðin, en getur ekki brúkað því oflángt er til að sækja nema megandi mönnum.
>
> Upprekstur ut supra.[236]

---

[232] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 241.
[233] Skjal nr. 2(27) a-b.
[234] Skjal nr. 2(92).
[235] Skjal nr. 2(41) a-b.
[236] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 236.

Upprekstur hefur jörðin því á Deildardal, eins og lýst er við jörðina Miklabæ.

Upplesin var lögfesta fyrir selstöðu á Miðhúsum, á manntalsþingi að Hofi á Höfðaströnd, 25. júní 1808.[237]

Í jarðamatinu 1849 stendur um Miðhús:

> **Miðhús,** bóndaeign, eptir núverandi dýrleika 30 hndr. [...] Jörðin á tiltölu til selstöðu i Deildardal sem ej er notuð. Torfrista og móskurður lélegt en hrísrif til heimilisbrúkunar.[238]

Landamerkjabréf fyrir Miðhús í Hofshreppi var útbúið 14. maí 1886 og var þinglýst 29. maí sama ár. Þar kemur m.a. fram að selland fylgi jörðinni. Bréfið hljóðar svo:

> Selland fylgir jörðinni Miðhúsum sem liggur í Deildardal vestanverðum, milli Háleggstaða og Grafar sellands og eru þar landamerki þessi: Að neðan og utan gagnvart Háleggsstöðum, úr vörðu á eyrinni við Afrjettará. Þaðan beina leið í græna drag og eftir því sjónhending í skarðið á fjallsbrúninni fyrir utan Bjarkarskál. Að framan gagnvart Grafarsellandi ræður Bjarkardalsá frá því hún fellur í Afrjettará og fram til Bjarkardalsdraga.[239]

K. Jónsson skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af K. Jónssyni er vottaði merkin gagnvart Tumabrekku, Birni Jónssyni er vottaði merkin gagnvart Gröf og Grafarlandi og Þorgils Þórðarsyni er vottaði merkin gagnvart Háleggsstöðum.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að beitiland Miðhúsa sé takmarkað og að talið sé að jörðin eigi selför í Deildardalsafrétt. Einnig stendur að landamerki Miðhúsa séu þinglesin.[240]

5.3.5.8 Ósland

Jörðin Ósland hafði verið 80 hundraða jörð, en árið 1709 var búið að skipta henni upp í nokkur býli svo sem sjá má í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. Býli þessi voru auk Óslands: Undhóll (Hundhóll), Brekkukot, Torfhóll, Háagerði (Framanismeya).[241] Um selstöðu og upprekstur Óslands segir svo í jarðabókinni 1709:

> Selstöðu á jörðin í Seljadal, erfiða til að sækja og brúkast því ei.
>
> Upprekstur á Afrjettardal ut supra.[242]

Upprekstur hefur jörðin því á Deildardal, eins og lýst er við jörðina Miklabæ.

Í jarðamatinu 1849 stendur um Ósland:

> **Ósland,** bóndaeign, með hjáleigunni Torfhól, eptir viðteknum dýrleika 42 ½ hndr. [...] Jörðin á selstöðu i Deildardal sem örðugt er að nota vegna fjarlægðar, hún hefir torfristu, hrísrif og móskurð til heimilisþarfa [...][243]

---

[237] Skjal nr. 2(255). Miðhús. Skag. V. 10. (db.gr.nr. 34143).
[238] Skjal nr. 2(87).
[239] Skjal nr. 2(26).
[240] Skjal nr. 2(92).
[241] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 233-235.
[242] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 233-234.

Landamerkjabréf Óslands í Hofshreppi var útbúið 22. maí 1886 og því var þinglýst viku síðar. Í því er merkjum Óslandssels lýst sérstaklega:

> Selland fylgir jörðinni Óslandi, er liggur næst landi jarðarinnar Stafns í Deildardal, neðst á svo kölluðum Seljárdal. Landamerki þessi eru: Að utan gagnvart Stafni svo kölluð Brunná, að sunnan Glúmsgil, ráða þessi merki á fjall upp.[244]

Björn Jónsson eigandi hálfs Óslands og E. B. Guðmundsson vegna eiganda hálfs Óslands skrifuðu undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Hjálmari Þórðarsyni er vottaði gagnvart Stafni, K. Jónssyni er vottaði gagnvart Marbæli og Þorsteini Sigurðssyni er vottaði gagnvart Undhóli.

Þinglesin var yfirlýsing um Óslandsselsland, á manntalsþingi á Hofsósi á Höfðaströnd, 8. júní 1915. Ekkert kemur fram um innihald yfirlýsingarinnar.[245]

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að landamerki Óslands séu þinglesin og að talið sé að jörðin eigi selför í Deildardalsafrétt.[246]

5.3.5.9 Marbæli

Jörðin Marbæli var 15 hundraða jörð árið 1709 þegar *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* var tekin. Selstöðu á jörðin á Seljadal, en nýtir ekki sökum fjarlægðar. Um afrétt segir:

> Upprekstur á Afrjettardal ut supra. [247]

Upprekstur hefur jörðin því að á Deildardal, eins og lýst er við jörðina Miklabæ.

Í jarðamatinu 1849 stendur um Marbæli:

> **Marbæli,** bóndaeign, eptir núverandi dýrleika 40 hndr. [...] Jörðin á tiltölu til sellands i Deildardal, sem örðugt er að nota vegna fjarlægdar.[248]

Landamerkjabréf Marbælis var útbúið 17. maí 1886 og því var þinglýst tólf dögum síðar. [249] Það hljóðar svo:

> Selland fylgir jörðinni í Marbæli, sem liggur á austanverðum Seljadal hjer í hreppi frá Glúmsgilslæk að neðan og fram að strangalæk.[250]

K. Jónsson skrifaði undir vegna eigandans Kristins B. Erlendssonar. Landamerkjabréfið var samþykkt af Sigurlaugu Þorkelsdóttur er vottaði gagnvart Teigi og Þorsteini Sigurðssyni er vottaði gagnvart Undhóli.

---

[243] Skjal nr. 2(87).
[244] Skjal nr. 2(23).
[245] Skjal nr. 2(255). Ósland. Skag. V. 42. (db.gr.nr. 33057).
[246] Skjal nr. 2(92).
[247] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 232.
[248] Skjal nr. 2(87).
[249] Skjal nr. 2(255). Marbæli. Skag. V. 33. (db.gr.nr. 41698).
[250] Skjal nr. 2(24).

5.3.5.10 Kross í Óslandshlíð

Jörðin Kross er 36 hundruð árið 1709 þegar *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* var rituð. Um afrétt segir:

> Upprekstur á Afrjettardal ut supra. [251]
>
> Upprekstur hefur jörðin því á Deildardal, eins og lýst er við jörðina Miklabæ.
> Í jarðamatinu 1849 stendur um Kross:
>
> **Kross,** bóndaeign, eptir núverandi dýrleika 24 hndr. [...] Jörðin á tiltölu til selstöðu i Deildardal, sem ej er notuð vegna vegaleingdar. Torfrista, móskurður og hrísrif til heimilisþarfa.[252]

Landamerkjabréf Kross í Hofshreppi var útbúið 19. maí 1886 og þinglesið 29. maí sama ár:

> Að utan og neðan ræður gil við ána Kolku, gagnvart Teigslandi er liggur upp að settri vörðu, og þaðan beina línu eftir vörðum upp í sjérstaka vörðu á svonefndum Langhól, þaðan og í Grástein upp á fjallinu beina stefnu þaðan og í löngu laut á fjallsbrúninni og austur í Hákallafjall.
>
> Að sunnan og neðan við fyr nefnda á, byrjar gil er ræður upp í þar setta vörðu. Þaðan og í svonefndun „Syðri Poll“ og þaðan eptir merkja skurði, sem liggur í svo kallað „Rauðadý“ og þaðan rjetta stefnu í vörðu er stendur á ~~hj~~ hjallarenda neðan til í hlíðinni, og eptir sömu stefnu í syðri Ausu-hnjúk, og austur í Flathólsgreni.[253]

Björn Jónsson eigandi skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Sigmundi Þorkelssyni er vottaði gagnvart Teigi og Pétri Jónssyni er vottaði gagnvart Þúfum.

5.3.5.11 Sleitustaðir

Landnáma segir frá því að landnámsmaðurinn Sleitu-Björn hafi búið á Sleitu-Bjarnarstöðum, en hann nam land á milli Grjótár og Deildarár.[254]

Landamerkjabréf Sleitustaða var útbúið 17. maí 1888 og þinglesið 22. maí ári síðar.[255] Það er svohljóðandi:

> Landamerki jarðarinnar Sleitustaða í Hólahrepp eru samkvæmt kaup og afsalsbrjefi fyrir jörðunni dagsettu 24. október 1881: að sunnan milli Sleitustaða og Smiðsgerðis í grjótvörðu niður við Kolbeinsdalsá, rjett sunnan við illukeldu, skammt fyrir utan Smiðsgerðis tún; frá þeirri vörðu beina stefnu upp í fjallstopp sunnan við Úlfsskál, mitt á milli yztu nibbu og næstu hæðar skammt sunnar; þaðan ræður sama stefna a[u]stur á miðja hnjúka. Til

[251] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 231.
[252] Skjal nr. 2(87).
[253] Skjal nr. 2(21).
[254] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 237.
[255] Skjal nr. 2(255). Sleitustaðir. Skag. V. 34. (db.gr.nr. 45480).

> glöggvari aðgreiningar á slægjulandi skulu settar 2 grjótvörður í þessa beinu línu.
>
> Að vestan ræður Kolbeinsdalsá á landamerkjum jarðarinnar.
>
> Að norðan milli Sleitustaða og Miklabæar eru landamerkjarðarinnar í grjótvörðu niður við Kolbeinsdalsá, er stendur [rjett][256] norðan við Kringlugerðislæk þar sem hann rennur í ána; frá henni beina stefnu í grjótvörðu er stendur á barði fyrir norðan (svokallaða) Laxaveitu; frá þeirri vörðu beina stefnu upp í Sámsstaðagil þar sem það fellur úr gljúfrum. Svo ræður gilið merkjum upp á fjallsbrún og þaðan sama stefna austur á miðja hnjúka. Til glöggvari aðgreiningar á engjum jarðanna eru 2 grjótvörður settar í þessa beinu stefnu, önnur yzt á grashól fyrir norðan Kringlugerði, hin á neðsta krosshól utanverðum. Auk þeirra skulu 2 grjótvörður settar upp undir fjallinu, í sömu stefnu og hinar. Hjer að auk eiga Sleitustaðir fríjan upprekstur í Kolbeinsdalsafrjett, fyrir geldfje og trippi.[257]

Magnús Ásgrímsson eigandi Sleitustaða skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Pjetri Gestssyni eiganda Smiðsgerðis og Birni Pjeturssyni vegna Miklabæjar.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að landamerki Sleitustaða séu þinglesin.[258]

5.3.5.12 Smiðsgerði

Landamerkjabréf fyrir Smiðsgerði var útbúið 19. maí 1888 og þinglesið 25. sama mánaðar. Það er svohljóðandi:

> Landamerki jarðarinnar Smiðsgerðis í Hólahrepp eru: að sunnan milli ~~Sviðnings~~ Smiðsgerðis og Sviðnings í grjótvörðu, sem stendur utan til á rauðuklöpp niður við Kolbeinsdals-á, frá henni beina stefnu í grjótvörðu er stendur upp undir fjallinu; frá þeirri vörðu beina stefnu í skorning, sem er fyrir sunnan svo kallað Guðnýjardí upp í fjallinu; þaðan sömu stefnu syðst í Smiðsgerðis-skál og upp á fjallsbrún. Að vestan ræður Kolbeinsdals-á landamerkjum jarðarinnar. Að norðan milli Smiðsgerðis og Sleitustaða, eru merkin í grjótvörðu niður við Kolbeinsdalsá, rjett sunnan við illukeldu, skamt fyrir utan túnið; frá þeirri vörðu beina stefnu uppí fjallstopp sunnan við Úlfsskál, mitt á milli yztu nibbu og næstu hæðar skamt sunnar, og sama stefna ræður austur á miðja hnjúka. Til glöggari aðgreiningar á slægjulandi, skulu settar 2 grjótvörður í þessa beinu línu. Hjer að auk á jörðin frían upprekstur í Kolbeinsdalsafrjett fyrir geldfje og tryppi.[259]

---

[256] Innskot ofan línu.
[257] Skjal nr. 2(29) a-b.
[258] Skjal nr. 2(92).
[259] Skjal nr. 2(30) a-b.

Pjetur Gestsson eigandi Smiðsgerðis skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Magnúsi Ásgrímssyni eiganda Sleitustaða og Hafliða Jónssyni eiganda Sviðnings.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að engjar Smiðsgerðis liggi í fjallshlíð og að landamerki jarðarinnar séu þinglesin.[260]

5.3.5.13 Sviðningur (Sviðingur)

Landamerkjabréf fyrir Sviðning var útbúið 27. maí 1887 og þinglesið samdægurs.[261] Það er svohljóðandi:

> Að sunnan ræður merkjum steinn nokkur afarstór, sem stendur fyrir sunnan og ofan klifið syðra, spölkorn fyrir ofan veginn; stein þenna nefnum vér merkjastein. Þaðan liggja merkin beina stefnu upp í hæsta tind hnjúksins, sem er milli Sviðningsdals og Saurbæjardals; í þeim hnjúk eru kambar, sem nefndir eru. Niður frá steininum liggja merkin eptir sömu stefnu, sem þegar var nefnd, allt til ár, á þeirri leið eru tvær merkjavörður: önnur þar sem „klifið" hefst að sunnan, skamt frá ánni, hin nokkru ofar.
>
> Að austan ræður háfjallgarðurinn merkjum.
>
> Að vestan ræður Kolbeinsdalsá merkjum.
>
> Að norðan ráða vörður merkjum. Neðsta varðan stendur skamt fyrir ofan veginn, utanvert hóla- klasa, sem nefndur er kerlingarhólar. Þaðan liggur merkjastefnan eptir beinni línu, sem vísa þær þrjár vörður, er standa hver upp undan annari á mýrinni með nokkuru millibili, allar fyrir ofan þá fyrst nefndu; eptir sömu stefnu liggja merkin, er vörðunum sleppir, allt upp í háfjall. Sömuleiðis liggja merkin eptir sömu stefnu, sem vörðurnar mynda ofan til Kolbeinsdalsár, og verður merkjalínan þá utan við „klöpp'' nokkura við ána, að eins verður klöppin öll í Sviðningslandi. Ennfremur á jörðin Sviðningur frían upprekstur í Kolbeinsdalsafrjett fyrir geldfje og stóðhross.[262]

Hafliði Jónsson eigandi Sviðnings skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Gunnlögi Pálmasyni er handsalaði sem eigandi Saurbæjar og Pétri Gestssyni eiganda Smiðsgerðis.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að landamerki Sviðnings séu þinglesin.[263]

5.3.5.14 Saurbær í Kolbeinsdal

Landamerkjabréf fyrir Saurbæ var útbúið 26. maí 1887 og þinglýst degi síðar. Það hljóðar svo:

---

[260] Skjal nr. 2(92).
[261] Skjal nr. 2(255). Sviðningur. Skag. V. 34. (db.gr.nr. 42814).
[262] Skjal nr. 2(31) a-b.
[263] Skjal nr. 2(92).

Að sunnan ræður merkjum grashóll nokkur, sem nefndur er Valhóll, hann er næsti hóll fyrir sunnan Sandhól, báðir eru þeir í hlíð þeirri, er sandhlíð heitir. Úr Valhól liggja merkin beina stefnu upp í skál í fjallinu, sem heitir Merkjaskál, og eptir þeirri stefnu liggja merkin einnig úr Valhól til áar; þar skal sett merkjavarða, spölkorn frá ánni. – Að austan ræður háfjallgarðurinn merkjum. Að vestan ræður Kolbeinsdalsá merkjum. Að norðanverðu ræður merkjum steinn nokkur, afarstór, sem stendur fyrir sunnan og ofan „klifið" syðra, spölkorn fyrir ofan veginn; stein þennan nefnum vjer merkjastein. Þaðan liggja merkin beina stefnu upp í hæsta tind hnjúksins, sem er milli Sviðnings-dals og Saurbæjardals; í þeim hnjúk eru „Kambar" sem nefndir eru. – Niður frá steininum liggja merkin eptir – sömu stefnu, sem þegar var nefnd, allt til ár; á þeirri leið eru tvær merkjavörður, önnur þar sem klifið hefst að sunnan, skamt frá ánni, hin nokkru ofar. Ennfremur á Saurbær frían upprekstur í Kolbeinsdalsafrjett fyrir geldfje og stóðhross.[264]

Gunnlaugur Pálmason eigandi Saurbæjar handsalaði landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Hafliða Jónssyni eiganda Sviðnings og Sigurði Gunnlögssyni eiganda Skriðulands.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að beitiland Saurbæjar sé víðlent en erfitt sé að komast að því vegna fjarlægðar. Einnig stendur að landamerki séu þinglesin.[265]

5.3.5.15 Skriðuland

Landamerkjabréf Skriðulands var útbúið 30. maí 1885 og þinglesið 1. júní sama ár.[266] Það hljóðar svo:

Að norðan ræður merkjum hóll sá, er nefndur er Valhóll, sem er næsti hóll fyrir sunnan háfan mel, er heitir Sandhóll. Báðir þessir hólar eru í hlíð þeirri, er heitir Sandhlíð. Í fjallinu beint upp undan Valhól, er dálítil skál, og eru merkin beina stefnu úr Valhól í skálina, og þaðan beina stefnu upp á háfjall. Sömuleiðis eru merkin beina stefnu úr Valhól niður að Kolbeinsdalsá; þar skal sett merkjavarða. Að vestan ræður Kolbeinsdalsá merkjum eptir þeim

farvegi, sem hún nú hefur út með melunum, er byrjast út og yfir undan Skriðulandi, en er út eptir dregur lengra, skiptir áin sjer um hólma þann, er nefndur er Fremranes. Nes þetta á Skriðuland.

Að austan ræður há-fjallgarðurinn merkjum.

Að sunnan er stór lækur, sem kemur ofan af Skriðulandsdal. Sá lækur rennur sunnan við grasivaxna grund, sem er beint niður undan Skriðulandsdal, og er grund þessi engjapartur frá Skriðulandi. Þar sem lækurinn rennur í Kolbeinsdalsá eru landamerki; þaðan liggja merkin stefnu í opið á Skriðulandsgili, sem er þar út og upp undan og skulu á þeirri leið settar 2

[264] Skjal nr. 2(32) a-b.
[265] Skjal nr. 2(92).
[266] Skjal nr. 2(255). Skriðuland. Skag. V. 33. (db.gr.nr. 40333).

> merkjavörður, önnur við veginn, en hin nokkru ofar. Þegar upp eptir gilinu dregur, skiptist það í 2 gil, og ræður syðra gilið merkjum, þar til því sleppir, en úr því ræður Skriðulandslækurinn merkjum til upptaka.
>
> Ennfremur á Skriðuland frían upprekstur fyrir sauðpening og tryppi og þar að auki beit fyrir 4 hross í Kolbeinsdalsafrjett.[267]

Sigurður Gunnlaugsson eigandi Skriðulands skrifaði undir landmerkjabréfið. Það var samþykkt af Gunnlaugi Pálmasyni er handsalaði sem eigandi Saurbæjar og Guðrúnu Jóhannesdóttur er handsalaði sem eigandi Bjarnastaða.

5.3.5.16 Bjarnastaðir í Kolbeinsdal

Landamerkjabréf fyrir Bjarnastaði í Kolbeinsdal var útbúið 25. maí 1886 og þinglesið tveimur dögum síðar. Það hljóðar svo:

> Að utan ræður merkjum gil það, er nefnt er Skriðulandsgil. Þaðan eru merkin beina stefnu ofan þangað sem lækurinn, er rennur um gilið fellur í Kolbeinsdalsá. Á þeirri leið eru 2 merkjavörður, önnur hjá ł veginum en hin nokkru ofar. Þegar upp eftir gilinu dregur, skiptist það í tvö og ræður syðra gilið merkjum svo langt, sem það nær, en úr því lækurinn til upptaka. Að vestan ræður Kolbeinsdalsá merkjum eptir þeim farvegi, sem hún nú hefir. Að sunnan ræður merkjum Heljargil. Þaðan liggja merkin beina stefnu ofan til Kolbeinsdalsár í vörðu sem stendur við ána. En er gilinu sleppir að ofan, ræður Heljará merkjum til efstu upptaka, og eiga þannig Bjarnarstaðir Heljardal allann að norðan verðu. Að austan ræður háfjallgarðurinn merkjum. Hjer að auki eiga Bjarnarstaðir frían upprekstur í Kolbeinsdalsafrjett fyrir allan fjárpening sinn og hrossagöngu sumar og vetur án nokkurs endurgjalds.[268]

Guðrún Jóhannesdóttir eigandi Bjarnastaða handsalaði landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Sigurði Gunnlaugssyni, væntanlega fyrir hönd Skriðulands.

5.3.5.17 Atlastaðir (Hnjótafjall)

Landamerkjabréf fyrir Atlastaði var útbúið 15. maí 1884 og fært í landamerkjabók en ekki liggur fyrir hvenær því var þinglýst. Það hljóðar svo:

> Að sunnan ræður Skalláin merkjum til jökla móts við afrjettarlandið Hnjóta. Að norðan móts við Þorsteinsstaði er garður frá Svarfaðardalsá og upp sunnan við Þorsteinsstaðatún, og þaðan beint á fjall upp. Afrjettarlandið Hnjótar fylgja tjeðri jörðu, sem Svarfaðardalsá greinir frá Kotslandi upp til sýsluskila á Heljardalsheiði. Að norðan móts við heimaland Atlastaða ræður fyrrnefnd Skallá merkjum.[269]

[267] Skjal nr. 2(34) a-b.
[268] Skjal nr. 2(35).
[269] Skjal nr. 2(36) a-b.

Björn Sigurðsson, bóndi á Atlastöðum, skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Stefáni Arngrímssyni vegna Þorsteinsstaða.

Fram kemur í fasteignamatinu 1916-1918 að landamerki Atlastaða séu þinglesin og að engjar liggi að nokkru leyti til fjalls. Einnig stendur að jörðin eigi upprekstrarland, „Hnjótafjall“, sem Urðir eigi frían upprekstur í og að Þorsteinsstaðir eigi fría hagabeit fyrir búpening sinn að sumri í búfjárhaga Atlastaða.[270]

5.3.5.18 Tunga í Fljótahreppi

Landamerkjabréf Tungu var útbúið 27. júní 1887 og þinglesið 1. júlí sama ár. Það hljóðar svo:

> Milli Túngu og Hrings eru merkji í stóran stein, sem liggur við götuna í túninu milli bæjanna, og frá honum (steininum) beina stefnu í skurð, sem liggur í Tungubæjarlæk, og ræður lækurinn úr því merkjum til ár; tröðin ræður merkjum suður að túngarði, en þar fyrir sunnan er óskipt land. Milli Tungu og Háakots, að ofan, eru merki við túnið, og milli sömu jarða að utan eru merki í vörðu [í Stóru-Skriðu, og frá þeirri vörðu vörður][271] niður við læk og ræður sá lækur merkjum til vörðu, sem sett er niður við hann, frá henni beina stefnu í vörðu við Merkjadý, frá því beina stefnu á Draugatópt, á þeirri leið settar 2 markvörður, og þaðan út að víkinni beina stefnu í Hákotsnes vestasta Tungukelda úr víkinni ræður merkjum austur að vörðu í áarbakka frá þeirri vörðu er Háakotsland út að annari vörðu í árbakkanum frá henni bein í vestari tópt, þaðan beint á Álftadyngju, þaðan beint vestur til vatns, við Háakotsnes, og þar sett ein markvarða, út því ræður vatnið og áin merkjum út að Hvammskálum. Jörðinni fylgir ennfremur alt óskipt land tiltölulega eptir hundraðatali.[272]

Eigendurnir Jón Guðmundsson og Aðalsteinn Steinsson skrifuðu undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Á. Þorleifssyni eiganda Háakots og Jóhanni Jónssyni eiganda Hrings.

5.3.5.19 Hringur (hjáleiga Tungu)

Jörðin Hringur var hjáleiga Tungu. Afrétt notaði jörðin ekki. Sjá nánar kafla 5.2.4.3.

5.3.5.20 Háakot (Háfakot) (hjáleiga Tungu)

Landamerkjabréf Háakots var útbúið 14. maí 1886 og þinglýst 2. júní sama ár. Það hljóðar svo:

> Milli Háakots og Tungu fyrir heiman ána eru engjar, svokallaðar veitur, ofanað Tungutúni, og fyrir utan ána er Háakotsland frá vörðu á Stóruskriðu beint ofanað vörðu niður við læk, og ræður sá lækur merkjum til vörðu, sem sett er neðan við hann, frá henni beina stefnu á vörðu við merkjadý og frá því,

[270] Skjal nr. 2(92).
[271] Innskot ofan línu.
[272] Skjal nr. 2(6) a-b.

> beint á grjótvörðu uppá grundinni, á þeirri leið sett ein markvarða. Ennfremur tilheyrir Háakoti nes í miðjum Tungubökkum, sem byrjast að sunnan við víkina miðja og ræður varða við kelduna merkjum beint á tóftí nesinu þaða austur að vörður á árbakka, frá því er Háakotsland útað annari vörðu á árbakka, frá henni beint á vestaraholt, þaðan útá áltadyngju, þaðan beint vestur til vatns og þar sett ein mark-varða. Ennfremur tilheyrir jörðinni alt óskipt land eptir hundraðatali.[273]

A. Þorleifsson skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Jóni Guðmundssyni umráðamanni Tungu.

5.4 Kolbeinsdalsafrétt

Í þeirri umfjöllun um Kolbeinsdalsafrétt sem hér fer á eftir verður greint frá því sem elstu ritheimildir hafa að segja um landnám á svæðinu og raktar heimildir um nýtingu, réttindi og afmörkun. Þá er fjallað um sel og upprekstur jarða í Hólahreppi samkvæmt frásögn *Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. Loks er gerð grein fyrir aðliggjandi og tengdum landsvæðum. Tímaröð er fylgt að mestu.

5.4.1 Landnám

Um landnám í Kolbeinsdal segir *Landnáma* svo:

> Gróa hét dóttir Herfinns ok Höllu; hana átti Hróarr, þeira son Sleitu-Björn, er land nam fyrst á milli Grjótár ok Deildarár, áðr þeir Hjalti ok Kolbeinn kómu út; hann bjó á Sleitu-Bjarnarstöðum.[274]

Ennfremur hermir *Landnáma* svo um landnám á nærliggjandi svæðum:

> Öndóttr kom út í Kolbeinsárósi ok kaupir land at Sleitu-Birni ofan frá Hálsgróf enum eystra megin ok út til Kolbeinsáróss, <en> enum vestra megin ofan frá læk þeim, er verðr út frá Nautabúi, ok inn til Gljúfurár, ok bjó í Viðvík.[275]

> Sigmundr á Vestfold átti Ingibjörgu dóttur Rauðs ruggu í Naumudal, systur Þorsteins svarfaðar. Þeira son var Kolbeinn; hann fór til Íslands ok nam land á milli Grjótár ok Deildarár, Kolbeinsdal og Hjaltadal.[276]

5.4.2 Nýting, réttindi og afmörkun

Hér verður gerð grein fyrir því er skjöl herma um Kolbeinsdal, einkum afrétt og afréttarnot, frá því seint á 13. öld og fram á 20. öld.

Jörundur biskup Þorsteinsson setti systraklaustur að Stað í Reyninesi með stofnskrá sem talin er frá 1295. Þar lagði hann klaustrinu til fjölda jarðeigna og kemur fram að Saurbæjarland í Kolbeinsdal skyldi leggjast til Hólastaðar fyrir biskupstíundir

[273] Skjal nr. 2(7) a-b.
[274] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 236–237.
[275] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 237.
[276] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 237.

af þeim.[277] Í elsta hluta Sigurðarregisturs, frá 1525, kemur fram að Kolbeinsdalur tilheyri Hólastól.[278]

Fram kemur í úttekt Hólastóls frá 2. ágúst 1628 um Kolbeinsdalsafrétt:

> Anno Domini milesimo, sextentesimo, Vigesimo octavo, secunda Die Mensis Augustj, [2. ágúst 1628] Medtök Herra Þorläkur Skülason, Valld og umsiön Höla Dömkirkiu, og allra hennar Eigna J fóstu og lausu, Var honum sofelldur Reiknijngskapur giórdur, ä frijdumm penijngumm og öfrijdumm kirkiunnar, Daudumm og kuikum sem hier Seiger. [...] Suo mikid afhendt i frijdum penijngum Heima ä Hölum
>
> Naut sem voru ä Unudals afriett tuæVetur og Elldrj ad tólu Lxxi, a Bæum – xxij – J Vmmbodj Sr Gysla ix – J külu Vmmbodum – iv Naut, Brande J Vydernesi feingid Biskupsenz Vegna, af Kolbeinzdalz afriett afhendt ij [...][279]

Í úttekt Hólastóls frá 10. júlí 1657 er minnst á Kolbeinsstaðaafrétt. Þar segir:

> In Nomine Domini
>
> Anno Domini Millesimo Sex centesimo qvinqvagesimo septimo. Decima die mensis Julij [10. júlí 1657] medtok Herra Gijsle Thorlakzson Valld og Vmsiön Hoola Döm kÿrkiu, og allra hennar eygna J fóstu og lausu. Var honum suofelldur Reykningskapur giórdur áá frijdum peningum og ofrijdum kÿrkiunnar, Daudum og kuikum, Sem hier Seiger. [...]
>
> Jtem Sagt til nauta Stadarenz a Vnudalz afriett, tuævetur og elldre ad tolu 51. J Kolbeinsdals afriett sagt til 12. J Suÿnadals vmbode vijsad til 10 tuævetra og elldre. J Hórgärdals Vmbode sagt til ätta. J Suarfardals Vmbodj tilsagt eitt. Hier heima og a Bæum 16. J þessu nautatale eru 12 naut Veturgómul sem stadnum tilheÿra, En fyrer þaug fiogur Naut Veturgómul sem Vantar eru Sett tuo Naut þrievetur.
>
> Kalfar tilsagder 12, fimm i Kolbeinsdals afriett enn 7 ä Bæum.[280]

Í bréfabók Gísla biskups Þorlákssonar á Hólum er varðveitt bréf sem dagsett er 23. júní 1676 sem fjallar um afréttina í Kolbeinsdal og snertir m.a. lögfestingu Hólastóls á afréttinni. Bréfið mætti kalla aðvörunarbréf eða umvöndunarbréf[281] sem er beint að íbúum Viðvíkursveitar, Hjaltadals og Kolbeinsdals, vegna óleyfilegs fjárrekstrar íbúanna í Kolbeinsdalsafrétt. Bréfið er svohljóðandi:[282]

> Seðill um afréttina í Kolbeinsdal. 1676.
>
> Læt ég yður vita, góðir vinir og búendur í Viðvíkursveit, Hjaltadal og Kolbeinsdal, að eftir því, ég hefi látið lögfesta staðarins afrétt í Kolbeinsdal,

[277] Skjal nr. 2(125).
[278] Skjal nr. 2(123).
[279] Skjal nr. 2(177) a-b.
[280] Skjal nr. 2(176) a-b.
[281] Bréf af þessu tagi voru einnig kölluð opin bréf.
[282] Stafsetning er hér færð til nútíðar ritháttar en ekki er hróflað við orðmyndum. Kommusetning útgefanda er látin halda sér.

> þá vil ég yður aðvarað, sem og fullkomlega tilsagt og befalað hafa, að þér og yðar heimilismenn, sem hesta, færleika eður ótemjur, hafið rekið, sleppt eður reka látið í nefnda afrétt, takið þá nú strax, sem þennan minn seðil heyrt hafið í burt úr afréttinni án alls undandráttar, utan þér bevísið yður þangað löglega tiltölu eiga, ellegar mitt eður míns ráðsmanns leyfi, hafið fyrir yður að bera, svo þér hleypið ekki framvegis sektum uppá yður. En sé þessu ekki góðmannlega gegnt, þá neyðist ég til að láta lögsækja þá sem ekki vilja að gjöra, því mér er ófært, vegna staðarins peninga, slíkan fjölda af annarra manna gripum, þar að líða, án stórs skaða og af[d]ráttar. Hér eftir megi þér vita yður að rétta.
>
> Til merkis mitt nafn, þann 23. júní, að Hólum í Hjaltadal, anno 1676 [Gísli Þorláksson].[283]

Í sóknarlýsingu Hóla- og Viðvíkursóknar sem dagsett er 10. janúar 1843 og gefur að líta í *Sýslu- og sóknarlýsingum Skagafjarðarsýslu* segir eftirfarandi um Kolbeinsdal:

> Landslagið í Hjalta- og Kolbeinsdölum er að meiri hluta þurrlent, fjalllendi mikið, en undirlendi víða lítið. [...] Í afdölum eru allgóðir landkostir fyrir búsmala á sumrum, þótt víða séu þeir hrjóstugir og uppblásnir. Nokkur grasatekja er á þeim flestum og notuð sem færi gefst.[284]

Þann 13. júní árið 1881, á Viðvíkurmanntalsþingi, var þinglesið afsalsbréf fyrir Hólum í Hjaltadal með hjáleigunum Hofi og „Haganum“ svonefndum, sem og Suðurárdal Hafrafellsmegin, Kolbeins(dals)afrétt, kirkjunni „og öllum réttindum“. Afsalsbréfið var útgefið af eiganda Hóla, Benedikt Jónssyni þann 25. apríl sama ár, til handa sýslunefnd Skagafjarðarsýslu. Af þessu tilefni lýstu Viðvíkurhreppsmenn því yfir að þeir gætu ekki samþykkt skýlausa sölu á afréttinni og geymdu sér óskertan rétt til upprekstrar í hana. Þeir sögðust ítrekað hafa skorað á fyrrverandi eiganda Hóla til þess að sanna eignarrétt sinn til Kolbeinsdalsafréttar og hann hann ekki orðið við þeim áskorunum.[285]

Dagana 5.-7. maí 1898 var haldinn aðalfundur stjórnarnefndar Búnaðarskólans á Hólum. Fundinn sátu Hermann Jónsson fulltrúi Húnavatnssýslu, Ólafur Briem fulltrúi Skagafjarðarsýslu, Guðmundur Guðmundsson fulltrúi Eyjafjarðarsýslu og Jakob Hálfdánarson fulltrúi Suður-Þingeyjarsýslu. Einnig sat Jósef Björnsson fundinn. Þar var tekin fyrir:

> 7. Sala Kolbeinsdalsafrjettar.
>
> Framlagt var brjef amtmannsins yfir Norður og austuramtinu dags. 23. júní f.á., er tilkynnir, að amtsráðið í Norðuramtinu hafi á fundi sínum 11.-12. s.m. samþykkt sölu á Kolbeinsdalsafrjett fyrir 650 kr. (sbr. fundargerð

[283] Skjal nr. 2(213).
[284] *Sýslu- og sóknalýsingar Skagafjarðarsýslu 1839–1873*, bls. 124–125.
[285] Skjal nr. 2(254) a-b.

stjórnarnefndarinnar 10.-12. maí 1897, tölul. 16). Samkvæmt fyrirskipun amtráðsins afgreiddi stjórnarnefndin afsalsbrjef fyrir afrjettinni, svohljóðandi:

Stjórnarnefnd búnaðarskólans á Hólum kunngjörir, að hún samkvæmt fyrirskipun amtsráðsins í Norðuramtinu selur og afsalar hreppsnefndunum í Hóla og Viðvíkur hreppum hina svonefndu Kolbeinsdalsafrjett, er telst 10 (tíu) hundruð úr jörðinni Hólum í Hjaltadal með þeim rjettindum og skyldum, er landi þessu fylgja að lögum, þannig að jörðin Hólar njóti alls sama rjettar og sje öllum sömu skyldum háð í tilliti til afrjettarinnar sem aðrar jarðir í nefndum hreppum, fyrir umsamið kaupverð 650 (sex hundruð og fimtíu) krónur, sem þegar er greitt að fullu.

Fyrir því eru Hóla og Viðvíkur hreppar hjeðan í frá rjettir eigendur að Kolbeinsdals afrjett með þeim ummerkjum, sem tiltekin eru í merkjalýsingu afrjettarinnar dagsettri 22. maí 1897.

Þess skal getið, að sala afrjettarinnar er bundin þeim skildaga, að eignarrjettur Hóla til hins svonefnda Hólahaga verði aldrei vefengdur af íbúum nefndra hreppa.

Til staðfestingar eru nöfn stjórnarnefndarmanna.

Á fundi að Hólum 6. dag maímánaðar 1898.

Ólafur Briem Guðm. Guðmundsson

J. Hálfdanarson Hermann Jónasson[286]

Landamerkjabréf fyrir Kolbeinsdalsafrétt var útbúið 31. maí og 1. júní 1898 og því var þinglýst 1. júní sama ár og er það svohljóðandi:

Merkjalýsing fyrir Kolbeinsdalsafrjett í Kolbeinsdal í Skagafjarðarsýslu eins og hún er nú hinn 31. maí 1898 eptir að Viðvíkur og Hólahreppur eru orðnir rjettir eigendur að hinn gömlu afrjett í Kolbeinsdalnum samkvæmt afsalsbrjefi frá stjórnarnefnd Hólaskóla dags. hinn 6. þ. m. á fundi að Hólum og eptir að nefndir hreppar hafa aukið hana með nær gjörvöllu Bjarnastaðalandi og all miklum hluta af Fjallslandi samkvæmt afsalsbrjefum dags. 14. júlí 1896 og 26. júlí 1896 frá forverandi eigendum tjeðra jarða. Sbr. að öðru leyti skjöl afrjettarmálsins.

Frá Tungnahryggsjökli ráða háfjöll merkjum út austan við Staðargöngur, Ingjaldsskál og Skíðadal til stóruvörðu á Heljardalsheiði, þaðan ræður háfjallgarðurinn merkjum í norður, móts við svonefnt Skriðulandsgil, er að ofan skiptist í tvö gil og ræður hið syðra gilið merkjum uns niður eptir dregur, svo að myndast eitt gil, sem þá ræður merkjum, þangað til kemur ofan í gilkjaptinn. Þaðan eru merkin beina stefnu ofan þangað sem lækurinn, sem fellur rennur um gilið, fellur í Kolbeinsdalsá, og eiga hrepparnir þannig mjög litla sneið norðan við garð þann, sem nú hefur verið hlaðinn fyrir afrjettina, og hafa því hrepparnir rjett til að færa hann lítið eitt út á við, ef þörf krefði

[286] Skjal nr. 2(298) a-b.

síðar. Sbr. landamerkjaskrá fyrir jörðinni Bjarnastöðum í Kolbeinsdal, dags. 25. maí 1886, Nr. 67. Vestan við Kolbeinsdalsá, eða fjallsmegin, ræður garður sá merkjum, sem hlaðinn hefur verið frá Kolbeinsdalsá yfir túnfótinn og sunnanvert við túnið á Fjalli beint upp fjallið og síðan beint þaðan sem girðingin endar, uppá há-Elliða; síðan ræður há-Elliðinn, eða háfjallið merkjum til Strangalækjar á Víðinesdal. Strangilækur ræður frá merkjunum til Víðinesár, en þaðan, sem hann fellur í Víðirnesá ræður sjónhending yfir svo nefndan fremri Moshól til háfjalls. Þá ráða háfjöll merkjum þaðan vestan við Tungur og Skálar á milli þeirra og Hólabyrgðu og Hofsdals, allt fram að Tunguhryggsjökli og þá hájökullinn fyrir framan svonefndan Tunguhrygg til Staðargangnafjalls.

Vjer viljum benda á, til að fyrirbyggja misskilning síðar að í skýrslu um fund amtráðsins í Norðuramtinu hinn 11.-12. júní f. á. sem prentuð er í B deild stjórnartíðindanna næstl. ár bls. 131-132 er Kolbeinsdalsafrétt af vangá nefnd Kolbeinsstaðaafrétt, þar sem skýrt er frá samþykki amtsráðsins til að sleppa eignarhaldi hennar við Hóla og Viðvíkurhreppa fyrir um samið verð. Verði ekki þessi prentvilla leiðrjett í stjórnartíðindunum, vonum vjer að þessi leiðrjetting nægi.

Loks lýsum vjer því yfir að Hóla og Viðvíkurheppar eru hjeðan í frá rjettir eigendur að öllu afrjettarlandi því í Kolbeinsdalnum sem lýst er að framan með tilgreindum merkjum eins og oss hefur verið selt það, ítölulaust og bönnum því hjer með einnig sjerhverjum fyrr og síðar í eitt skipti fyrir öll sjerhverja notkun landsins nema eptir þeim reglum sem hlutaðeigandi sveitarstjórnir og fjallskila r.g. sýslunnar setja um notkunina.[287]

Zóphanías Halldórsson oddviti Viðvíkurhrepps skrifaði undir landamerkjabréfið. Það gerðu einnig hreppsnefndarmennirnir Sigurður Pjetursson, Björn Illugason Magnús Ásgrímsson og S. Sölvason auk Jóns Sigurðssonar oddvita Hólahrepps. Landamerkjabréfið var samþykkt af Jóni Guðmundssyni fyrir Víðines, Jósep J. Björnssyni fyrir Háls og Jóni Sigurðssyni oddvita Hólahrepps fyrir Fjall.

Ekki er fjallað um Kolbeinsdalsafrétt í fasteignamati 1916-1918.

Sýslumannsskrifstofan á Sauðárkróki svaraði bréfi Stjórnarráðs Íslands þann 14. febrúar 1920. Svarið var svohljóðandi:

Til andsvars fyrirspurn hins háa stjórnarráðs í brjefi dagsettu 29. desember f.á., skal tekið fram að samkvæmt upplýsingum, er jeg hefi aflað mjer, eru ekki aðrir almenningar hjer eða afrjettarlönd af þeim, er um er spurt, en hin svonefndu NÝJABÆJARÖRÆFI, austan undir Hofsjökli.[288]

Í riti Gunnlaugs Björnssonar um Hólastað er gefið var út árið 1957 segir svo um Kolbeinsdalsafrétt:

[287] Skjal nr. 2(54).
[288] Skjal nr. 2(190).

> Skagfirðingar keyptu Hóla með Kolbeinsdalsafrétti og heimalandi öllu [árið 1881], samkvæmt fornum merkjum. Til heimalands taldist: Hóladalur, Byrða og Hagafjall með Villingadal að norðan og Héðinsdal að sunnan, Hyrnunni fram til Hjaltadalsheiðar og Suðurárdalur.[289]

Í skrá yfir afrétti, eignarheimildir og landamerki sem sýslumaðurinn í Skagafjarðarsýslu sendi nefnd sem vann að lagafrumvarpi um eignarrétt að almenningum og afréttum, þann 29. nóvember 1985 segir um Kolbeinsdalsafrétt:

> Kolbeinsdalsafrétt er eign Hóla og Viðvíkurhreppa og öllum jörðum í þessum hreppum fylgir upprekstur þangað.
>
> Um 1940 var það aftekið, að nokkrar jarðir í Hjaltadal ættu upprekstur í Hólahaga.
>
> Upphaflega afréttin náði yfir dalabotnana. Norðast er Heljardalur, þá Skíðadalur og Kolbeinsdalur. Að norðan voru landamerki við heimaland Skriðulands og að sunnan við heimaland Fjalls.
>
> [...] Vönduð girðing hefur nú verið sett upp á núverandi afréttarmörkum, þvert yfir dalinn.
>
> Þessi sellönd voru í Kolbeinsdalsafrétt: Frá Hólastað Staðargöngur austan ár, Ássel frá Neðra-Ási vestan við ána. Þessi sellönd fylgja nú afréttinni og er það ágreiningslaust.[290]

Félagsmálaráðuneytið spurðist fyrir um upprekstrarrétt sveitarfélaga og fl. þar að lútandi með bréfi til sveitarfélaga á Íslandi, dagsettu 20. febrúar, árið 1989. Oddviti Viðvíkurhrepps, Bjarni Maronsson, svaraði bréfi ráðuneytisins 15. desember sama ár. Í svari Bjarna kemur fram að íbúar sveitarfélagsins eigi afrétt; Kolbeinsdalsafrétt. Merkjalýsing fylgir svari Bjarna, nánar tiltekið vélritað afrit af landamerkjabréfi fyrir Kolbeinsdalsafrétt er útbúið var 31. maí og 1. júní 1898. Í svari Bjarna kemur ennfremur fram að jarðirnar Skriðuland, hluti Unastaða og sá hluti Fjalls er áður var í einkaeign hafi verið lagðar undir afréttinn. Fram kemur að íbúar Hólahrepps eigi upprekstrarrétt í Kolbeinsdalsafrétt. Að lokum kemur fram í svari Bjarna að Kolbeinsdalsafréttur sé innan marka Hólahrepps og að um það sé ekki deilt.[291]

Kolbeinsdalsafréttur er nú nýttur til sumarbeitar fyrir sauðfé og hross að því er fram kom við skýrslutökur í máli þessu fyrir óbyggðanefnd.

5.4.3 Um selstöðu jarða í Hólahreppi samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* 1709

Hér fylgir samantekt á því sem segir um selstöðu jarða í Hólahrepp samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu árið 1709.

---

[289] Gunnlaugur Björnsson: *Hólastaður*, [Akureyri], 1957, bls. 133.
[290] Skjal nr. 4(251).
[291] Skjal nr. 4(249).

Um selstöðu Hrafnsstaða árið 1709 hermir *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu eftirfarandi:

> Selstöðu eigna menn jörðunni í stólsins landi þar sem heitir hyrnínshólar fyrir framan Hofsá á Villíngadal, og sjást þar tóttaleifar, sem kallaðar eru Hrafnsstaðasel. Það hefur þó ekki brúkast í manna minni. Menn segja að stóllinn beit hafi átt í Hrafnstaðaland um vetur hjer í mót, hverigt þetta hefur að lögum til gerða komið.[292]

Um selstöðu Hóla í Hjaltadal segir í jarðabókinni yfir Skagafjarðarsýslu eftirfarandi árið 1709:

> [...] selstöðu fram á Hjaltadal fyrir stólsins ásauð þar sem heitir Sauðasel fyrir framan Hjeðinsá.[293]

Um selstöðu Efri Áss segir í jarðabókinni yfir Skagafjarðarsýslu eftirfarandi árið 1709:

> Selstöðu eigna menn jörðunni á Víðirnesdal, þar sem heitir Ássel; aðrir ætla það hafi lán verið og ekki skyldueign, og hefur í margt ár ekki brúkast.[294]

Um selstöðu Neðri Áss segir í jarðabókinni yfir Skagafjarðarsýslu eftirfarandi árið 1709:

> Selstaða er jörðunni eignuð fram á Kolbeinsdal, þar sem heitir Ássel.[295]

Um selstöðu Saurbæjar í Kolbeinsdal segir í jarðabókinni yfir Skagafjarðarsýslu eftirfarandi árið 1709:

> Hjáleigugrey var hjer eitt í tvö ár alleina, það sem nú er selstaðan. Ekki vita menn hvað afgjaldið var, ætla þó lítið verið hafa.[296]

Í sýslu- og sóknarlýsingu Hóla- og Viðvíkursóknar sem dagsett er 10. janúar 1843 og gefur að líta í *Sýslu- og sóknarlýsingum Skagafjarðarsýslu* segir eftirfarandi um selstöður frá Hólum á tíðum biskupanna:

> Á tíðum biskupanna voru selstöður notaðar frá Hólum fyrir kýr í afréttinni á Nautaseli, en ásauð á Sauðaseli í Héðinsdalsmynni og beitarhús höfð uppi fyrir gelding á Garðshúsi í miðjum Hólahaga, hvar nú [þ.e. árið 1843] er fjárrétt nýbyggð.[297]

Þá segir í sömu heimild um eyðijarðir í Hólaafrétt:

> Í Hólaafrétt eru taldar þessar eyðijarðir: Ytri- og Syðri-Heljará, Bygghóll, seinast byggður árið 1826, þá land hans var lagt til rífkunar afréttinni og

[292] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, IX, bls. 214-215.
[293] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 218.
[294] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 220-221.
[295] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 221-222.
[296] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 225.
[297] *Sýslu- og sóknalýsingar Skagafjarðarsýslu 1839–1873*, bls. 127.

> Ingjaldsá; en í Hólahaga: Herpisgerði, Grænutóftir og fleiri óþekkjanlegar. Heima eru og gerði tvö, er svo heita: Kollugerði og Geitagerði.[298]

5.4.4 Upprekstur jarða í Hólahreppi samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* 1709

Árið 1709 á Hólastóll allar jarðir í Hólahreppi samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu frá sama ári.[299]

Um afréttarlönd Hólastóls kemur eftirfarandi fram í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu árið 1709:

> Þessa afrjetti á stóllinn, sem hann brúkar fyrir sitt kvikfje sumar og vetur hjer nálægt: Hjaltadalur, óbygt land fram af sveitinni. Hjeðinsdalur gengur til austurs út af Hjaltadal. Hagafjallið liggur millum Hjeðinsdals og Villíngadals. Villíngadalur liggur í landsuður af Hjaltadal. Víðirnessdalur hálfur, það sem veit til fjallsins Hólabyrðu. Hólaafrjett sem gengur fram af Kolbeinsdal. Öll þessi lönd brúkar staðurinn árlega fyrir sitt kvikfje, hesta og geldíng og selstöðu fram á Hjaltadal fyrir stólsins ásauð þar sem heitir Sauðasel fyrir framan Hjeðinsá.[300]

Aðeins þrjár jarðir í Hólahreppi áttu ekki upprekstur á Hólaafrétt samkvæmt jarðabókinni yfir Skagafjarðarsýslu árið 1709. Þessar jarðir voru Smiðsgerði þá fallin í eyði, Reykir og Hrafnsstaðir.[301]

Hólastóll átti allar jarðir í Hólahreppi árið 1709. Verður nú getið um upprekstur einstakra jarða í Hólahreppi árið 1709 með þeim hætti að fyrst er getið um heiti jarðar eða jarða og því næst vitnað til þess sem segir orðrétt um upprekstur í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu; Garðakot „[g]eldfjár upprekstur hefur jörðin þó með leyfi biskupsins þar sem heitir Hólaafrjett fram úr Kolbeinsdal“[302], Skúfstaðir „[u]pprekstur á Hólastaðar afrjett fyrir bón og leyfi ut supra“[303], Ingveldarstaðir, Nautabú, Kjarvalsstaðir, Kálfsstaðir, Hrafnhóll og Hvammur „[u]pprekstur ut supra“[304], Víðirnes “[u]pprekstur ut supra“[305], Efri Ás „[u]pprekstur í staðarins afrjett ut supra“[306], Neðri Ás „[u]pprekstur ut supra“[307], Unastaðir og Fjall „[u]pprekstur á afrjettina ut supra“[308], Bjarnastaðir (í Kolbeinsdal)

---

[298] *Sýslu- og sóknalýsingar Skagafjarðarsýslu 1839–1873*, bls. 127.
[299] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 211-228.
[300] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. bls. 218.
[301] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. bls. 214-215, 216-217, 226.
[302] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. bls. 211.
[303] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. bls. 211-212.
[304] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. bls. 212-216.
[305] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 219-220.
[306] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. bls. 220-221.
[307] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. bls. 221-222.
[308] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 222-223.

„[u]pprekstur ut supra“[309], Skriðuland og Saurbær „[u]pprekstur á afrjett ut supra“[310] og loks Sviðningur og Sleitistaðir „[u]pprekstur ut supra.“[311]

Í sömu heimild segir svo um upprekstur Svaðastaða í Viðvíkurhreppi, er þá var í eigu Hólastóls:

> Upprekstur hjeðan á Hólastaðar afrjett, sem liggur fram af Kolbeinsdal, fyrir utan toll.[312]

5.4.5 Aðliggjandi og tengd svæði

Hér verður fjallað um jarðir og önnur landsvæði sem tengjast ágreiningssvæðinu vegna legu sinnar eða réttinda. Nánar tiltekið er þar um að ræða Bygghól, Hnjótafjall og Vífilsstaðafjall, Skíðadalsafrétt, Bjarnastaði, Fjall, Víðines, Hóla, Baugasel, Kot, Sveinsstaði og Kóngsstaði. Áhersla er lögð á að gera grein fyrir heimildum um réttindi og landamerki.

5.4.5.1 Bygghóll

Bygghól er að finna í ráðsmannsreikningum Hólastóls um byggingu á jörðum staðarins frá 1388.[313]

Jarðarinnar Bygghóls er ekki getið í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* 1709.

Bygghóls er ekki getið í jarðamati 1804.

Á manntalsþingi að Viðvík í Viðvíkurhreppi, 21. júní 1819, ræddi séra Gísli á Hólum um nauðsyn til réttargjörðar fyrir sóknarfólk. Sýslumaður bendir á að hver sóknarmanna sé skyldugur til hleðslu lögréttar sinnar. Nokkrar umræður sköpuðust um málið og sagðist Björn nokkur álíta að Hólaafrétt ætti ekki að vera dregin undan sér eða öðrum í tilliti til fullkominnar brúkunnar. Sýslumaður vísaði því máli frá sér þar sem hann væri málsaðili, en áleit hvorki Hólaafrétt svokallaða né Bygghól sem heimajarðarland framar en annarra jarða.[314]

Á manntalsþingi að Viðvík í Viðvíkurhreppi, 19. apríl 1826, var spurt hvort menn vissu um skilmála þá sem sálugur Thorarensen tilskyldi sér þegar hann fékk Hóla. Hvort með hafa fylgt stofan, afréttin, Drangey og hvort hann hafi byggt einhverjum Bygghólsreit. Ekki bar öllum saman.[315]

Í sýslu- og sóknarlýsingu Hóla- og Viðvíkursóknar sem dagsett er 10. janúar 1843 og gefur að líta í *Sýslu- og sóknarlýsingum Skagafjarðarsýslu* er Bygghóll talinn á meðal eyðijarða í Hólafrétt. Um Bygghól og land hans segir:

---

[309] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 223-224.
[310] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 224-225.
[311] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 226-228.
[312] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 199-200.
[313] Skjal nr. 2(118).
[314] Skjal nr. 2(38) a-b.
[315] Skjal nr. 2(23) a-b.

> Í Hólaafrétt eru taldar þessar eyðijarðir: Ytri- og Syðri-Heljará, Bygghóll, seinast byggður árið 1826, þá land hans var lagt til rífkunar afréttinni og Ingjaldsá; en í Hólahaga: Herpisgerði, Grænutóftir og fleiri óþekkjanlegar. Heima eru og gerði tvö, er svo heita: Kollugerði og Geitagerði.[316]

Bygghóll er enn í eyði 6 árum síðar en minnst er á eyðihjáleiguna Bygghól með Flugumýri í Skagafirði í jarðamatinu 1849.[317]

Á áreiðarþingi að Bjarnastöðum í Kolbeinsdal í Hólahreppi, 10. júlí 1865, var fyrirtekin, eftir ósk prófastsins séra Benedikts Vigfússonar á Hólum, áreiðar- og skoðunargjörð á Hólaafrétti í Kolbeinsdal. Áreiðarmenn lögðu af stað frá Bjarnastöðum og er leið þeirra lýst nákvæmlega, upptalin landamerki jarða og eyðibýla. Bæir eða örnefni sem komu sérstaklega til skoðunar voru: Bygghólsreitur eða Bygghóll, Heljará, Nautasel/Kúasel (selstaða frá Hólastað), Ingjaldsá, Staðargöngur (upprekstrarland Hólastóls), Fjallsland (selland Neðra Áss). Fyrir áreiðarmönnum lá að skera úr um hvað teljast megi land eyðijarðanna Heljarár, Bygghóls og Ingjaldsár og Nautaselsins frá Hólum, ennfremur að ákvarða ítölu búfjár á afréttinum og mörk afréttarins. Einnig rætt um fyrirstöður við byggðar jarðir til að verjast ágangi af afréttinum.[318]

Áreiðar- og skoðunargjörð sú sem að ofan getur hljóðar svo í heild sinni:

> Ar 1865 mánudaginn 10. dag Júlímánaðar var sýslumaðurinn í Skagafjarðar sýslu staddur að Bjarnastöðum í Kolbeinsdal, ásamt 4 útnefndum mönnum, fyrrverandi hreppstjórum Birni Þorðarsyni á Skála, Sigmundi Pálssyni á Ljótsstöðum, Páli Þórðarsyni á Syðri Brekkum og Olafi Olafssyni á Réttarhollti til þess eptir ósk Prófasts S$^{\underline{ra}}$ Benedikts Vigfússonar á Hólum í bréfi frá 3. f.m. að fyrirtaka
>
> Áreiðar og skoðunargjörð á Hóla afrétt í Kolbeinsdal
>
> Bréfið var framlagt og áteiknað (þannig hljóðandi)
>
> Var áreiðar og skoðunargjörðin byrjuð hiá Bjarnastöðum í Kolbeinsdal og þá fyrst riðið framfyrir Kaldá að Heljará og svo fram Bygghólsreit, þá yfir Skíðadalsá og fram að Ingjaldsá. Þess er að geta, að í Heljaráreyrum er grashólmi með beitarhúsum frá Bjarnastöðum og rennur áin nú fyrir utan hólman, en annar farvegur eldri er fyrir sunnan hólman beint úr gljúfrum og er það því álit áreiðarmanna að hólmi þessi heyri undir Bjarnastaði en ekki undir Bygghólsreit, sem nú er nefndur frá Heljarárgljúfri fram að Skíðadalsá, en Bygghóllin sjálfur eða eiðijörð þessi hefir tekið nafn af er miklu nær Skíðadalsá. Hvað eiðijörðina Heljará snertir, þá varð ekki vísað á hvar bærin hefði staðið og gátu áreiðarmennirnir því ekki látið í ljósi neitt álit um landeign tjeðrar eiðijarðar út af fyrir sig, enda sýnist það ekki standa á neinu, þar sem sitt virðist fullvíst að Heljárland hafi verið við ána og Bygghólsland

[316] *Sýslu- og sóknalýsingar Skagafjarðarsýslu 1839–1873*, bls. 127.
[317] Skjal nr. 2(88).
[318] Skjal nr. 2(43) a-b.

hafi náð fram að Skíðadalsá og líklegast uppí dalsbotn. En rjett fyrir framan Skíðadalsá sjást girðíngar og byggíngar aurmál þar sem enn heitir Nauta-(eður Kúa)-sel~~staða~~ hvar nauta eður Kúa selstaða hvað hafa verið höfð frá Hólastað.

Nautaselshólar eru þar fram af, síðan svonefndar Ingjaldsmýrar fram undir Ingjaldsá, er rennur ofan úr svonefndri Ingjaldsskál og mun eiðijörðin Ingjaldsá hafa staðið á því svæði, þó menn nú gætu ekki fundið þar bæjarstæðið eða byggingar aurmál, en fyrir framan Ingjaldsá liggja Staðargaungur, er Prófasturinn tjáir verið hafa sjerstakt upprekstarland Hólastaðar eins og nafnið bendi til og liggja þær fram í dalsbotn austan Tungnahryggjar. En fremur er þess að geta að sunnan Kolbeinsdalsár, fyrir framan Fjallsland er Selland jarðarinnar Neðraáss og sjást Seltóptirnar þar á grasnefi nokkru, en fyrir framan Selland þetta eru Almenníngshólar og þar uppaf Almenníngsháls fram að Lambárskálum. Á milli Lambárhnjúks, sem er þar fyrir framan og Túngnahryggjar liggur svonefndur Vesturdalur í suðurátt, en Austurdalur fyrir austan Túngnahrygg og er það botnin af ádurnefndum Staðargaungum.

Áhrærandi spurningar þær er Hólaeigandi hefir óskað um atkvæðis áreiðarmanna, þá er þvíi svarað að framan hvað álítast meigi land eiðijarðanna Heljarár, Bygghóls og Ingjaldsár sem og Nautaselsins frá Hólum, en hvað snertir ítölu í afrjettina, þá treystast þeir ekki til að ákveða hana nákvæmlega, öðruvísi en svo, að til þess að hún sje ekki ofsett eptir fjárfjölda í Viðvíkur hrepp og þeirra bæa í Hólahrepp er þángað hafa rekið fje sitt undan farin ár, og með þeirri trippatölu sem ákveðin er í politirjettar samníngi frá 16 Apríl 1856 sje nauðsynlegt að láta Afrjettinni fylgja hinn svonefnda Bygghólsreit og að fyrirstöðugarður sje hlaðin frá Heljarárgljúfri ofaní Kolbeinsdalsá og frá henni uppí mel að vestanverðu hjerumbil 700 faðma lángur, til þess að komast hjá rekstrum og áreið í Afrjettinni, eins og þeir líka álíta æskilegt að fyrirstöðugarður væri hlaðin fyrir utan gljúfrin upp með gili sem þar er, ef Prófasturinn, sem einnig á Bjarnastaði vildi leyfa það.

Að því leiti Prófasturinn hefur óskað álits um nákvæma niðurskipun á lambarekstrum einkum með tilliti til þess að stemt verði stígi fyrir ágáng úr Afrjettinni, virðist áreiðarmönnum að þar sem byggðar jarðir eru báðumegin árinnar til fyrirstöðu, þá muni sættast við ágánginum yfir Almenníngsháls og jafnvel báðumegin Elliðans, er þó mundi nokkuð tálmast að norðan verðu, ef öflugur vörslugarður yrði hlaðin yfir Kolbeinsdalin eins og að framan er ávikið, og er það því álit þeirra að þar sem 2 Sveitir eiga upprekstur í Afrjettina, mundi hentugast að Viðvíkurhrepps menn sækju norðan og austan árinnar, en til að gjöra nákvæma skipun á í hvert pláts reka skuli frá hverjum bæ, ætlum vjer best eiga við að hreppsmenn komi sjer saman um það á fundi, eða þá kjósi nefnd manna, til þess að gjöra þá skipun, og að öðru leiti virðist oss vel til fallið að stöðug nefnd sje komin úr báðum hreppunum til þess að hafa eptirlit á öllu því, er heyrir til góðrar reglu á Afrjettinni.

Þess er að geta, að við áreiðargjörð þessa vóru viðstaddir auk Prófastsins hreppstjórarnir í Hóla og Viðvíkur hreppum Ásgrímur Arnason á Neðraási og Björn Petursson á Hofstöðum. Skoðunargjörðin var þannig bókuð dagin eptir heima á Hólum.

E. Briem S. Pálsson, P. Þórðarson, O. Olafsson, B. Þórðarson.[319]

Ekki hefur fundist landamerkjabréf fyrir jörðina Bygghól.
Ekki er minnst á Bygghól í fasteignamati Skagafjarðar 1916-1918.

5.4.5.2 Hnjótafjall og Vífilsstaðir

Í fyrra bindi *Svarfdælinga* eftir Stefán Aðalsteinsson, sem útgefið var árið 1976, segir svo um Vífilsstaðaland:

Í þingabók frá 1813 er þess getið að Páll Ólafsson hafi keypt Vífilsstaðaland af konungsvaldinu. Þau kaup hafa líklega gengið til baka, því þarna hefur um langt skeið verið almenningsafréttur. Sést þó enn fyrir húsaskipan og túngarði á Vífilsstöðum.[320]

Dómabók sú sem Stefán Aðalsteinsson vísar til segir svo frá þessum kaupum:

Anno 1813, þann 21^{sta} Maii, ad Völlum í Svarfadardal, setti og heldt Sekreteri og Sýslumadr Briem eitt almenniligt Kongsbrefalesturs og Manntalsþíng med þingvottunum [...] Þetta Uppbod fyrirtekid sem fylgir [...]

2. Kot án qvíilda og án Vífilstada, uppá hvörja Jord Forpagtari og Hreppstióri Msr. Jón Sigurdsson á Boggversstodum baud 242, ad hvorju Bodi Leigulidin ecki gekk. Þarnæst uppbudust Vífilstadir einsamlir, so sem Eidijörd; hvar uppá hædsta Bod vard 80^{r} ad hvoriu Leigulidin á Koti ecki gengr, enn þetta Bod giordi Páll Olafsson Búandi á Skúfstödum í Hialtadal. Aptur var Kot med Vífilsstödum uppbodid tilsaman, og vard þar uppá hædst bodid ádr Leigulidinn var adspurdur 324^{r}, og þá hann var adspurdr og hann ad sama Bodi géck, uppbaudst þetta til 335^{r}, sem og svo var Leigulidans á Koti bod, og þar ej hærra baudst, naut hann Tilslags uppá Bodid, uppá Approbution Rentukammersins. 2 med Kote fylgiandi qvíildi, uppbudust her næst og vard hædsta Bod þar uppá 50^{r} sem var Leigulidans á Koti Gudmundar Jonssonar, hvar uppá hann naut Tilslags.[321]

Í landamerkjabréfi jarðarinnar Atlastaða, dags. 15. mars 1884, segir svo:

Að sunnan ræður Skalláin merkjum til jökla á móts við afrjettarlandið Hnjóta. Að norðan móts við Þorsteinsstaði er garður frá Svarfaðardalsá og upp sunnan við Þorsteinsstaðatún, og þaðan beint á fjall upp. Afréttarlandið Hnjótar fylgja téðri jörðu, sem Svarfaðardalsá greinir frá Kotslandi upp til sýsluskila á Heljardalsheiði. Að norðan móts við heimaland Atlastaða ræður fyrrnefnd Skallá merkjum.

[319] Skjal nr. 2(218).
[320] Stefán Aðalsteinsson: *Svarfdælingar* I, Reykjavík, 1976-1978, bls. 380.
[321] Skjal nr. 2(253) a-b.

Sjá nánar kafla 5.2. í máli nr. 1/2009 hjá óbyggðanefnd.

5.4.5.3 Skíðadalsafrétt

Sjá kafla 5.3. í máli nr. 1/2009.

5.4.5.4 Bjarnastaðir í Hólahreppi

Bjarnastöðum í Kolbeinsdal bregður hugsanlega fyrir í ráðsmannsreikningum yfir jarðir Hólastóls frá árunum 1388-1389 og í skrá um kúgildi frá 1449.[322] Hér gæti þó verið um Bjarnastaði í Akrahreppi að ræða. Jörðin er talin upp á meðal eigna Hólastóls í elsta hluta Sigurðarregisturs frá 1525.[323] Bjarnastaði er einnig að finna í skrá um eignir Hóladómkirkju og Hólastóls eftir Jón biskup Arason frá fallinn sem tekin var saman 25. desember 1550.[324] Loks er Bjarnastaða getið í reikningum Hólastóls frá 1569-1570.[325]

Jörðin Bjarnastaðir í Kolbeinsdal var í eigu Hólastóls árið 1709 þegar *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* var tekin, en jarðardýrleiki óviss. Henni tilheyrir eyðibýlið Kaldárkot. Um upprekstur segir í jarðabókinni:

> Upprekstur ut supra. [326]

Bjarnastaðir eiga þá væntanlega upprekstur á einhvern af afréttum Hólastaðar.[327]

Afrétta er ekki sérstaklega getið í jarðamatinu 1804.[328]

Jörðin Bjarnastaðir (í Kolbeinsdal), er á meðal seldra jarða Hólastóls, samkvæmt jarðatali Jóns Johnsen frá árinu 1847. Þar segir að jörðin hafi verið seld á 337 ríkisdali og 32 skildinga.[329] Fyrsta greiðsla fór fram árið 1807 en lokagreiðsla árið 1813.[330]

Bjarnastaðir hafa hrísrif til heimilisþarfa samkvæmt jarðamatinu 1849.[331]

Landamerkjabréf fyrir Bjarnastaði í Kolbeinsdal var útbúið 25. maí 1886 og þinglesið tveimur dögum síðar. Það hljóðar svo:

> Að utan ræður merkjum gil það, er nefnt er Skriðulandsgil. Þaðan eru merkin beina stefnu ofan þangað sem lækurinn, er rennur um gilið fellur í Kolbeinsdalsá. Á þeirri leið eru 2 merkjavörður, önnur hjá ł veginum en hin nokkru ofar. Þegar upp eftir gilinu dregur, skiptist það í tvö og ræður syðra gilið merkjum svo langt, sem það nær, en úr því lækurinn til upptaka. Að

[322] Skjöl nr. 2(118), 2(127) og 2(116).
[323] Skjal nr. 2(123).
[324] Skjal nr. 2(115).
[325] Skjöl nr. 2(114) og 2(134).
[326] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 223-224.
[327] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 218.
[328] Skjal nr. 2(82).
[329] Skjal nr. 4(215).
[330] Gísli Magnússon: „Sala Hólastólsjarða í Skagafirði 1802“, *Skagfirðingabók* V, bls. 136.
[331] Skjal nr. 2(87).

vestan ræður Kolbeinsdalsá merkjum eptir þeim farvegi, sem hún nú hefir. Að sunnan ræður merkjum Heljargil. Þaðan liggja merkin beina stefnu ofan til Kolbeinsdalsár í vörðu sem stendur við ána. En er gilinu sleppir að ofan, ræður Heljará merkjum til efstu upptaka, og eiga þannig Bjarnarstaðir Heljardal allann að norðan verðu. Að austan ræður háfjallgarðurinn merkjum. Hjer að auki eiga Bjarnarstaðir frían upprekstur í Kolbeinsdalsafrjett fyrir allan fjárpening sinn og hrossagöngu sumar og vetur án nokkurs endurgjalds.[332]

Guðrún Jóhannesdóttir eigandi Bjarnastaða handsalaði landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Sigurði Gunnlaugssyni, væntanlega fyrir hönd Skriðulands.

Ekki er minnst á Bjarnastaði í Kolbeinsdal (Hólahreppi) í fasteignamati Skagafjarðar 1916-1918.

Í ritinu *Jarða- og búendatal í Skagafjarðarsýslu 1781-1953*, þriðja hefti frá árinu 1956, er Bjarnastöðum í Kolbeinsdal lýst svo:

Bjarnastaðir voru áður fremsti bær í Kolbeinsdal. Þar þrengist dalurinn og undirlendi verður lítið. Jörðin átti land fram að Heljará, og voru þar beitarhús fram við ána og nefnd Bjarnastaðasel. Fyrir framan Heljará tók við afréttarland Hólastaðar. [333]

Þá segir einnig í sömu heimild:

Árið 1845 fær Benedikt próf. Vigfússon Bjarnastaði í makaskiptum hjá Arnljóti á Gunnsteinsstöðum. Gekk jörðin síðan, að prófasti látnum, til Jóns sonar hans, en hann seldi hana Jóni Tómassyni bónda þar, eyfirzkum manni. Þegar ekkja Jóns Tómassonar fór til Vesturheims árið 1887, seldi hún Bjarnastaði Jósep J. Björnssyni skólastjóra, síðar alþ.m., sem fluttist þangað búferlum það ár. Seldi hann svo jörðina nokkru síðar Hóla- og Viðvíkurhreppi, og var hún þá lögð til afréttar. Hefur staðið óbreytt svo óbreytt síðan [þ.e. til ársins 1956].[334]

5.4.5.5 Fjall í Kolbeinsdal

Fjall er fært til bókar í ráðsmannsreikningum yfir jarðir Hólastóls frá árunum 1388-1389 og í skrá um kúgildi frá 1449.[335] Jörðina er einnig að finna í skrá um eignir Hóladómkirkju og Hólastóls eftir Jón biskup Arason frá fallinn sem tekin var saman 25. desember 1550.[336] Loks er Fjalls getið í reikningum Hólastóls frá 1569-1570.[337] Fjall er sagt 40 hundruð að dýrleika í skrá um eignir Hóladómkirkju og Hólastóls eftir Jón biskup Arason fráfallinn sem dagsett er 25. desember 1550.[338]

[332] Skjal nr. 2(35).
[333] *Jarða- og búendatal í Skagafjarðarsýslu 1781-1953* III, bls. 94.
[334] *Jarða- og búendatal í Skagafjarðarsýslu 1781-1953* III, bls. 94.
[335] Skjal nr. 2(118), 2(127) og 2(116).
[336] Skjal nr. 2(115).
[337] Skjal nr. 2(114) og 2(134).
[338] Skjal nr. 2(115).

Jörðin Fjall var í eigu Hólastóls árið 1709 þegar *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* var rituð, en jarðardýrleiki óviss. Um upprekstur segir í jarðabókinni: „Upprekstur á afrjettina ut supra“.[339] Fjall á þá væntanlega upprekstur á einhvern af afréttum Hólastaðar, sbr. umfjöllun um Unastaði.

Afrétta er ekki sérstaklega getið í jarðamatinu 1804.[340]

Jörðin Fjall (í Kolbeinsdal), er á meðal seldra jarða Hólastóls, samkvæmt jarðatali Jóns Johnsen frá árinu 1847. Þar segir að jörðin hafi verið seld á 87 ríkisdali og 32 skildinga.[341] Fyrsta greiðsla fór fram árið 1807 en lokagreiðsla árið 1812.[342]

Á aukaþingi að Viðvík í Viðvíkurhreppi, 18. júní 1823, kallaði yfirfaktor B. Benediktsson til eignar á Hólaafrétt, sem eignarmaður Hóla. Fyrir milligöngu secretera V. Thorarensen hefur verið gengið frá sátt við Viðvíkurhreppsmenn. Hólahreppsmönnum hefur nú verið stefnt fyrir upprekstur á Hólaafrétt. Hinir stefndu eru taldir upp. B. Benediktsson fer fram á að þeir greiði tollgjald fyrir notkun afréttarinnar. Sátt: Hólahreppsmenn lofa að gjalda lamb af rekstri, en toll af 10 og 3 fj. fyrir hvert trippi, sem þeir reka í afréttina, til þóknunar Hólaeiganda, án umtals um eignarrétt afréttarinnar, en fyrir hreinsun hennar þegar hún er uppbyrjuð af Hólaeiganda, og ef Bygghólsreitsbyggð er burt tekin, en það getur í fyrsta lagi orðið að ári. Til friðar lofa Viðvíkurhreppsmenn að bæta 1 fiski við trippatollinn, auk þess sem áður var lofað, og til að vinna Hólahreppsmönnum til jafnaðar, og sýslumaðurinn að eftirgefa þingjald, fái hann ferðakostnað. Skilmálar inngangast af bændum frá þeim tíma, sem reiturinn er óbyggður gjör en eru ógildir án þess og annarrar forsvaranlegrar hreinsunar afréttarinnar. Skilmálarnir skulu standa um aldur og ævi, en Hólaeigandi setji mann að gera reikning fyrir tollinum og heimta. Viðvíkur- og Hólahreppsmenn undirgangast þennan skilmála, þeir einir undanskildir sem ekki nota afréttina. Tollurinn hækkar ekki og sá sem innheimtir greiði tveimur mönnum fyrirstöðutoll, þ.e. á Bjarnastöðum og Fjalli. Utansveitarmönnum bannað að reka á afréttina, þá verður hún ofsett.[343]

Á lögregluþingi að Hólum í Hjaltadal, 14. febrúar 1855, var tekin fyrir umkvörtun, dags. 22. des. 1854, frá nokkrum búendum í Viðvíkurhreppi vegna fjárreksturs á Kolbeinsdalsafrétt sl. sumar. Páll Þórðarson hreppstjóri úr Hofstaðaseli mætti fyrir þeirra hönd. Bændurnir Eiríkur Sveinsson á Víðinesi, Jón Tómasson á Nýjabæ og Friðfinnur Friðfinnsson á Fjalli mættu f.h. Hólahreppsmanna. Kannast við að hafa rekið um 300 afréttarfjár á svonefndan Tungnahrygg sl. sumar en telja að féð hafi dreift sér þaðan í afréttina. Ætluðu ekki að valda óskunda heldur einungis að verja heimalönd sín og lofa að gæta meiri varúðar framvegis. Páll Þórðarson og Friðrik

[339] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 222-223.
[340] Skjal nr. 2(83).
[341] Skjal nr. 4(215).
[342] Gísli Magnússon, „Sala Hólastólsjarða í Skagafirði 1802“, *Skagfirðingabók* V, bls. 136.
[343] Skjal nr. 2(46) a-b.

Níelsson hreppstjóri Hólahrepps lofuðu sömuleiðis að stuðla að því að innbúar hreppanna reki fé framvegis sem haganlegast og skikkanlegast í afréttina.[344]

Landamerkjum Fjalls var þinglýst 27. maí 1886:

> Milli Unastaða og Fjalls ræður merkjum að neðan lækur, sem nefndur er Baululækur og rennur í Kolbeinsdals-á, úr þeim læk í Miðsteinku (eða gömlu vörðu), og þaðan beint úr henni upp á hálsinn. Þar sett markvarða, milli Fjalls og Neðra-ás Sellands – ræður merkjum, rauður steinn er stendur móti heljargili og úr honum stefna beint til fjallseggjar að neðan ræður Kolbeinsdalsá eða hennar elsti farvegur. – Ábúendur lofa að fjölga vörðum við ytri og syðri merki á beinni línu.[345]

Jóhannes Þorkelsson eigandi Fjalls skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Sveini Sveinssyni eiganda Unastaða og Neðraáss.

Afsalsbréfi Hreppsnefndarinnar í Viðvíkurhreppi var þinglýst til handa Hólahreppi, fyrir eignarhluta Viðvíkurhrepps í Fjalli. Það var gert á manntalsþingi að Viðvík í Viðvíkurhreppi, 22. maí 1897.[346]

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að þriðjungur jarðarinnar Fjalls hafi verið lagður undir Kolbeinsdalsafrétt sem eigendur jarðarinnar nýti gegn gjaldi. Einnig stendur að landamerki hennar séu þinglesin.[347]

5.4.5.6 Víðines (Víðirnes)

Landamerkjabréfi Víðirness í Hólahreppi var þinglýst á manntalsþingi að Viðvík þann 27. maí 1886 og fært inn í landamerkjabók Skagafjarðarsýslu. Landamerkjabréfið er svohljóðandi:

> Að vestan ræður merkjum Hjaltadals-á, Að norðan ræður merkjum varða fáa faðma frá Hjaltadalsá frá henni bein stefna í Dý, sem er skammt fyrir ofan Brekku-Kotssýki og þaðan í Miðstekk, og svo þaðan bein stefna uppá há-ás, sett mark varða við Miðstekk og á holti hjá nefndu Dýi. Að austan eru merkin eptir há-ásnum stefna á há-Elliða og eptir honum fram til Strangalækjar í Víðirnesdal eptir þeim læk til Víðirnes-ár, síðan ræður hún merkjum þar til gilið þrýtur og svo þaðan eptir hennar elstu og beinustu farvegum til Hjaltadalsár. Brekku-Kot á þriðjung beitilands á Víðirnesdal og allt út að fyrgreindum merkjum milli Víðirness og Brekkukots.[348]

Jón Antonsson eigandi Víðirness og Unastaða skrifar undir landamerkjabréfið. Grímur Pjetursson eigandi Brekkukots skrifar undir fyrir sína hönd og Jósef J. Björnsson skólastjóri fyrir hönd Hóla.

---

[344] Skjal nr. 2(45) a-b.
[345] Skjal nr. 2(44) a-b.
[346] Skjal nr. 2(255). Fjall. Skag. V. 36. (db.gr.nr. 39040).
[347] Skjal nr. 2(92).
[348] Skjal nr. 2(42) a-b.

5.4.5.7 Hólar í Hjaltadal

Landamerkjabréf fyrir Hóla var útbúið þann 20. maí 1890 og því var þinglýst degi síðar. Það hljóðar svo:

> Að norðan ræður merkjum Heljará frá upptökum og þartil Heljargil þrýtur, en úr því beina stefnu til Kolbeinsdalsár gagnvart stórum steini, sem er skammt fyrir sunnan Háaleiti og þaðan eptir sömu stefnu upp á há Elliða, þaðan suður hæstu brúnir gegnt upptökum Strangalækjar á Viðinesdal, þá með Strangalæk þartil hann fellur í Víðinesá. Síðan ræður Víðinesá merkjum þartil gilið þrýtur, og svo þaðan eptir hennar elstu og beinustu farvegum til Hjaltadalsár gegnt miðju Tíðaskarði.
>
> Að austan og norðan ráða hæstu fjallabrúnir fyrir ofan botna á Heljardal, Skíðadal og Inggjaldskál. Þá Tungna- hryggsjökull og síðan eins og fjöll liggja hæst fyrir ofan Hóladalsbotn, Hólabyrðu, Villingadalsbotn, Hólahaga, Hjeðinsdalsbotn og Hyrnu.
>
> Að sunnan ráða hæstu fjallseggjar fyrir botni á Hjaltadal og Suðurárdal. Að vestan ráða merkjum hæstu fjallahryggir að vestanverðu við Suðurárdal norður að Sveigsskál og þaðan þvert niður í Stóragrjót, sem liggur skammt fyrir sunnan það, er Suðurá rennur í Hjaltadalsá, þá með Suðurá þartil hún fellur í Hjaltadalsána. Úr því ræður Hjaltadalsá merkjum eptir sínum efstu og beinustu farvegum norður að því, sem fyr segir um Víðinesá. En frá Hrafnhólslandi sunnanverðu og norður undir Hrappstaði liggur áin fast við vesturbrekkur. Enn í beina stefnu niður af Hrappstaðabæ eru elstu farvegir hennar 75 föðmum fyrir austan melbakkann og svo norður eyrar beina stefnu vestan við Lambamó. Bjarnastaðir og Fjall eiga frían upprekstr fyrir fje í Hólaafrjett í Kolbeinsdal.[349]

Hermann Jónasson umráðandi Hóla skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Jóni Guðmundssyni eiganda Víðiness, Árna Ásgrímssyni eiganda Kálfsstaða og Jóh. Þorfinnssyni eiganda Reykja. Í landamerkjalýsingunni stendur einnig:

> Aths. Björn bóndi Pjetursson á Hofstöðum mótmælti ofanritaðri skrá fyrir Hólum í umboð nokkra bænda í Viðvíkr og Hólahreppmum, að því er snertir hið óbyggða svæði fram af Hjaltadal & Kolbeinsdal, vottar J. Ólasson.[350]

Heimildir benda ekki til annars en að samfelld búseta hafi verið á Hólum frá því að jarðarinnar er fyrst getið. Í afsals- og veðmálabókum kemur fram að eftir gerð landamerkjabréfsins hefur jörðin framselst með hefðbundnum hætti.

5.4.5.8 Baugasel

Landamerkjabréf fyrir Baugasel var útbúið 23. apríl 1884. Ekki er tekið fram að því sé þinglýst. Það hljóðar svo:

---

[349] Skjal nr. 2(47) a-b.
[350] Viðbætur neðanmáls.

Að neðan og sunnan ræður til móts við Þúfnavelli Barká frá upptökum hennar.

Að utan til móts við Fjeeggstaði ræður lækur og kelda niður frá Fjallshaus til Barkár.

Ítak í landi jarðarinnar:

Möðruvellir í Hörgárdal eiga fyrir heimafje upprekstur á Barkárdal fyrir innan Baugasel.

Einar Ásmundsson skrifaði undir landamerkjabréfið. Síðan skrifar hann:

Að jörðum þeim, er að landeign Baugasels liggja, er sami eigandi, sem að Baugaseli nefnil. landsjóðurinn.[351]

5.4.5.9 Kot í Svarfaðardal

Landamerkjabréf fyrir Kot var útbúið 26. maí 1883 og því þinglýst þremur dögum síðar. Er landamerkjum Kots lýst sem hér segir:

Að utan ræður til móts við Skeið forn farvegur Vatnsdalsár neðan frá Svarfaðardalsá beint uppí Vatnsdalsárgil, en síðan Vatnsdalsáin fram til jökla. - Að vestan ræður Svarfaðardalsá til fremstu upptaka á Heljardalsheiði og að suðvestan takmörkin milli Eyjafjarðarsýslu og Skagafjarðarsýslu. [352]

Einar Ásmundsson skrifaði undir landamerkjabréfið. Síðan skrifar Einar:

Að Skeiði er sami eigandi, sem að Koti, svo samþykkis á landamerkjum þar á milli gjörist eigi þörf.

Á manntalsþingi að Völlum í Svarfaðardal, 29. maí 1883, voru þinglesin landamerki Kots í Svarfaðardal og var þeim í engu mótmælt.

Fram kemur í fasteignamatinu 1916-1918 að Koti „fylgi dálítið afréttarland“.[353]

5.4.5.10 Sveinsstaðir í Skíðadal

Landamerkjabréf fyrir Sveinsstöðum er ódagsett en þinglesið 29. maí 1883:

Skyrsla um landamerki einsog þau nú eru haldin á byggðum jörðum og afrjetti í Skíðadal, sem er eign Vallakirkju [...]

Merkjum að sunnan ræður Vesturáin frá Skíðdalsá fram til jökla, og aðgreinir nefnd Vesturá Sveinstaðaland frá svokölluðum Stafnstungum.

Að norðan eru merki haldin í svonefnda ~~Rauð~~ Rauðukeldu, sem er skammt utar en gegnt Gljúfrárgili, ræður nefnd Rauðakelda beinni stefnu frá Skíðadalsá upp engið og síðan rjettlínis á merkjahaus og á fjall upp, þannig eru merki haldin nú og að greina Svein staðaland frá Gljúfrárkotsparti.

[351] Skjal nr. 2(48) a-b.
[352] Skjal nr. 2(52) a-b.
[353] Skjal nr. 2(93).

> Ath. Ábúandi Sveinstaða fram ber þá munnmælasögu, að Sveinstaðamerki hafi verið til forna dálítið norður, en þau eru nú haldin. En fyrir beit frá Sveinstöðum ljeðu Gljúfrárkot, lítil spilda utan við Rauðukeldu til slægna, sem nú fylgir hinum svokallaða Gljúfrárkotsparti.[354]

5.4.5.11 Kóngsstaðir í Skíðadal

Landamerkjalýsing Kóngsstaða var útbúin 5. maí 1883. Þar segir svo:

> Skyrsla um landamerki einsog þau nú eru haldin á byggðum jörðum og afrjetti í Skíðadal, sem er eign Vallakirkju [...]
>
> 6. Kóngsstaðir
>
> Þar ráða merki að sunnan, sömu sem nefnd eru við Hverhól að norðan, sem er garður frá Skíðadalsá, og sunnan við Merkishól, síðan rjettsýnis á fjall upp.
>
> Að norðan ræður Þveráin merkjum frá Skíðdalsá fram til Jökla.

H. Guttormsson prestur skrifaði undir landamerkjabréfið. Þar fyrir aftan skrifar Einar Ásmundsson:

> Þessari landamerkjalýsingu er jeg samþykkur við jörðina No. 6 [Kóngsstaðir], að því er Þverá í Skíðdal snertir.[355]

5.5 Silfrastaðaafrétt

Í þeirri umfjöllun um Silfrastaðaafrétt sem hér fer á eftir verður greint frá því sem elstu ritheimildir hafa að segja um landnám á svæðinu og raktar heimildir um nýtingu, réttindi og afmörkun. Þá er fjallað um Hálfdánartungur og Krossland og loks gerð grein fyrir aðliggjandi og tengdum landsvæðum. Tímaröð er fylgt að mestu.

5.5.1 Landnám

Eftir frásögn *Landnámu* var eitt stærsta landnám á Íslandi í Skagafirði. Er það eignað Eiríki Hróaldssyni en hann nam land frá Gilá (Gljúfurá) um Goðdali alla og ofan til Norðurár.[356] Bjó hann að Hofi í Goðdölum. Annar landnámsmaður í firðinum var Önundur vís er nam land upp frá Merkigili, en eystra dal allt fyrir austan. Síðan segir *Landnáma*:

> En þá er Eiríkr vildi til fara at nema dalinn allan alt fyrir vestan þá felldi Önundr blótspán til, at hann skyldi verða víss, hvern tíma Eiríkr mundi til fara at nema dalinn, ok varð þa Önundr skjótari ok skaut yfir ána með tundröru ok helgaði sér svá land fyrir vestan ok bjó milli á.[357]

---

[354] Skjal nr. 2(53).
[355] Skjal nr. 2(53).
[356] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 231.
[357] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 231 og 233-234. (Sturlubók). Önundur hefur numið Austurdal, a.m.k. austan Jökulsár og e.t.v. einnig vestan ár, ef treysta má sögn *Landnámu* sem

Einnig mun maður að nafni Tungu-Kári hafa numið land í Skagafirði. Landnám hans var á milli Norðurár og Merkigils og settist Kári að í Flatatungu. Í *Landnámu* segir: „Frá honum eru Silfrstæðingar komnir“[358].

Annar landnámsmaður í firðinum var Þorbrandur örrek. Nam hann land upp frá Bólstaðará Silfrastaðahlíð alla og Norðurárdal allan fyrir norðan. Við hann er kennd Ørreksheiði[359] upp frá Hökustöðum. Þorbrandur bjó að Þorbrandsstöðum.[360] Um landnám á Silfrastöðum segir *Landnáma* svo:

> Þorbrandr ørrek nam upp frá Bólstaðará Silfrastaðahlíð alla ok Norðrárdal allan fyrir norðan ok bjó á Þorbrandsstöðum ok lét gera eldhús svá mikit, at allir þeir menn, er þeim megin fóru, skyldu þar bera klyfjar í gegnum ok öllum matr heimill. Við hann er kennd Ørreksheiðr upp frá Hökustöðum. Hann er enn göfgasti maðr ok enn kynstærsti.[361]

5.5.2 Nýting, réttindi og afmörkun

Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* árið 1713 kemur fram að Silfrastaðakirkja eigi tvo afrétti á Öxnadalsheiði og Hörgárdalsheiði. Er frásögn jarðabókarinnar á þann veg sem hér hermir:

> Sumarhagar og vetrarhagar merkilega góðir. Útigángur fyrir sauðfje á vetur næsta því óbilandi, nema voveiflegir áfreðar eður lognsnjóar byrgi. [...]
>
> Afrjetti á jörðin tvo, annan hálfa Öxnadalsheiði vestanverða, en í það eiga aðrar jarðir ítök, sem síðar mun getið verða. Annan hálfa Hörgárdalsheiði vestan- eður sunnan verða; geldfjár og lamba upprekstur hafa Blönduhlíðarmenn í afrjett þennan, annaðhvort fyrir toll til ábúandans á Silfrastöðum eður hann eftirgefur þeim tollinn fyrir góðvilja. Tollurinn er lamb af xx og ekki meira, ef ekki gemur góðvilji til. Sama upprekstur og með sömu kostum brúkar Norðurárdalur og bygðin austari Jökulsá allt fram að Merkigili.
>
> Skógur hefur verið á Öxnadalsheiði og er hann nú eyddur, so ekki er eftir nema rifhrís og fjalldrapi; er nú kolgjörð keypt.[362]

---

virðist nokkuð þjóðsagnakennd. Sjá *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 234. (Sturlubók).

[358] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 234.

[359] Jakob Benediktsson taldi Örreksheiði sennilega hið sama og Hörgárdalsheiði.

[360] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls 234. (Sturlubók). Talið er að landnámsjörðin Þorbrandsstaðir sé sami bær og nefndur hefur verið Ytri-Kot síðustu tvær aldirnar. Samkvæmt þessu hefur landnám Þorbrands náð neðan frá Bóluá upp um Norðurárdal norðan Norðurár, yfir lönd Silfrastaða, Ytri-Kota og Fremri-Kota. Hjalti Pálsson: *Byggðasaga Skagafjarðar* IV-*Akrahreppur*. Sauðárkrókur, 2007, bls. 421.

[361] *Íslendingabók Landnámabók*, Íslensk fornrit I, bls. 234.

[362] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 150-151.

Í kaflanum um Silfrastaði í jarðabókinni yfir Akraþingsókn í Skagafjarðarsýslu árið 1713 kemur fram að Blönduhlíðarmenn eigi geldfjár- og lambaupprekstur á Silfrastaðafrétt fyrir toll til Silfrastaðabónda. Þar segir svo:

> [...] [G]eldfjár og lamba upprekstur hafa Blönduhlíðarmenn í afrjett þennan, annaðhvort fyrir toll til ábúandans á Silfrastöðum eður hann eftirgefur þeim tollinn fyrir góðvilja. Tollurinn er lamb af xx og ekki meira, ef ekki kemur góðvilji til. Sama upprekstur og með sömu kostum brúkar Norðurárdalur og bygðin austari Jökulsá allt fram að Merkigili.[363]

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns yfir Akraþingsókn í Skagafjarðarsýslu árið 1713 hermir að nokkrar jarðir hafi átt tollfrían upprekstur á Silfrastaðaafrétt. Í kaflanum um Fremrikot segir að „[u]pprekstur í Silfrastaða afrjett er hjer tollaus“[364] og um upprekstur Krákugerðis segir „[u]pprekstur á Silfrastaða afrjett tollfrí“ í sömu heimild.[365] Um upprekstrarrétt Egilsár á Silfrastaðaafrétt segir jarðabókin eftirfarandi:

> Ekki rekur ábúandi [Egilsár] geldfje á Silfrastaða afrjett, enn þótt þeir eigi það frjálst fyrir toll ut supra.[366]

Jarðabókin yfir Akraþingsókn í Skagafjarðarsýslu árið 1713 greinir að fjöldi jarða hafi átt upprekstur á Silfrastaðaafrétt fyrir toll. Neðrakot átti upprekstur í Silfrastaðaafrétt fyrir toll að því er virðist.[367] Um Tyrfingsstaði segir „[u]pprekstur á Silfrastaða afrjett fyrir toll ut supra, stundum á Egilsdal fyrir toll ut supra“[368], Kelduland átti „[u]pprekstur á Silfrastaða land ut supra“[369] og Uppsalir áttu „[f]járuppprekstur á Silfrastaða afrjett fyrir toll.“[370] Í jarðabókinni er getið sérstaklega um svokallaðar Varðatóftir í túni Uppsala. Þar segir svo um þær:

> Vardatopter hjer í túninu, þar sem fátækur húsgángsmaður sat að um vetur, og átti hjer í landinu ær nokkrar, sem þó gengur oftar í Silfrastaðalandi. Það ætla menn þessi Þorvarður hafi goldið eitthvað til heimabónda fyrir hagabeit og húsaleigu, en hvert það verið hafi meir eður minna, vita menn ekki.[371]

Kúskerpi átti „[u]pprekstur á Silfrastaða afrjett ut supra“[372], Sólheimar áttu „[u]pprekstur í Silfrastaða afrjett ut supra“[373], Miðsitja átti „[u]pprekstur ut supra á Silfrastaðaafrjett“[374], Hella átti „[u]pprekstur [á Silfrastaðafrétt] ut supra“[375],

---

363 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 151.
364 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 153.
365 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 154.
366 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 155.
367 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 151, 152.
368 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 158.
369 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 159.
370 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 167.
371 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 167.
372 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 168.
373 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 170.
374 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 171.
375 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 172.

Víðivellir áttu „[u]pprekstur á Silfrastaðaafrjett fyrir toll ut supra[376]“ og Vaglar áttu „[u]pprekstur á Silfrastaðaafrjett ut supra.“[377] Þá átti jörðin Þorleifsstaðir „[l]ambaupprekstur [á Silfrastaðaafrétt] ut supra“[378] sem og Minni-Akrar[379] og Litli-Dalur.[380]

Um Flatatungu (og þar með Tungukot) segir að jörðin eigi hálfan Egilsdal „sem stundum brúkast fyrir afrjett sem sagt er um Egilsá.“ [381] Um upprekstur Flatatungu á Silfrastaðaafrétt hermir jarðabókin eftirfarandi:

> Geldfjár upprekstur í Silfrastaða afrjett fyrir toll brúkast ei.[382]

Jörðin Úlfsstaðir átti lambaupprekstur í Silfrastaðaland gegn mótaki samkvæmt *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. Þar segir:

> Munnmæli segja að þessi jörð eigi lambaupprekstur í Silfrastaðaland og komi þar á móti móskurður í þessarar jarðar landi. [383]

Þá segir jarðabókin eftirfarandi um upprekstur Úlfsstaða:

> Upprekstur á Silfrastaða afrjett ut supra.[384]

Kúskerpi átti rétt til skógarhöggs í landi Silfrastaða, samkvæmt jarðabókinni. Þar segir:

> So segja munnmæli að þessi jörð hafi átt skógarhögg meðan hann entist, og síðan hrísrif á Öxnadalsheiði í Silfrastaðalandi, þar sem heitir Kúskerpishvammur, en Silfrastaðir skuli þar í mót átt hafa móskurð í Kúskerpisland. En ei framkoma hjer skilmerkari rök fyrir þessu.[385]

Í jarðabókinni segir frá 9 jörðum er hafi átt upprekstur á Silfrastaðaafrétt, sem hafi lagst af vegna landþrengsla á afréttinni. Þessar jarðir voru Ystagrund, Frostastaðir, Hjaltastaðahvammur, Hjaltastaðakot, Hjaltastaðir, Bjarnastaðir, Flugumýrarhvammur, Flugumýri og Réttarholt.[386] Um þær segir svo:

> Hjer er að athuga um allar framanskrifaðar 9 jarðir, að upprekstur hefur til forna frá þeim brúkaður verið á Silfrastaða afrjett, so sem frá öðrum áður skrifuðum jörðum. Er nú þessi upprekstur ekki brúkaður af áðurnefndum 9 jörðum í manna minni, sem af skyldi lagst hafa fyrir landþröng afrjettarinnar.[387]

---

[376] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 173.
[377] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 176.
[378] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 177.
[379] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 182.
[380] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 182.
[381] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 157.
[382] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 157.
[383] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 169.
[384] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 169.
[385] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 168.
[386] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 185-191.
[387] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 191.

Ekki verður neitt ráðið af *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* um upprekstur jarðanna Miðgrundar (Kirkjugrundar, Hauksgrundar), Syðstugrundar (Róðugrundar) og Djúpadals (Djúpárdals). Hinar tvær fyrsttöldu voru í eigu Hólastóls en Djúpidalur var bóndaeign. Dýrleiki Djúpadals var 60 hundruð sem og dýrleiki Miðgrundar en dýrleiki Syðstugrundar var 24 hundruð.[388]

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum í Akrahreppi, 3. maí 1730, var upplesinn dómur Jóns Sigurðssonar lögmanns, dagsettur að Syðri-Ökrum í Blönduhlíð, þann 27. sept. 1611, áhrærandi Silfrastaðaafrétt; um lambarekstur þangað og tilsagði sýslumaðurinn íbúum hreppsins að lifa eftir dómsins innihaldi, bæði um lambatolla og rekstur. Þetta skjal var sagt vera eftirrit af kálfskinnsbréfi. Sömuleiðis var upplesið annað eftirrit áhrærandi 12 manna áreið á nefnda Silfrastaðarétt, með víðara sem þessi skjöl útvísa og hér fyrir réttinum uppáskrifast. Nefnt áreiðarbréf er dagsett að Silfrastöðum, 14. sept. 1656.[389]

Á manntalsþingi í Skagafjarðarsýslu þann 13. apríl 1736 var upplesið skjal viðvíkjandi Silfrastaðaafrétt. Að því loknu voru þeir sem þar áttu skylduafrétt áminntir um að brúka afréttina löglega ellegar mæta frekara tiltali síðar.[390]

Á héraðsþingi að Stóru-Ökrum í Blönduhlíðarhreppi, 1. maí 1739, var upplesin lögfesta klausturhaldarans Hans Scheving frá 29. apríl sama ár, fyrir Silfrastöðum, Krákugerði, Efri- (Fremri) og Neðri-Kotum, sem og allri afréttinni Silfrastöðum. Sýslumaðurinn færði framar í tal um lambarekstur í afréttina að eftir þingdóm gengnum hér á stað þann 3. maí 1738 og guldu því allir hlutaðeigandi bændur. Bændur lofuðu fyrir réttinum að standa við téðan þingdóm, tilskiljandi að afrétturinn hreinsaður yrði og réttin hlaðin.[391]

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum í Akrahreppi, 25. maí 1743, var Silfrastaðaafrétt lögfest og allir þeir aðvaraðir sem skyldurekstur í hana áttu að halda uppi lögskilum, bæði til rekstrar og gangna.[392]

Í jarðamatinu 1804 kemur fram að leiguliði Silfrastaða fái 6 ríkisdala tekjur árlega af afrétti jörðinni tilheyrandi. Þar segir:

> For græsgang paa en Jorden tilhörende Afret oppebær Leilændingen omtrent 6 rd. aarlig. Udmarken Elvebrud underkastet.[393]

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum 12. júní árið 1819, bannaði Jón Erlendsson hreppstjóri, leyfislausan nauta- og hrossarekstur á Silfrastaðaafrétt.[394]

Í sóknarlýsingu Miklabæjarprestakalls sem dagsett er 13. febrúar 1840 segir eftirfarandi um Silfrastaðaafrétt:

---

[388] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IX, bls. 183-185.
[389] Skjöl nr. 2(227) a-b og 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 02. (db.gr.nr. 27362).
[390] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 03. (db.gr.nr. 26740).
[391] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 03. (db.gr.nr. 26988).
[392] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 03. (db.gr.nr. 29754).
[393] Skjal nr. 2(84).
[394] Skjal nr. 2(242).

> Afréttarlönd eru afdalir og heiðar, allavega út úr Norðurárdalnum og tilheyra Silfrastöðum. Þangað reka flestir úr sóknunum, ásamt Flugumýrarsókn, hver eð næst liggur á norðursíðuna. Allir rétta þeir við Valagilsá, hvar réttirnar standa og halda eru, þá 22 vikur er af sumri.[395]

Fram kemur í jarðamatinu 1849 að undir Silfrastöðum liggi víðlend og landgóð afrétt sem meirihluti Akrahrepps noti til upprekstrar gegn gjaldi. Þar segir svo:

> Undir jörðina Silfrastaði liggur víðlend og landgóð afrjett sem brúkuð er til upprekstrar fyrir meiri hluta Akrahrepps á móti borgun. Afrjett þessa meta matsmenn ígildi 12 hundraða.[396]

Í sömu heimild kemur fram að Víðivellir og Miklibær eigi til helminga landspart í Silfrastaðaafrétt sem kallaður er Krossland.[397]

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum í Akrahreppi, 28. maí 1862, var upplesin lögfesta fyrir jörðinni Silfrúnarstöðum og Silfrúnarstaðaafrétti, er dagsett var 27. maí sama ár.[398] Á manntalsþinginu var áminnt um að reka öll trippi til afréttar ekki seinna en um fardaga. Var ákveðið og samþykkt að þeir sem rækju til Silfrúnarstaðaafréttar, skyldu sýna trippin á Silfrúnarstöðum um leið og þeir fara framhjá og gjöra grein fyrir hvað mörg væru frá hverjum bæ. Einnig var trippatollurinn ákveðinn og einnig ákveðið að helmingur hans færi til Silfrúnarstaða, en hinn helmingurinn til Jónasar bónda Sigurðssonar á Fremrikotum sem hafði tekið að sér að vera fyrirstöðumaður. Sigurður Jónatansson á Víðivöllum geymdi sér rétt til að láta álíta hvort hið svonefnda Krossland, sem tilheyrir Víðivöllum og Miklabæ, sé ekki svo mikið að þar megi reka upp fleiri trippi en frá þessum jörðum.[399]

Á manntalsþingi 7. júní árið 1864, var samið um að Jónas bóndi Sigurðsson á Fremrikotum tæki að sér fyrirstöðu fyrir trippum á Silfrastaðaafrétt fyrir 18 ríkisdali en hreppstjóri P. Þórðarson, stúdent A. Arason og bóndi Ólafur Ólafsson á Réttarholti tóku að sér að sjá um og ábyrgjast að Jónas fengi sitt af hinum viðtekna trippatolli.[400]

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum í Akrahreppi, 31. maí 1871, var upplesin lögfesta Arnljóts Ólafssonar prests á Bægisá og Þorsteins Daníelssonar á Yxnadalsheiði að norðan til Kallbaksár og Grjótár.

Páll Þórðarson hreppstjóri mótmælti lögfestunni með skírskotun til lögfestu á Silfrastaðaafrétt, er var þinglesin ári fyrr, með ummerkjum til Kallbaksár og þvert yfir og með báðum Grjótárdölum.[401]

---

[395] *Sýslu- og sóknarlýsingar Skagafjarðarsýslu 1839–1873*, bls. 100.
[396] Skjal nr. 2(89).
[397] Sjá nánar í kafla 5.4.4.
[398] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 23. (db.gr.nr. 42279).
[399] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 23. (db.gr.nr. 42294).
[400] Skjal nr. 2(248).
[401] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 29. (db.gr.nr. 30489).

Á manntalsþingi 2. júní árið 1880, var þinglesin áskorun Jóns Guðmundssonar bónda á Silfrastöðum dagsett frá deginum áður til þeirra er ráku trippi á Silfrastaðaafrétt og ekki áttu ítök í henni, um að segja honum til trippatölunnar, með því hann myndi ganga rækilega eftir trippatolli framvegis.[402]

Í yfirlýsingu ábúanda Silfrastaða (frá því um 1882) segir eftirfarandi:

> Jeg og fleyri álýta eingvann vafa á því að öll bíli í Akrahrepp frá Kýrfisá fram að Norður á hafi rjett til upprekstur (almenning) á Silfrastaða afrjetti fyrir fulla borgun og að jarðirnar í sameiningu Miklibær og Vyðivellir eigi svo nefnt Krossland innan tjeðs afrjetts; sem upprekstrarland fyrir fje og hross þeirra án borgunar; nema fyrir stóðatoll, helst, að norðann.
>
> Og enn fremur hafa jarðirnar Syðri brekkur, Axlarhagi, Frostastaðir, Hjaltastaðir, Djúpidalr, Hoskulsstaðir og Uppsalir með skilmálabréfi, tekið á leigu fyrir 30 kr árgjald bylið Hálfdánartungur sem er innan afrjettarlandsins; til upprekstur einungis fyrir Sauðfje þeirra, Þessar 7 jarðir vyrðist meiga álýta eins og aðrar Blonduhlyðar jarðir skildar að gjalda fulla hreppatolla að Silfrastoðum. En þar sem jeg er með 6. grein Biggingarbréfs míns, skildugur til að hafa löglega umsjón á Afrjettinum, svo sem Refaeyðing með fleyru, og kalla tolla að fullu fyrir haga og fyrir töðu, á fje, og hrossum, að undan teknum fyrrtjeðum jörðum, sem og líka Ytri kotum, Fremri kotum, og Krókárgerði, sem nú hafa eins og stendur gjaldfryan Upprekstur;
>
> Þá verð jeg að álýta, eins og hingað til hefur verið og viðgengist, að öll hin ónefndu byli; eða ábúendur þeirra inna tjeðra takmarka í Akrahreppi sjeu skild að gjalda, sanngjarna fjár og trippatolla.
>
> En efni og erindi bréfs þessa er af því vaxið að allflestir hafa tregðast með gjald á tollum [...][403]

Máli sínu til frekari stuðnings lætur bréfritari fylgja með bréf frá 25. maí 1848 en í því kvartar ábúandi Silfrastaða yfir slæmri innheimtu afréttartolla og óskar eftir betri háttum þeirra sem málinu tengjast. Í bréfinu kemur ennfremur eftirfarandi fram um upprekstur á Silfrastaðaafrétt:

> Svo verð eg að géta þess; að eingin af þeim er upprekstur nota á Silfra staða afrétt má hér eptir reka fe, eða stóð á svo kallað Land nema hann hafi þar til leifi þess, er því landi á að ráða, því þessi landspartur heyrir ekki Silfra stöðum til.[404]

Landamerkjabréf fyrir afréttarland Silfrastaða var útbúið þann 2. júní 1885 og því var þinglýst degi síðar. Það hljóðar svo:

[402] Skjal nr. 2(249).
[403] Skjal nr. 4(164).
[404] Skjal nr. 4(164).

> Allt norður að Kaldbaksá, og þar þvert yfir, og sýnist að stefna þessi láti nærri, að merkin sjeu um Tjaldhól á flóanum og það til Vatnsgötu, er svo nefnist á veginum fyrir norðan Grjótá til fjallseggja beggja megin.
>
> Þess er að geta, að engin á ítak innan þeirra merkja, sem ofanskrifuð landamerkjalýsing tilgreinir, nema sannað verði með löggildum máldaga fyrir næstkomandi aprílmánaðarlok 1886.[405]

Jóh. Þorkelsson skrifaði undir landamerkjabréfið í umboði M. R. F. Lárusdóttur ekkju.

Í byggingarbréfi Silfrastaða frá 1. mars 1888 kemur fram að heimajörðinni Silfrastöðum fylgi Silfrastaðaafrétt, sem jafnframt sé upprekstrarland Ytrikota, Fremrikota, Krókárgerðis, Víðivalla og Miklabæjar og sem jafnframt séu lausar við að gjalda afréttartoll. Í sama byggingabréfi kemur fram að Axlarhagi, Frostastaðir, Hjaltastaðir, Djúpidalur, Uppsalir, Höskuldsstaðir og Syðribrekkur hafi haft Hálfdánartungnaland á leigu til upprekstrar fyrir sauðfé.[406]

Mótmæli bárust þann 10. maí 1889 við landamerkjabréfinu frá 2. júní 1885. Þau fara hér á eftir:

> Hjer með mótmælum og neitum vjer undirskrifaðir eigendur Bakka og Bakkasels í Yxnadal landamerkjalýsingu þeirri sem rangri á móts við tjéða eign vora, er Jóhannes sál. Þorkelsson á Dýrfinnustöðum ljet þinglýsa á manntalsþingi að Stóru-Ökrum 3. júní 1885, í umboði frá M. R. F. Lárusdóttur fyrir eignarjörðu hennar Silfrastöðum með Yxnadalsheiði að Kaldbaksá og þar þvert yfir um svonefndan Tjaldhól, og lýsum vjer hjermeð eign vorri á landinu frá Grjótá að vestan austur ~~y~~fyrir Tjaldhól og þar þvert yfir og fyrir bjóðum vjer hjermeð alla brúkun á tjeðum landsparti nema með voru fullkomna leyfi, og lýsum vjer hérmeð ~~að~~ yfir því að vjer munum nota umrædda landeign vora eins hjér eptir sem hingað til, og eigi sleppa tjeðu landi úr eigu vorri, nema sannað verði hið gagnstæða með dómi.[407]

S. Jónasson og J. Jónasson skrifuðu undir mótmælabréfið. Því var þinglýst 23. maí 1889.

Í byggingarbréfi Silfrastaða frá 1. mars 1888 kemur eftirfarandi fram um afréttartolla og upprekstur jarða á Silfrastaðaafrétt:

> Heimajörðinni Silfrastöðum fylgir Silfrastaðaafrjett, sem er upprekstrarland jarðanna No 168 - 186 og 197 - 213 í jarðabókinni frá 1861. Af þessum jörðum eru No 182 - 185 og 201 - 202 (Silfrastaðir, Ytrikot, Fremrikot, Krókárgerði, Víðivellir, Miklibær) lausar við að gjalda afrjettartoll, og ábúendur jarðanna No 170 - 172, 176, 181, 204 og 212 (Axlarhaga, Frostastaða, Hjaltastaða, Djúpadals, Uppsala, Höskuldsstaða, Syðribrekkna), er hafa leigt Hálfdánartungnaland til upprekstrar fyrir sauðfje, svara

[405] Skjal nr. 2(68) a-b.
[406] Sjá nánar í kafla 5.5.5.
[407] Skjal nr. 2(57).

> fjártollinum beinlínis til umráðamanns. Að öðru leyti, eru allir þeir, er upprekstur nota á afrjettina, skyldir að greiða ábúanda Silfrastaða afrjettartoll samkvæmt lögum og landsvenju, bæði fyrir sauðfje og tryppi. En aptur á móti ber leiguliða á sinn kostnað að annast grenjaleitir og dýravinnslu á afrjettinn eptir þeim reglum, sem þarum gilda.[408]

Landamerkjabréf fyrir Silfrastaði var útbúið 31. mars 1890 og þinglýst 22. maí sama ár. Í því kemur fram að Krossland liggi innan ummerkja Silfrastaðaafréttar og tilheyri Miklabæ og Víðivöllum. Einnig kemur fram að Miklibær og Víðivellir eigi hrossa- og nautaupprekstur en Stóru-Akrar geldneytaupprekstur. Í landamerkjabréfinu segir svo frá þessu:

> Innan þessara ummerkja á Silfrastaðaafrjett liggr Krossland, tilheyrandi Miklabæ og Víðivöllum. [...] Einnig eiga nefndar jarðir, Miklibær og Víðivellir, hrossa og nauta upprekstur á Silfrastaða afrjett, og Stóru Akrar geldneyta upprekstur á afrjettina.[409]

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum í Akrahreppi, 1. júní 1892, var þinglesin yfirlýsing Steingríms Jónssonar á Silfrastöðum, viðvíkjandi Silfrastaðaafrétt, sem dagsett var 10. mars 1892. Var þessari yfirlýsingu Steingríms mótmælt af hlutaðeigendum. Ekkert kemur fram um efni yfirlýsingarinnar.[410]

Í ritinu *Göngur og réttir* segir svo um upprekstur á Silfrastaðaafrétt í kjölfar þess að Silfrastaðabóndi seldi upprekstrarfélagi Akrahrepps alla afréttina með Hálfdánartungum og Krókárgerði:

> Þegar sveitarfélagið hafði eignazt afréttina, hættu þeir, sem áttu upprekstur þangað, að greiða afréttartoll fyrir sauðfé sitt og hross, en það urðu allflestir að gera, á meðan afréttin var í einstaklingseign.[411]

Í *Jarða- og búendatali Skagafjarðarsýslu 1781*–1953, frá árinu 1956, segir svo um sölu Silfrastaðabónda á Silfrastaðaafrétt árið 1895:

> Silfrastaðaafrétt fylgdi Silfrastöðum, en árið 1895 seldi Steingrímur á Silfrastöðum afréttina upprekstrarfélagi Akrahrepps með eyðijörðunum Hálfdánartungum og Krókárgerði.[412]

Um ástæður þær er hvíldu að baki sölu Silfrastaðaafréttar árið 1898 segir svo í *Byggðasögu Skagafjarðar* frá árinu 2007:

> Steingrímur Jónsson var enginn stórefnamaður er hann keypti Silfrastaði 1891. Árið 1896 varð hann að byggja nýja kirkju og til að standa í greiðsluskilum tók hann þann kost að selja sveitarfélaginu afréttina fyrir 2500 krónur og losna þannig undan 2300 krónu skuld er hann var í við Marenu

[408] Skjal nr. 4(163).
[409] Skjal nr. 4(172).
[410] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 35. (db.gr.nr. 37351).
[411] *Göngur og réttir* II, Bragi Sigurjónsson bjó til prentunar, Akureyri, 1983-1987, bls. 284.
[412] *Jarða- og búendatal í Skagafjarðarsýslu 1781–1953* III, bls. 27–28.

> Lárusdóttur. Var afréttin metin til 15 hundraða á landsvísu en með í kaupinu fylgdu hjáleigurnar Hálfdanartungur og Krókárgerði. Samtals 25,7 hundruð. Kaupsamningurinn var gerður á Silfrastöðum 6. nóvember 1898.[413]

Ýmsir gjörningar sem vörðuðu Silfrastaðaafrétt fóru fram á manntalsþingi sem haldið var á Stóru-Ökrum í Akrahreppi þann 25. maí 1899. Þar var þinglesið afsalsbréf fyrir Silfrastaðaafrétt til hreppsnefndarinnar í Akrahreppi. Afsalsbréfið var dagsett 6. nóvember 1898, og var útgefið af Steingrími Jónssyni á Silfrastöðum.[414] Á sama þingi var þinglesin yfirlýsing um að nokkrar jarðir í Akrahreppi, nefnilega Frostastaðir og Ysta-Grund, Réttarholt, Þverá, Höskuldsstaðir og Kúskerpi, hefðu keypt sér gjaldfrían upprekstur á Silfrastaðaafrétt. Sú yfirlýsing var dagsett 1. nóvember 1898.[415]Á þessu sama þingi var loks þinglesin yfirlýsing Björns Pétursonar á Hofsstöðum sem hafði að geyma bann hans á öllu kaupi og sölu á Silfrastaðaafrétt, sem skert gæti rétt eignarjarða hans, Syðri-Brekkna, 3/4 úr Ytri-Brekkum og 1/2 Dýrfinnustöðum.[416]

Fram kemur í kaflanum um Silfrastaði í fasteignamati 1916-1918 að jörðin eigi frían upprekstur í Silfrastaðaafrétt. Einnig stendur að undan jörðinni hafi verið seldar Silfrastaðaafrétt og Hálfdánartungur.[417]

Í sömu heimild kemur fram að Djúpidalur hafi upprekstur á sitt eigið land í Djúpadal og þess utan á Silfrastaðaafrétt. Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að Brekkukot, Höskuldsstaðir, Miklibær, Ytrikot og Fremrikot eigi upprekstur í Silfrastaðaafrétt. Þá kemur fram að Víðivellir eigi einnig upprekstur í Silfrastaðaafrétt og að talið sé að jörðin eigi að auki selför þangað.[418]

Stjórnarráð Íslands sendi öllum sýslumönnum landsins bréf 29. desember 1919. Þar var þeim tilkynnt að vegna þingsályktunar um rétt ríkisins til vatnsorku í „almenningum“ frá 27. september beri þeim að skila skýrslu við fyrsta tækifæri um svæði í sýslum þeirra sem teljast vera „almenningar“ og um „afréttarlönd“ sem ekki sannanlega hafa tilheyrt eða tilheyri nú nokkru lögbýli.[419]

Sýslumaðurinn í Eyjafjarðarsýslu svaraði bréfi Stjórnarráðsins 27. september 1920. Þar kemur m.a. fram að hann sendi með bréf hreppstjórans í Öxnahreppi. Segist hann hafa borið svör hans saman við landamerkjabók sýslunnar og virðist þau rétt.[420]

Eftirfarandi kemur fram í bréfi hreppstjórans sem dagsett er 25. febrúar 1920:

> Hér í hreppi er einn afréttur sem nefnist almenningur, þar sem ýmsir jarðarumráðendur telja jörðunum frían upprekstur, en sem sveitarstjórnin hefir nú undir umsjón. Afréttur þessi liggur framaf byggðinni í Öxnadal, eru

[413] Hjalti Pálsson: *Byggðasaga Skagafjarðar* IV, bls. 411.
[414] Skjal nr. 9(2), sbr. einnig skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 37. (db.gr.nr. 42063).
[415] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 37. (db.gr.nr. 42065).
[416] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 37. (db.gr.nr. 42066).
[417] Skjal nr. 2(94).
[418] Sjá nánar í kafla 5.5.5.
[419] Skjal nr. 2(173).
[420] Skjal nr. 2(174).

> því upptök Öxnadalsár í almenningsbotni. Hún er vatnslítil í afréttinni og engir teljandi fossar þar. [...]
>
> Til ath. Hygg að allar afréttur fram af Öxnad. hafi áður fyrr verið almenningar, samanb. máldaga fyrir Bægisárkirkju [...][421]

Í ritinu *Göngur og réttir* frá árinu 1949 kemur fram að um 40 jarðir eigi upprekstur á Silfrastaðaafrétt. Þar segir svo:

> Aðalafrétt meira hluta Akrahrepps er Silfrastaðaafrétt. Eiga þangað upprekstur allar jarðir í Blönduhlíð, frá hreppamörkum Akra- og Viðvíkurhrepps fram að Norðurá, og auk þess Norðurárdalur allur nema Egilsá. Eru þetta um fjörutíu jarðir, en þær níu jarðir, sem eru framan Norðurár, eiga upprekstur á Egilsdal, Bakkadal og Nýjabæjarafrétt.[422]

Um eign og vörslu Silfrastaðaafréttar segir svo ritinu *Göngur og réttir* árið 1949:

> Silfrastaðir hafa jafnan verið stórbýli, og mun svo hafa verið frá því í fornöld. Var Silfrastaðaafrétt eign þeirrar jarðar eða tilheyrandi henni, og er líklegt, að svo hafi verið, svo að öldum skipti.[423]

Árið 1949 er sett fram gagnrýni á *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu frá árinu 1709, nánar tiltekið í ritinu *Göngur og réttir*. Gagnrýnin snertir þögn jarðabókarinnar um nokkra dali sem haldið er fram að hafi heyrt undir Silfrastaðaafrétt. Gagnrýnin er svohljóðandi:

> Einkennilegt er, að í þessari umsögn jarðabókarinnar er ekki getið dala þeirra, sem nú tilheyra Silfrastaðaafrétt, svo sem Krókárdals, Miðdals, Seljárdals og Kleifa; er þó vafalítið, að þeir hafi á þeim tíma heyrt undir afréttina.[424]

Í skrá yfir afrétti, eignaheimildir og landamerki (í Skagafjarðarsýslu) frá 1985 frá sýslumanninum í Skagafjarðarsýslu og bæjarfógetanum á Sauðárkróki stendur m.a.:

> [Afréttarmörk] Silfrastaðaafrétt (5754).
>
> Austurmörk á Öxnadalsheiði – Girðing milli Kaldbakshnjúks og Heiðarfjalls – þessi mörk eru austan sýslumarka en Skagfirðingar áttu Bakkasel áður fyrr og við sölu halda þeir eftir landi.
>
> Frá Heiðarfjalli um Grjótárdalsdrög – norður eftir miðjum Víkingsdal. Í Víkingsdal er ekki girt á mörkum heldur er girt vestan til í dalnum, í staðinn fá Skagfirðingar að reka 100 hross yfir til Eyfirðinga.
>
> Úr Víkingsdal eru mörkin um Lúpuá í Lúpuárhnjúk þaðan vestur á vatnaskilum í Suðurárdalshnjúk og Reykjanibbu.

[421] Skjal nr. 2(175).
[422] *Göngur og réttir* II, bls. 278.
[423] *Göngur og réttir* II, bls. 283.
[424] *Göngur og réttir* II, bls. 284.

Vesturmörk, þ.e. milli heimalanda Skagfirðinga og afréttar, eru þar sem vötnum hallar. Þvínæst eru mörkin um Valagilsá og Stóralæk í Krókárgerðisfjall. Að sunnan ráða Vatnaskil (milli Tungudals og Krókárdall) í vestanverðan Kaldbakshnjúk.

Þessar upplýsingar fengust hjá Sveini Gíslasyni og Sveini Sveinssyni í Frostastöðum.[425]

Í framlögðu skjali dagsettu 10. nóvember 1985 stendur:

[Afréttarmörk] Silfrastaðaafrétt (5754).

Austurmörk á Öxnadalsheiði – Girðing milli Kaldbakshnjúks og Heiðarfjalls – þessi mörk eru austan sýslumarka en Skagfirðingar áttu Bakkasel áður fyrr og við sölu halda þeir eftir landi.[426]

Í fjórða bindi *Byggðasögu Skagafjarðar* frá árinu 2007 segir eftirfarandi um afréttareign Silfrastaða:

Afrétti á jörðin tvo, annan hálfa Öxnadalsheiði vestanverða en í það eiga aðrar jarðir ítök sem síðar mun getið verða. Annan hálfa Hörgárdalsheiði vestan- eður sunnanverða. Geldfjár- og lamba upprekstur hafa Blönduhlíðarmenn í afrétt þennan, annað hvort fyrir toll til ábúandans á Silfrastöðum eður hann eftirgefur þeim tollinn fyrir góðvilja. Tollurinn er lamb af 20 og ekki meira, ef ekki kemur góðvilji til. Sama upprekstur og með sömu kostum brúkar Norðurárdalur og byggðin [meðfram] austari Jökulsá, allt fram að Merkigili. Skógur hefur verið á Öxnadalsheiði og er hann nú eyddur svo ekki er eftir nema rifhrís og fjalldrapi. Er nú kolagjörð keypt. Torfrista og stunga sæmileg til húsa og heyja. Reiðing þarf út að kaupa. Silungsveiðivon lítil í Norðurá. Grasatekja þverr mjög. Hvannatekja og rótargröftur eru lítil, brúkast lítt. Rekaítök sem kirkjan á Skaga finnast í máldaganum. Vatnsuppgángur grandar túninu, kirkjunni og kirkjugarðinum stórlega en Norðurá enginu. Vatnsból bregst um vetur og er þá langt og illt til að sækja. Högunum spilla skriður stórlega.[427]

Í *Byggðasögu Skagafjarðar* frá árinu 2007 segir svo um Silfrastaðaafrétt:

Innan marka Silfrastaðafréttar er Krossland. [...] Árið 1898 bættist Krókárgerðisland við [Silfrastaðaafrétt] en Gulreitur árið 1997. Silfrastaðaafrétt er nú talin nálægt 19.630 ha að stærð [þ.e. árið 2007].[428]

Í sömu heimild er Silfrastaðaafrétt lýst á eftirfarandi hátt:

Silfrastaðafrétt nær yfir um það bil 19.630 hektara, þ.e. Öxnadalsheiði alla niður til móts við Borgargerðisland í Norðurárdal og austur að girðingu á heiðarbrúninni ofan við Bakkasel, en þangað nær eignarland Akrahrepps þótt

[425] Skjal nr. 4(251).
[426] Skjal nr. 4(250).
[427] Hjalti Pálsson: *Byggðasaga Skagafjarðar* IV, bls. 403. Sjá einnig *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 150–151.
[428] Hjalti Pálsson: *Byggðasaga Skagafjarðar* IV, bls. 411.

> það sé í Eyjafjarðarsýslu, Hörgárdalsheiði með hálfum Víkingsdal og fjalllendið framan við Fremri-Kot, þ.e. Miðdal, Seljárdal, Kleifar, hálfan Fletjárdal og Smaladal.[429]

Um upprekstur Víðivalla í Blönduhlíð segir:

> Víðivellir eru í Miklabæjarsókn og eiga upprekstur á Silfrastaðaafrétt.[430]

Þá segir um selstöður Silfrastaða á Silfrastaðaafrétti:

> Fjórum kílómetrum framan við Silfrastaði er fornbýlið Bessakot. Það varð síðar selstaða og loks beitarhús frá Silfrastöðum sem notuð voru framundir það að sauðfjárbúskapur lagðist af á jörðinni 1991. Silfrastaðamönnum 20. aldar hefur þó verið tamara að tala um selið fremur en Bessakot.[431]

Þá segir ennfremur í sömu heimild um sel í landi Silfrastaða í Silfrastaðaafrétt:

> Áður er getið um selstöðu Silfrastaða á Bessakoti. En fleiri sel hafa verið í landi jarðarinnar í Silfrastaðaafrétt, bæði frammi á Öxnadalsheiði og í Horni, auk tveggja selja í Krosslandinu tilheyrandi Víðivöllum og Miklabæ þar sem þeirra er nánar getið.[432]

Í máli þessu liggja fyrir kvittanir fyrir arðgreiðslum til handa ábúanda Miklabæjar og Fjallskilasjóði Akrahrepps vegna veiði í Norðurá, dags. 31. desember 2004.[433] Sömuleiðis liggja fyrir kvittanir fyrir greiðslum frá Vegagerðinni til fjallskilasjóðsins vegna efnistöku úr eyrum Grjótár og malartekju, stimplaðar um greiðslu 18. desember 1991 og 28. desember 1995.[434]

Silfrastaðaafréttur er nú nýttur til sumarbeitar fyrir sauðfé og hross af jörðum í Akrahreppi, að því er fram kom við skýrslutökur í máli þessu fyrir óbyggðanefnd.

5.5.3 Hálfdánartungur

Í vísitasíu Silfrastaða frá 2. október 1663 kemur fram að Silfrastaðakirkja eigi Fremrikot og Krákugerði með Hálfdanartungum. Í visitasíunni segir svo:

> Kyrkiann ä Sylfrastódum [...] Annad huad kirkiunne tilheÿrer aff rekum, Jtókum og affriettum Verda eigendur Rejkningskap ä ad gióra effter þuj sem bevÿsad verdur aff brefum og mäldógum gómlum. Kÿrkiann ä Jórd framm ä Nordur ärdal xx hndr. sem eru fremrj kot, og bÿggist fyrer fimm ærgillde. [...] J Portionem fellur ärlega [...] Kräkugierde med Hälffdänartungum er hallded heima land. [...] Þann 2. dag octobris Anno 1663.[435]

---

[429] *Byggðasaga Skagafjarðar* IV, bls. 20.
[430] *Byggðasaga Skagafjarðar* IV, bls. 323.
[431] *Byggðasaga Skagafjarðar* IV, bls. 414.
[432] *Byggðasaga Skagafjarðar* IV, bls. 418.
[433] Skjal nr. 9(15).
[434] Skjal nr. 9(15).
[435] Skjal nr. 2(105) a-b.

Í kaflanum um Fremrakot í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu árið 1713 segir svo um Hálfdánartungur:

> **Hálfdanartúngur**. Fornt eyðiból, hefur ekki bygt verið í manna minni, þó eru hjer ljós byggingarmerki og girðíngar miklar so sem á stórjörðu: veit þetta land til afrjettarins, sem liggur á Hörgárdalsheiði, liggur til Silfrastaða, er það talið og meint með þeim afrjettum, sem áður er skrifður á Hörgárdalsheiði; munnmæli segja að það kallað hafi verið x hndr. land, hefur nú ábúandinn á Krákugerði frjálsa beit og slægjur á þessum Hálfdánartungum.[436]

Árið 1713 eru Silfrastaðir virtir á 80 hundruð en með Krákugerði og Hálfdanartungum er jörðin metin á tíutíu hundruð.[437]

Í *Árbók Ferðafélags Íslands* frá árinu 1946 er getið um Hálfdánartungur í lýsingu á Öxnadalsheiði. Þar segir:

> Skammt inn og upp af brúnni stendur á sléttum grundum gangnamannakofi, þar sem fyrr var innsta býlið í dalnum, *Hálfdánartungur*. Sauðland þykir hér afburðargott í hlíðinni.[438]

Í *Jarða- og búendatali Skagafjarðarsýslu 1781–1949* frá árinu 1956 segir eftirfarandi í sögulegri samantekt um Hálfdánartungur:

> Árið 1713 er jörð þessi í eyði, og er talin fornt eyðibýli. En líklegt má þykja, að jörð þessi hafi verið í ábúð á fyrri öldum. Í Ljósvetninga sögu er getið ábúðar þar og ekki þó virðulega. – Jörðin er komin í ábúð um 1750, en fór aftur í eyði fyrir 1780. – Þegar jörðin byggðist aftur 1813, var hún ekki metin til dýrleika, en metin með Silfrastöðum, en eftir 1861 var jörðin kölluð 5 hundr. að dýrleika. Sami eigandi mun alltaf hafa verið að Silfrastöðum og Hálfdánartungum, voru því Hálfdánartungur leigujörð, og búendur á Silfrastöðum munu oftast hafa haft umráðarétt jarðarinnar. Þegar Silfrastaðir voru seldir, fylgdu Hálfdánartungur með. Eftir að jörðin fór algjörlega í eyði 1876, lagðist hún undir Silfrastaðaafrétt og var síðar seld með afréttinni árið 1895. Hálfdánartungur voru í Silfrastaðasókn.[439]

5.5.4 Krossland

Í máldagabók Péturs biskups Nikulássonar, frá 1394 og síðar, er auk rekaeignar Miklabæjar eftirfarandi eignir tilgreindar:

> [...] ä hun allt heimaland er þorvardur prestur Grimsson gaf med þessum vmmerckium. ad Landfall rædur fyrer sunnan. og geingur hagagardur ofann vr fialli fyrer vtann Vijdevallagierde og riettsyni yfer j raudaskridu sudur fra arnarbergi. stendur steirn a melnum vppi fyrer ofan skriduna. suo vt til

[436] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 155.
[437] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 150-151.
[438] *Árbók Ferðafélags Íslands 1946*, bls. 46.
[439] *Jarða- og búendatal í Skagafjarðarsýslu 1781–1953* III, bls. 30. Með samantektinni um Hálfdánartungur er skrá yfir ábúendur frá árinu 1813 til ársins 1876.

> þuergarda. og vpp ad akraslyium. rædur þa akbraut vtann til motz vid mosagrund. Eiga hier j vpphogguid gras med Teygum sijnum. akrar og vijdeveller. fiskueidi j Jokulsä a Myklabæiarkyrkia alla med krossi j holmi. þa sem er edur verda kann og til motz vidur reyki. hrijs a auxnadalsheydi. fra fiallsenda fyrer ofuann reydgotur. og framm til Griothryggs til modz vid vijdivollu. kross land halft fyrer framann valagilsä. og til Seliadalsar. nautarekstur j millum krakuär og kalldbaksar. millum reydslugils og griotär.[440]

Í máldaga Miklabæjarkirkju frá því eftir 1590 kemur m.a. fram að kirkjan eigi hálft Krossland en að Víðivellir eigi hinn helminginn.[441]

Miklibær er kirkjustaður og beneficium árið 1713 þegar *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Akraþingsókn í Skagafjarðarsýslu var tekin saman. Þar segir m.a.:

> Hálft Krossland með selstöðu fyrir framan Valagilsár og til Seljadals eignar máldaginn kirkjunni.[442]

Þá kemur fram í brauðalýsingu séra Odds Gíslasonar á Miklabæ í Blönduhlíð frá 14. ágúst 1782 að kirkjan eigi hálft Krossland.[443]

Í jarðamatinu 1849 kemur m.a. eftirfarandi fram um Krossland í kaflanum um Víðivelli:

> Jörðin Víðivellir á landspart i Silfrastaða afrétt, hálft Krossland á móts við Miklabæ, sem á hinn helmínginn, [...] [Þessi] landspartur géfur ej annan arð af sér, en að ábúandinn á Víðivöllum brúkar hann fyrir frítt upprekstrarland fyrir heimilið, [...][444]

Í jarðamatinu 1849 kemur m.a. eftirfarandi fram um Krossland í kaflanum um Miklabæ:

> Jörð þessi á hálft, svonefnt „Krossland“ i Silfrastaða afrétt, sem ej verður notað nema til upprekstrar fyrir heimilið.[445]

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum í Akrahreppi, 28. maí 1862, var upplesin lögfesta fyrir jörðinni Silfrúnarstöðum (Silfrastöðum) og Silfrúnarstaðaafrétti (Silfrastaðaafrétti). Lögfestan var dagsett 27. maí, sama ár.[446] Sama dag, ár og stað, var áminnt um að öll trippi skyldu rekin til afréttar ekki seinna en um fardaga. Var ákveðið og samþykkt að þeir sem rækju á Silfrastaðaafrétt, skyldu sýna trippin á Silfrastöðum um leið og þeir færu þar framhjá og gera um leið grein fyrir hvað mörg trippi væru frá hverjum bæ. Ákveðið var að helmingur trippatollsins færi til

[440] Skjal nr. 2(133).
[441] Skjal nr. 2(103) a-b.
[442] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 175.
[443] Skjal nr. 2(180) a-b.
[444] Skjal nr. 2(89).
[445] Skjal nr. 2(89).
[446] Skjal nr. 2(246).

Silfrastaða en hinn helmingurinn til Jónasar Sigurðssonar bónda á Fremrikotum sem hafði tekið að sér að vera fyrirstöðumaður. Sigurður Jónatansson á Víðivöllum geymdi sér rétt til að láta álíta hvort hið svonefnda Krossland, sem þá tilheyrir Víðivöllum og Miklabæ, væri ekki svo (land)mikið að þar mætti reka upp fleiri trippi en frá þessum jörðum (þ.e. Víðivöllum og Miklabæ).[447]

Í landamerkjabréfi fyrir Víðvelli sem útbúið var 28. apríl 1890, og þinglýst 22. maí sama ár, kemur eftirfarandi fram um Krossland:

> Jörðin Víðivellir á Krossland á Norðurárdal til helminga á móts við Miklabæ. Sunnan að því liggur Norðurá, en að vestan Valagilsá upp til þess, er Smalalækur fellur í hana. Þaðan ræður bein stefna eptir hæðinni neðan við Smaladalinn uppí Landshnjúk eða fjallabrúnina fyrir ofan Landið, er ræður merkjum að norðan. Að austan liggur Seljadalsá upp að Landsendagjá, og þaðan ræður bein stefna eptir hæðunum neðan við Seljadalinn upp í fjallsbrún móti Horni neðan til. Einnig á jörðin Víðivellir ítak í Silfrastaðaafrjett, sem er hrossa og nauta rekstur.[448]

Sigurður Sigurðsson skrifaði undir landamerkjabréfið fyrir sína hönd og meðeigenda sinna. Það var samþykkt af Birni Jónssyni ábúanda Miklabæjar, Jóni Hallssyni umráðamanni Hellu, Þóru Rósu Sigurðardóttur eiganda Miðsitju, Ólafi Briem umráðamanni Silfrastaða og J. Benediktssyni eiganda jarðarinnar Borgargerðis.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að Víðivellir eigi upprekstur í Silfrastaðaafrétt og að talið sé að jörðin eigi einnig selför þangað. Einnig stendur að beitiland jarðarinnar sé víðlent til fjalls og að landamerki hennar séu þinglesin.[449]

Landamerkjabréf prestsetursins Miklabæjar og kirkjujarðarinnar Hrólfsstaða var útbúið 17. maí 1890 og því var þinglýst 1. júní 1892. [450] Þar segir meðal annars eftirfarandi um Krossland:

> Prestssetrið Miklibær á Krossland í Norðurárdal til helminga á móts við Víðivöllu. Sunnar að því liggur Norðurá, en að vestan Valagilsá, upp til þess, er Smalalækur fellur í hana. Þaðan ræður bein stefna eptir hæðinni neðan við Smaladalinn upp í Landshnjúk eða fjallsbrúnina fyrir ofan Landið, er ræður merkjum til norðurs. Að austan ræður liggur Seljadalsá upp að Landsendagjá, og þaðan ræður bein stefna eptir hæðunum neðan við Seljadalinn upp í fjallsbrún móti Horni neðan til.
>
> Ítök kirkjunnar eru: Hrís á Öxnadalsheiði frá fjallsenda fyrir ofan Reiðgötur og fram til Grjóthryggs. Nautarekstur milli Kollbaksár og Krókaár, milli Reiðslugils og Grjótár.[451]

[447] Skjal nr. 2(247).
[448] Skjal nr. 2(66).
[449] Skjal nr. 2(94).
[450] Skjal nr. 2(255). Miklibær í Blönduhlíð. Skag. V. 35. (db.gr.nr. 37356).
[451] Skjal nr. 2(67).

Björn Jónsson (prestur) skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Sigurði Sigurðssyni vegna eiganda Víðivalla, G. Jóhannessyni eiganda Vindheima, Pjetri Andrjessyni sem handsalaði vegna eiganda Stokkhólma, J. Hallssyni eiganda Vagla, Gísla Þorlákssyni eiganda Grundarkots og Steingrími Jónssyni eiganda Silfrastaða.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að Miklibær eigi upprekstur á Silfrastaðaafrétt og að landamerki jarðarinnar séu óátalin.[452]

Í *Byggðasögu Skagafjarðar* frá árinu 2007 er að finna eftirfarandi samantekt um ítök og eignir Víðivalla:

> Víðivellir áttu frá fornu fari ítök og eignir utan jarðarinnar, nánar til tekið voru þau eign kirkjunnar en kirkjan jafnframt eign jarðareiganda og fylgdu þau síðan jörðinni eftir að kirkjan var aflögð 1765. Þetta var rekaítak á Keflabakka í landi Neðraness á Skaga, hrossa- og nautaupprekstur á Silfrastaðaafrétt, hálft Krossland í Norðurárdal og landsvæði sunnan árinnar milli Krókárgerðis og Borgargerðis er Gulreitur nefnist, [...] Þessi ítök seldi Unnur Gröndal sveitarfélaginu Akrahreppi 18. júlí 1997, að undanteknu rekaítakinu á Skaga sem Víðivallamenn nýtt að einhverju marki fram á seinni hluta 20. aldar.[453]

Í kaupsamningnum sem getið er um að ofan frá 18. júlí 1997 kemur fram að eigandi Víðivalla selji Akrahreppi land og ítök sem Víðivellir eigi á Norðurárdal í Akrahreppi. Í fyrstu grein kaupsamningsins segir:

1. Hlut Víðivalla, í Krosslandi á Norðurárdal, sem Víðivellir eiga að hálfu á móti Miklabæ. Takmörk þessa lands eru: Að sunnan Norðurá. Að vestan Valagilsá upp til þess að Smalalækur fellur í hana. Þaðan ræður bein lína eftir hæðinni neðan við Smaladalinn upp í Landshnjúk eða fjallsbrúnina fyrir ofan Landið, er ræður merkjum að norðan. Að austan liggur Seljadalsá og þaðan ræður bein stefna eftir hæðunum neðan við Seljadalinn upp í fjallsbrún móti Horni neðan til. Stærð 200 ha.[454]

Þá segir í 2. grein kaupsamningsins eftirfarandi um ítak:

2. Ítak sem Víðivellir eiga í Silfrastaðaafrétt fyrir upprekstur hrossa og nauta.[455]

Í 3. grein kaupsamningsins segir svo um landspart Víðivalla sem kallast Gullreitur:

3. Land Víðivalla milli Krókárgerðis og Borgargerðis á Norðurárdal, er kallast Gullreitur, frá Stóra- eða Stangarlæk að Merkjaskriðugili, frá Norðurá að fjallsbrún. Stærð 50 ha.[456]

---

[452] Skjal nr. 2(94).
[453] Hjalti Pálsson: *Byggðasaga Skagafjarðar* IV, bls. 325.
[454] Skjal nr. 9(10).
[455] Skjal nr. 9(10).
[456] Skjal nr. 9(10).

Söluverðið á landi því og ítaki er tilgreind eru hér að ofan var 400 þúsund krónur. Kaupsamningurinn er undirskrifaður af Unni Gröndal, seljanda landsins og Brodda Björnssyni oddvita Akrahrepps fyrir hönd kaupanda, þann 18. júlí 1997.[457]

Degi síðar, þann 19. Júlí, var kaupsamningurinn og afsalið samþykkt af hreppsnefnd Akrahrepps. Jarðanefnd Skagafjarðarsýslu samþykkti kaupsamninginn og afsalið 22. september 1997.[458]

Þann 20. ágúst 1997 ritaði Guðmundur Þór Guðmundsson séra Döllu Þórðardóttur presti að Miklabæ fyrir hönd prestssetrasjóðs, vegna sölu Víðivalla á hluta úr landi sínu. Í bréfinu segir:

> Með tilvísun til bréfa þinna, dags. 16. júlí og 17. ágúst sl., varðandi sölu á hlut jarðarinnar Víðivalla í Blönduhlíð, Skagafirði, úr óskiptu afréttarlandi þeirrar jarðar og prestssetursjarðarinnar Miklabæjar á Krosslandi í Norðurárdal, til Akrahrepps, lýsir prestssetrasjóður því yfir að hann er fyrir sitt leyti samþykkur ofangreindri sölu.[459]

Í *Byggðasögu Skagafjarðar* frá árinu 2007 segir svo um upprekstur Víðivalla í Blönduhlíð:

> Víðivellir eru í Miklabæjarsókn og eiga upprekstur á Silfrastaðaafrétt.[460]

Í yfirlýsingu ábúanda Silfrastaða (frá því um 1882) kom m.a. eftirfarandi fram um Krossland:

> [...] [J]arðirnar í sameiningu Miklibær og Vyðivellir eigi svo nefnt Krossland innan tjeðs afrjetts; sem upprekstrarland fyrir fje og hross þeirra án borgunar; nema fyrir stóðatoll, helst, að norðann.[461]

Í landamerkjabréfi fyrir Silfrastaði er útbúið var 31. mars 1890 og þinglýst 22. maí sama ár kemur eftirfarandi fram um eignarhald á Krosslandi:

> Innan þessara ummerkja á Silfrastaðaafrjett liggr Krossland, tilheyrandi Miklabæ og Víðivöllum. [462]

Í landamerkjabréfi prestsetursins Miklabæjar og kirkjujarðarinnar Hrólfsstaða er útbúið var 17. maí 1890 og þinglýst 1. júní 1892 kemur eftirfarandi fram um Krossland:

> Prestssetrið Miklibær á Krossland í Norðurárdal til helminga á móts við Víðivöllu.[463]

Í *Byggðasögu Skagafjarðar* frá árinu 2007 segir svo um Krossland í umfjöllun um Silfrastaðafrétt:

---

[457] Skjal nr. 9(10).
[458] Skjal nr. 9(11).
[459] Skjal nr. 9(12).
[460] Hjalti Pálsson: *Byggðasaga Skagafjarðar* IV, bls. 323.
[461] Skjal nr. 4(164).
[462] Skjal nr. 4(172).
[463] Skjal nr. 2(67).

> Niður frá Landshnjúk er Krossland, oftast nefnt Land, sem skiptist í Efra-Land ofan brúna en Neðra-Land frá Norðurá upp á brúnir. Krossland endar við Landsendagjá, nokkru ofar en þar sem Horná fellur í Norðurá. Hrafnsgil er djúpt og hrikalegt klettagil sem sker brúnina á milli Efra- og Neðra-Lands og hlíðina niður undir Norðurá á móts við brúna sem notuð var fram til 2007. Til forna var selstaða á Landinu frá Miklabæ og Víðivöllum í Blönduhlíð og talið að jarðir þessar ættu Landið að hálfu hvor. Selið frá Miklabæ var fram og upp frá svonefndum Presthöfða þar sem eldri steinsteypubrúin er yfir Norðurá en Víðivallasel var miklu neðar, á móts við eyðibýlið Krókárgerði, og eru tóftir þess að mestu horfnar undir veginn.[464]

5.5.5 Aðliggjandi og tengd svæði

Hér verður fjallað um jarðir og önnur landsvæði sem tengjast ágreiningssvæðinu vegna legu sinnar eða réttinda. Þar er nánar tiltekið um að ræða Silfrastaði, Bakkasel, Gil, Möðruvelli, Hóla, Djúpadal, Stóru-Akra, Fremri Kot og Krókárgerði. Áhersla er lögð á að gera grein fyrir heimildum um réttindi þessara jarða og landamerki þeirra.

5.5.5.1 Silfrastaðir

Silfrastaðir eru virtir á 80 hundruð í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* 1713. En með Krákugerði og Hálfdanartungum er jörðin metin á tíutíu hundruð. Í lýsingu segir eftirfarandi um afrétti tvo sem kirkjan átti á Öxnadalsheiði og Hörgárdalsheiði:

> Sumarhagar og vetrarhagar merkilega góðir. Útigángur fyrir sauðfje á vetur næsta því óbilandi, nema voveiflegir áfreðar eður lognsnjóar byrgi. [...]
>
> Afrjetti á jörðin tvo, annan hálfa Öxnadalsheiði vestanverða, en í það eiga aðrar jarðir ítök, sem síðar mun getið verða. Annan hálfa Hörgárdalsheiði vestan- eður sunnan verða; geldfjár og lamba upprekstur hafa Blönduhlíðarmenn í afrjett þennan, annaðhvort fyrir toll til ábúandans á Silfrastöðum eður hann eftirgefur þeim tollinn fyrir góðvilja. Tollurinn er lamb af xx og ekki meira, ef ekki gemur góðvilji til. Sama upprekstur og með sömu kostum brúkar Norðurárdalur og bygðin austari Jökulsá allt fram að Merkigili.
>
> Skógur hefur verið á Öxnadalsheiði og er hann nú eyddur, so ekki er eftir nema rifhrís og fjalldrapi; er nú kolgjörð keypt.[465]

Einnig eru nefndar hjáleigurnar „Ausugierdi“ og „Ketelsstader“.

Um tengsl Silfrastaða og Hálfdánartungna hermir *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* eftirfarandi:

---

[464] Hjalti Pálsson: *Byggðasaga Skagafjarðar* IV, bls. 13.
[465] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 150-151.

> **Halfdanartungur.** Fornt eyðiból, hefur ekkii bygt verið í manna minni, þó eru hjer ljós byggíngarmerki og girðíngar miklar so sem á stórjörðu; veit þetta land til afrjettarins, sem liggur á Hörgárdalsheiði, liggur til Silfrastaða, er það talið og meint með afrjettinum, sem áður er skrifaður á Hörgárdalsheiði; munnmæli segja að það kallað hafi verið x c [hundraða] land, hefur nú ábúandinn á Krákugerði frjálsa beit og slægjur á þessum Hálfdanartungum.[466]

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum í Akrahreppi, 3. maí 1730, var upplesinn dómur Jóns Sigurðssonar lögmanns, dags. Syðri-Ökrum í Blönduhlíð, þann 27. sept. 1611, áhrærandi Silfrastaðaafrétt; um lambarekstur þangað og tilsagði sýslumaðurinn íbúum hreppsins að lifa eftir dómsins innihaldi, bæði um lambatolla og rekstur. Þetta skjal var sagt vera eftirrit af kálfskinnsbréfi. Sömuleiðis upplesið annað eftirrit áhrærandi 12 manna áreið á nefnda Silfrastaðarétt, með víðara sem þessi skjöl útvísa og hér fyrir réttinum uppáskrifast. Nefnt áreiðarbréf er dagsett að Silfrastöðum, 14. sept. 1656.[467]

Á manntalsþingi í Skagafjarðarsýslu, hvar ekki er getið um stað, en haldið 13. apríl 1736, var upplesið eitt skjal viðvíkjandi Silfrastaðaafrétt, að hverju upplesnu og uppáskrifuðu lögréttumaðurinn aðvaraði alla þá sem þar eiga skylduafrétt, hana löglega að brúka, svo framarlega að þeir vildu ei frekara tiltali mæta síðar.[468]

Á héraðsþingi að Stóru-Ökrum í Blönduhlíðarhreppi, 1. maí 1739, var upplesin lögfesta klausturhaldarans Schevings fyrir Silfrastöðum, Krákugerði, Efri- (Fremri) og Neðri-Kotum, sömuleiðis allri afréttinni Silfrastöðum fylgjandi frá 29. apríl 1739. Færði sýslumaðurinn framar í tal um lambarekstur í afréttina að eftir þingdóm gengnum hér á stað þann 3. maí 1738 og guldu því allir hlutaðeigandi bændur. Bændur lofuðu fyrir réttinum að standa við téðan þingdóm, tilskiljandi að afrétturinn hreinsaður yrði og réttin hlaðin.[469]

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum í Akrahreppi, 25. maí 1743, var lögfest Silfrastaðaafrétt og aðvaraðir allir þeir sem skyldurekstur í hana áttu að halda uppi lögskilum, bæði til rekstrar og gangna.[470] Sama lögfesta var lesin upp á Silfrastöðum þann 17. júní árið 1752[471] og keimlík lögfesta á sama stað þann 9. júní árið 1768.[472]

Í jarðamatinu 1804 kemur fram við jörðina Silfrastaði, að leiguliði jarðarinnar fái 6 ríkisdala tekjur árlega af afrétti jörðinni tilheyrandi.

> For græsgang paa en Jorden tilhörende Afret oppebær Leilændingen omtrent 6 rd. aarlig. Udmarken Elvebrud underkastet.[473]

Afréttar er getið við jörðina Silfrastaði í jarðamatinu 1804. Segir svo:

---

[466] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 153.
[467] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 02. (db.gr.nr. 27362).
[468] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 03. (db.gr.nr. 26740).
[469] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 03. (db.gr.nr. 26988).
[470] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 03. (db.gr.nr. 29754). Sjá einnig skjal nr. 4(262).
[471] Skjal nr. 4(263).
[472] Skjal nr. 4(261).
[473] Skjal nr. 2(84).

Jorden tilhörende Afret oppebær Leilændingen omtrent 6 rd. Aarlig. [474]

Á manntalsþingi 12. júní árið 1819, höldnu að Stóru-Ökrum, bannaði Jón Erlendsson hreppstjóri leyfislausan nauta- og hrossarekstur á Silfrastaðaafrétt.[475]

Á manntalsþingi 3. júní árið 1822, lýstu sveitarmenn óánægju sinni yfir byggingu á Hálfdánartungum. Þeir töldu sig ekki geta haft frjáls afnot af afréttinni vegna hennar, einkum þar eð Sigurður, ábúandi, hafði ekki staðið í skilum. Rétturinn úrskurðaði að bygging þar skyldi ekki haldast lengur en yfirstandandi fardagaár.[476]

Fram kemur í jarðamatinu 1849 að undir Silfrastöðum liggi víðlend og landgóð afrétt sem meirihluti Akrahrepps noti til upprekstrar gegn gjaldi.

Undir jörðina Silfrastaði liggur víðlend og landgóð afrjett sem brúkuð er til upprekstrar fyrir meiri hluta Akrahrepps á móti borgun. Afrjett þessa meta matsmenn ígildi 12 hundraða.[477]

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum í Akrahreppi, 28. maí 1862, var upplesin lögfesta fyrir jörðinni Silfrúnarstöðum og Silfrúnarstaðaafrétti, dags. 27. maí, sama ár.[478] Sama dag, ár og stað, var áminnt um að reka öll trippi til afréttar ekki seinna en um fardaga og var það ákveðið og samþykkt að þeir sem reka til Silfrúnarstaða-afréttar, skuli sýna trippin á Silfrúnarstöðum um leið og þeir fara framhjá og gjöra grein fyrir hvað mörg eru frá hverjum bæ. Svo var trippatollurinn ákveðinn, og ákveðið að helmingur hans færi til Silfrúnarstaða, en hinn helmingurinn til Jónasar bónda Sigurðssonar á Fremrikotum sem hefur tekið að sér að vera fyrirstöðumaður. Sigurður Jónatansson á Víðivöllum geymdi sér rétt til að láta álíta hvort hið svonefnda Krossland, sem tilheyrir Víðivöllum og Miklabæ, sé ekki svo mikið að þar megi reka upp fleiri trippi en frá þessum jörðum.[479]

Á manntalsþingi 7. júní árið 1864, var samið um að Jónas bóndi Sigurðsson á Fremrikotum tæki að sér fyrirstöðu fyrir trippum á Silfrastaðaafrétt fyrir 18 ríkisdali en hreppstjóri P. Þórðarson, stúdent A. Arason og bóndi Ólafur Ólafsson á Réttarholti tóku að sér að sjá um og ábyrgjast að Jónas fengi sitt af hinum viðtekna trippatolli.[480]

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum í Akrahreppi, 31. maí 1871, var upplesin lögfesta á Yxnadalsheiði, Arnljóts prests Ólafssonar á Bægisá og Þorsteins dannebrogsmanns Daníelssonar, að norðan til Kallbaksár og Grjótár. Hreppstjóri Páll Þórðarson mótmælti téðri lögfestu með skírskotun til lögfestu á Silfrastaðaafrétt, er var þinglesin í fyrra, með ummerkjum til Kallbaksár og þvert yfir, og með báðum Grjótárdölum.[481]

---

[474] Skjal nr. 2(84).
[475] Skjal nr. 2(242).
[476] Skjal nr. 2(243).
[477] Skjal nr. 2(89).
[478] Skjal nr. 2(246).
[479] Skjal nr. 2(247).
[480] Skjal nr. 2(248).
[481] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 29. (db.gr.nr. 30489).

Á manntalsþingi 2. júní árið 1880, var þinglesin áskorun Jóns bónda Guðmundssonar á Silfrastöðum dags. 1. júní 1880 til þeirra er reka trippi á Silfrastaðaafrétt og ekki eiga ítök í henni, um að segja honum til trippatölunnar, með því hann gangi rækilega eftir trippatolli framvegis.[482]

Í yfirlýsingu ábúanda Silfrastaða (frá því um 1882) stendur:

> Jeg og fleyri álýta eingvann vafa á því að öll bíli í Akrahrepp frá Kýrfisá fram að Norður á hafi rjett til upprekstur (almenning) á Silfrastaða afrjetti fyrir fulla borgun og að jarðirnar í sameiningu Miklibær og Vyðivellir eigi svo nefnt Krossland innan tjeðs afrjetts; sem upprekstrarland fyrir fje og hross þeirra án borgunar; nema fyrir stóðatoll, helst, að norðann.
>
> Og enn fremur hafa jarðirnar Syðri brekkur, Axlarhagi, Frostastaðir, Hjaltastaðir, Djúpidalr, Hoskulsstaðir og Uppsalir með skilmálabréfi, tekið á leigu fyrir 30 kr árgjald bylið Hálfdánartungur sem er innan afrjettarlandsins; til upprekstur einungis fyrir Sauðfje þeirra, Þessar 7 jarðir vyrðist meiga álýta eins og aðrar Blonduhlyðar jarðir skildar að gjalda fulla hreppatolla að Silfrastoðum. En þar sem jeg er með 6. grein Biggingarbréfs míns, skildugur til að hafa löglega umsjón á Afrjettinum, svo sem Refaeyðing með fleyru, og kalla tolla að fullu fyrir haga og fyrir töðu, á fje, og hrossum, að undan teknum fyrrtjeðum jörðum, sem og líka Ytri kotum, Fremri kotum, og Krókárgerði, sem nú hafa eins og stendur gjaldfryan Upprekstur;
>
> Þá verð jeg að álýta, eins og hingað til hefur verið og viðgengist, að öll hin ónefndu byli; eða ábúendur þeirra inna tjeðra takmarka í Akrahreppi sjeu skild að gjalda, sanngjarna fjár og trippatolla.
>
> En efni og erindi bréfs þessa er af því vaxið að allflestir hafa tregðast með gjald á tollum [...][483]

Máli sínu til frekari stuðnings lætur bréfritari fylgja með bréf frá 25. maí 1848 en í því kvartar ábúandi Silfrastaða yfir slæmri innheimtu afréttartolla og óskar eftir betri háttum þeirra sem málinu tengjast. Í bréfinu stendur einnig:

> Svo verð eg að géta þess; að eingin af þeim er upprekstur nota á Silfra staða afrétt má hér eptir reka fe, eða stóð á svo kallað Land nema hann hafi þar til leifi þess, er því landi á að ráða, því þessi landspartur heyrir ekki Silfra stöðum til.[484]

Landamerkjabréf fyrir afréttarland Silfrastaða var útbúið þann 2. júní 1885 og því var þinglýst degi síðar. Það hljóðar svo:

> Allt norður að Kaldbaksá, og þar þvert yfir, og sýnist að stefna þessi láti nærri, að merkin sjeu um Tjaldhól á flóanum og það til Vatnsgötu, er svo nefnist á veginum fyrir norðan Grjótá til fjallseggja beggja megin.

[482] Skjal nr. 2(249).
[483] Skjal nr. 4(164).
[484] Skjal nr. 4(164).

Þess er að geta, að engin á ítak innan þeirra merkja, sem ofanskrifuð landamerkjalýsing tilgreinir, nema sannað verði með löggildum máldaga fyrir næstkomandi aprílmánaðarlok 1886.[485]

Jóh. Þorkelsson skrifaði undir landamerkjabréfið í umboði M. R. F. Lárusdóttur ekkju.

Mótmæli bárust þann 16. maí 1889 við landamerkjabréfinu frá 2. júní 1885. Þau fara hér á eftir:

Hjer með mótmælum og neitum vjer undirskrifaðir eigendur Bakka og Bakkasels í Yxnadal landamerkjalýsingu þeirri sem rangri á móts við tjéða eign vora, er Jóhannes sál. Þorkelsson á Dýrfinnustöðum ljet þinglýsa á manntalsþingi að Stóru-Ökrum 3. júní 1885, í umboði frá M. R. F. Lárusdóttur fyrir eignarjörðu hennar Silfrastöðum með Yxnadalsheiði að Kaldbaksá og þar þvert yfir um svonefndan Tjaldhól, og lýsum vjer hjermeð eign vorri á landinu frá Grjótá að vestan austur ~~y~~fyrir Tjaldhól og þar þvert yfir og fyrir bjóðum vjer hjermeð alla brúkun á tjeðum landsparti nema með voru fullkomna leyfi, og lýsum vjer hérmeð ~~að~~ yfir því að vjer munum nota umrædda landeign vora eins hjér eptir sem hingað til, og eigi sleppa tjeðu landi úr eigu vorri, nema sannað verði hið gagnstæða með dómi.[486]

S. Jónasson og J. Jónasson skrifuðu undir mótmælabréfið. Því var þinglýst 23. maí 1889.

Í byggingarbréfi Silfrastaða frá 1. mars 1888 stendur svo skrifað:

Heimajörðinni Silfrastöðum fylgir Silfrastaðaafrjett, sem er upprekstrarland jarðanna No 168 - 186 og 197 - 213 í jarðabókinni frá 1861. Af þessum jörðum eru No 182 - 185 og 201 - 202 (Silfrastaðir, Ytrikot, Fremrikot, Krókárgerði, Víðivellir, Miklibær) lausar við að gjalda afrjettartoll, og ábúendur jarðanna No 170 - 172, 176, 181, 204 og 212 (Axlarhaga, Frostastaða, Hjaltastaða, Djúpadals, Uppsala, Höskuldsstaða, Syðribrekkna), er hafa leigt Hálfdánartungnaland til upprekstrar fyrir sauðfje, svara fjártollinum beinlínis til umráðamanns. Að öðru leyti, eru allir þeir, er upprekstur nota á afrjettina, skyldir að greiða ábúanda Silfrastaða afrjettartoll samkvæmt lögum og landsvenju, bæði fyrir sauðfje og tryppi. En aptur á móti ber leiguliða á sinn kostnað að annast grenjaleitir og dýravinnslu á afrjettinn eptir þeim reglum, sem þarum gilda.[487]

Landamerkjabréf fyrir Silfrastaði var útbúið 31. mars 1890 og þinglýst 22. maí sama ár og er það svohljóðandi:

Vestan að Silfrastaða heimalandi liggja Hjeraðsvötn. Að norðan ræðr bein lína frá Hjeraðsvötnum í Bóluárgil og síðan Bóluá, það sem árgilið heldur, uppí botn á yzta Þvergili. Þaðan eptir háfjallinu austur í Kotabotna. Að austan

[485] Skjal nr. 2(68) a-b.
[486] Skjal nr. 2(57).
[487] Skjal nr. 4(163).

Kotagil og síðan Kotá ofan í Norðurá, er ræðr merkjum að sunnan, vestur í Hjeraðsvötn. Að Silfrastaðaafrjett liggur Valagilsá frá því hún fellur í Norðurá, út á bak við Kotaheiði, upp til þess, er Fletjárdalslækr rennur í hana, Þá ræðr hann fram í botn á Fletjardal. Þaðan yfir háfjallið norðr í botn á ~~Fletjardsl~~ Fylsmýrum og Kleifum. Þaðan yfir fjall í Smaladalsbotn. Þaðan yfir fjall í botn á Seljadal og Horni. Þá yfir í Miðdalsbotn. Þaðan í Lúpá á Hörgárdalsheiði, norðanvert við Hörgárdalstungur. Ræður svo Lúpá og Víkingsá fram í botn á Víkingsdal. Þá yfir fjall í Vatnsgötu á Öxnadalsheiði, þarsem vötnum fyrst hallar vestur af heiðinni. Þaðan beina línu um Tjaldhól í Kaldbaksá, er ræður merkjum fram í botn á Kaldbaksdal, austan við Kinnar. Þá yfir fjall í Krókárdalsbotn, fyrir sunnan Austurgil. Þaðan yfir fjall í Einidalsbotn. Ræður svo Einidalsá ofan til þess, er hún fellur í Króká. Þá ræðr Króká ofan í Norðurá og síðan Norðurá ofan til þess, er Valagilsá fellur í hana. Innan þessara ummerkja á Silfrastaðaafrjett liggr Krossland, tilheyrandi Miklabæ og Víðivöllum. Sunnan að því liggur Norðurá, en að vestan Valagilsá upp til þess er Smalalækur rennur í hana. Þaðan ræðr bein stefna, eptir hæðinni neðan við Smaladalinn, upp í Landshnjúk eða fjallsbrúnina fyrir ofan Landið, er ræðr merkjum að norðan. Austan að því liggur Seljadalsá upp að Landsendagjá, og þaðan ræðr bein lína, eptir hæðunum neðan við Seljadalinn, upp í fjallsbrún móti Horni neðan til.

Einnig eiga nefndar jarðir, Miklibær og Víðivellir, hrossa og nauta upprekstur á Silfrastaða afrjett, og Stóru Akrar geldneyta upprekstur á afrjettina.[488]

Ólafur Briem skrifaði undir landamerkjabréfið í umboði Marenar Lárusdóttur. Það var samþykkt af Stefáni Sveinssyni eiganda Uppsala og Sveini Friðrikssyni ábúanda Ytrikota.

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum í Akrahreppi, 1. júní 1892, var þinglesin yfirlýsing Steingríms Jónssonar, Silfrastöðum, viðvíkjandi Silfrastaðaafrétt, dags. 10. mars 1892. Yfirlýsingu Steingríms var mótmælt af hlutaðeigendum.[489]

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum í Akrahreppi, 25. maí 1899, var þinglesið afsalsbréf dags. 6. nóvember 1898, fyrir Silfrastaðaafrétt til hreppsnefndarinnar í Akrahreppi, útgefnu af Steingrími Jónssyni á Silfrastöðum.[490]

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum í Akrahreppi, 25. maí 1899, var þinglesin yfirlýsing um að nokkrar jarðir í Akrahreppi, nefnilega Frostastaðir og Ysta-Grund, Réttarholt, Þverá, Höskuldsstaðir og Kúskerpi, hefðu keypt sér gjaldfrían upprekstur á Silfrastaðaafrétt dags. 1. nóvember 1898.[491]

Á manntalsþingi að Stóru-Ökrum í Akrahreppi, 25. maí 1899, var þinglesin yfirlýsing Björns Pétursonar á Hofsstöðum um að hann banni öll kaup og sölu á

[488] Skjal nr. 4(172).
[489] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 35. (db.gr.nr. 37351).
[490] Skjal nr. 9(2).
[491] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 37. (db.gr.nr. 42065).

Silfrastaðaafrétt, sem skerði rétt eignarjarða hans, Syðri-Brekkna, 3/4 úr Ytri-Brekkum og 1/2 Dýrfinnustöðum.[492]

Fram kemur í kaflanum um Silfrastaði í fasteignamati 1916-1918 að jörðin eigi frían upprekstur í Silfrastaðaafrétt. Einnig stendur að undan jörðinni hafi verið seldar Silfrastaðaafrétt og Hálfdánartungur.[493]

Hreppsnefnd Akrahrepps í Skagafjarðarsýslu afsalaði ríkissjóði jörðunum Bakkaseli og Gili þann 8. desember 1928. Í afsalinu stendur:

> Undanskilið sölunni er Öxnadalsheiði, vestanvið vörslugirðingu þá, sem nú er þar, en hálf girðingin fylgir með í kaupinu, og annast kaupandi viðhalds þess hluta, ásamt viðhaldi á hliði að hálfu leiti.[494]

Í *Jarða- og búendatali Skagafjarðarsýslu 1781*–1953, frá árinu 1956 segir m.a. eftirfarandi í sögulegri samantekt um Silfrastaði:

> Jörðin hefir verið stórbýli að fornu og nýju; var hún árið 1713 metin til dýrleika á 100 hundr. að meðtöldum Hálfdánartungum og Krókárgerði, sem hver um sig var metin á 10 hundr. og eyðibýlunum Ausugerði og Ketilsstöðum. Árið 1861 voru Silfrastaðir metnir með Hálfdánartungum á 69,8 hundr., þar af var heimajörðin sjálf 64,8 hundr. Árið 1922 var jörðin metin á 171 hundruð krónur, en árið 1942 á 162 hundruð krónur.
>
> [...] Silfrastaðir eiga fjalllendi mikið, snjólétt og veðursælt. [...] Silfrastaðir voru bændaeign og voru fyrr á öldum í eign og ábúð ýmsra auðugra bænda og höfðingja; hafa þar og jafnan gildir bændur búið. Um 1700 eða fyrr er jörðin komin í eign utanhéraðsmanna og er þá í leiguábúð og hélzt þar leiguábúð alla tíð síðan, þar til árið 1891 að Steingrímur Jónsson og k.h., Kristín Árnadóttir, keyptu jörðina, með Hálfdánartungum, Krókárgerði og kirkjujörðinni Fremri-Kotum, en þau fluttu að Silfrastöðum árið 1882. Seljandi Silfrastaða varð svo Jóhannes sonur Steingríms, bóndi og hreppstjóri á Silfrastöðum, en hann seldi Silfrastaði árið 1951 frænda sínum Jóhanni L. Jóhannessyni og konu hans Helgu Kristjánsdóttur. [...] Kirkja er á Silfrastöðum og annexía frá Miklabæ, var hún helguð með guði og Jóhannesi baptista hinum heilaga krossi. Kirkju á Silfrastöðum er getið í Sturlungu fyrir 1200. Silfrastaðaafrétt fylgdi Silfrastöðum, en árið 1895 seldi Steingrímur á Silfrastöðum afréttina upprekstrarfélagi Akrahrepps með eyðijörðunum Hálfdánartungum og Krókárgerði.[495]

Í skrá yfir afrétti, eignaheimildir og landamerki (í Skagafjarðarsýslu) frá 1985 frá sýslumanninum í Skagafjarðarsýslu og bæjarfógetanum á Sauðárkróki stendur m.a.:

---

[492] Skjal nr. 2(255). Silfrastaðaafrétt. Skag. V. 37. (db.gr.nr. 42066).
[493] Skjal nr. 2(94).
[494] Skjal nr. 4(255).
[495] *Jarða- og búendatal í Skagafjarðarsýslu 1781–1953* III, bls. 27–28. Með samantektinni um Silfrastaði fylgir skrá yfir ábúendur frá árinu 1783 til ársins 1950.

[Afréttarmörk] Silfrastaðaafrétt (5754).

Austurmörk á Öxnadalsheiði – Girðing milli Kaldbakshnjúks og Heiðarfjalls – þessi mörk eru austan sýslumarka en Skagfirðingar áttu Bakkasel áður fyrr og við sölu halda þeir eftir landi.

Frá Heiðarfjalli um Grjótárdalsdrög – norður eftir miðjum Víkingsdal. Í Víkingsdal er ekki girt á mörkum heldur er girt vestan til í dalnum, í staðinn fá Skagfirðingar að reka 100 hross yfir til Eyfirðinga.

Úr Víkingsdal eru mörkin um Lúpuá í Lúpuárhnjúk þaðan vestur á vatnaskilum í Suðurárdalshnjúk og Reykjanibbu.

Vesturmörk, þ.e. milli heimalanda Skagfirðinga og afréttar, eru þar sem vötnum hallar. Þvínæst eru mörkin um Valagilsá og Stóralæk í Krókárgerðisfjall. Að sunnan ráða Vatnaskil (milli Tungudals og Krókárdall) í vestanverðan Kaldbakshnjúk.

Þessar upplýsingar fengust hjá Sveini Gíslasyni og Sveini Sveinssyni í Frostastöðum.[496]

Í framlögðu skjali dagsettu 10. nóvember 1985 stendur:

[Afréttarmörk] Silfrastaðaafrétt (5754).

Austurmörk á Öxnadalsheiði – Girðing milli Kaldbakshnjúks og Heiðarfjalls – þessi mörk eru austan sýslumarka en Skagfirðingar áttu Bakkasel áður fyrr og við sölu halda þeir eftir landi.[497]

5.5.5.2 Bakkasel

Bakkasel liggur austan Silfrastaðaafréttar. Landamerkjabréf fyrir Bakkasel var útbúið þann 8. mars 1889 og því var þinglýst 27. maí sama ár. Þar segir:

Að norðan Hjallendagil utan við Lurkastein og úr því til Yxnadalsár niður. Að austan ræður Yxnadalsá. Að vestan ræður Grjótá og Kaldbaksdalsá landamerkjum.

Þess ber að geta að jörðin Ytri-Bægisá á ítak á Yxnadalsheiði kallað

Folaldareitur og jörðin Bakki frían upprekstur.

S. Jónasson og Jón Jónasson skrifuðu undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af J. Jónathanssyni vegna Gils.[498]

5.5.5.3 Gil

Landamerkjabréf fyrir Gil var útbúið 19. mars 1883. Ekki er tekið fram að það hafi verið þinglesið. Það hljóðar svo:

[496] Skjal nr. 4(250).
[497] Skjal nr. 4(250).
[498] Skjal nr. 2(55).

Að norðan úr Yxnadalsá eptir skriðu uppí vörðu, er liggur á milli Gils og Varmavatnshóla og þaðan beint uppí Gilsskarð.

Að sunnan beint úr Hjallalandsskarði í Lurkastein og þaðan í Yxnadalsá.

Að vestan ræður fjallið.

Að austan ræður Yxnadalsá.[499]

Stephán Stephensen skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Jóni Bergssyni sem handsalaði vegna Varmavatnshóla og Jóni Jónssyni eiganda Skriðu og J. Andrjessyni eiganda Syðri Bægisár en þeir tveir síðastnefndu voru samþykkir vegna Almennings.

5.5.5.4 Möðruvellir í Hörgárdal

Í elsta hluta Sigurðarregisturs frá 1525 kemur eftirfarandi fram um eignir klaustursins á Möðruvöllum:

Módruvallaklaustur áá afrett áá horgáárdal fram fra griotä og til vikingsáár med halfum griotáárdäl fyrir sunnan fram. og fra griotáá til diupagils og fram til lusar áá horgáárdalsheide Jtem áá modruvallaklaustur skogarpart er heiter mariuhris og stendur i asjórdu j horgáárdal millum audbreckuskogs og vindheimaskogs. Rædur vt vid audbreckuskog jardkross lagdur af steinum. og suo langt sudur sem er rettsyne ofan áá äsgerde. og suo vt af gerdenu ed nedra til moz vid audbreckuskog enn upp so langt sem skogur vex. skögarparta áá vaglajordu. Sudur fra fornhagaskogi. og til kidialækiar. fra dynhagaskogi og suo ofan þadan.[500]

Möðruvallaklaustur var í konungseigu 1713, og enginn jarðardýrleiki þekktur. Um afréttamál segir eftirfarandi í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* árið 1713:

Afrjettur fylgir heimaklaustrinu, so nefndur Barkárdalur, til vesturs liggjandi frá Hörgárdal. Þángað er enginn skyldurekstur.

Selstaða hefur frá klaustrinu í þessari afrjett verið, en vegna fólksfáleika og lengdar vegarins hefur ei selförin um nokkur ár brúkast. En um sumar brúkast hún hjeðan til hesta og geldfjár göngu.

Land er hjer so mjög lítið að klausturhaldarinn orðsakast af nálægum kríngumliggjandi löndum hey og haga að þiggja.

Hætt er hjer stórlega túni og úthögum af grjóts, sands og leirs áburði úr Staðará. Mjög (er) og einneginn hætt fyrir forröðum og dýjum. [...]

Hjáleiga er hjer ein í heimaklaustursins land Sónsgerde, eður öðru nafni Skumsgerde. [...]

[499] Skjal nr. 2(58) a-b.
[500] Skjal nr. 2(123).

> Skóg átti þetta klaustur í Vagla jörðu, hann er nú þvínær öldúngis ónýtur til flestra gagnsemda.[501]

Á manntalsþing að Skriðu í Hörgárdal, 18. júní 1791, var upplesin áminning amtmannsins til fólks í Hörgárdal, að brúka ekki í óleyfi afréttarlönd Möðruvallaklausturs, sem klaustrið á eftir upplesnum pósti af klaustursins máldaga, og Sigurðar registri. Forboð amtmannsins dagsett 14. júní, 1791.[502]

Í jarðamatinu 1849 stendur um Möðruvelli:

> **Freðeriksgáfa**, ádur nefnd **Möðruvellir** í Hörgárdal, bújörd amtmannsins yfir Norður- og Austur-amtinu, hundradatalslaus nú á tíd. ~~Túnid~~ Jördu þessari fylgir ein bygd hjáleiga, er **Spónsgérði** er köllud, líka hundradatalslaus. [...] I túninu eru 3 eydihjáleigur, Lækjarbakki, Fjósakot og Jadar. [...]
>
> Búfjárhagar mjög þraungvir og magrir. Jördunni fylgja tveir afréttir, heitir annar Hörgárdalur, er liggur framaf Hörgárdalsbygd í Skriðu hrepp, bádumeginn vid Hörgá, og þad vestur til Víkíngsár á Hörgárdalsheiði og hálfan Víkingsdal þar. A Hörgárdalsafrétti vestanmegin liggja svonefndar Svínamýrar, er eigari gamla biskupssetursins Hóla í Hjaltadal eignar þeirri jördu; og hefir óskad, ad undantakist, þegar jördin Freðeriksgáfa verdi virdt; eru þessar Svínamýrar afréttarpartur. Hinn afréttur Frederiksgáfu jardar heitir Bárkardalur í Skriðu hrepp. Bádir afréttirnir eru gódir og grösugir, einkum Hörgárdalur, og hæfir bædi fyrir saudfé, naut og hross. En vegna fjarlægdar frá Freðeriksgáfu verda þeir ei notadir á annan hátt enn ad leigja þá ödrum, nema hvad þeir þadan eru brúkadir til upprekstur heimapenings eptir þörfum, og Spónsgérði hefir þar frían upprekstur. Vetrarbeit er á Freðeriksgáfu nokkud teljandi.[503]

Landamerkjabréf Möðruvalla í Hörgárdal með Nunnuhól og Spónsgerði voru útbúin 17. apríl 1884. Ekki er tekið fram að þau hafi verið þinglesin. Um afrétt á Hörgárdal segir eftirfarandi í landamerkjabréfinu:

> Möðruvöllum fylgir afrjett á Hörgárdal innanverðum og ræður Grjótá þar merkjum til móts við Framland. Á Hörgárdalsheiði skiptir löndum á sú, er rennur eptir Víkingsdal og bein stefna úr þeirri á hinumegin á heiðinni á fjall upp. Milli Flögusels og afrjettarinnar eru merki úr Hellunefi niður við Hörgá uppí Þórðarklöpp Möðruvellir eiga upprekstur fyrir geldfje á Barkárdal fyrir innan Baugasel.

Einar Ásmundsson skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Jónasi Gunnlögssyni eiganda Stórubrekku og Þrastarhóls, J. Gunnlögssyni eiganda Framlands, Stepháni Stephensen vegna dánarbús Þ. Daníelssonar, samþykkti og sem umboðsmaður jarðar dánarbúsins fyrir Litlu-Brekku og Ytrakot ásamt Ásláksstöðum

---

[501] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* X, bls. 129-130.
[502] Skjal nr. 2(255). Möðruvellir. Eyj. IV. B. 10. (db.gr.nr. 6631).
[503] Skjal nr. 2(89).

og Þ. Daníelssyni vegna Skipalóns. Fyrir neðan undirskriftirnar skrifaði Einar Ásmundsson:

> Að jörðunum Björgum, Hallgilsstöðum, Hlöðum, Baugaseli og Flöguseli er landsjóðurinn eigandi eins og að Möðruvöllum. [504]

Á manntalsþingi á Arnarnesi í Hvammshreppi, 27. maí 1884, var upplesin landamerkjaskrá Möðruvalla, sem og fleiri jarða. Engum skrám var mótmælt.[505]

Í matsgerð Baugasels jarðar frá 6. júní 1907 stendur að til jarðarinnar teljist dalshlíð sem Möðruvellir í Hörgárdal eigi ítak í. Þar sé afrétt sem sé lítið notuð.[506]

Fram kemur í fasteignamatinu 1916-1918 að landamerki Möðruvalla séu þinglesin, dagsett 17. apríl 1884. Einnig stendur að jörðin eigi afréttarland sem liggi mjög langt frá, Hörgárdal og Hörgárdalsheiði og að talið sé að hún eigi rétt til upprekstrar á afrétt, Barkárdal, sem talin sé í eigu Baugasels. Í kaflanum stendur einnig að mikill ágangur sé á jörðina.[507]

Á manntalsþingi í þinghúsi Arnarneshrepps, 22. júní 1939, byggði umboðsmaður þjóðjarða í Eyjafjarðarsýslu Davíð Eggertssyni hálfa jörðina Möðruvelli, frá fardögum 1938. Jörðinni fylgir afréttarland á Hörgárdal f. Hörgárdalsheiði.[508]

5.5.5.5 Hólar í Hjaltadal

Landamerkjabréf fyrir Hóla var útbúið þann 20. maí 1890 og því var þinglýst degi síðar. Það hljóðar svo:

> Að norðan ræður merkjum Heljará frá upptökum og þartil Heljargil þrýtur, en úr því beina stefnu til Kolbeinsdalsár gagnvart stórum steini, sem er skammt fyrir sunnan Háaleiti og þaðan eptir sömu stefnu upp á há Elliða, þaðan suður hæstu brúnir gegnt upptökum Strangalækjar á Viðinesdal, þá með Strangalæk þartil hann fellur í Víðinesá. Síðan ræður Víðinesá merkjum þartil gilið þrýtur, og svo þaðan eptir hennar elstu og beinustu farvegum til Hjaltadalsár gegnt miðju Tíðaskarði.
>
> Að austan og norðan ráða hæstu fjallabrúnir fyrir ofan botna á Heljardal, Skíðadal og Inggjaldskál. Þá Tungna- hryggsjökull og síðan eins og fjöll liggja hæst fyrir ofan Hóladalsbotn, Hólabyrðu, Villingadalsbotn, Hólahaga, Hjeðinsdalsbotn og Hyrnu.
>
> Að sunnan ráða hæstu fjallseggjar fyrir botni á Hjaltadal og Suðurárdal. Að vestan ráða merkjum hæstu fjallahryggir að vestanverðu við Suðurárdal norður að Sveigsskál og þaðan þvert niður í Stóragrjót, sem liggur skammt fyrir sunnan það, er Suðurá rennur í Hjaltadalsá, þá með Suðurá þartil hún

[504] Skjal nr. 2(62) a-b.
[505] Skjal nr. 2(255). Möðruvellir. Eyj. IV. B. 31. (db.gr.nr. 1062).
[506] Skjal nr. 2(167).
[507] Skjal nr. 2(93).
[508] Skjal nr. 2(255). Möðruvellir. Eyj. IV. B. 67. (db.gr.nr. 24966).

fellur í Hjaltadalsána. Úr því ræður Hjaltadalsá merkjum eptir sínum efstu og beinustu farvegum norður að því, sem fyr segir um Víðinesá. En frá Hrafnhólslandi sunnanverðu og norður undir Hrappstaði liggur áin fast við vesturbrekkur. Enn í beina stefnu niður af Hrappstaðabæ eru elstu farvegir hennar 75 föðmum fyrir austan melbakkann og svo norður eyrar beina stefnu vestan við Lambamó. Bjarnastaðir og Fjall eiga frían upprekstr fyrir fje í Hólaafrjett í Kolbeinsdal.[509]

Hermann Jónasson umráðandi Hóla skrifaði undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Jóni Guðmundssyni eiganda Víðiness, Árna Ásgrímssyni eiganda Kálfsstaða og Jóh. Þorfinnssyni eiganda Reykja. Í landamerkjalýsingunni stendur einnig:

Aths. Björn bóndi Pjetursson á Hofstöðum mótmælti ofanritaðri skrá fyrir Hólum í umboð nokkra bænda í Viðvíkr og Hólahreppmum, að því er snertir hið óbyggða svæði fram af Hjaltadal & Kolbeinsdal, vottar J. Ólasson.[510]

Á manntalsþingi að Viðvík í Viðvíkurhreppi 21. maí 1890, var upplesin landamerkjaskrá fyrir Hólum og var henni ekki mótmælt.[511]

Til er afrit af annarri lýsingu Hermanns Jónassonar á landamerkjum Hóla, einnig frá 1890 en óþinglýst, og er hún nánast samhljóða þeirri sem skráð hefur verið. Þó er talað um Fúinhyrnu en ekki Hyrnu í óskráðu útgáfunni. Þar er einnig talað um að Hjaltadalsá ráði merkjum eftir sínum elstu og beinustu farvegum en ekki sínum efstu og beinustu. Í þriðja lagi er ítaka-kaflinn öðruvísi í þessari útgáfu. Þar stendur:

Ábúendur Bjarnastaða og Fjalls eiga frían upprekstur fyrir geldfé sitt og stóðhross í Hólaafrétt í Kolbeinsdal, og ábúandi Bjarnastaða enn fremur fría hagagöngu þar á vetrum fyrir sín eigin hross.

Í fjórða lagi þá eru undirskriftirnar ólíkar í þessum útgáfum. Munurinn liggur í því að þess er aðeins getið að Jón Guðmundsson samþykki landamerkjaskrána í óskráðu útgáfunni. Þar er heldur ekki minnst á athugasemdina um mótmælin.[512]

Dagana 5.-7. maí 1898 var haldinn aðalfundur stjórnarnefndar Búnaðarskólans á Hólum. Fundinn sátu: Hermann Jónasson fulltrúi Húnavatnssýslu, Ólafur Briem fulltrúi Skagafjarðarsýslu, Guðmundur Guðmundsson fulltrúi Eyjafjarðarsýslu og Jakob Hálfdánarson fulltrúi Suður-Þingeyjarsýslu. Einnig sat Jósef Björnsson fundinn. Þar var tekin fyrir:

7. Sala Kolbeinsdalsafrjettar.

Framlagt var brjef amtmannsins yfir Norður og austuramtinu dags. 23. júní f.á., er tilkynnir, að amtsráðið í Norðuramtinu hafi á fundi sínum 11.-12. s.m. samþykkt sölu á Kolbeinsdalsafrjett fyrir 650 kr. (sbr. fundargerð

[509] Skjal nr. 2(47) a-b.
[510] Viðbætur neðanmáls.
[511] Skjal nr. 2(255). Hólar. Skag. V. 34. (db.gr.nr. 46011).
[512] Skjal nr. 2(228) a-b.

stjórnarnefndarinnar 10.-12. maí 1897, tölul. 16). Samkvæmt fyrirskipun amtráðsins afgreiddi stjórnarnefndin afsalsbrjef fyrir afrjettinni, svohljóðandi:

Stjórnarnefnd búnaðarskólans á Hólum kunngjörir, að hún samkvæmt fyrirskipun amtsráðsins í Norðuramtinu selur og afsalar hreppsnefndunum í Hóla og Viðvíkur hreppum hina svonefndu Kolbeinsdalsafrjett, er telst 10 (tíu) hundruð úr jörðinni Hólum í Hjaltadal með þeim rjettindum og skyldum, er landi þessu fylgja að lögum, þannig að jörðin Hólar njóti alls sama rjettar og sje öllum sömu skyldum háð í tilliti til afrjettarinnar sem aðrar jarðir í nefndum hreppum, fyrir umsamið kaupverð 650 (sex hundruð og fimtíu) krónur, sem þegar er greitt að fullu.

Fyrir því eru Hóla og Viðvíkur hreppar hjeðan í frá rjettir eigendur að Kolbeinsdals afrjett með þeim ummerkjum, sem tiltekin eru í merkjalýsingu afrjettarinnar dagsettri 22. maí 1897.

Þess skal getið, að sala afrjettarinnar er bundin þeim skildaga, að eignarrjettur Hóla til hins svonefnda Hólahaga verði aldrei vefengdur af íbúum nefndra hreppa.

Til staðfestingar eru nöfn stjórnarnefndarmanna.

Á fundi að Hólum 6. dag maímánaðar 1898.

Ólafur Briem Guðm. Guðmundsson

J. Hálfdanarson Hermann Jónasson[513]

5.5.5.6 Djúpidalur í Blönduhlíð (Djúpárdalur)

Steindór Jónsson fékk Ingunni Ólafsdóttur, eiginkonu sinni, allan Ytra-Djúpadal með bréfi gerðu 31. júlí 1445. Eftirfarandi landamerki eru tilfærð í bréfinu:

[A]t firir sunnann framm rædur diupadalsaa til jokuls og austur j gloppugil. gagnuartt þadan nordur epter fiallinu mots vid holastadar menn. sijdan rett j vestur epter ollu fiallinu og allt aa feikirs nauf og rettsynes i jtra nautaskalar enda ok steingard þann sem geingur ofan j aa. er hennar heimaland aa mille þessara vm(m)erkia sem fyr seiger.[514]

Landamerkjabréf fyrir Djúpadal var útbúið 14. apríl 1890 og þinglesið 22. maí sama ár. Það hljóðar svo:

Að sunnan fram ræður Djúpadalsá til jökuls, og austur í Gloppugil. Rjettsýnis þaðan norðureptir fjallinu móts við Hólastaðarmenn. Síðan rjett í vestr eptir öllu fjallinu og allt á Feikirsnauf og þaðan rjettsýnis í vörðu á Nautaskálarmel og þaðan rjetta sjónhending í vörðu við Djúpadalsáreyrar.[515]

Valdimar Jón Jónsson og Eiríkur Jónsson eigendur Djúpadals skrifuðu undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Þorvaldi Arasyni eiganda Flugumýrar,

[513] Skjal nr. 2(298) a-b.
[514] Skjal nr. 2(138).
[515] Skjal nr. 2(64) a-b.

Stefáni Eiríkssyni eiganda Höskuldsstaða, Þrúði Jónsdóttur sem handsalaði sem eigandi Miðhúsa, Hirti Hjálmarssyni eiganda Stóruakra og Sigríði Guðvarðardóttur eiganda Stóruakra og Litladals.

Fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að Djúpidalur hafi upprekstur á sitt eigið land í Djúpadal og þess utan á Silfrastaðaafrétt. Einnig stendur að beitiland jarðarinnar sé víðlent.[516]

5.5.5.7 Stóru Akrar

Í jarðasölubréfi frá 7. apríl 1607 er m.a. fjallað um landamerki milli Akranna hið efra. Í Bréfinu kemur meðal annars eftirfarandi fram:

> Aullumm mönnum sem þetta brief sia edur heyra kunngiorum vid magnús Sigfussson kirkiu prestur ad Reinistadarklaustri, Jon Sigurdsson vmbods madur konungs i hegranes þyngi, Arni Biornsson, Einar Jonsson logrettu madur og kolbeirnn hialmsson ad þann vij dag Aprilis manadar, sem uar manudagur sydastur i vetri j Gielldinga holtti i Skagafirdi, Anno mdc og vj ár, vorum uier til vitniskalladir heyrdum og saum ord og handaband þessara manna, Arngryms Jonssonar af eirnri alfu, og Gryms Jonssonar af annari ad suo vndertoludu og fyrirskyldu þad Grymur Jonsson selldi sera Arnngrymi Jonssini, Jordina halfa Storu Akri j Blonduhlyd Lx hndr. ad dyrleika, med annari smá jordu þar hia minni Okrum xx hndr. ad dyrleika badar i Miklabæiarkirkiusocknn med ollum gognum og giædum eignum og itokum sem greindum jordum filgga Eiga ad fornu og nyu nær og fir oc Grymur vard fremst eigande ad epter fodur sinn Jon Grymsson i Riett arfa skipti vid syskin syn, hermdi grymur þessi landamerke a milli Akranna hid efra, Gard þann sem gengur austann yfir haugs nes hia minni Akragerdi alltt uppa haugs nes þar til kiæmi a bord vid fuglstapa þufur þær ed standa vt epter hánesinu huoriar fuglstapa þufur langa æfi hefdi halldnar verid landamerki milli minni Akra og litladals Vtann gardur fyndist austar, sunnann urgreindumm þuergardi og vti dalsá. Sydann sagdi Grymur þennann þuergard sem geingur austur oc vestur ifir nesid ráda Storu Akra landi j dalshool og suo framm i griotá, sem halldit hefdi verit, Enn fyrir framann griotá, ætti Sidri Akrir land alltt litladals meiginn framm ad ármotum þar filhoola á, kiemur j diupadals á, Enn ur (þvi Dijupa dals á) þui badu meiginn djupadalsar frammunder jokla, og verdur þa halft tungufiallid Akraeignn eptir gamallri hefd, þo af sagdi Grymur þad ad abirgiast, þo þad halft tungufiall kinni vndann ad ganga, hier i mot galltt s. Arnngrymur nefndum Grymi Jonssini, so heitande jarder Irarfell xx hndr. Soluanes xx hndr. Badar i Tungusueit j Goddala þyngum, oc jordina Brenniborg xxx hndr. i Vydimyrarkirkjusockn. [...] hier ad auk lofadi s. Arngrymur ad giallda x hndrada jord Anastadi i Tungusueit. Enn a medann hun greidist ecki skilldi sera Arngrymur, suara þar af Riettri landskulld árlega, selldi tyttnefndur s. Arngrymur optskrifudum Grymi allar ádur sagdar

[516] Skjal nr. 2(94).

jardir med öllum gognnum og giædum sem þeim filgir med riettu ad fornu og nyu og sera Arnngrymur vard fremst Eygande ad, vundann sier og synum Erfingium, Enn under grym og hanns Erfingia, hier ad auk skilldi grymur hafa jordina Vydivelli med vykurkoti til abylis so leingi sem honum lykade medan Gudrun magnusdotter til lyfdi og ætti þar rad á [...] [O]g til sanninda her vmm festast vor firr skrifadra manna Insigli fyrir þetta kaupbref huortt skrifad var a Storu Ökrum i Blonduhlyd sama ári deigi sydar enn firr seiger.

Þetta bref med fiorum hangandi Innsiglum.

[...]

Framann og ofann skrifada Jardabrefa orginala, Riett utcopierada vera, vottum vid undirskrifadir Ad Holum i Hialltadal d. 6. Juny 1704.

Halldor Þorbergsson Eh, Jon Jonsson[517]

Landamerkjabréf fyrir Stóruökrum, Brekkukoti, Höskuldsstöðum og Miðhúsum var útbúið 13. maí 1890 og þinglesið 22. maí sama ár. Það hljóðar svo:

Landamerkjum að austan, á milli Djúpadals og nefndra jarða, ræður á sú til jökuls, er rennur á milli Akradals og Djúpadals – Tungufjalls. Eiga þá nefndar jarðir í sameiningu allt land fyrir sunnan greinda á. Verða þar í Fagrahlíð, Hrafnabjargadalir báðir, einnig Akraselsfjallið allt heim að Grjótá, ásamt Grjótárdal. [...] Hjerað auki á Akrakirkja ýms ítök samkvæmt máldagabrjefi af 1392. Þetta í rekum, þrjá hluti í viðreka á Básum eða Básareka vestan framm á Skaga; en hvalreka, þriðjung úr þriðjungi í hálfum hval fyrir öllum vikalöndum, sem þá voru svokölluð vestur til Laxár. Einnig á hún geldfjár-rekstur lamba og eldra fjár, utan geldneyta, á Tjarnagil, sem nú er kallað Stafnsgil í Svartárdal. Enn eiga Akrar skógarpart framm á Öxnadalsheiði hrís og grafargjörð uppað reiðgötum framm að Kúskerpis- hvammi og ofanað ármótum. Item allan geldneyta rekstur á Öxnadalsheiði framm frá vörðum til Kallbaksár.[518]

Hjörtur Hjálmarsson og Sigríður Guðvarðsdóttir eigendur Stóruakra skrifuðu undir landamerkjabréfið. Það var samþykkt af Stefáni Eiríkssyni eiganda Höskuldsstaða, Þuríði Jónsdóttur eiganda Miðhúsa, Árna Jónssyni, J. Hallssyni, Valdimar Jóni Jónssyni, Eiríki Jónssyni eigenda Djúpadals, Helgu Þorvaldsdóttur eiganda Syðstugrundar, Jóni Stefánssyni eiganda Minniakra, Jóhanni Jónssyni eiganda Vaglagerðis og Gísla Þorlákssyni eiganda Grundarkots.

5.5.5.8 Fremrikot

Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709 kemur fram að Fremrikot séu í eigu Silfrastaðakirkju. Þá segir: „Upprekstur í Silfrastaða afrjett er hjer tolllaust“.[519]

[517] Skjal nr. 2(76) a-b.
[518] Skjal nr. 2(65).
[519] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 152-153.

Í landamerkjabréfi fyrir Fremrikot, dags. 31. mars 1890 og þingl. 22. maí 1890, er merkjum gagnvart Silfrastaðaafrétti lýst svo: „Að norðan Fletjardalslækur austur í Valagilsá. Að austan Valagilsá ofan í Norðurá, er ræðr merkjum að sunnan vestur á móts við Merkjaskriðu.“ Ólafur Briem skrifar undir bréfið í nafni frú Marenar Lárusdóttur. Bréfið er áritað af Steingrími Jónssyni vegna Silfrastaða.[520]

5.5.5.9 Krókárgerði

Í kaflanum um Krókárgerði í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709 segir m.a.:

> Jarðardýrleiki, sem menn almennilega tala, xx □, en síðan Hálfdanartúngur voru bygðar hjer með eru bæði þessi lönd tíunduð xx □ fjórum tíundum, fylgja hvorutveggju heimajörðinni Silfrastöðum, so að hún að báðum þessum jörðum meðreiknuðum telst og tíunduð tíutíu hundruð.
>
> […]
>
> Upprekstur á Silfrastaðaafrétt tollfrí.[521]

Landamerkjaskrá fyrir Krókárgerði er dagsett 31. mars 1890 og var þinglýst 22. maí sama ár. Þar er merkjum jarðarinnar lýst svo:

> Að vestan ræðr Stórilækr frá Norðurá uppá Stóralækjarskarð í fjallsbrúninni. Að sunnan bein stefna, þaðan yfir fjallið austur í botn á Ernidal. Að austan Ernidalsá og síðan Króká ofan í Norðurá, er ræðr merkjum að norðan, vesturað Stóralækjarós.

Landamerkjaskráin er undirrituð af Ólafi Briem í nafni frú Marenar Lárusdóttur og árituð um samþykki af Steingrími Jónssyni ábúanda Silfrastaða.[522]

[520] Skjal nr. 2(70) a-b.
[521] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, bls. 153-154.
[522] Skjal nr. 2(70) a-b.

6 NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

6.1 Efnisskipan og sameiginleg atriði

Hér á eftir verður fyrst fjallað um *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og fyrirliggjandi dómafordæmi í þjóðlendumálum. Að því búnu verður gerð grein fyrir landnámi á því svæði sem mál þetta varðar og því næst koma niðurstöður óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu einstakra landsvæða, í staðfræðilegri röð.[523] Loks verður fjallað um ákvörðun málskostnaðar.

6.1.1 Almennar niðurstöður óbyggðanefndar

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 var í kaflanum *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Í úrskurðum í málum á svæði 2 var aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við. Kaflar þessir voru felldir saman, með lítilsháttar breytingum, og birtir þannig sem viðauki við úrskurði í málum á svæðum 3–6. Sá texti fylgdi einnig í viðauka með úrskurðum í málum á svæði 7A, að viðbættum nokkrum almennum köflum úr úrskurðum á svæðum 5–6 og nýjum formála til skýringar. Sami viðauki fylgir nú úrskurðum á svæði 7B, að viðbættum almennum kafla úr úrskurðum á svæði 7A og uppfærðum formála.

Umfjöllun og niðurstöður óbyggðanefndar um eignarland eða þjóðlendu á einstökum landsvæðum, sbr. kafla 6.3–6.8 hér á eftir, eru í beinu samhengi og samræmi við *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar,* með framangreindum viðbótum, og vísa til þeirra.

6.1.2 Dómafordæmi í þjóðlendumálum

6.1.2.1 Yfirlit

Nú liggja fyrir samtals fimm tugir dóma Hæstaréttar í málum sem varða ágreining um eignarréttarlega stöðu lands samkvæmt þjóðlendulögum, nr. 58/1998, með síðari breytingum. Hér verður gerð grein fyrir þeim 22 dómum sem gengið hafa frá því óbyggðanefnd kvað síðast upp úrskurði. Sambærileg umfjöllun um eldri dóma í fyrri úrskurðum, að því marki sem hún hefur almenna þýðingu, hefur verið felld inn í framangreindar *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og vísast þangað.

Um er að ræða eftirfarandi 22 dóma Hæstaréttar: Dómur frá 24. september 2009 í máli nr. 102/2009 (Brú og Brúaröræfi); dómur frá 29. október 2009 í máli nr. 685/2008 (Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna, Elliðavatn, Vatnsendi, Lækjarbotnar og Geirland); dómur frá 19. nóvember 2009 í máli nr. 69/2009

[523] Umfjöllun um staðhætti og gróðurfar á svæðinu er byggð á útgefnum kortum Landmælinga Íslands, örnefnaskrám frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, athugunum í vettvangsferð, sbr. kafla 4.3, og almennum uppsláttarritum, svo sem árbókum Ferðafélags Íslands.

(Gunnarsstaðir); dómur frá 25. mars 2010 í máli nr. 409/2009 (Skriðuklaustur); tveir dómar frá 3. júní 2010, í málum nr. 198/2009 (Selvogs- og Ölfusafréttur) og 184/2009 (Landsvæði aðliggjandi Ölfusafrétti); dómur frá 16. september 2010 í máli nr. 473/2009 (Krepputunga); sjö dómar frá 7. október 2010, í málum nr. 379/2009 (Heiðarmúli), nr. 517/2009 (Grímólfsártunga), nr. 722/2009 (Hvammur), nr. 723/2009 (Laxárdalur), nr. 748/2009 (Vatnsendi), nr. 749/2009 (Þverfellsland) og nr. 750/2009 (Hvappur); dómur frá 11. nóvember 2010 í máli nr. 768/2009 (Afréttur Álftaneshrepps hins forna/norðaustanverður hluti Almenningsskóga Álftaness, Skógræktarsvæði norðan Krýsuvíkur og sunnan Garðakirkjulands og Garðakirkjuland vegna Selskarðs); dómur frá 10. febrúar 2011 í máli nr. 299/2010 (Valþjófsstaður í Fljótsdal); dómur frá 11. apríl 2011 máli nr. 199/2011 (Hofsafréttur); tveir dómar frá 22. september 2011 í málum nr. 293/2010 (Þorvaldsstaðir og Hamar) og nr. 294/2010 (Mælifell og Selsárvellir); og loks þrír dómar frá 29. september 2011, í málum nr. 40/2011 (Sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls), nr. 75/2011 (Grímsstaðir á Fjöllum) og nr. 56/2011 (Hvannstaðir).

Nítján af framangreindum 22 dómum fjalla um efnisleg atriði og í fjórtán þeirra var niðurstaða óbyggðanefndar staðfest í öllum meginatriðum. Í fimm tilvikum var henni hins vegar hnekkt og dæmt eignarland þar sem óbyggðanefnd hafði úrskurðað þjóðlendu. Nánar tiltekið er þar um að ræða landsvæðin Hvamm, Laxárdal, Vatnsenda, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls og Hvannstaði.

Þau fimm mál, þar sem úrskurði óbyggðanefndar var hnekkt, varða í meginatriðum mat á efni og samhengi fyrirliggjandi heimilda um viðkomandi landsvæði. Niðurstöður þeirra leiða ekki til breytinga á sönnunarmati í málum af þessu tagi almennt en hnykkja á fyrirliggjandi meginreglum, sbr. *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* sem fylgja í viðauka með úrskurði þessum. Í næstu tveimur köflum er gerð nánari grein fyrir samhengi umræddra dóma og meginreglna.

6.1.2.2 Heimildir sem mæla í mót landamerkjabréfi jarðar

Í tveimur dómum Hæstaréttar frá 7. október 2010, um eignarland Hvamms og Laxárdals í Svalbarðshreppi, er fjallað um land innan afmörkunar í þinglýstum landamerkjabréfum jarða. Slíkt land hefur að meginreglu verið dæmt og úrskurðað eignarland en óbyggðanefndar taldi að önnur afmörkun í tiltekinni eldri heimild leiddi til þeirrar niðurstöðu að innan bréfa Hvamms og Laxárdals væru þjóðlendur að hluta.

Það er ekki tilvist landamerkjabréfs ein og sér sem hefur ráðið úrslitum um mat á eignarrétti, heldur staða landsvæðisins sem jarðar. Mikilvægi landamerkjabréfa jarða felst í sönnunargildi þeirra en hvert og eitt bréf er metið sérstaklega. Hefur þá einkum verið til þess litið hvort fyrir hendi séu eldri heimildir, sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfinu, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu landsins. Mæli heimild í mót landamerkjabréfi

jarðar, hvort heldur er afmörkun lands og/eða stöðu þess sem jarðar, þarf að meta hvort vægi hennar sé slíkt að það rýri sönnunargildi bréfsins að sama skapi.

Á svæðum 1-7A eru fimmtán tilvik þar sem óbyggðanefnd hefur úrskurðað að land innan landamerkjabréfs jarðar væri eignarland að hluta og þjóðlenda að hluta. Er þá miðað við yngra landamerkjabréf viðkomandi jarðar, hafi verið gerð tvö, og skýringu óbyggðanefndar á texta viðkomandi bréfs, en hún getur verið önnur en skýring málsaðila.

Þau fimmtán tilvik sem hér um ræðir eru eftirfarandi: Þingvellir; Mörtunga á Síðu; Fell í Suðursveit; Stafafell í Lóni; Skriðuklaustur og Valþjófsstaður í Fljótsdal; Brú á Jökuldal; Þorvaldsstaðir og Hamar í Selárdal; Gunnarsstaðir, Kverkártunga og Miðfjörður í Skeggjastaðahreppi; Hvammur og Laxárdalur í Svalbarðshreppi; Reykjahlíð í Mývatnssveit. Að undanskildum Hvammi og Laxárdal hafa þeir dómar Hæstaréttar sem gengið hafa um þessi tilvik staðfest niðurstöðu óbyggðanefndar í öllum meginatriðum. Umfjöllun um Kverkártungu og Miðfjörð í fyrrum Skeggjastaðahreppi og Reykjahlíð í Mývatnssveit er ólokið hjá dómstólum.

Í flestum þessara tilvika hafa legið fyrir eldri heimildir um afmörkun jarðarinnar, stundum eldri landamerkjabréf, sem mælt hafa í mót lýsingu landamerkjabréfs. Þetta er þó ekki einhlítt og mál Þingvallakirkjulands, Skriðuklausturs og Valþjófsstaðar í Fljótsdal vörðuðu fremur mat á heimildum um takmörkuð réttindi innan merkja. Loks getur hvort tveggja hafa verið fyrir hendi, eldri merkjalýsingar og heimildir um takmörkuð réttindi, sbr. einkum Stafafell í Lóni og Fell í Suðursveit.

Til viðbótar við framangreind fimmtán tilvik eru þess tvö dæmi á svæðum 1–7A að eignarréttur að jörð hafi verið gefinn upp eða glatast, sbr. dóma Hæstaréttar um Fjall og Breiðármörk frá 11. maí 2006.

Af framangreindu er ljóst að undantekningar frá meginreglunni um eignarland innan afmörkunar í landamerkjabréfi jarðar eru fáar og ríkar kröfur gerðar í því sambandi. Nýjar úrlausnir dómstóla um jarðirnar Hvamm og Laxárdal í Svalbarðshreppi árétta þetta enn frekar. Þar taldi Hæstiréttur að land innan landamerkjabréfa annars vegar Hvamms og hins vegar jarðarinnar Laxárdals væri í heild sinni eignarland. Hafnað var þeirri röksemdafærslu óbyggðanefndar að önnur afmörkun í tiltekinni eldri heimild leiddi til þeirrar niðurstöðu að þar væru þjóðlendur að hluta.

Loks skal þess getið að ýmis dæmi eru um að uppi hafi verið álitaefni af þeim toga sem hér um ræðir í málum sem lyktað hefur með niðurstöðu óbyggðanefndar um eignarland. Úrskurðum um eignarland hefur almennt verið unað og þeir því ekki komið til endurskoðunar hjá dómstólum. Sem dæmi um ríkt sönnunargildi landamerkjabréfs jarðar í slíku máli má nefna Hjaltadal og Kambfellskjálka í máli nr. 3/2007 á svæði 6.

6.1.2.3 Heimildir um legu jarða til forna

Eftir er þá að gera grein fyrir þremur nýjum dómum þar sem hnekkt var úrskurðum óbyggðanefndar um þjóðlendu, nánar tiltekið varðandi Vatnsenda í Svalbarðshreppi, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls í Öxarfjarðarhreppi og Hvannstaði, einnig í Öxarfjarðarhreppi.

Í þessum málum er fjallað um þýðingu þess að landsvæði hafi upphaflega verið hluti jarðar. Slíkt land hefur að meginreglu verið úrskurðað og dæmt eignarland, svo sem áður sagði. Flokkun landsvæða í jarðir, afrétti(r) jarða, afrétti(r) kirkna og klaustra, samnotaafrétti(r) og annað land er þannig veigamikið atriði.

Landamerkjabréf hafa einnig verið gerð fyrir annars konar réttindasvæði en jarðir, svo sem ítök og afrétti(r). Slík bréf hafa takmarkaðra vægi sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og að meginreglu hefur verið við það miðað í fyrirliggjandi dómum og úrskurðum að svæði utan lands jarða sé þjóðlenda. Þá getur verið bæði jörð og afrétt(ur) innan sama bréfs, með eða án aðgreiningar af einhverju tagi, svo sem að framan greindi.

Jafnframt er ljóst að notkun hugtaksins afrétt(ur) í landamerkjabréfi og/eða öðrum heimildum hefur ekki úrslitaþýðingu um að þar sé þjóðlenda, enda hefur merking þess ekki verið einhlít. Slíkt landsvæði er því eftir atvikum eignarland eða þjóðlenda. Á meðal þeirra atriða sem máli skipta við mat á stofnun og viðhaldi eignarréttar er eignarréttarleg staða aðliggjandi landsvæða. Þessu til viðbótar er mögulegt að unninn hafi verið réttur að áður eigendalausu landi, svo sem á grundvelli hefðar.

Umfjöllun í landamerkjabréfi og notkun hugtaksins afrétt(ur) eru þannig dæmi um atriði sem veita ekki einhlít svör við því hvort tiltekið landsvæði sé jörð, afrétt(ur) jarðar, afrétt(ur) kirkju og klausturs, samnotaafrétt(ur) eða annað land. Þess utan kunna heimildir að vera óljósar og brotakenndar, afmörkun og nýting breytileg, réttindi jafnvel gefin upp eða glötuð.

Heimildir um legu jarða til forna, enda þótt takmarkaðar séu, geta hins vegar gefið mikilvægar vísbendingar um að landsvæði hafi upphaflega haft stöðu jarðar en síðar verið nýtt sem afrétt(ur). Í framangreindum þremur dómum Hæstaréttar, um Vatnsenda, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls og Hvannstaði, felst áhersla á þetta atriði, enda þótt fleira komi þar til. Þar lagði dómstóllinn til grundvallar að umrædd landsvæði hefðu talist hluti af jörðinni Álandi, í tilviki Vatnsenda, og jörðinni Hólum, í tilvikum Fagradals, Víðirhóls, Hólssels, Nýhóls og Hvannstaði. Þau hefðu því verið háð beinum eignarrétti. Hafnað var þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að landsvæðin hefðu ekki stöðu jarðar að lögum.

Sem dæmi um skyld álitaefni í úrskurðum óbyggðanefndar þar sem niðurstaðan hefur verið eignarland má hér nefna Núpufellsdal og Þormóðsstaðasel í máli nr. 1/2008 á svæði 7a, Gnýsstaði í máli nr. 3/2005 á svæði 5 og Háreksstaði í máli nr. 2/2005 á svæði 5.

6.2 Landnám

Óbyggðanefnd hefur í fyrri úrlausnum sínum byggt á því að skýrar frásagnir *Landnámu* hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar en talið hæpið að af takmörkuðum lýsingum í *Landnámu* verði afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.[524] Má í þessu sambandi einnig vísa til dóms Hæstaréttar 28. september 2006 í máli nr. 497/2005, sem fjallaði um Hoffells-Lambatungur í Nesjum.

Í 5. kafla hér að framan er gerð grein fyrir þeim takmörkuðu frásögnum *Landnámu* sem lúta að landsvæðum þeim sem hér eru til umfjöllunar. Af þeim verður ekki ráðið hversu langt upp til fjalla og inn til landsins numið var. Að öðru leyti vísast til eftirfarandi kafla um einstök landsvæði.

6.3 Almenningur norðan Hrauna

6.3.1 Inngangur

Hér verður fjallað um þann hluta þjóðlendukröfusvæðis íslenska ríkisins sem nefndur hefur verið Almenningur norðan Hrauna og þinglýstir eigendur jarðanna Hrauna og Mánár gera kröfu til sem eignarlands síns. Kröfusvæði hinna tveggja síðar nefndu skarast á milli austurmarka þjóðlendukröfusvæðisins og línu sem liggur úr Illviðrahnjúk í norðvestur eftir vatnaskilum í 725 m háan hnjúk á sveitarfélagamörkum og þaðan beint úr honum í Almenningsnöf. Um nánari afmörkun og lýsingu krafna vísast til kafla 3.1 og 3.2.

Landsvæði það sem hér um ræðir liggur við sjó nyrst á Tröllaskaga. Sæbratt er með ströndinni en ofan sæbrúna tekur við hallalítið land sem svo rís skarpt. Hæst rís land til suðausturs í Illviðrahnjúki í 895 m hæð yfir sjávarmáli. Til norðurs út frá Illviðrahnjúki liggur óslitinn og brattur fjallgarður. Til austurs út frá áðurnefndum fjallgarði liggur Kvígildi í 213 m hæð yfir sjávarmáli.

6.3.2 Sjónarmið aðila

Af hálfu íslenska ríkisins er almennt á því byggt að af heimildum megi ráða að land innan þjóðlendukröfusvæða í máli þessu hafi legið utan landnáms en verið nýtt sem afréttir. Kröfugerð ríkisins taki mið af merkjalýsingum jarða, afréttum á svæðinu, landnámslýsingum og staðháttum. Að því leyti sem ekki sé fallist á merkjalýsingar jarða til afréttarsvæða, öræfa og jökla, sé á því byggt að tilvísuð landamerkjabréf, enda þótt þinglýst séu, teljist ekki ein og sér nægjanleg til staðfestingar beinum eignarrétti. Sé þá tekið tillit til þess að lýsingar séu ekki í samræmi við landnám, heimildir um nýtingu lands og landfræðilegar aðstæður. Vísast m.a. að þessu leyti til dóma Hæstaréttar í málum nr. 47/2004 og 48/2004. Ekki sé gerð krafa til svæða sem

[524] Sbr. umfjöllun um landnám í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

teljist smájöklar á Tröllaskaga nema að því marki sem slíkir smájöklar verði taldir falla undir afrétti(r) og/eða almenninga eða tengist með beinum hætti slíkum svæðum.

Að því er varðar Almenning norðan Hrauna sérstaklega er á því byggt að heimildir greini að umrætt svæði hafi verið almenningur utan eignarlanda frá fornu fari, samanber þá lýsingu sem finna megi í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709. Virðist sem lambaupprekstur hafi verið frír á almenning þennan og upprekstur tíðkast frá ýmsum bæjum, m.a. í Fljótum. Líta verði þannig á að umrætt svæði hafi fyrst og fremst verið nýtt til sumarbeitar fyrir búfé og hafi aldrei haft stöðu jarðar í skilningi þjóðlendulaga. Í landamerkjabréfi Hrauna frá árinu 1885 greini að svokallaðir „Almenningar“ hafi tilheyrt jörðinni. Ekki er fallist á að í þeirri tilgreiningu hafi falist tilvísun til beins eignarréttar heldur hafi verið vísað til óbeinnar afréttareignar á svæðinu. Með vísan til eldri heimilda verði ekki talið að um ráðstöfun beins eignarréttar hafi getað verið að ræða, enda engum til að dreifa sem heimild hefði haft til ráðstöfunar slíks eignarréttar. Í því sambandi sé þá einnig haft í huga að svæðið virðist frá fornu fari hafa verið nefnt Almenningar.

Af hálfu þinglýstra eigenda Hrauna, gagnaðila íslenska ríkisins, er byggt á þinglýstu landamerkjabréfi og öðrum skráðum eignarheimildum sem þeir hafi, svo sem afsölum er byggi á eldri eignarheimildum sem megi rekja allt aftur til þess er Hólastólsjarðir hafi verið seldar á opinberu uppboði með uppkölluðum landamerkjabréfum árið 1802. Einnig er byggt á landamerkjabréfum aðliggjandi jarða. Ekki sé almenningur innan merkja Hrauna í þeirri merkingu að þar sé eigendalaust land að finna því af heimildum megi ráða að hér sé um örnefni að ræða. Fullur hefðartími sé liðinn frá því að framangreindum landamerkjabréfum hafi verið þinglýst. Öll afnot og nytjar landsins séu háðar leyfi þessara gagnaðila. Í þessu sambandi megi nefna að Vegagerð ríkisins hafi gert samning við þessa gagnaðila um malarnám í hinu umþrætta landi árið 1973 er gilti til 25 ára. Rjúpnaveiði hafi verið leigð út til einkaaðila samkvæmt sérstökum samningi. Hafi þessir gagnaðilar því óskoraðan eignarrétt að þessu landi sínu með öllum gögnum og gæðum, m.a. á grundvelli hefðar. Vísist einnig um þetta til fyrri úrskurða óbyggðanefndar, þess efnis að landsvæði sem talið hafi verið jörð samkvæmt elstu heimildum sé beinum eignarrétti háð, jafnvel þó það hafi verið nýtt að einhverju leyti sem afréttarland. Umrætt land sé þó ekki lögafrétt og hafi ekki verið samkvæmt elstu heimildum.

Byggt er á því að umræddir gagnaðilar hafi réttmætar væntingar til þess að landsvæði þetta teljist háð beinum eignarrétti, sem þeir verði ekki sviptir án bóta. Þá er vísað til jafnræðisreglu stjórnsýslulaga og stjórnarskrár um að sambærileg mál hljóti sömu niðurstöðu og að jafnræði ríki milli borgaranna. Einnig er vísað til meðalhófsreglu stjórnsýslulaga og þess að ríkið verði að velja vægasta úrræðið sem völ sé á við úrlausn máls.

Af hálfu þinglýstra eigenda Mánár, gagnaðila íslenska ríkisins, er byggt á því að lýsing landamerkjabréfs Mánár fái ekki staðist til suðurs til móts við jörðina Hraun

í Fljótum. Hafi Mánárbændur allt frá öndverðu véfengt lýsingu við Grænaforvaða og talið merkin vera við Almenningsnöf, sbr. matsgerð á jörðinni frá 5. júlí 1918. Því er mótmælt að Hraun geti talist eiga merki að Grænaforvaða enda sé getið um rétt til reka að honum í merkjabréfi þeirrar jarðar. Munnlegar heimildir hermi að Mánármenn hafi skipt greindum rekaréttindum fyrir rétt til sjósóknar sunnan merkja sem þeir hafi ávallt talið að væri við Almenningsnöf. Þá hafi þeir véfengt og véfengi enn að sá sem áritaði merkjabréf Hrauna 24. mars 1885 fyrir hönd Mánár hafi verið til þess bær, í öllu falli hafi núverandi eigendum ekki tekist að rekja tengsl Pálma Jóhannssonar sem bréfið undirriti, við eigendur Mánár.

Þá hljóti að teljast varhugavert að horfa til þinglýsingar umrædds bréfs í annarri sveit þar sem Mánármenn hafi ekki átt kost á að gæta réttar síns. Máná sé í Úlfsdölum en þeir hafi tilheyrt Skagafjarðarsýslu til 1826. Úlfsdalalönd nái að Almenningsnöf svo sem fram komi í tilvitnunum á bls. 36 í fyrra kröfuhefti íslenska ríkisins. Vísað er til þeirrar meginreglu að sveitarfélagamörk fylgi oftast merkjum jarða. Þótt frávik kunni að vera þar á, sé í öllu falli fáheyrt að jörð geti átt eignarland yfir sveitarfélagamörk. Heimildir séu fyrir því að þegar Hraun hafi verið keypt undan Hólastóli hafi réttur til Almenninga að Almenningsnöf fylgt en samkvæmt því réttum merkjum Mánár síðar verið hallað.

Hvað varakröfuna áhræri er á því byggt að sauðfé hafi um aldir gengið frjálst á þessu svæði og áratugum saman hafi ákveðnir hlutar þess verið gagngert nýttir sem úthagi fyrir hross þeirra Mánármanna. Ummælum í skrá um eignir Hólastóls frá 25. desember 1550, að föllnum Jóni biskupi Arasyni, þess efnis að afrétt brúkist ekki frá Máná og peningur gangi í heimalöndum verði að taka með fyrirvara. Vísast hafi Mánármenn talið heimalönd ná lengra en rúmum þremur öldum síðar hafi verið fært í landamerkjabréf, sem þeir hafi lengi véfengt. Jafnframt sé til að dreifa yngri afréttarnotum en frá 16. öld. Mánármenn hafi löngum gengið til fuglaveiða á kröfusvæðinu en árekstrar orðið í seinni tíð með þeim og mönnum sem Hraunabóndi hafi selt þar veiðiréttindi á leigu.

6.3.3 Niðurstaða

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Hrauna er rakin í kafla 5.1.3.1 og Mánár í kafla 5.1.3.3 Af þeim heimildum sem þar eru raktar og ná allt aftur til 14. aldar í tilviki Hrauna og 16. aldar í tilviki Mánár, má ráða að þær hafa verið sjálfstæðar jarðir.[525] Almennings „millum Dalabæiar a Vlfdólum og Hrolffzvallna“ er fyrst sérstaklega getið í heimild frá 17. öld og talinn meðal eigna Hólastóls. Síðar telja eigendur Hrauna þar til réttinda, sbr. landamerkjabréf fyrir Hraun frá 24. mars 1885. Ágreiningur er milli eigenda Hrauna og Mánar um mörk þeirra, innan kröfusvæðis íslenska ríkisins.

[525] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum Hrauna er lýst í landamerkjabréfi, frá 24. mars 1885 og þingl. 1. júlí 1887, og hvernig merkjum Mánár er lýst í landamerkjabréfi, frá 2. október 1885. Engar eldri merkjalýsingar finnast um þessar jarðir. Einnig verður litið til lýsinga á Almenningi norðan Hrauna og eyðijörðinni Hrólfsvöllum, svo langt sem þær ná. Lýsingar þar að lútandi er einkum að finna í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709 en þar er sérstök lýsing á Almenningi, í tengslum við Hrólfsvelli, sem íslenska ríkið byggir afmörkun sína á. Athugun þessi tekur til alls kröfusvæðisins. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Hrauna og Mánár með tilliti til ágreiningssvæðis aðila verður fjallað um eignarréttarlega stöðu þess.

Samkvæmt landamerkjabréfi fyrir Hraun eru merki þannig til norðausturs, gagnvart Máná: „Að utan ræður svokallaður Græni forvaði við sjó undan Dalaskriðum. Þaðan bein stefna á Dalaleiðarbrún og ráða fjallseggjar, þaðan fram að landamerkjum Lambanesreykja.“ Suðurmörk jarðarinnar eru langt fyrir sunnan kröfusvæði íslenska ríkisins. Vesturmörkum er heldur ekki nákvæmlega lýst en þau miðast við sjó. Auk þess segir í bréfinu: „sömuleiðis [tilheyra jörðinni] svokallaðir Almenningar með eyðibýlinu Hrólfsvöllum og Þúfnavöllum og ítakalaust rekaland frá Hraunaás að Grænaforvaða.“ Bréfið er áritað um samþykki vegna Mánár.

Samkvæmt landamerkjabréfi Mánár frá 2. október 1885 er merkjum gagnvart Hraunum lýst þannig: „Að sunnan móts við Hraun ræður merkjum svokallaður „Græniforvaði“, er gengur í sjó fram neðan undir Mánárskriðum, úr honum bein stefna uppá svokallaða Mánárhyrnu Dalaleðarbrún; þaðan ráða fjallseggjar fram á Illviðurshnjúk.“ Bréfið er áritað vegna Hrauna. Svo sem áður segir greinir eigendur þessara jarða á um mörk þeirra innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Ekki telja þeir að landamerkjabréfin séu í ósamræmi heldur hafa eigendur Mánár haldið því fram að mörk jarðarinnar til suðurs séu við Almenningsnöf en ekki Grænaforvaða og liggi þannig nokkru sunnar (sic) en lýsing landamerkjabréfsins kveður á um. Virðist þessi ágreiningur eiga rætur að rekja a.m.k. til ársins 1916 en fram kemur í fasteignamati 1916-1918 að landamerki Mánár séu ekki talin ágreiningslaus til móts við Hraun í Fljótum. Til þessa ágreinings verður þó aðeins tekin afstaða hér ef umrædd mörk liggja að einhverju leyti að þjóðlendu, enda ekki á verksviði óbyggðanefndar að taka afstöðu til merkja milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998. Frekari athugun á þessu atriði er því komin undir því hver niðurstaða óbyggðanefndar er um eignarréttarlega stöðu ágreiningssvæðisins.

Verður þá vikið að lýsingu á Almenningi, í tengslum við jörðina Hrólfsvelli, í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709 en á henni er afmörkun kröfusvæðis íslenska ríkisins byggð. Þá verða einnig aðrar heimildir um Almenning skoðaðar, auk heimilda um afmörkun eyðijarðarinnar Hrólfsvalla. Í áðurnefndri jarðabók segir svo um Hrólfsvelli: „Almenníngar heita lönd sem liggja norðurfrá þessarar jarðar landi, á milli Hrólfsvallaár og ófæru forvaða.“ Lýsing þessi er ekki

nákvæm en virðist þó geta samræmst afmörkun þjóðlendukröfusvæðisins. Einnig er fjallað um Almenning í tengslum við Reykjahól í Fljótahreppi í sömu heimild, þar sem segir svo: „Áður segjast menn heyrt hafa af sjer eldri mönnum að [Reykjahóll] hafi átt lambaupprekstur frí á almennínga millum Úlfsdala og Fljóta“. Þá kemur fram í lögfestu Hóla frá 1668 að lögfest er: „allt Domkyrkiunnar Land, sem kallad er almenningar, og liggur millum Dalabæiar a Vlfdólum og Hrolffzvallna“. Í sölubréfi fyrir Hrólfsvöllum frá 1568 kemur fram að þeir hafi verið seldir með öllu fornu og nýju samkvæmt skrám Hólastaðar „wt ad Eyuitraraa. og inn ä mötz vid Hraunaland“. Mælir þannig fyrstnefnda heimildin lýsingu landamerkjabréfs Hrauna á norðurmerkjum jarðarinnar í mót. Séu hinar heimildirnar sem raktar hafa verið hér að framan skoðaðar, og varða bæði Almenning og eyðijörðina Hrólfsvelli, kemur í ljós að þær mæla lýsingu Hrauna og Mánár einnig í mót og virðast reyndar ná bæði sunnar og norðar en þjóðlendukröfusvæði íslenska ríkisins, sbr. t.d. umfjöllun um Almenning í tengslum við Reykjahól í jarðabókinni 1709. Ekki hefur þó örnefnið „Eyuitraraa“ fundist á kortum.

Niðurstaða óbyggðanefndar af framanröktu er sú að landsvæði það sem málsaðilar deila um falli innan afmörkunar í landamerkjabréfi Hrauna en hins vegar mæli lýsingar í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* landamerkjabréfinu í mót að því er varðar norðurmerki jarðarinnar. Þá virðast aðrar heimildir, um Almenning og eyðijörðina Hrólfsvelli, lýsa merkjum í andstöðu við lýsingar landamerkjabréfs Hrauna og Mánár. Þessar heimildir eru þó nokkuð óljósar. Landamerkjabréf Hrauna frá 1885 var gert í kjölfar þess að landamerkjalög tóku gildi 1882. Það var þinglesið og fært í landamerkjabók án þess að nokkur mótmæli kæmu fram. Þrátt fyrir það deila eigendur Hrauna og Mánár um mörk jarðanna, svo sem þegar hefur verið gerð grein fyrir.

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða lands innan framangreindra merkja. Um almenna þýðingu landamerkjabréfa og hugtakanna jörð og afrétt(ur) við mat á sönnun um eignarhald á landi vísast til fyrirliggjandi umfjöllunar dómstóla og óbyggðanefndar, sbr. kafla 6.1 hér að framan og *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* í viðauka. Svo sem þar kemur fram hafa landamerkjabréf bæði verið gerð fyrir jarðir og annars konar réttindasvæði, svo sem ítök og afrétti(r). Bréf jarða hafa haft ríkara vægi sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og í fyrirliggjandi dómum og úrskurðum hefur að meginreglu verið komist að þeirri niðurstöðu að þau afmarki eignarland. Land utan jarða, þar á meðal afréttarland, hefur á hinn bóginn að meginreglu verið talið þjóðlenda. Notkun hugtaksins afrétt(ur) í landamerkjabréfi og/eða öðrum heimildum hefur þó ekki úrslitaþýðingu um að þar sé þjóðlenda, enda hefur merking þess ekki verið einhlít. Slíkt landsvæði er því eftir atvikum eignarland eða þjóðlenda. Á meðal þeirra atriða sem máli skipta við mat á stofnun og viðhaldi eignarréttar er eignarréttarleg staða aðliggjandi landsvæða.

Jafnframt er mögulegt að unninn hafi verið réttur að áður eigendalausu landi, svo sem á grundvelli hefðar.

Af frásögnum *Landnámu* verður ekki ráðið hversu langt upp til fjalla landnám á þessu svæði náði, sbr. kafla 6.2. Verða því engar afdráttarlausar ályktanir af þeim frásögnum dregnar. Sé tekið mið af staðháttum og fjarlægðum við túlkun landnámslýsinga verður þó að telja líklegt að a.m.k. hluti þess lands sem hér er deilt um hafi verið numinn. Af hálfu íslenska ríkisins er aðallega byggt á umfjöllun *Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* um eyðijörðina Hrólfsvelli. Auk þess sem að framan hefur verið rakið úr þeirri heimild segir svo um „Almenníng“: „Þar hefur aldrei bygð verið hverki fyrr nje síðar, en munnmæli segja að þetta hafi verið almennings afrjett þessarar sveitar að norðanverður, alt að Mjóá, sem rennur úr Holtsdal, en hefur þó ei brúkast fyrr nje síðar so menn viti.“ Síðan segir að húsfrúin að Gröf hafi byggt þetta land með bréfi til beitar ábúandanum á Hraunum. Einnig er byggt á því sem segir um jörðina Reykjahól í sömu heimild en þar er reyndar minnst á „almennínga millum Úlfsdala og Fljóta“ sem er talsvert stærra svæði en fjallað er um í tengslum við Hrólfsvelli og þjóðlendukröfusvæðið er miðað við.

Í elsta hluta Sigurðarregisturs frá 1525 eru lýsingar á rekaeign Hólastóls sem virðist hafa náð a.m.k. yfir hluta ágreiningssvæðisins. Þar segir: „med ulfdolum oll recagogn. J afrettum oll recagogn. Millum eyvindarär og hrollaugsdalsär allan reka og fluttningar.“ „Hrollaugsdalsá“ er líklega Hrólfsvallaá en ekki hefur tekist að upplýsa hvar „eyvindarä“ sé að finna en líklega er einnig minnst á hana í elstu heimildinni um Hrólfsvelli. Í þeirri heimild, sem er sölubréf fyrir Hrólfsvelli frá 1568, segir að jörðinni fylgi allt að fornu og nýju „wt ad Eyuitraraa. og inn ä mötz vid Hraunaland“. Í *Sýslu- og sóknalýsingum Skagafjarðarsýslu* frá 1841 segir að Hraun hafi „landrými mikið og góðan útigang í svonefndum Almenningum út með sjónum, hvar eyðijörð er, sem byggð var til forna“. Er sú eyðijörð sem þar er minnst á væntanlega Hrólfsvellir. Í jarðamatinu 1849 segir að Hrólfsvellir og Hrútshús séu hjáleigur Hrauna. Þá kemur eftirfarandi fram um Hraun og Hrólfsvelli í *Jarða- og búendatali Skagafjarðarsýslu 1781-1958*: „Á Almenningum sem liggja með sjó norðan frá Hraunum er fornt eyðibýli, Hrólfsvellir, sem áður var lögbýli og búið þar fram á 18. öld, en er nú fyrir löngu komið í auðn [...] Land þessarar jarðar var lagt undir Hraun ásamt öllum Almenningum og á Hraun nú allt land norður að sýslumörkum.“ Í sömu heimild kemur fram að Hraun hafi verið eign biskupstólsins á Hólum en seld bóndanum á Hraunum árið 1802 með Hrútshúsum og Hrólfsvöllum og líklega með Almenningum.

Af þeim lýsingum í hinum ýmsu heimildum sem hér hafa verið raktar er ljóst að þær taka til hluta af því landi sem afmarkað er í landamerkjabréfi Hrauna og a.m.k. sumar þeirra virðast lýsa stærra svæði en ágreiningssvæðið, sbr. það sem segir um Reykjahól í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. Í hinum elstu heimildum er hins vegar óljósara hvaða svæði er verið að lýsa. Oft er minnst á Almenning í tengslum við afréttarnot en einnig í flestum tilvikum í tengslum við eyðijörðina

Hrólfsvelli. Ekkert landamerkjabréf hefur fundist fyrir þá jörð og eina lýsingin á mörkum hennar er í sölubréfi frá 1568. Þar virðast suðurmörk hennar miðast við endimörk Hraunalands, sem eru óskilgreind, en norðurmörk við svokallaða Eyvindará sem ekki hefur tekist að upplýsa hvar er. Samkvæmt *Jarða- og búendatali Skagafjarðarsýslu* var búið á Hrólfsvöllum „fram á 18. öld“ en land jarðarinnar síðan lagt undir Hraun.

Að því virtu sem að framan er rakið telur óbyggðanefnd að hvorki staðhættir né heimildir um réttindi og nýtingu mæli gegn fyrirliggjandi heimildum um að sá hluti þess landsvæðis sem afmarkaður er í landamerkjabréfi Hrauna og nefndur hefur verið Almenningur geti hafa verið hluti af jörð eða jörðum allt frá öndverðu. Nægjanlega er því í ljós leitt að gagnaðilar íslenska ríkisins og forverar þeirra hafi átt þar bein eignarréttindi fremur en óbeinan eignarrétt. Heimildir um afrétt vísa því fremur til notkunar viðkomandi landsvæðis en þess að beinn eignarréttur hafi annað hvort ekki stofnast eða hann fallið niður.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Hrauna sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé eignarland, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[526] Með vísan til sama ákvæðis ber jafnframt að taka skýrt fram að í umfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja á milli eignarlanda.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að Almenningur norðan Hrauna, svo sem landsvæðinu er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

6.4 Flókadalsafrétt og Hrolleifsdalsafrétt

6.4.1 Inngangur

Hér verður fjallað um þann hluta þjóðlendukröfusvæðis íslenska ríkisins sem nefndur hefur verið Flókadalsafrétt og Hrolleifsdalsafrétt og Sveitarfélagið Skagafjörður gerir einnig kröfu til sem eignarlands síns. Ágreiningssvæðið er í tveimur hlutum og liggur Flókadalsafrétt austan við Hrolleifsdalsafrétt, sjá nánari afmörkun og lýsingu krafna í köflum 3.1 og 3.3.

Ágreiningssvæði vegna Flókadalsafréttar liggur inn af Flókadal á norðvestanverðum Tröllaskaga, í yfir 100 m hæð yfir sjávarmáli. Rís land hæst í rúmlega 900 m hæð í fjallstoppum á sunnanverðu svæðinu. Flókadalur hefur leguna norðvestur-suðaustur en dalurinn sveigir til suðvesturs um Hrafnaskálafjall (901 m) og kallast þá Seljárdalur. Hæst eru fjöllin umhverfis Seljárdal en þau heita Vesturegg að vestan og Austuregg að austan. Tveir dalir liggja suður upp í fjalllendið upp af Seljaárdal, er Nyrðriárdalur sá vestari og Sigríðarstaðadalur sá austari og liggur

[526] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Sigríðarstaðafjall (501 m) þar á milli. Austur upp af Sigríðarstaðadal liggur Hrafnaskálafjall (901 m) með Hrafnskálum (647 m) framan í.

Gróið undirlendi er með Seljaá en land rís skarpt upp frá því og umlykja allbrött fjöll áðurnefnda dali. Fjöllin umhverfis dalina eru brött með klettabeltum og skorin giljum, dölum og skálum. Úr 901 m hæðarpunkti í Hrafnskálafjalli norðvestur að ósum Hrolleifsdalsár eru um 16,5 km, mælt í beinni loftlínu.

Ágreiningssvæði vegna Hrolleifsdalsafréttar liggur einnig á norðvestanverðum Tröllaskaga, inn af Hrolleifsdal, í yfir 100 m hæð yfir sjávarmáli og rís hæst syðst, í rúmlega 800 m hæð. Liggja þrír megindalir inn í fjalllendið og liggur Barnadalur vestan til suðurs með leguna norður-suður. Austan hans liggur Lambárdalur einnig með leguna norður-suður. Norðvestan Lambárdals liggur Almenningsskál með leguna suðaustur-norðvestur. Norðaustur upp af Almenningsskál liggur Reitsfjall (768 m). Úr áðurnefndum dölum renna ár sem sameinast í botni Hrolleifsdals og kallast þá Hrolleifsdalsá.

6.4.2 Sjónarmið aðila

Af hálfu íslenska ríkisins er almennt á því byggt að af heimildum megi ráða að land innan þjóðlendukröfusvæða í máli þessu hafi legið utan landnáms en verið nýtt sem afréttir. Kröfugerð ríkisins taki mið af merkjalýsingum jarða, afréttum á svæðinu, landnámslýsingum og staðháttum. Að því leyti sem ekki sé fallist á merkjalýsingar jarða til afréttarsvæða, öræfa og jökla, sé á því byggt að tilvísuð landamerkjabréf, enda þótt þinglýst séu, teljist ekki ein og sér nægjanleg til staðfestingar beinum eignarrétti. Sé þá tekið tillit til þess að lýsingar séu ekki í samræmi við landnám, heimildir um nýtingu lands og landfræðilegar aðstæður. Vísast m.a. að þessu leyti til dóma Hæstaréttar í málum nr. 47/2004 og 48/2004. Ekki sé gerð krafa til svæða sem teljist smájöklar á Tröllaskaga nema að því marki sem slíkir smájöklar verði taldir falla undir afrétti(r) og/eða almenninga eða tengist með beinum hætti slíkum svæðum.

Vegna Flókadalsafréttar sérstaklega er vísað til *Sýslu- og sóknalýsinga Skagafjarðarsýslu 1839-1854* en einnig til *Skagfirskra fræða 1781-1958*. Þar komi fram að dalir í syðsta hluta Flókadals myndi Flókadalsafrétt. Þá er einnig vísað til lýsingar *Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709 á afrétt í Flókadal að því er varði Reykjarhól. Þar komi fram að jörðin eigi frían upprekstur fyrir lömb í Flókadalsafrétt (Seljárdal). Loks er vísað til þess sem fram komi í heimildum um Steinavelli, Illugastaði og fleiri jarðir.

Um afmörkun Flókadalsafréttar er einkum vísað til merkjalýsingar Illugastaða þar sem fram komi að Nyrðriá frá upptökum hafi skilið Illugastaðaland frá afréttarlandinu. Að því er suðurmörk afréttarinnar varði vísast einkum til merkjalýsinga Bjarnastaða og Spánár. Um merki að austan vísast til merkjalýsingar Tungu og til fyrrum sveitarfélagamarka í háfjalli austan Seljárdals. Að öðru leyti er

talið að heimildir greini að svæðið hafi eingöngu verið nýtt til sumarbeitar fyrir búfé fyrir hina ýmsu bæi í aðliggjandi sveitarfélögum.

Vegna Hrolleifsdalsafréttar sérstaklega er vísað til umfjöllunar um Tjarnarkot í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709 þar sem vísað sé til sérstaks landsvæðis, afréttarlands á Hrolleifsdal sem tilheyrt hafi Hólastað. Talið sé að um umrætt afréttarland sé að ræða. Þá er vísað til landamerkjaskrár frá 1889 þar sem greint sé frá því að 1761 hafi „afrjett“ á Hrolleifsdal verið seld frá jörðinni Skálá í Sléttuhlíð en telja verði að afréttarsvæðið hafi frá fornu fari verið aðskilið svæði utan eignarlands, eingöngu ætlað til sumarbeitar fyrir búfé. Í merkjabréfi Skálár komi fram að jörðin hafi eftir sem áður átt þar frían upprekstur ásamt öðrum jörðum í Sléttuhlíð. Þá skuli þess einnig getið að samkvæmt *Sýslu- og sóknalýsingum* frá 1839-1854 sé afrétt Fellssóknarmanna fyrir botni Hrolleifsdals. Einnig bendi kennileitið „Almenningsskál“ til þess að um almenningsnot hafi verið að ræða.

Auk þeirra heimilda sem að framan greinir er vísað til annarra heimilda er svæðið varði og greini nær allar að um sérstakt afréttarsvæði hafi verið að ræða sem telja verði að legið hafi utan eignarlanda. Loks vísast til annarra heimilda sem svæðið varði og greini að um samnotaafrétt hafi verið ræða, utan eignarlanda jarða.

Um afmörkun Hrolleifsdalsafréttar er af hálfu íslenska ríkisins vísað til umfjöllunar um jörðina Klón en einnig til þess sem fram komi í *Skagfirskum fræðum* um jörðina. Talið hafi verið að Klón ætti land að umræddri afrétt. Jafnframt er vísað til merkjalýsingar Þverár sem talin hafi verið fremsti bær í Hrolleifsdal á móti Klóni þar sem Þverá ætti land að Barnadalsá. Að austan og norðan er miðað við fyrrum sveitarfélagamörk. Loks er vísað til merkjalýsingar Illugastaða í Flókadal þar sem komi fram að Nyrðriá frá upptökum hafi skilið Illugastaðaland frá afréttarlandinu.

Af hálfu Sveitafélagsins Skagafjarðar, gagnaðila íslenska ríkisins, er byggt á skráðum eignarheimildum sem hann hafi fyrir þessari eign sinni og einnig þinglýstum landamerkjabréfum aðliggjandi jarða. Krafan byggi á meginreglum íslensks eignarréttar og dómvenju þess efnis að afréttarlönd sem áður hafi tilheyrt jörð en síðar verið lögð til afréttar sveitarfélags, séu áfram háð beinum eignarrétti (sbr. Gullberastaðatungur og Hólar í Biskupstungum). Fullur hefðartími sé einnig liðinn frá því framangreindum landamerkjabréfum hafi verið þinglýst. Öll afnot og nytjar landsins séu háðar leyfi sveitarfélagsins enda hafi enginn notað landið með nokkrum hætti nema eigendur þess. Gagnaðilar íslenska ríkisins hafi farið með öll hefðbundin afnot, svo sem beit og veiði og nýtingu auðlinda í jörðu. Það hafi m.a. lýst sér í því að þeir hafi bannað öðrum not eignarinnar og hafi öll nýting verið háð leyfi sveitarfélagsins. Samkvæmt framangreindum heimildum hafi sveitarfélagið óskoraðan eignarrétt fyrir þessu landi með öllum gögnum og gæðum, m.a. á grundvelli hefðar.

Þá er vísað til fyrri úrskurða óbyggðanefndar þess efnis að landsvæði sem talið hafi verið jörð samkvæmt elstu heimildum sé beinum eignarrétti háð, jafnvel þótt lagt

hafi verið til afréttar. Loks er vísað til jafnræðisreglu stjórnsýslulaga og stjórnarskrár og meðalhófsreglu stjórnsýsluréttar.

6.4.3 Niðurstaða

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar á landsvæði því sem hér er til umfjöllunar er rakin í kafla 5.2. Þar kemur fram að við jarðakaup frá 1540 hafi „Ystamó og Syðstamó“ fylgt „selfór fram aa flokadalnum j jllugastada land þar sem at fornu hefer werit.“ Flókadalsafréttar er fyrst getið í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709 en þar segir að allar jarðir í Vesturfljótum hafa haft afrétt fyrir lömb í Seljárdal. Einnig hafa nokkrar jarðir í Fljótahreppi átt selstöðu á Flókadal. Hrolleifsdalsafréttar er fyrst getið í heimild frá 1587 en þar kemur fram að Skálá fylgi „Afrett j Hrolleifsdal ollum gielldfienade.“

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum Flókadalsafréttar og Hrolleifsdalsafréttar er lýst. Verður fyrst litið til landamerkjabréfs Hrolleifsdalsafréttar frá 29. ágúst 1889 og þingl. 5. júní 1890 og annarra gagna um afmörkun á Hrolleifsdalsafrétt. Síðan verður afmörkun Flókadalsafréttar skoðuð en engar heildstæðar merkjalýsingar eru til fyrir Flókadalsafrétt. Athugun þessi tekur til heildarmerkja svæðanna og í því sambandi verður einnig litið til gagna um merki aðliggjandi landsvæða, einkum vegna Flókadalsafréttar en afmörkun hans er miðuð við aðliggjandi landsvæði. Vestan og norðvestan við Hrolleifsdalsafrétt liggja jarðirnar Klón og Þverá. Til suðurs, sunnan hreppamarka Fellshrepps og Hofshrepps, liggja jarðirnar Hraun og Grundarland. Austan við Hrolleifsdalsafrétt og vestan við Flókadalsafrétt eru Illugastaðir. Norðan Flókadalsafréttar liggja Krakavellir, Skeið og Stóra- og Minni-Þverá. Austan Flókadalsafréttar er jörðin Tunga og til suðurs, sunnan hreppamarka Fellshrepps og Hofshrepps, er ágreiningssvæði vegna Unadalsafréttar, sjá nánar í kafla 6.5, og jarðirnar Bjarnastaðir og Spáná. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Hrolleifsdalsafréttar og Flókadalsafréttar með tilliti til ágreiningssvæðis aðila verður fjallað um eignarréttarlega stöðu landsins.

Í landamerkjabréfi Hrolleifsdalsafréttar segir þetta um svæðið: „Item á jörðin Skálá heyskap þann frían sem hafa má í svokölluðum Seta milli Stóra-Gils og Almennings Skálár. Ennfremur engjatak í Giljareit í Klónslandi. Jörðin Þverá hefir frí heyskap í Hrolleifsdalsafrjett fyrir framan svo kallaða Sandárskriðu fram að Barnadalsá.“ Lýsing þessi er ónákvæm um mörk afréttarinnar og verður því umfjöllun um merki hennar að miðast við aðliggjandi svæði að mestu.

Samkvæmt kröfulýsingum aðila eru mörk afréttarinnar til vesturs og norðvesturs, milli punkta 2 og 4 hjá íslenska ríkinu, miðuð við merki jarðanna Klóns og Þverár. Samkvæmt landamerkjabréfi Klóns frá 27. maí 1886 og þingl. 27. júní ári síðar, eru merki til austurs miðuð við „fjallsegg“. Bréfið er ekki áritað vegna afréttarinnar. Samkvæmt landamerkjabréfi Þverár frá 27. maí 1886 og þingl. 29. júní ári síðar, eru merki til austurs miðuð við að farið sé „frá Fossabrekku út að

Brenniskurði í frá ánni milli fjalls og eggjar“. Bréfið er ekki áritað vegna afréttarinnar. Lýsingar þessar eru ekki nákvæmar en ekki verður séð að þær mæli í mót afmörkun aðila á ágreiningssvæðinu.

Samkvæmt kröfulýsingum aðila eru mörk afréttarinnar til suðurs miðuð við fyrrum hreppamörk Fellshrepps og Hofshrepps en þar fyrir sunnan liggja jarðirnar Hraun og Grundarland. Samkvæmt landamerkjabréfi Hrauns, frá 22. maí 1886 og þingl. viku síðar, eru merki til norðurs miðuð við „mitt fjall“. Bréfið er ekki áritað vegna afréttarinnar. Samkvæmt landamerkjabréfi Grundarlands, frá 29. maí 1885 og þingl. degi síðar, eru merki til norðurs miðuð við „mitt fjall“ og „Tungufjall“. Bréfið er ekki áritað um samþykki vegna afréttarinnar. Geta þessar lýsingar samrýmst afmörkun ágreiningssvæðisins.

Austan við ágreiningssvæðið vegna Hrolleifsdalsafréttar og vestan við ágreiningssvæðið vegna Flókadalsafréttar liggur svæði sem aðilar miða við að tilheyri Illugastöðum. Samkvæmt landamerkjabréfi Illugastaða, frá 20. apríl 1890 og þingl. 6. júní sama ár, eru merki gagnvart ágreiningssvæðunum miðuð við að Nyrðrá skilji „Illugastaðaland frá afrjettarlandinu eða svo nefndu Sjöundastaðaselslandi“. Síðan er farið frá Nyrðrár upptökum og beina stefnu „til eggjar.“ Bréfið er áritað vegna Flókadalsafréttar. Er þessi lýsing í ágætu samræmi við afmörkun aðila á ágreiningssvæðunum.

Norðan við Flókadalsafrétt liggja Krakavellir. Samkvæmt landamerkjabréfi Krakavalla, dags. í júní 1888 og þingl. 13. júní sama ár, eru merki svofelld: „að framan eða við afrjettina í Grænhól og úr honum beina línu niður í til ár [o]g til fjallsbrúnar, að utan í gamlan garð, sem liggur frá ánni til fjallsbrúnar.“ Bréfið er áritað af hálfu hreppsins. Lýsingin virðist í samræmi við afmörkun aðila á ágreiningssvæðinu.

Norðaustan við Flókadalsafrétt liggja jarðirnar Skeið, og Stóra- og Minni-Þverá. Samkvæmt landamerkjabréfi Skeiðs, frá 28. júní 1887 og þingl. 1. júlí sama ár, eru merki til suðurs miðuð við „fjallseggjar“, annars er lýsingin ekki nákvæm til þeirrar áttar. Bréfið er ekki áritað vegna afréttarinnar. Í landamerkjabréfi Stóru- og Minni-Þverár, frá 25. júní 1887, eru merki miðuð við Skeiðdalsbotn. Bréfið er ekki áritað vegna afréttarinnar. Verður ekki séð að lýsingar þessar mæli afmörkun aðila á ágreiningssvæðinu í mót.

Austan við Flókadalsafrétt er jörðin Tunga. Samkvæmt landamerkjabréfi Tungu, frá 27. júní 1887 og þingl. 1. júlí sama ár, fylgir henni „alt óskipt land tiltölulega eptir hundraðatali.“ Kemur fram í kröfulýsingu íslenska ríkisins að merkjum Tungu sé raunar ekki lýst að þessu leyti en talið að miðað við heimildir um jörðina hafi land hennar náð yfir Tungudalinn og sé kröfulínan því staðsett á fjallsbrúnum vestan dalsins. Bréfið er ekki áritað vegna Flókadalsafréttar. Þó engar heimildir séu um nákvæma afmörkun ágreiningssvæðisins til austurs er ekkert sem mælir afmörkun aðila á því í mót.

Suðaustan og sunnan við Flókadalsafrétt, talið frá austri til vesturs, liggur ágreiningssvæði vegna Unadalsafréttar, sjá nánar í kafla 6.5, og jarðirnar Bjarnastaðir og Spáná. Í landamerkjabréfi Deildardals- og Unadalsafréttar, frá 3. júní 1890 og þingl. degi síðar, er merkjum Unadalsafréttar lýst þannig að afréttarlandið byrji „við Grjótá að neðanverðu þar sem Sprænárland tekur við að utan“ og síðan nái það „alla leið til sýsluskipta á jökul fram.“ Bréfið er ekki áritað vegna Flókadalsafréttar en samræmist vel afmörkun á afréttinni, sjá nánari umfjöllun í kafla 6.5. Í landamerkjabréfi Bjarnastaða, frá 24. maí 1886 og þingl. fimm dögum síðar, eru merki til norðurs miðuð við „mitt fjall“. Sama kemur fram í landamerkjabréfi Spánár, frá 22. maí 1886 og þingl. viku síðar. Bréfið er ekki áritað vegna Flókadalsafréttar en er í samræmi við afmörkun hans.

Samkvæmt því sem hér hefur verið rakið er það niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það sem málsaðilar deila um sé í samræmi við lýsingar í landamerkjabréfum aðliggjandi jarða og landsvæða. Þá er það einnig í samræmi við takmarkaðar lýsingar á svæðinu í landamerkjabréfi Hrolleifsdals. Sú afmörkun er óumdeild meðal gagnaðila ríkisins í máli þessu. Landamerkjabréf Hrolleifsdals var gert í kjölfar þess að landamerkjalög tóku gildi 1882, þinglesið og fært í landamerkjabók. Fyrirliggjandi gögn benda til þess að merkjum sé þar rétt lýst, svo langt sem sú lýsing nær.

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða lands innan framangreindra merkja. Um almenna þýðingu landamerkjabréfa og hugtakanna jörð og afrétt(ur) við mat á sönnun um eignarhald á landi vísast til fyrirliggjandi umfjöllunar dómstóla og óbyggðanefndar, sbr. kafla 6.1 hér að framan og *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* í viðauka. Svo sem þar kemur fram hafa landamerkjabréf bæði verið gerð fyrir jarðir og annars konar réttindasvæði, svo sem ítök og afrétti(r). Bréf jarða hafa haft ríkara vægi sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og í fyrirliggjandi dómum og úrskurðum hefur að meginreglu verið komist að þeirri niðurstöðu að þau afmarki eignarland. Land utan jarða, þar á meðal afréttarland, hefur á hinn bóginn að meginreglu verið talið þjóðlenda. Notkun hugtaksins afrétt(ur) í landamerkjabréfi og/eða öðrum heimildum hefur þó ekki úrslitaþýðingu um að þar sé þjóðlenda, enda hefur merking þess ekki verið einhlít. Slíkt landsvæði er því eftir atvikum eignarland eða þjóðlenda. Á meðal þeirra atriða sem máli skipta við mat á stofnun og viðhaldi eignarréttar er eignarréttarleg staða aðliggjandi landsvæða. Jafnframt er mögulegt að unninn hafi verið réttur að áður eigendalausu landi, svo sem á grundvelli hefðar.

Þegar Hrolleifsdalsafréttar og Flókadalsafréttar er getið í skriflegum heimildum er það tengt upprekstri og afréttarnotum. Fjölmargar heimildir um jörðina Barð nefna selför jarðarinnar á Flókadalsafrétt eða á Seljárdal, sbr. máldaga Barðs frá 1590 og vísitasíur frá 1667, 1686, 1693, 1714, 1781 og 1826. Einnig segir að jörðin Barð hafi „brúkað frí[a selför] í Flókadalsafrjett í Barðshlíð átölulaust.“ Í

brauðalýsingu prestsins á Barði frá 25. júlí 1782 segir: „AfRettar Reite Tvo er sagt Prestakalled Eige og Selstódur, annann ï Flökadal afRett“. Sama kemur fram í óársettri lögfestu sem fylgdi brauðamatinu. Í *Sýslu- og sóknalýsingum Skagafjarðarsýslu* frá 1841 er minnst á selstöðu Barðs í Flókadalsafrétt „svonefnda Barðshlíð“. Í sýslu- og sóknarlýsingu Barðsprestakalls frá 2. febrúar 1841 kemur eftirfarandi fram um afréttarland í Flókadal: „Afréttarland (almenningur) er fram af Flokadalnum; þangað er rekið geldfé úr allri Barðssókn“. Í jarðamatinu 1849 kemur jafnframt fram að Barð eigi selstöðu á Flókadalsafrétt. Loks segir í landamerkjabréfi Barðs frá 24. maí 1890 að Barði tilheyri Barðshlíð í Flókadalsafrétt.

Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709 kemur fram að allar jarðir í Vesturfljótum hafi átt afrétt fyrir lömb „í Flókadalsafrjett, sem að kallast Seljárdalur“. Í sömu bók er fjallað um selstöðu nokkurra jarða í Fljótahreppi í Flókadal. Segir þar t.d. um Sjöundastaði og Steinhól að jarðirnar eigi „selstöðu með tilliggjandi löndum fram frá Flókadal, sem er hálfur Nyrðriárdalur austan fram og hálfur Sigríðarstaðadalur vestan fram“. Um Ystamó segir að jörðin eigi selstöðu „allan Nyrðrárdal vestan fram“. Í tengslum við Reyki kemur síðan fram að jörðin eigi selstöðu í Flókadalsafrétt sem heiti Reykjareitur.

Minna kemur fram í heimildum um Hrolleifsdalsafrétt. Fyrst segir í bréfabók biskups í bréfi frá 1587 að jörðinni Skálá tilheyri „Afrjett j Hrolleifsdal ollur gielldfienade.“ Þá segir í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709 að allar jarðir í Sléttuhlíðarhreppi (Fellshreppi) eigi beitarafrétt á Hrolleifsdal fyrir lömb. Í sömu bók er minnst á selstöðu Tjarnarkots á Hrolleifsdal. Í sýslu- og sóknarlýsingu Fells- og Höfðasókna kemur fram að Fellssóknarmenn hafi „afrétt fyrir botni Hrolleifsdals; er þar almenningur“.

Af þeim heimildum sem raktar hafa verið um afréttarnot á Flókadals- og Hrolleifsdalsafréttum, allt frá fornu fari, telur óbyggðanefnd ótvírætt að svæðin hafi við gildistöku þjóðlendulaga 1998 haft stöðu afréttar samkvæmt þeirri eignarréttarlegu flokkun lands sem almennt var miðað við fram að þeim tíma. Heimildir um að haft hafi verið í seljum á Flókadalsafrétt fá ekki hnekkt því mati.

Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er rakið að á grundvelli nýlegra rannsókna hafi þeirri kenningu verið haldið fram að seljabúskapur hafi mjög snemma orðið mikilvægur þáttur í íslenskum landbúnaði. Í þeim rannsóknum hafi verið dregin sú ályktun að selstæði hafi í fyrstu verið í heimalöndum en snemma færst yfir á svæði sem öllum var heimilt að nýta. Þessi sameiginlegu sellönd hafi síðan komist í einkaeigu eða ábúendur einstakra jarða gert tilkall til þeirra.[527] Samkvæmt Jónsbók var óheimilt að gera sel í afréttum en jarðir gátu átt sel í almenningum. Heimildir um seljabúskap leiða þannig ekki til afdráttarlausrar niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu.

Engin gögn liggja fyrir um að Flókadalsafrétt og Hrolleifsdalsafrétt hafi verið nýttir til annars en sumarbeitar, selstöðu og e.t.v. annarra takmarkaðra nota. Í máli

[527]Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

þessu liggja þannig fyrir gögn um veiði í Flókadalsá og aðild sveitarfélagsins að veiðifélaginu Flóka, sbr. einnig skýrslutökur fyrir óbyggðanefnd. Svæðin eru að mestum hluta hálend og inn á þau hefur búfénaður leitað án hindrana. Engar heimildir liggja fyrir um að þar hafi nokkru sinni verið byggð.

Óbyggðanefnd telur framangreint benda til þess að búfjáreigendur á svæðinu hafi haft hefðbundin not af Flókadalsafrétt og Hrolleifsdalsafrétt, undir umsjón hreppsins, á sama hátt og gildir um samnotaafréttir almennt.[528]

Af frásögnum *Landnámu* verður ekki ráðið hversu langt upp til fjalla landnám á þessu svæði náði, sbr. kafla 6.2. Verða því engar afdráttarlausar ályktanir af þeim frásögnum dregnar. Sé tekið mið af staðháttum og fjarlægðum við túlkun landnámslýsinga verður þó að telja líklegt að a.m.k. hluti þess lands sem hér er deilt um hafi verið numinn. Ekkert liggur hins vegar fyrir um afmörkun eða yfirfærslu þeirra beinu eignarréttinda sem þar kann að hafa verið stofnað til. Þannig kann beinn eignarréttur að hafa fallið niður og landsvæðið í kjölfarið tekið til takmarkaðra nota annarra.

Í máli þessu er þannig ekki sýnt fram á annað en að réttur til umræddra afréttarsvæða hafi orðið til á þann veg að það hafi verið tekið til sumarbeitar fyrir búpening og, ef til vill, annarrar takmarkaðrar notkunar. Um afréttarnotkun og fjallskil voru snemma settar opinberar reglur, sem sveitarstjórnum var falið að annast framkvæmd á. Eins og notkun svæðisins hefur verið háttað hefur heldur ekki verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því.

Að öllu framangreindu virtu hefur ekki verið sýnt fram á að Flókadalsafrétt og Hrolleifsdalafrétt séu eignarlönd, hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé þjóðlenda.[529] Af fyrirliggjandi gögnum verður hins vegar ráðið að landsvæðið sé afrétt jarða í fyrrum Fljóta- og Fellahreppum. Ljóst er að einstakir hlutar þess eru misjafnlega fallnir til beitar. Beitarsvæði taka þó breytingum, auk þess sem þau eru ekki endilega samfelld. Land það sem hér er til umfjöllunar verður því talið falla undir skilgreininguna „landsvæði [...] sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé“, sbr. 1. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að Flókadalsafrétt og Hrolleifsdals-afrétt, svo sem landsvæðin eru afmörkuð hér á eftir, teljist til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

<u>*Flókadalsafrétt*</u>

Upphafspunktur er þar sem Nyrðriá fellur í Flókadalsá (1). Þaðan er Nyrðriá fylgt til upptaka (botn Nyrðriárdals) (2) og línan síðan dregin beina stefnu til fjallseggjar á fyrrum hreppamörkum Fljótahrepps og

[528] Sbr. umfjöllun um hugtakið afrétt í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).
[529] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Hofshrepps (3). Þaðan er fyrrum hreppamörkunum fylgt til suðausturs norðan til í Grjótárdalshyrnu (964 m) (4). Þaðan er háfjalli austan Seljárdals fylgt í Dagmálaskálar (915 m) (5) og þaðan í norðvesturhorn fjallsins (6). Þaðan er línan dregin til suðvesturs í Flókadalsá (7) og henni síðan fylgt í upphafspunkt.

Sama landsvæði er afrétt jarða í fyrrum Fljótahreppi, nú í Sveitarfélaginu Skagafirði, sbr. 1. gr. og b-lið 7. gr. laga nr. 58/1998. Um rétt til upprekstrar á afréttina og annarra hefðbundinna nota sem afréttareign fylgja fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Þar ber sérstaklega að nefna 7. gr. laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 21/1986.

Hrolleifsdalsafrétt

Upphafspunktur er á hornmarki milli fyrrum hreppamarka Fellshrepps, Fljótahrepps og Hofshrepps (1). Þaðan er fyrrum hreppamörkum Fellshrepps og Fljótahrepps fylgt til norðurs í Setafjall (705 m) (2). Þaðan er haldið til suðvesturs í Hrolleifsdalsá þar sem Barnadalsá rennur í hana (3). Þaðan er Barnadalsá fylgt til suðurs að upptökum í háfjalli (allt að fyrrum hreppamörkum Fellshrepps og Hofshrepps) (4). Þaðan er hreppamörkunum fylgt til austurs í upphafspunkt.

Sama landsvæði er afrétt jarða í fyrrum Fellshreppi, nú í Sveitarfélaginu Skagafirði, sbr. 1. gr. og b-lið 7. gr. laga nr. 58/1998. Um rétt til upprekstrar á afréttina og annarra hefðbundinna nota sem afréttareign fylgja fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Þar ber sérstaklega að nefna 7. gr. laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 21/1986, og 7. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 61/2006, vegna veiðiréttar í Flókadalsá.

Svæði þau sem hér hafa verið lýst þjóðlendur eru háð sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. náttúruminjaskrá.

6.5 Unadals- og Deildardalsafréttir

6.5.1 Inngangur

Hér verður fjallað um þann hluta þjóðlendukröfusvæðis íslenska ríkisins sem nefndur hefur verið „Unadals- og Deildardalsafréttir“ og Sveitarfélagið Skagafjörður gerir kröfu til sem eignarlands síns. Af hálfu gagnaðila íslenska ríkisins hefur svæðinu verið skipt í níu hluta. Talið frá suðri til norðurs eru þetta: Miðhúsasel, Grafarsel, Grindasel, Deildardalsafrétt, Óslandssel, Marbælissel, Ennissel, Hofssel og Unadalsafrétt. Verður svæðið í heild sinni þó kallað Unadals- og Deildardalsafréttir, nema annað sé sérstaklega tekið fram. Um nánari afmörkun og lýsingu krafna vísast til kafla 3.1 og 3.4.

Landsvæði það sem hér um ræðir liggur á vestanverðum Tröllaskaga í yfir 100 m hæð yfir sjávarmáli. Þrír dalir skerast inn í svæðið. Nyrst liggur Unadalur með leguna austur-vestur. Afmarkast dalurinn að norðan af Grjótárdalshyrnu (824 m) og fjallgarði austur frá henni en að sunnan afmarkast dalurinn af fjallbálki austur af Ennishnjúk. Þar suður af liggur Seljadalur (Austurdalur) með leguna austur-vestur og afmarkast hann til suðurs af Tungufjalli. Þar suður af liggur þriðji og syðsti dalurinn, Vesturdalur. Til suðurs afmarkast hann af Kolbeinsstaðahnjúkum. Ár renna með dalbotnum og er gróið undirlendi með þeim. Rís land skarpt upp af dölunum í yfir 1000 m hæð yfir sjávarmáli. Austast á svæðinu í Hákömbum liggja Unadalsjökull og Deildardalsjökull.

6.5.2 Sjónarmið aðila

Af hálfu íslenska ríkisins er almennt á því byggt að af heimildum megi ráða að land innan þjóðlendukröfusvæða í máli þessu hafi legið utan landnáms en verið nýtt sem afréttir. Kröfugerð ríkisins taki mið af merkjalýsingum jarða, afréttum á svæðinu, landnámslýsingum og staðháttum. Að því leyti sem ekki sé fallist á merkjalýsingar jarða til afréttarsvæða, öræfa og jökla, sé á því byggt að tilvísuð landamerkjabréf, enda þótt þinglýst séu, teljist ekki ein og sér nægjanleg til staðfestingar beinum eignarrétti. Sé þá tekið tillit til þess að lýsingar séu ekki í samræmi við landnám, heimildir um nýtingu lands og landfræðilegar aðstæður. Vísast m.a. að þessu leyti til dóma Hæstaréttar í málum nr. 47/2004 og 48/2004. Ekki sé gerð krafa til svæða sem teljist smájöklar á Tröllaskaga nema að því marki sem slíkir smájöklar verði taldir falla undir afrétti(r) og/eða almenninga eða tengist með beinum hætti slíkum svæðum.

Á því er byggt, vegna Unadalsafréttar sérstaklega, að hann hafi frá fornu fari verið afrétt (almenningsafrétt), þar sem réttur til upprekstrar hafi fylgt bæjum á viðkomandi svæði. Svæði hafi ekki verið talið tilheyra sérstakri jörð í því tilliti.

Að því er varðar afmörkun Deildardalsafréttar, vísist einkum til merkjalýsingar Stafns en líta verði þannig á að Brunná hafi myndað afréttarmörk og þar með afmörkun gagnvart eignarlöndum. Ekki er fallist á að lýsingar á sellandi austan Brunnár hafi falið í sér lýsingu á eignarlöndum. Sunnan og vestan Deildarár sé miðað við merki Háleggsstaða og Skuggabjarga en ekki sé talið að sellönd austan (sunnan) þeirra merkja hafi verið eignarlönd heldur hluti af afréttarsvæðum. Sellönd þessi hafi verið nýtt með takmörkuðum hætti til annars en sumarbeitar fyrir búfé. Þá séu heimildir um búsetu á svæðinu óljósar og takmarkaðar og bendi ekki til þess að svæðin hafi haft stöðu jarðar í eignarréttarlegum skilningi.

Að öðru leyti vísast til landamerkjaskrár frá 1890, *Sýslu- og sóknalýsinga Skagafjarðarsýslu* svo og merkjabréfa jarða á svæðinu sem geti um rétt til upprekstrar í Deildardalsafrétt.

Af hálfu gagnaðila íslenska ríkisins, Sveitarfélagsins Skagafjarðar, er vísað til skráðra eignarheimilda og einnig þinglýstra landamerkjabréfa aðliggjandi jarða. Byggi

krafan á meginreglum íslensks eignarréttar og dómvenju þess efnis að afréttarlönd sem áður hafi tilheyrt jörð en verið lögð til afréttar sveitarfélags, séu áfram háð beinum eignarrétti.

Fullur hefðartími sé einnig liðinn frá því að framangreindum landamerkjagjörðum hafi verið þinglýst. Öll afnot og nytjar landsins séu háðar leyfi gagnaðila íslenska ríkisins enda enginn notað landið með nokkrum hætti nema þeir. Eigendur hafi farið með öll hefðbundin afnot, svo sem beit og veiði, og nýtingu auðlinda í jörðu, sem m.a. hafi lýst sér í því að þeir hafi bannað öðrum not eignarinnar. Hafi öll nýting verið háð leyfi sveitarfélagsins. Samkvæmt framangreindum heimildum hafi gagnaðili íslenska ríkisins óskoraðan eignarrétt yfir þessu landi með öllum gögnum og gæðum, m.a. á grundvelli hefðar.

Þá er sérstaklega vísað til jafnræðisreglu stjórnsýslulaga og stjórnarskrár um að sambærileg mál hljóti sömu niðurstöðu og að jafnræði ríki milli borgaranna. Loks er vísað til meðalhófsreglu stjórnsýslulaga og þess að ríkið verði að velja vægasta úrræðið sem völ sé á við úrlausn máls.

6.5.3 Niðurstaða

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar á Unadals- og Deildardalsafréttum er rakin í kafla 5.3. Þar kemur fram að Unadalsafréttar er fyrst sérstaklega getið í heimildum frá 16. öld og þar talinn tilheyra Hólastað. Einnig er minnst á Unadalsafrétt í fjórum vitnisburðum frá 1613 og 1614 þar sem vitnað er um að aldrei hefði heyrst að Páll á Hofi hefði „eignað sér eða haft Unadalsafrétt“. Deildardalsafréttar er fyrst sérstaklega getið í sölubréfi fyrir jörðina Marbæli frá 1393 en þar kemur fram að þeirri jörð sé reiknaður geldfjárrekstur í „deilldar dals afrétt oc sel lannd fiorþunginn i seliadal.“ Síðan kemur fram í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709 að fjöldi jarða í Óslandshlíð hafi átt rétt til upprekstrar á Deildardalsafrétt og loks er sellöndum í Deildardalsafrétt lýst í landamerkjabréfum flestra þessara jarða, frá árinu 1886. Í landamerkjabréfum Miðhúsa, Óslands, Grafar, Ennis og Marbælis er að finna lýsingar fyrir sellönd þeirra jarða, ýmist í Deildar- eða Unadal, innan ágreiningssvæðis aðila. Jarðirnar sem um ræðir liggja hins vegar utan ágreiningssvæðisins. Engar heimildir eru um að byggð hafi verið á afréttunum eða í sellöndunum en landið hefur verið nýtt til beitar.

Kemur þá fyrst til skoðunar hvernig merkjum Unadals- og Deildardalsafrétta er lýst í landamerkjabréfi fyrir svæðið, dags. 3. júní 1890 og þingl. degi síðar. Einnig verður litið til lýsinga á sellöndum jarðanna Grafar, Miðhúsa, Óslands og Marbælis sem er að finna í landamerkjabréfum jarðanna en samkvæmt gagnaðila íslenska ríkisins liggja þau innan kröfugerðar ríkisins vegna Unadals- og Deildardalsafrétta. Engar eldri merkjalýsingar eru fyrir hendi. Athugun þessi tekur til heildarmerkja svæðisins og í því sambandi verður einnig litið til gagna um merki aðliggjandi landsvæða. Þar er óumdeilt eignarland Tungu til norðurs og ágreiningssvæði íslenska

ríkisins og tiltekinna gagnaðila þess vegna Flókadalsafréttar, sjá nánar í kafla 6.4. Til austurs liggur óumdeilt eignarland Atlastaða og ágreiningssvæði íslenska ríkisins og tiltekinna gagnaðila vegna Hnjótafjalls og Vífilsstaðalands, sjá nánar í kafla 6.4 og 6.5 í máli nr. 1/2009 hjá óbyggðanefnd. Til suðausturs og suðurs liggja óumdeild eignarlönd Bjarnastaða, Skriðulands, Saurbæjar, Sviðnings, Smiðsgerðis og Sleitustaða. Til suðvesturs og vesturs liggja óumdeild eignarlönd Skuggabjarga, Háleggsstaða, Stafns, Spánár og Þönglaskálasellands. Þá er við það miðað í greinargerð íslenska ríkisins að land Bjarnastaðagerðis liggi einnig að vestanverðu ágreiningssvæðinu, en ekki er þar minnst á Þönglaskálaselland. Að fenginni niðurstöðu um afmörkun Unadals- og Deildardalsafrétta með tilliti til ágreiningssvæðis aðila verður fjallað um eignarréttarlega stöðu landsins.

Í þeirri umfjöllun sem hér fer á eftir verða mörk svæðisins rakin frá suðri til norðurs, ýmist samkvæmt lýsingum á sellöndum í landamerkjabréfum tiltekinna jarða eða samkvæmt landamerkjabréfi fyrir Unadals- og Deildardalsafréttir. Það athugist að samkvæmt lýsingum landamerkjabréfanna virðist sem suður sé inn dalina og miðast aðrar áttir við það. Sé hins vegar tekið mið af legu landsins er þetta austur eða suðaustur.

Syðst til vesturs liggur selland Miðhúsa, nánar tiltekið austan við Háleggsstaði, sem liggja utan við ágreiningssvæðið, en vestan við selland Grafar. Samkvæmt landamerkjabréfi Miðhúsa frá 14. maí 1886 og þingl. 29. maí sama ár, eru merki sellands „sem liggur í Deildardal vestanverðum“ svofelld: „Að neðan og utan gagnvart Háleggsstöðum, úr vörðu á eyrinni við Afrjettará. Þaðan beina leið í græna drag og eftir því sjónhending í skarðið á fjallsbrúninni fyrir utan Bjarkarskál. Að framan gagnvart Grafarsellandi ræður Bjarkardalsá frá því hún fellur í Afrjettará og fram til Bjarkardalsdraga.“ Bréfið er samþykkt vegna Grafar og Háleggsstaða. Lýsingin er í samræmi við merki Háleggsstaða og Grafarsellands.

Austan við Miðhúsasel liggur Grafarsel. Því er lýst í landamerkjabréfi Grafar á Höfðaströnd sem er frá 22. maí 1886 og þingl. viku síðar. Segir þar að selland fylgi jörðinni Gröf „er liggur fram frá Deildardal vestan verðum, vestan við Deildardalsafrétt. Landamerki þessi að utan gagnvart Miðhúsa Sellandi að sunnan er svo kölluð Bjarkará er rennur eftir Bjarkárdal ræður hún merkjum til uppsprettu sinnar í Bjarkárdalsbotni. Þaðan bein stefna suður eptir fjallgarðinum, fram að svonefndu Þverfjalli. Að austan ræður svo kölluð Afrjettará þartil sem áður nefnd Bjarkará rennur í hana.“ Er bréfið áritað um samþykki vegna Miðhúsa og Deildardalsafréttar. Það er í samræmi við merki aðliggjandi landsvæða.

Norðan Grafarsels en austan Stafns, sem liggur utan við ágreiningssvæðið, liggur Grindasel. Engar merkjalýsingar hafa fundist fyrir jörðina Grindur eða sellandið. Eru vesturmörk þess miðuð við landamerki Stafns eins og þeim er lýst í landamerkjabréfi frá 28. maí 1886 og síðan merki Grafarsels og Deildardalsafréttar.

Norðan við Grafarsel, austan við Grindasel og sunnan við Óslandssel, Marbælissel og Unadalsafrétt liggur Deildardalsafrétt. Í landamerkjabréfi Deildardals- og Unadalsafrétta, sem er dagsett 3. júní 1890 og þingl. degi síðar, segir svo um Deildardalsafrétt: „Almenningur Deildardals er frá fornri tíð álitinn að byrja vestanverðu í svokölluðu Tungufjalli fyrir framan Grynda selllands merki og kallast Stígar. Merkin að norðan eru í garðlag vestan í fjallinu í beinni stefnu frá afrjettar á svo kallaðri til fjallbrúnar sunnan vert við svo nefnda Smjörskál. Að vestan ræður Afrjettará, að sunnan eru merkin í dalbotninum syðst, og þaðan eptir brúninni beinni stefnu yfir Tungufjall til Grynda sellandsmerkja. Að austan á Seljárdal eru merkin að norðan hin sömu og merki jarðarinnar Marbælis. Að öðru leyti eins og sýslutakmörk ráða.“ Bréfið er áritað vegna aðliggjandi svæða og í samræmi við merki þeirra.

Við norðvesturmörk Deildardalsafréttar, austan Stafns og vestan Marbælissels liggur Óslandssel en því er lýst í landamerkjabréfi Óslands, frá 22. maí 1886 og þingl. viku síðar. Þar segir: „Selland fylgir jörðinni Óslandi, er liggur næst landi jarðarinnar Stafns í Deildardal, neðst á svo kölluðum Seljárdal. Landamerki þessi eru: Að utan gagnvart Stafni svo kölluð Brunná, að sunnan Glúmsgil, ráða þessi merki á fjall upp.“ Bréfið er áritað vegna Stafns og Marbælis. Virðast merkin geta samræmst aðliggjandi svæðum þrátt fyrir að orðalag sé ekki það sama.

Austan við Óslandssel, norðan Deildardalsafréttar og sunnan Hofssels liggur Marbælissel en því er lýst í landamerkjabréfi fyrir jörðina Marbæli, frá 17. maí 1886 og þingl 29. maí sama ár. Það hljóðar svo: „Selland fylgir jörðinni Marbæli, sem liggur á austanverðum Seljadal hjer í hreppi frá Glúmgilslæk að neðan og fram að strangalæk.“ Bréfið er ekki áritað vegna þeirra svæða sem liggja að sellandinu en er í ágætu samræmi við aðliggjandi merkjalýsingar.

Norðan við Óslandssel hafa gagnaðilar íslenska ríkisins afmarkað Hofssel og Ennissel þar vestur af. Engin lýsing á Hofssellandi liggur fyrir í málinu og ekki er minnst á selland Hofs í landamerkjabréfum jarðarinnar sem eru frá árunum 1920 og 1923. Í landamerkjabréfi Ennis frá 29. maí 1890 segir um Ennisselland: „Ennfremur á Enni Selland að vestanverðu í Unadal frá garði sem er utan við Selhóla, eður sem öðru nafni kallast Almennings hólar, sem nær ofan að Strangalæk hvar Þönglaskála Selland tekur við.“ Kröfulína íslenska ríkisins frá punkti nr. 9 að punkti nr. 13 er miðuð við ætluð austurmörk jarðanna Bjarnastaðagerðis og Spánár, en þau landsvæði sem krefjandi beins eignarréttar byggir á að tilheyri Hofsseli, Ennisseli og Unadalsafrétt eru austan þess hluta kröfulínunnar.

Samkvæmt landamerkjabréfi Bjarnastaðagerðis frá 27. maí 1890 og þingl. 11. júní 1891 eru merki til austurs: „á Puntskriðu beina stefnu á fjall upp.“ Bréfið virðist ekki áritað vegna Ennissels eða Hofssels. Í landamerkjabréfi Spánár frá 22. maí 1886 og þingl. 29. sama mánaðar, er merkjum gagnvart ágreiningssvæðinu lýst þannig: „Að sunnan og gagnvart Unadalsafrjett ræður Grjótá upp fjallið til upptaka og þaðan bein sjónhending austur á mitt fjall og að neðan ræður sama á merkjum þartil hún fellur í

Hofsá niður í afrjettinni.“ Bréfið er áritað vegna Unadalsafréttar. Merki Unadalsafréttar virðast að þessu leyti vera í samræmi við afmörkun aðila á ágreiningssvæðinu. Sé hins vegar landamerkjabréf jarðarinnar Þönglaskála í Hofshreppi, frá 10. júní 1889 og þingl. 12. sama mánaðar, skoðað kemur þar fram að Þönglaskála fylgi selland á Unadal „og byrjar það fyrir framan Bjarnastaðagerðisland og takmarkast að framan af Ennissellandi.“ Virðist því Bjarnastaðagerði ekki liggja að ágreiningssvæði aðila heldur Þönglaskálaselland, en á það er ekki minnst í kröfugerð íslenska ríkisins. Kemur það heim og saman við lýsingu á sellandi jarðarinnar Ennis, sbr. það sem að framan er rakið.

Norðan og austan við Hofssel liggur landsvæði sem gagnaðilar íslenska ríkisins byggja á að tilheyri Unadalsafrétt. Samkvæmt landamerkjabréfi Deildardals- og Unadalsafrétta eru merki Unadalsafréttar þessi: „Austan við Hofsá byrjar afrjettarlandið við Grjótá að neðanverðu þar sem Sprænárland tekur við að utan og nær alla leið til sýsluskipta á jökul fram. Að vestan verðu byrjar almenningsland við Klifhól, þar sem Hofsselsland endar og nær yfir allan Suðrárdal á jökul fram til sýslutakmarka.“ Bréfið er ekki áritað vegna aðliggjandi landsvæða. Vestan við ágreiningssvæði að norðanverðu liggur Spáná og eru merki hennar í samræmi við merki afréttarinnar, sbr. lýsingu á þeim hér á undan.

Norðan við Unadalsafrétt liggur vestasta ágreiningssvæði íslenska ríkisins og tiltekinna gagnaðila þess vegna Flókadalsafréttar, og þar austan við er óumdeilt eignarland jarðarinnar Tungu. Austan við Unadalsafrétt liggur að norðanverðu óumdeilt land jarðarinnar Atlastaða og þar suður af ágreiningssvæði vegna Hnjótafjalls og Vífilsstaðalands, sem fjallað er um í máli nr. 1/2009 hjá óbyggðanefnd. Engin merkjalýsing hefur fundist fyrir Flókadalsafrétt en kröfusvæði aðila vegna afréttarinnar er í samræmi við mörk þess svæðis sem hér er til umfjöllunar, sbr. nánar í kafla 6.4. Engar lýsingar eru heldur til fyrir óskipt land Tungu en heimildir benda til að landið hafi náð yfir Tungudalinn. Ekki er ágreiningur um þessi mörk.

Samkvæmt landamerkjabréfi Atlastaða frá 15. maí 1884, eru merki jarðarinnar miðuð við „fjallið“ og „jökla“. Í bréfinu er einnig lýsing á „afréttarlandinu Hnjótum“ en því er lýst til sýsluskila á Heljardalsheiði, sjá nánar í kafla 6.4 í máli nr. 1/2009 hjá óbyggðanefnd. Geta þessi mörk samræmst lýsingu á Unadalsafrétt. Að sunnan, gagnvart því svæði sem gagnaðilar íslenska ríkisins hafa kallað Deildardalsafrétt, Grafarsel og loks Miðhúsasel, liggja jarðir í Kolbeinsdal. Talið frá austri til vesturs eru þetta Bjarnastaðir, Skriðuland, Saurbær, Svíðingur, Smiðsgerði, Sleitustaðir og Skuggabjörg. Samkvæmt landamerkjabréfum þessara jarða, frá árunum 1885 til 1887, eru merki þeirra gagnvart því svæði sem hér er til umfjöllunar ýmist miðuð við „háfjallgarðinn“ eða „vatnaskil“. Geta þau merki samræmst þeim merkjum sem lýsa Deildardalsafrétt, Grafarseli og Miðhúsaseli.

Samkvæmt því sem hér hefur verið rakið er það niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það sem málsaðilar deila um falli innan lýsingar í landamerkjabréfi fyrir Unadals- og Deildardalsafréttir auk þeirra lýsinga sem liggja fyrir vegna fyrrnefndra sellanda. Sú afmörkun er óumdeild meðal gagnaðila íslenska ríkisins. Landamerkjabréfin fyrir landsvæðið voru gerð í kjölfar þess að landamerkjalög tóku gildi 1882, þinglesin og færð í landamerkjabók. Fyrirliggjandi gögn benda til þess að merkjum sé þar rétt lýst, svo langt sem sú lýsing nær.

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða lands innan framangreindra merkja. Um almenna þýðingu landamerkjabréfa og hugtakanna jörð og afrétt(ur) við mat á sönnun um eignarhald á landi vísast til fyrirliggjandi umfjöllunar dómstóla og óbyggðanefndar, sbr. kafla 6.1 hér að framan og *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* í viðauka. Svo sem þar kemur fram hafa landamerkjabréf bæði verið gerð fyrir jarðir og annars konar réttindasvæði, svo sem ítök og afrétti(r). Bréf jarða hafa haft ríkara vægi sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og í fyrirliggjandi dómum og úrskurðum hefur að meginreglu verið komist að þeirri niðurstöðu að þau afmarki eignarland. Land utan jarða, þar á meðal afréttarland, hefur á hinn bóginn að meginreglu verið talið þjóðlenda. Notkun hugtaksins afrétt(ur) í landamerkjabréfi og/eða öðrum heimildum hefur þó ekki úrslitaþýðingu um að þar sé þjóðlenda, enda hefur merking þess ekki verið einhlít. Slíkt landsvæði er því eftir atvikum eignarland eða þjóðlenda. Á meðal þeirra atriða sem máli skipta við mat á stofnun og viðhaldi eignarréttar er eignarréttarleg staða aðliggjandi landsvæða. Jafnframt er mögulegt að unninn hafi verið réttur að áður eigendalausu landi, svo sem á grundvelli hefðar.

Í elstu heimild um Unadalsafrétt, lögfestu frá 1590, er lögfest allt land kirkjunnar á Hólum á Unadal „so sem votn draga til / badum meigen ár / fyrer framan almennings hola“. Fram kemur í sömu lögfestu að eigandi Hofs hafi gert sér sel á Unadal „sem lóg banna“ og „an alls leyfis“. Síðan kemur fram í fjórum vitnisburðum frá 1613 og 1614 að vitnin hefðu aldrei heyrt að Páll á Hofi hefði „eignad sier eda haft Vnadals afriett“. Á Unadalsafrétt er einnig minnst í úttektum Hólastóls frá 2. ágúst 1628 og 10. júlí 1657. Loks kemur fram í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709 að flestar jarðir í Unadal og á Höfðaströnd hafi átt upprekstur á Unadalsafrétt en svipað kemur fram í *Sýslu- og sóknalýsingum Skagafjarðarsýslu* frá 1868 þar sem segir: „Afréttarland Höfðasóknarmanna er inni í Unadalsafrétt, og hafa Hofshreppsmenn þar upprekstur; er þar almenningur.“

Elsta heimild um Deildardalsafrétt er kaupbréf fyrir jörðina Marbæli frá 1393 en þar segir: „gelldfiar Rekstr ollum gelldfenadi j deilldar dals afrétt oc sel lannd fiorþunginn i seliadal.“

Næst er minnst á selför á Deildardal í bréfuðum jarðakaupum frá 31. mars 1497. Þar er jörðin Grindur seld og kemur fram að selför á Deildardal fylgi. Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709 segir síðan að fjöldi jarða í

Óslandshlíð hafi átt rétt til upprekstur á Deildardalsafrétt auk tveggja jarða á Höfðaströnd. Er afréttin kölluð „Afréttardal“. Þá kemur fram að jarðirnar Gröf á Höfðaströnd, Miðhús, Ósland og Marbæli hafi átt selstöðu í Deildardal. Í jarðamatinu 1849 segir að Kross í Óslandshlíð eigi tiltölu til selstöðu í Deildardal en einnig jarðirnar Grindur, Nýlendi, Miklibær og Þúfur. Líkt og að framan er rakið eru lýsingar fyrir sellönd Miðhúsa, Óslands, Grafar, Ennis og Marbælis að finna í landamerkjabréfum þeirra jarða. Þau liggja ýmist í Deildar- eða Unadal, innan ágreiningssvæðis aðila.

Í *Sýslu- og sóknalýsingum Skagafjarðarsýslu* frá 1839 segir svo um selstöður í Deildardal og Unadal: „Allar Óslandshlíðarjarðir, Gröf, Enni og Hof [eiga selstöður], þær síðustu tvær í Unudalnum, hinar í Deildardal. Öngvar eru nú notaðar, nema frá Gröf mánaðartíma sumar hvert. Hafa þær aflagzt vegna vegalengdar [...] Grindur og Nýlendi eiga ser og selstöðu, og eitthvað lítið var hún notuð í þeirra tíð, sem nú lifa, en fljótt hætt aftur.“

Þegar Deildardals- og Unadalsafrétta er getið í skriflegum heimildum er það tengt upprekstri, afréttarnotum og annarri takmarkaðri nýtingu, svo sem selstöðu. Hið sama á við um þau sellönd sem að framan hefur verið lýst og liggja innan ágreiningssvæðis. Í afréttarskrá fyrir Unadalsafrétt og Deildardalsafrétt frá árinu 1985 kemur fram að afréttirnar séu „eign” Hofshrepps. Einnig segir að Ennisselland og líklega Hofsselland hafi verið selt Upprekstrarfélagi Unadalsafréttar árið 1927 og lagt til afréttarinnar. Segir þar einnig að Óslandsselland, Marbælisseland og ef til vill Þúfnaselland séu innan Deildardalsafréttar. Þá eru einnig talin upp Grindaselland, Grafarselland og Miðhúsaselland. Er síðan tekið fram að óvíst sé um eignarrétt á nefndum sellöndum „hvort þau fylgja jörðunum, eða eru eign Hofshrepps.“ Því liggur ekki fyrir að sérgreind réttindi á afmörkuðum svæðum innan ágreiningssvæðisins hafi áfram tilheyrt einstökum jörðum eftir að seljabúskapurinn lagðist af. Eigendur umræddra jarða hafa heldur ekki gert kröfur um viðurkenningu slíkra réttinda í máli þessu.

Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er rakið að á grundvelli nýlegra rannsókna hafi þeirri kenningu verið haldið fram að seljabúskapur hafi mjög snemma orðið mikilvægur þáttur í íslenskum landbúnaði. Í þeim rannsóknum hafi verið dregin sú ályktun að selstæði hafi í fyrstu verið í heimalöndum en snemma færst yfir á svæði sem öllum var heimilt að nýta. Þessi sameiginlegu sellönd hafi síðan komist í einkaeigu eða ábúendur einstakra jarða gert tilkall til þeirra.[530] Samkvæmt Jónsbók var óheimilt að gera sel í afréttum en jarðir gátu átt sel í almenningum. Heimildir um seljabúskap, sbr. kafla 5.3.4, leiða þannig ekki til afdráttarlausrar niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu.

Engin gögn liggja fyrir um að Deildardals- og Unadalsafréttir hafi að staðaldri verið nýttir til annars en sumarbeitar og eftir atvikum annarra takmarkaðra nota, t.a.m.

[530]Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

selstöðu fyrr á tímum. Svæðið er að mestum hluta hálent og inn á það hefur búfénaður leitað án hindrana. Selföndin eru landfræðilega aðskilin frá öðru landi jarða þeirra sem þau eru kennd við og sú aðgreining þeirra frá „heimalandi“ jarðanna, sem fram kemur í landamerkjabréfum þeirra, bendir til að þau hafi verið afréttir. Eftir að selföndin voru lögð til afréttanna virðist sem nýting þeirra hafi orðið með sama hætti og annarra hluta afréttanna, þ.e. í sameiginlegum afréttarnotum jarða fyrrum Hofshreppi. Landamerkjabréf fyrir Unadals- og Deildardalsafréttir bendir einnig ótvírætt til þess að um sé að ræða afréttir.

Óbyggðanefnd telur framangreint benda til þess að búfjáreigendur á svæðinu hafi haft hefðbundin not af Deildardals- og Unadalsafréttum undir umsjón hreppsins, á sama hátt og gildir um samnotaafréttir almennt.[531]

Af frásögnum *Landnámu* verður ekki ráðið hversu langt upp til fjalla landnám á þessu svæði náði, sbr. kafla 6.2. Verða því engar afdráttarlausar ályktanir af þeim frásögnum dregnar. Sé tekið mið af staðháttum og fjarlægðum við túlkun landnámslýsinga verður þó að telja líklegt að a.m.k. hluti þess lands sem hér er deilt um hafi verið numinn.

Ekkert liggur hins vegar fyrir um afmörkun eða yfirfærslu þeirra beinu eignarréttinda sem þar kann að hafa verið stofnað til. Þannig kann beinn eignarréttur að hafa fallið niður og landsvæðið í kjölfarið tekið til takmarkaðra nota annarra.

Í máli þessu er þannig ekki sýnt fram á annað en að réttur til umrædds afréttarsvæðis hafi orðið til á þann veg að það hafi verið tekið til sumarbeitar fyrir búpening og annarrar takmarkaðrar notkunar. Um afréttarnotkun og fjallskil voru snemma settar opinberar reglur, sem sveitarstjórnum var falið að annast framkvæmd á. Eins og notkun landsins hefur verið háttað hefur heldur ekki verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því.

Að öllu framangreindu virtu hefur ekki verið sýnt fram á að Unadals- og Deildardalsafréttir séu eignarlönd, hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé þjóðlenda.[532] Af fyrirliggjandi gögnum verður hins vegar ráðið að landsvæðið sé afrétt jarða í fyrrum Hofshreppi. Þá liggja fyrir samþykktir Veiðifélags Unadalsár, þar sem „afréttur Unadals“ er talinn meðal aðila.

Ljóst er að einstakir hlutar þessa landsvæðis eru misjafnlega fallnir til beitar. Beitarsvæði taka þó breytingum, auk þess sem þau eru ekki endilega samfelld. Land það sem hér er til umfjöllunar verður því talið falla undir skilgreininguna „landsvæði [...] sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé“, sbr. 1. gr. laga nr. 58/1998.

[531] Sbr. umfjöllun um hugtakið afrétt í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).
[532] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að Unadals- og Deildardalsafréttir, svo sem landsvæðið er afmarkað hér á eftir, teljist til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

> *Upphafspunktur er á sýslumörkum í sunnanverðum Hákömbum við Deildardalsjökul (1085 m) (1). Þaðan er fyrrum sveitarfélagamörkum (Hofshrepps og Hólahrepps) fylgt til suðvesturs og síðan vesturs allt þar til komið er á móts við botn Úlfsskálar (2). Þaðan er línan dregin til norðausturs fyrir botn Skuggabjargadals í fjallsegg á Björk (915 m) (3). Þaðan er línan dregin um háfjall Bjarkar til norðurs þar til komið er að skurðpunkti (4) við línu sem dregin er beina stefnu frá Grænalækjardragi í skarð í fjallsegginni og áfram í sömu stefnu til suðurs. Frá nefndum skurðpunkti er línan dregin til norðurs í umrætt skarð í fjallsegginni (5) og þaðan í Grænalækjardrag (6). Frá Grænalækjardragi er línan dregin beina stefnu í átt að vörðu sem stendur við Deildará, skammt frá þeim stað þar sem bærinn Stafn stóð, og í Deildará (7). Þaðan er Deildará fylgt til austurs að þeim stað þar sem Brunná fellur í hana (8). Síðan er Brunná fylgt til fremstu upptaka í miðfjalli (Ennishnjúkur) (9). Þaðan er haldið til norðvesturs í Hrafnabjargarskál (10). Þaðan er árfarvegi úr skálinni fylgt í Unadalsá austan við Spáná (11). Þaðan er Unadalsá fylgt til austurs að Grjótá (12). Þaðan er Grjótá fylgt til upptaka og þaðan í háfjall á fyrrum hreppamörkum Hofshrepps og Fljótahrepps (13). Þaðan er fylgt fyrrum hreppamörkum (Fljótahrepps og Hofshrepps) og síðar sýslumörkum um Hákamba til suðurs allt að upphafspunkti við Deildardalsjökul.*

Sama landsvæði er afrétt jarða í fyrrum Hofshreppi, nú í Sveitarfélaginu Skagafirði, sbr. 1. gr. og b-lið 7. gr. laga nr. 58/1998. Um rétt til upprekstrar á afréttina og annarra hefðbundinna nota sem afréttareign fylgja fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Þar ber sérstaklega að nefna 7. gr. laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 21/1986, og 7. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 61/2006, vegna veiðiréttar í Unadalsá.

Svæði það sem hér hefur verið lýst þjóðlenda er háð sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. náttúruminjaskrá.

6.6 Kolbeinsdalsafrétt (Hólaafrétt)

6.6.1 Inngangur

Hér verður fjallað um þann hluta þjóðlendukröfusvæðis íslenska ríkisins sem nefndur hefur verið „Kolbeinsdalsafrétt“ og Sveitarfélagið Skagafjörður gerir kröfu til sem eignarlands síns. Um nánari afmörkun og lýsingu krafna vísast til kafla 3.1 og 3.5.

Kolbeinsdalur liggur á vestanverðum Tröllaskaga og teygir sig frá Óslandshlíð austur inn á miðjan skagann. Kolbeinsdalsá á upptök sín í Tungnahryggsjökli og rennur þaðan eftir dalnum til sjávar. Í Kolbeinsdal er fjöldi jarða en í máli þessu er einungis deilt um landsvæði sem nefnt hefur verið Kolbeinsdalsafrétt og liggur í milli annars vegar ósa Heljarár í Heljardal og Kolbeinsdalsár og hins vegar Tungnahryggsjökuls. Frá þeim stað þar sem Heljará rennur í Kolbeinsdalsá og að Pétursnhjúk (1397 m), við sýslu- og sveitarfélagamörk sunnan jökulsins, eru rúmir 14 km, mælt í beinni loftlínu.

Austan Heljarár og norðan Kolbeinsdalsár er Heljarfjall (1289 m) og suður undir því er Skíðadalur. Úr honum rennur Skíðadalsá í Kolbeinsdalsá. Sunnan Skíðadals eru brattir hnjúkar, Hrútarskálarhnjúkur (1125 m) nyrst og Ingjaldshnjúkur (1021 m) sunnar. Norðan Ingjaldshnjúka er Ingjaldsskál, þaðan sem Ingjaldsá rennur í Kolbeinsdalsá, og suðaustan þeirra er Staðargangnafjall (1364 m). Tungnahryggur (999 m) liggur við Tungnahryggsjökul. Austan hans er Austurdalur og vestan hans Vesturdalur. Til vesturs, upp af þeim síðarnefnda, er Lambárhnjúkur (1069 m), norðan hans Ármannsfell (1103 m) og fjallið Elliði (894 m) norðvestan þess.

Meðfram Kolbeinsdalsá er gróið undirlendi í um og yfir 200 m hæð yfir sjávarmáli. Austan við ósa Heljarár er svokallaður Bygghólsreitur, grösugt svæði sem nær upp í miðjar hlíðar Heljarfjalls. Á milli framangreindra dala rísa 1000-1300 m há fjöll, sundurskorin af giljum, þverdölum, skálum og vatnsföllum.

6.6.2 Sjónarmið aðila

Af hálfu íslenska ríkisins er almennt á því byggt að af heimildum megi ráða að land innan þjóðlendukröfusvæða í máli þessu hafi legið utan landnáms en verið nýtt sem afréttir. Kröfugerð ríkisins taki mið af merkjalýsingum jarða, afréttum á svæðinu, landnámslýsingum og staðháttum. Að því leyti sem ekki sé fallist á merkjalýsingar jarða til afréttarsvæða, öræfa og jökla, sé á því byggt að tilvísuð landamerkjabréf, enda þótt þinglýst séu, teljist ekki ein og sér nægjanleg til staðfestingar beinum eignarrétti. Sé þá tekið tillit til þess að lýsingar séu ekki í samræmi við landnám, heimildir um nýtingu lands og landfræðilegar aðstæður. Vísast m.a. að þessu leyti til dóma Hæstaréttar í málum nr. 47/2004 og 48/2004. Ekki sé gerð krafa til svæða sem teljist smájöklar á Tröllaskaga nema að því marki sem slíkir smájöklar verði taldir falla undir afrétti(r) og/eða almenninga eða tengist með beinum hætti slíkum svæðum.

Að því er varðar Kolbeinsdalsafrétt sérstaklega er á því er byggt að allt frá fornu fari hafi umrætt svæði verið aðskilið frá jörðinni Hólum og nýtt til sumarbeitar fyrir búfé. Réttur Hóla til svæðisins hafi verið bundinn við afréttarnot en ekki talist beinn eignarréttur. Í því sambandi vísast til lýsingar *Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709 á sérstaklega afmarkaðri afrétt (Hólaafrétt) sem gangi fram af Kolbeinsdal, sbr. einnig jarðamat frá 1849 þar sem tilgreint sé að jörðinni Hólum tilheyri svonefnd Hólaafrétt í Kolbeinsdal. Við sölu á Kolbeinsdalsafrétt 1897 til sveitarfélaga hafi verið sérstaklega tiltekið að um afréttarsvæði væri að ræða. Af sölunni og þeim gögnum sem um hana fjalli verði ekki ráðið að um annað en afréttarland hafi verið að ræða og eingöngu háð óbeinum eignarrétti. Þá komi fram í dómabók frá 1881 að af hálfu Viðvíkurhrepps sé talið að fyrrverandi Hólaeigandi hafi ekki sannað eignarrétt sinn til Kolbeinsdalsafréttar, þrátt fyrir ítrekaðar áskoranir. Hafi hreppsmenn áskilið sér allan rétt til upprekstur á hana.

Þar sem heimildir greini frá Kolbeinsdalsafrétt sé hennar eingöngu getið með sjálfstæðum hætti sem eign Hóla (Hólastóls) og í tengslum við umfjöllun um sumarbeit fyrir búfé. Þetta staðfesti að eingöngu hafi verið um óbeinan eignarrétt að ræða (afnotarétt). Þá bendi takmörkuð nýting svæðisins að öðru leyti ekki til beins eignarréttar.

Af hálfu Sveitarfélagsins Skagafjarðar, gagnaðila íslenska ríkisins, er byggt á þinglýstum landamerkjabréfum og öðrum skráðum eignarheimildum sem það hafi, ásamt þinglýstum landamerkjabréfum aðliggjandi jarða. Viðvíkur- og Hólahreppar hafi keypt umrætt land af Hólastað með afsali frá 6. maí 1898, sbr. landamerkjalýsingar Kolbeinsdalsafréttar frá 31. maí og 1. júní 1898. Vísað sé til meginreglna íslensks eignarréttar og dómvenju þess efnis að afréttarlönd sem áður hafi tilheyrt jörð en síðar verið lögð til afréttar sveitarfélags séu áfram háð beinum eignarrétti (sbr. dóma Hæstaréttar um Gullberastaðatungur og jörðina Hóla í Biskupstungum).

Fullur hefðartími sé liðinn frá því að framangreindum landamerkjagjörðum hafi verið þinglýst. Eigendur hafi farið með öll hefðbundin afnot, svo sem beit og veiði og nýtingu auðlinda í jörðu. Öll afnot og nytjar landsins séu háðar leyfi sveitarfélagsins, enda hafi enginn notað landið með nokkrum hætti nema eigendur þess. Hafi sveitarfélagið því óskoraðan eignarrétt yfir þessu landi sínu með öllum gögnum og gæðum, m.a. á grundvelli hefðar.

Byggt er á að sveitarfélagið hafi réttmætar væntingar til þess að landsvæði þetta teljist háð beinum eignarrétti, sem það verði ekki svipt án bóta. Vísað er til jafnræðisreglu stjórnsýslulaga og stjórnarskrár um að sambærileg mál hljóti sömu niðurstöðu og að jafnræði ríki milli borgaranna. Loks er byggt á meðalhófsreglu stjórnsýslulaga og þess að ríkið verði að velja vægasta úrræðið sem völ sé á við úrlausn máls.

6.6.3 Niðurstaða

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Hóla í Hjaltadal og Kolbeinsdalsafréttar er rakin í kafla 5.4 hér að framan. Af þeim heimildum sem þar er getið og ná allt aftur til 12. aldar, má ráða að Hólar hafa verið sjálfstæð jörð.[533] Kolbeinsdalsafréttar er fyrst sérstaklega getið í úttekt á eignum Hólastóls frá fyrri hluta 17. aldar og í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1709 og fleiri síðari heimildum er fjallað um „Hólaafrjett sem gengur fram af Kolbeinsdal“. Heimildir eru um að búseta hafi verið í hluta dalsins, a.m.k. á 14. og 19. öld, en óljóst er um upphaf hennar, endalok og landfræðilega afmörkun. Í landamerkjabréfi Hóla frá árinu 1890 er merkjum lýst að dalnum meðtöldum og án þess að hann sé sérstaklega tilgreindur. Bréfinu var mótmælt, meðal annars að því er snertir „hið óbyggða svæði fram af [...] Kolbeinsdal“. Eldri heimildir um merki Hóla liggja ekki fyrir en árið 1865 fór fram áreiðar- og skoðunargjörð á „Hólaafrétti í Kolbeinsdal“. Árið 1898 seldi eigandi Hóla Kolbeinsdalsafrétt til Viðvíkur- og Hólahreppa. Hrepparnir lögðu til afréttarinnar land úr jörðunum Bjarnastöðum og Fjalli og útbúið var sérstakt landamerkjabréf fyrir afréttina að þeim meðtöldum. Hólar í Hjaltadal liggja að Kolbeinsdalsafrétt til suðvesturs en eru utan við ágreiningssvæði í máli þessu og sama máli gegnir um land jarðanna Bjarnastaða og Fjalls í Kolbeinsdal.

Kemur þá fyrst til skoðunar hvernig merkjum er lýst í landamerkjabréfi fyrir „Kolbeinsdalsafrjett í Kolbeinsdal“ frá 31. maí og 1. júní 1898 og þinglesið 1. júní 1898. Einnig verður litið til landamerkjabréfs fyrir Hóla frá 20. maí 1890, þinglesið degi síðar, og áreiðar- og skoðunargjörðar frá 10. júlí 1865. Athugun þessi tekur til heildarmerkja Kolbeinsdalsafréttar, að undanskildum þeim hlutum núverandi afréttarsvæðis sem áður tilheyrðu jörðunum Bjarnastöðum og Fjalli, enda er ekki deilt um þá í máli þessu. Í þessu sambandi verður einnig litið til gagna um merki aðliggjandi landsvæða. Þar eru óumdeild eignarlönd áðurnefndra Bjarnastaða og Fjalls til vesturs, auk Víðiness og Hóla til sömu áttar, en Baugasels til suðausturs. Til austurs og norðurs eru landsvæði sem til umfjöllunar eru í máli nr. 1/2009 hjá óbyggðanefnd, sbr. einkum kafla 6.6 og 6.5 um Skíðadalsafrétt og Vífilsstaði. Að öðru leyti liggja að Kolbeinsdalsafrétt austanverðum óumdeild eignarlönd í Eyjafjarðarsýslu, og koma þar til sérstakrar athugunar jarðirnar Sveinsstaðir, Kóngsstaðir og Kot.

Markmið þessarar athugunar er að upplýsa um merki Kolbeinsdalsafréttar, þar á meðal hvort samræmi sé á milli heimilda og afmörkunar málsaðila á því landsvæði sem hér er til úrlausnar. Að fenginni niðurstöðu um merki verður fjallað um eignarréttarlega stöðu landsins.

Samkvæmt landamerkjabréfi Kolbeinsdalsafréttar frá 1898 liggja suðaustur- og austurmerki, gagnvart landsvæðum í Eyjafjarðarsýslu, þannig frá suðri til norðurs: „Frá Tungnahryggsjökli ráða háfjöll merkjum út austan við Staðargöngur,

[533] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Ingjaldsskál og Skíðadal til stóruvörðu á Heljardalsheiði, þaðan ræður háfjallgarðurinn merkjum í norður“. Bréfið er í samræmi við landamerkjabréf Hóla frá 1890 en hvorugt bréfanna var áritað vegna aðliggjandi landsvæða til suðausturs og austurs. Austurmerkjum Kolbeinsdalsafréttar er ekki lýst sérstaklega í áreiðar- og skoðunargjörðinni frá 1865. Til umfjöllunar var beiðni Hólaprófasts um hvað álíta mætti land „eyðijarðanna Heljarár, Bygghóls og Ingjaldsár“ Fram kemur það álit skoðunarmanna að Heljarárland hafi verið við ána og Bygghólsland fram að Skíðadalsá og „líklega uppí dalsbotn“. Þá muni „eyðijörðin“ Ingjaldsá hafa staðið á svæðinu við Ingjaldsskál og Ingjaldsá. Jafnframt segir að Staðargöngur, „sérstakt upprekstrarland Hólastaðar“, hafi legið „fram í dalsbotn austan Tungnahryggjar“. Áreiðargjörðin miðar þannig við dalsbotna, þar sem landamerkjabréfin miða við háfjöll, en í henni er ekki leitast við að lýsa merkjum Kolbeinsdalsafréttar heildstætt. Eðlilegt er því að líta svo á að hún rúmist innan landamerkjabréfanna.

Verður þá næst litið til heimilda um merki aðliggjandi landsvæða til suðausturs, austurs og norðausturs, handan við sýslu- og sveitarfélagamörk. Þar er jörðin Baugasel syðst. Landamerkjabréf Baugasels, dagsett 23. mars 1884, lýsir merkjum ekki sérstaklega að þessu leyti en þar er þó getið um að Barká ráði „frá upptökum“. Bréfið ber ekki áritun um samþykki vegna afréttarinnar. Eldri heimildir um merki Baugasels liggja ekki fyrir. Upptök Barkár liggja í Barkárdalsjökli sem liggur að Tungnahryggsjökli. Við hann er miðað í bréfum Hóla og Kolbeinsdals-afréttar.

Norðan Baugasels og austur af Kolbeinsdalsafrétt er Almenningur á Skíðadal, sem fjallað er um í máli nr. 1/2009 hjá óbyggðanefnd. Í landamerkjabréfi svæðisins frá 5. maí 1883 er ekki að finna sérstaka lýsingu á vesturmerkjum, gagnvart Kolbeinsdalsafrétt. Norðurmerki eru þó dregin til vesturs og miðuð við Vesturá „fram til fremstu vatnaupptaka“. Bréfið ber ekki áritun um samþykki vegna Kolbeinsdalsafréttar.

Á svæðinu norðan við Almenning á Skíðadal liggja fyrir skýr landamerkjabréf jarðanna Sveinsstaða, Kóngsstaða og Kots, talið frá suðri til norðurs, frá árinu 1883. Bréfin bera ekki áritanir um samþykki vegna Kolbeinsdalsafréttar. Merki hinna tveggja fyrrnefndu jarða eru miðuð við annars vegar Vesturá og hins vegar Þverá og „fram til jökla“. Um merki Kots til suðvesturs, gagnvart Kolbeinsdalsafrétt, segir að þar ráði „takmörkin milli Eyjafjarðarsýslu og Skagafjarðarsýslu“. Ekki liggja fyrir eldri merkjalýsingar fyrir Sveinsstaði, Kóngsstaði og Kot, sjá nánar í kafla 6.6, um Skíðadalsafrétt, og í kafla 6.5, um Vífilsstaði, í máli nr. 1/2009 hjá óbyggðanefnd.

Ekki verður annað séð en að framangreindar lýsingar á merkjum Kolbeinsdalsafréttar og aðliggjandi landsvæða til suðausturs, austurs og norðausturs nái saman á háfjöllum, enda þótt orðalag sé nokkuð mismunandi. Við það hafa aðilar miðað í afmörkun á kröfusvæðum sínum, samsíða sýslu- og hreppamörkum.

Vesturmörk Kolbeinsdalsafréttar liggja bæði norðan og sunnan Kolbeinsdalsár. Sé fyrst litið til svæðisins norðan árinnar, miða bæði krefjendur beins eignarréttar og íslenska ríkið, við austurmerki Bjarnastaða og vesturmerki Hóla, eins og þau voru áður en afréttin var seld. Í landamerkjabréfi Bjarnastaða frá 25. maí 1886 segir svo: „Að sunnan ræður merkjum Heljargil. Þaðan liggja merkin beina stefnu ofan til Kolbeinsdalsár í vörðu sem stendur við ána. En er gilinu sleppir að ofan ræður Heljará merkjum til efstu upptaka“. Í landamerkjabréfi Hóla frá 1890 segir svo: „Að norðan ræður merkjum Heljará frá upptökum og þartil Heljargil þrýtur, en úr því beina stefnu til Kolbeinsdalsár gagnvart stórum steini, sem er skammt fyrir sunnan Háaleiti“. Bréf Bjarnastaða og Hóla bera ekki gagnkvæmar áritanir en lýsingar þeirra eru sambærilegar samkvæmt framangreindu. Eldri heimildir liggja ekki fyrir að þessu leyti.

Í Kolbeinsdal sunnan Kolbeinsdalsár miða málsaðilar vesturmörk Kolbeinsdalsafréttar við landamerkjabréf Fjalls frá 27. maí 1886 og landamerkjabréf Hóla frá 1890. Í bréfi Fjalls segir: „ræður merkjum rauður steinn er stendur móti heljargili og úr honum stefna beint til fjallseggjar“. Landamerkjabréf Hóla lýsir merkjum með þessum hætti: „beina stefnu til Kolbeinsdalsár gagnvart stórum steini, sem er skammt fyrir sunnan Háaleiti og þaðan eptir sömu stefnu upp á há Elliða.“ Bréf Fjalls og Hóla bera ekki gagnkvæmar áritanir en lýsingar þeirra eru sambærilegar. Eldri heimildir liggja ekki fyrir að þessu leyti.

Sunnan Bjarnastaða og Fjalls er Víðines. Samkvæmt landamerkjabréfi Kolbeinsdalsafréttar 1898 er merkjum til vesturs, gagnvart Víðinesi, lýst þannig: „síðan ræður há-Elliðinn, eða háfjallið merkjum til Strangalækjar á Víðinesdal. Strangilækur ræður frá merkjunum til Víðinesár“. Þessi merki eru í samræmi við lýsingu landamerkjabréfs Hóla frá 1890 og Víðiness sem er ódagsett en þinglýst 24. maí 1886. Þá bera bréf Hóla og Víðiness gagnkvæmar áritanir, auk þess sem bréf afréttarinnar var áritað vegna Víðiness. Ekki liggja fyrir eldri merkjalýsingar að þessu leyti.

Hólar í Hjaltadal liggja sunnan Víðiness, suðvestan Kolbeinsdalsafréttar. Samkvæmt landamerkjabréfi afréttarinnar frá 1898 liggja merki gagnvart Hólum svo: „Strangilækur ræður merkjunum til Víðinesár, en þaðan sem hann fellur í Víðirnesá ræður sjónhending yfir svo nefndan fremri Moshól til háfjalls. Þá ráða háfjöll merkjum þaðan vestan við Tungur og Skálar á milli þeirra og Hólabyrgðu og Hofsdals, allt fram að Tunguhryggsjökli og þá hájökullinn fyrir framan svonefndan Tunguhrygg til Staðargangnafjalls.“ Ekki liggja fyrir aðrar heimildir um afmörkun Hóla og Kolbeinsdalsafréttar, og ekki var gert nýtt landamerkjabréf fyrir Hóla þegar Kolbeinsdalsafrétt var seld 1898, úr því landi sem afmarkað er í bréfi Hóla frá 1890.

Samkvæmt því sem hér hefur verið rakið er það niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það sem málsaðilar deila um falli innan afmörkunar í landamerkjabréfum Hóla og Kolbeinsdalsafréttar frá 1898 og 1890. Hvort bréf um sig tekur að auki til

annars, óumdeilds lands. Um afmörkun Kolbeinsdalsafréttar er ekki ágreiningur meðal gagnaðila íslenska ríkisins. Landamerkjabréf Hóla frá 1890 var gert í kjölfar þess að landamerkjalög tóku gildi 1882 og samkvæmt því var afréttin ósundurgreindur hluti Hólalands. Bréfinu var þó mótmælt í umboði nokkurra bænda í Viðvíkur- og Hólahreppum, að því er snertir „hið óbyggða svæði fram af Hjaltadal og Kolbeinsdal“. Svo sem nánar verður rakið hér á eftir var uppi ágreiningur um réttindi á svæðinu og líklegt að athugasemdin endurspegli hann. Ekki virðist hafa verið deilt um afmörkun. Landamerkjabréf afréttarinnar frá 1898 var þinglesið og fært í landamerkjabók án þess að nokkur mótmæli kæmu fram. Ekkert bendir til annars en að lýsing þess hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda og ljóst að fyrirsvarsmenn Kolbeinsdalsafréttar hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að svo væri.

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða lands innan framangreindra merkja. Um almenna þýðingu landamerkjabréfa og hugtakanna jörð og afrétt(ur) við mat á sönnun um eignarhald á landi vísast til fyrirliggjandi umfjöllunar dómstóla og óbyggðanefndar, sbr. kafla 6.1 og viðauka með úrskurði þessum. Svo sem þar kemur fram hefur að meginreglu verið við það miðað að land innan afmörkunar í þinglýstu landamerkjabréfi jarðar sé eignarland. Skiptir þá ekki máli þó að jörð hafi að hluta eða öllu leyti verið lögð til afréttar. Hvert og eitt landamerkjabréf er þó metið sérstaklega enda ekki hægt að auka einhliða við land sitt eða annan rétt með því að gera slíkt bréf. Hefur þá einkum verið til þess litið hvort fyrir hendi séu eldri heimildir, sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfinu, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu landsins. Mæli heimild í mót landamerkjabréfi jarðar, hvort heldur er afmörkun lands og/eða stöðu þess sem jarðar, þarf að meta hvort vægi hennar sé slíkt að það rýri sönnunargildi bréfsins að sama skapi.

Landamerkjabréf hafa einnig verið gerð fyrir annars konar réttindasvæði en jarðir, svo sem ítök og afrétti(r). Slík bréf hafa takmarkaðra vægi sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og að meginreglu hefur verið við það miðað í fyrirliggjandi dómum og úrskurðum að utan lands jarða sé þjóðlenda. Flokkun landsvæða í jarðir, afrétti(r) jarða, afrétti(r) kirkna og klaustra, samnotaafrétti(r) og annað land getur hins vegar verið álitamál og innan sama bréfs getur verið bæði jörð og afrétt(ur), með eða án e.k. aðgreiningar. Jafnframt er ljóst að notkun hugtaksins afrétt(ur) í landamerkjabréfi og/eða öðrum heimildum hefur ekki úrslitaþýðingu um að þar sé þjóðlenda. Slíkt landsvæði getur einnig verið eignarland, allt eftir atvikum máls, þar á meðal líkum á stofnun og viðhaldi eignarréttar með tilliti til eignarréttarlegrar stöðu aðliggjandi landsvæða. Heimildir um legu jarða til forna, enda þótt takmarkaðar séu, geta gefið mikilvægar vísbendingar um að landsvæði hafi upphaflega haft stöðu jarðar en síðar verið nýtt sem afrétt(ur). Meta þarf þá hvort breyting hafi orðið á eignarréttarlegri stöðu landsins, svo sem hvort eignarréttur hafi verið gefinn upp eða

glatast, eða hvort eigendur hafi einungis breytt nýtingu landsins. Með sama hætti er mögulegt að unninn hafi verið réttur að áður eigendalausu landi, svo sem með lögformlegri stofnun nýbýlis eða á grundvelli hefðar.

Af kaupum Viðvíkur- og Hólahreppa á Kolbeinsdalsafrétt 1898 og nýtingu landsvæðisins á þeim grundvelli leiðir að við gildistöku þjóðlendulaga 1998 hafði landsvæðið ótvírætt stöðu afréttar samkvæmt þeirri eignarréttarlegu flokkun lands sem almennt var miðað við fram til þess tíma. Hvort í því fólust bein eða óbein eignarréttindi, og þar af leiðandi hvort þar er eignarland eða þjóðlenda í skilningi þjóðlendulaga, er hins vegar sérstakt athugunarefni. Í því sambandi skiptir meginmáli hver staða landsins var fyrir söluna 1898, nánar tiltekið hvort Kolbeinsdalsafrétt var hluti af landi jarðarinnar Hóla, nýtt til beitar og nefnd afrétt af þeirri ástæðu, eða afrétt hennar í þeim skilningi að hún hafi einungis átt þar óbein eignarréttindi.

Í máli þessu liggur fyrir að á a.m.k. hluta þess landsvæðis sem nú nefnist Kolbeinsdalsafrétt hefur verið byggð. Er þá átt við þann hluta afréttarinnar sem liggur lengra inn til landsins en jarðirnar Bjarnastaðir og Fjall. Samkvæmt áreiðar- og skoðunargjörð frá 1865 var þar að finna jarðirnar Bygghól, Heljará og Ingjaldsá. Framan við Ingjaldsá, í Staðargöngum, hafi hins vegar verið „sérstakt upprekstrarland Hólastaðar“. Bygghóll er talinn hafa legið á svæðinu milli Heljarár og Skíðadalsár og „líklegast uppí dalsbotn“ Skíðadals. Um Bygghól er fyrst getið í heimild frá 14. öld þar sem hann er talinn meðal jarða Hólastaðar. Búseta þar hefur lagst af á óvissum tíma en virðist hafa verið tekin upp aftur, a.m.k. á 19. öld, sbr. meðal annars *Sýslu- og sóknalýsingar Skagafjarðar* frá 1843. Um Heljará og Ingjaldsá er enn minna vitað en samkvæmt áðurnefndri áreiðar- og skoðunargjörð frá 1865 voru þær taldar hafa legið við samnefndar ár. Samkvæmt heimild frá 16. öld átti Hólastóll „Kolbeinsdal“ og fleiri landsvæði, „med jardareign jtolulaust fram ath djupadal.“ Ekki er ljóst hvort með því hafi verið vísað til „jarðareignar“ fram fyrir Staðargöngur og alla leið að innstu drögum Kolbeinsdals, við Tungnahryggsjökul.

Fjöldi heimilda frá 17. öld og síðar miðar við að í Kolbeinsdal sé „afrétt“ Hólastaðar, sbr. m.a. úttektir Hólastóls frá 1628 og 1657, bréf Gísla biskups Þorlákssonar frá 1676, *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* yfir Skagafjarðarsýslu 1709, sýslu- og sóknarlýsingu Hóla- og Viðvíkursóknar 1843 og jarðamatið 1849. Jörðin Hólar var seld einkaaðila í byrjun 19. aldar og í kjölfarið kom upp ágreiningur um eignarrétt á Kolbeinsdalsafrétt. Þar deildu bændur í Hóla- og Viðvíkurhreppum við eiganda Hólajarðar. Þannig var m.a. gerður fyrirvari við sátt um tiltekna nýtingu afréttarinnar 1823, þess efnis að hún væri „án umtals um eignarrétt afréttarinnar“, og sett fram mótmæli við landamerkjabréfi Hóla 1890 „að því er snertir hið óbyggða svæði fram af [...] Kolbeinsdal“. Deila þessi stóð allt þar til Hóla- og Viðvíkurhreppar keyptu afréttina 1898.

Svo sem rakið hefur verið hér að framan er Kolbeinsdalsafrétt tilgreind sérstaklega í fjölda heimilda, líkt og margar afréttir jarða og stofnana. Heimildir um

afnot landsvæðisins frá 17. öld og síðar fjalla fyrst og fremst um beit eða önnur þrengri og sambærileg not. Svæðið er hálent og landfræðilega aðskilið frá Hólum með fjallgarði sem rís í yfir 1000 m hæð. Í fyrirliggjandi dómum og úrskurðum hafa atriði af þessu tagi í mörgum tilvikum legið til grundvallar niðurstöðu um þjóðlendu og óbein eignarréttindi, nánar tiltekið afréttareign.

Á hinn bóginn benda elstu heimildir, frá 1388 og 1525, til þess að á Kolbeinsdalsafrétt hafi verið búið á byggilegum svæðum í skjóli Hóla þegar árferði og fólksfjöldi leyfði. Enda þótt nýting fjalllendis hafi eðli máls samkvæmt verið takmarkaðri en láglendis leiðir það eitt og sér ekki til neinnar eignarréttarlegrar aðgreiningar. Í landamerkjabréfi Hóla 1890 er merkjum lýst að dalnum meðtöldum og án þess að hann sé sérstaklega tilgreindur. Mótmæli bænda í Hóla- og Viðvíkurhreppum við landamerkjabréfinu ber að skoða í því ljósi að svæðið hafði verið nýtt sem beitiland jarða í eigu stólsins. Að Kolbeinsdalsafrétt liggja eignarlönd til suðurs, vesturs og austur, ef frá er talinn Skíðadalsafréttur, sem fjallað er um í máli nr. 1/2009 hjá óbyggðanefnd. Undirlendi á þessu svæði er lítið, fyrst og fremst grösugir dalir á milli hárra fjalla. Það á ekki einungis við um Kolbeinsdalsafrétt, heldur einnig óumdeild eignarlönd sem að henni liggja, svo sem Hóla og jarðir í Hörgárbyggð og Dalvíkurbyggð.

Af frásögnum *Landnámu* verður ekki ráðið hversu langt upp til fjalla landnám á þessu svæði náði, sbr. kafla 6.2. Verða því engar afdráttarlausar ályktanir af þeim frásögnum dregnar. Sé tekið mið af staðháttum og fjarlægðum við túlkun landnámslýsinga verður þó að telja líklegt að a.m.k. hluti þess lands sem hér er deilt um hafi verið numinn.

Í fyrirliggjandi dómum og úrskurðum hafa atriði af þessu tagi í mörgum tilvikum legið til grundvallar niðurstöðu um eignarland. Jafnframt er ljóst að undantekningar frá meginreglunni um eignarland innan afmörkunar í landamerkjabréfi jarðar eru fáar og í því sambandi gerðar ríkar kröfur. Nýjar úrlausnir dómstóla um Hvamm og Laxárdal í Svalbarðshreppi árétta þetta, sbr. umfjöllun í kafla 6.1.

Að því virtu sem að framan er rakið telur óbyggðanefnd að hvorki staðhættir, gróðurfar né heimildir um réttindi eða nýtingu mæli gegn því að sá hluti þess lands sem afmarkaður er í landamerkjabréfi Hóla 1890 sem nefndur er Kolbeinsdalsafrétt geti hafa verið hluti af jörð eða jörðum allt frá öndverðu. Nægjanlega er því í ljós leitt að eigendur Hóla, sem Sveitarfélagið Skagafjörður leiðir rétt sinn frá, hafi átt þar bein eignarréttindi fremur en óbeinan eignarrétt. Heimildir um afrétt vísa því fremur til notkunar viðkomandi landsvæðis en þess að beinn eignarréttur hafi annað hvort ekki stofnast eða fallið niður.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Kolbeinsdalsafréttar sé þjóðlenda, í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að

þar sé eignarland, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[534] Með vísan til sama ákvæðis ber jafnframt að taka skýrt fram að í umfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja á milli eignarlanda.

6.7 Silfrastaðaafrétt, Hálfdánartungur og Krossland

6.7.1 Inngangur

Hér verður fjallað um þann hluta þjóðlendukröfusvæðis íslenska ríkisins sem einnig eru gerðar eignarlandskröfur til vegna Silfrastaðaafréttar, að meðtöldum Hálfdánartungum, og Krosslandi. Þannig gerir Akrahreppur eignarlandskröfu til Silfrastaðaafréttar að meðtöldum Hálfdánartungum, án sérstakrar sundurgreiningar. Jafnframt gera Akrahreppur og Kirkjumálasjóður eignarlandskröfur til Krosslands, sjá nánari afmörkun og lýsingu krafna í köflum 3.1, 3.6 og 3.7.

Landsvæði það sem nefnt er Silfrastaðaafrétt og Hálfdánartungur nær m.a. yfir hluta Öxnadalsheiðar og Hörgárdalsheiðar. Hér er einungis til umfjöllunar sá hluti afréttarinnar sem er á Hörgárdalsheiði en svæðið þar sunnan við var til umfjöllunar í máli nr. 4/2008 á svæði 7 suður hjá óbyggðanefnd. Innan kröfusvæðis vegna Silfrastaðaafréttar er einnig gerð sérstök krafa vegna svokallaðs Krosslands, af hálfu Akrahrepps og Kirkjumálasjóðs.

Landsvæði það sem hér um ræðir liggur á Tröllaskaga, til norðurs upp af Norðurá í Norðurárdal í yfir 200 m hæð yfir sjávarmáli. Svæðið er skorið giljum og dölum sem svo eru skornir smærri giljum, dölum og skálum. Austan til liggur Hörgárdalsheiði sem hefur leguna suðvestur-norðaustur og afmarkast af Selfjalli (1170 m) og Víkingsfjalli (1243 m) til suðausturs og Tungum til norðvesturs. Handan Tungna, til vesturs, liggur Miðdalur sem afmarkast af Horni (1193 m) til vesturs. Horná rennur vestan undir Horni, um Seljadal. Miðdalur og Seljadalur liggja til norðurs upp af Hörgárdalsheiði og hafa leguna norður-suður. Eru þessir dalir grónir. Til vesturs upp af Seljadal rís brattur Landshnjúkur. Til norðurs upp frá Norðurá, vestan Landshnjúks, liggur Valagil en um það rennur Valagilsá sem samanstendur af ám sem renna úr giljum norður upp af Valagili.

Upp af dölum og giljum tekur við hallaminni auðn og rís land hæst norðan til á svæðinu í Reykjanibbu (1304 m).

6.7.2 Sjónarmið aðila

Af hálfu íslenska ríkisins er almennt á því byggt að af heimildum megi ráða að land innan þjóðlendukröfusvæða í máli þessu hafi legið utan landnáms en verið nýtt sem afréttir. Kröfugerð ríkisins taki mið af merkjalýsingum jarða, afréttum á svæðinu, landnámslýsingum og staðháttum. Að því leyti sem ekki sé fallist á merkjalýsingar

[534] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

jarða til afréttarsvæða, öræfa og jökla, sé á því byggt að tilvísuð landamerkjabréf, enda þótt þinglýst séu, teljist ekki ein og sér nægjanleg til staðfestingar beinum eignarrétti. Sé þá tekið tillit til þess að lýsingar séu ekki í samræmi við landnám, heimildir um nýtingu lands og landfræðilegar aðstæður. Vísast m.a. að þessu leyti til dóma Hæstaréttar í málum nr. 47/2004 og 48/2004. Ekki sé gerð krafa til svæða sem teljist smájöklar á Tröllaskaga nema að því marki sem slíkir smájöklar verði taldir falla undir afrétti(r) og/eða almenninga eða tengist með beinum hætti slíkum svæðum.

Vegna Silfrastaðaafréttar sérstaklega er byggt á því að heimildir greini að afréttin hafi aldrei verið undirorpin beinum eignarrétti einstakra jarða, heldur frá öndverðu verið nýtt til sumarbeitar jarða í aðliggjandi sveitarfélögum. Þótt sumar heimildir greini að svæðið hafi eftir atvikum verið talið heyra undir einstakar jarðir verði ekki fallist á að í slíkri tilheyrslu hafi falist annað og meira en takmörkuð eignarréttindi (afréttareign). Um nýtingu svæðisins er einkum vísað til landamerkjalýsingar Silfrastaðaafréttar frá 1890, jarðamats 1849 auk yngri heimilda sem allar greini að um afréttarland hafi verið að ræða sem telja verði að hafi ekki verið undirorpið beinum eignarrétti.

Sérstakt landamerkjabréf vegna Silfrastaða tilgreini að svæðið hafi verið sérstaklega aðgreint frá jörðinni Silfrastöðum. Af því megi draga þá ályktun að svæðið hafi haft aðra eignarréttarlega stöðu en jörðin. Þá liggi fyrir að svæðið hafi verið selt hreppsnefnd Akrahrepps 1897 sem sérstakt landsvæði. Telja verði að gjörningurinn bendi til þess að svæðið hafi á þeim tíma verið sérstaklega aðgreint landsvæði utan jarðarinnar Silfrastaða.

Loks er vísað til staðhátta og aðstæðna að öðru leyti en svæðið sé almennt hálent og lítt fallið til annarra nota en beitarafnota. Auk þess séu heimildir um búsetu á svæðinu óljósar og bendi almennt ekki til þess að það hafi nokkru sinni notið stöðu jarðar í eignarréttarlegum skilningi. Þá er bent á að svæðið sé aðliggjandi öðru afréttarsvæði, nánar tiltekið afrétt Möðruvalla á Hörgárdal. Einnig bendi tilkall annarra jarða, sbr. Víðivelli og Miklabæ (Krossland), til svæða innan marka afréttarinnar til þess að svæðið hafi ekki verið undirorpið beinum eignarrétti tiltekinnar jarðar.

Vegna Krosslands er að öðru leyti byggt á því að ekkert sé fram komið í gögnum málsins sem færi sönnur á að Krossland sé beinum eignarrétti háð fremur en annað land tilheyrandi Silfrastaðaafrétt. Þvert á móti virðist rétti til Krosslands þar fremur skipað með óbeinum eignarréttindum, samanber efnisskipan í máldagabók Péturs biskups Nikulássonar frá 1394 og síðar, máldaga Miklabæjarkirkju frá því eftir 1590 og vísitasíum kirkjunnar frá 18. og 19. öld. Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* segi í umfjöllun um Miklabæ að hálft Krossland „með selstöðu fyrir framan Valagilsár og til Seljadals eignar máldaginn kirkjunni“. Umfjöllun jarðabókarinnar bendi þannig til að um hafi verið að ræða selstöðu í Krosslandi. Í þessu sambandi vilji ríkið árétta að ekki þurfi að benda til beins eignarréttar þó að haft

hafi verið í seljum á svæðinu. Loks sé rétt að árétta að þótt merkjum svæðisins sé lýst sérstaklega í landamerkjabréfum Miklabæjar og Víðivalla sé það ekki sönnun þess að svæðið hafi verið háð beinum eignarrétti.

Vegna Hálfdánartungna er sérstaklega byggt á að ekkert liggi fyrir um hvenær þar var byggð né hver afmörkun þeirra hafi verið og engin sönnun sé fram komin um beinan eignarrétt á Hálfdánartungum.

Af hálfu Akrahrepps, gagnaðila íslenska ríkisins vegna Silfrastaðaafréttar að meðtöldum Hálfdánartungum, er byggt á þinglýstum landamerkjabréfum og öðrum skráðum eignarheimildum sem þeir hafi fyrir þessari eign sinni, afsölum og fasteignamötum, og einnig þinglýstum landamerkjabréfum aðliggjandi jarða. Fullur hefðartími sé einnig liðinn frá því landamerkjabréfunum var þinglýst. Eigendur hafi farið með öll hefðbundin eignarréttindi, sem m.a. hafi lýst sér í því að þeir hafi bannað öðrum not eignarinnar og hafi öll nýting verið háð leyfi frá þeim.

Byggi krafan á meginreglum íslensks eignarréttar og dómvenju þess efnis að afréttarlönd sem áður hafi tilheyrt jörð en verið lögð til afréttar sveitarfélags séu áfram háð beinum eignarrétti.

Þá er vísað til fyrri úrskurða óbyggðanefndar þess efnis að landsvæði sem talið hafi verið jörð samkvæmt elstu heimildum sé beinum eignarrétti háð, jafnvel þó lagt hafi verið til afréttar.

Loks er byggt á réttmætum væntingum til þess að landsvæðið teljist háð beinum eignarrétti, jafnvel þótt lagt hafi verið afréttar, jafnræðisreglu og meðalhófsreglu stjórnsýslulaga.

Af hálfu Akrahrepps og Kirkjumálasjóðs, gagnaðila íslenska ríkisins vegna Krosslands, er byggt á landamerkjabréfum Víðivalla og Miklabæjar. Eldri heimildir styðji það sem fram kemur í bréfunum. Þetta séu máldagabók Péturs biskups Nikulássonar frá 1394 og síðar og máldagi Miklabæjarkirkju frá því eftir 1590, auk vísitasía kirkjunnar frá 18. öld. Þá er vísað í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* í umfjöllun um Miklabæ, brauðalýsingu Miklabæjar og jarðamatið fyrir sömu jörð. Í öllum heimildunum sé vísað til Krosslands í tengslum við Miklabæ. Að auki er byggt á því sama og rakið er um Silfrastaðaafrétt hér að framan.

6.7.3 Niðurstaða

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar á Silfrastaðaafrétt, Hálfdánartungum og Krosslandi er rakin í kafla 5.5 hér að framan. Þar kemur fram að Silfrastaðaafréttar er fyrst sérstaklega getið í dómi frá árinu 1611 en heimildir um jörðina Silfrastaði ná aftur til ársins 1318.[535] Krosslands er fyrst sérstaklega getið í máldaga Miklabæjarkirkju frá 1590 og Hálfdánartungna í vísitasíu Silfrastaða frá

[535] Sbr. umfjöllun um hugtökin jörð og afrétt í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

1663. Jarðirnar Silfrastaðir og Miklibær liggja utan ágreiningssvæðis í máli þessu og aðskildar frá Silfrastaðaafrétt með öðrum jörðum.

Kemur þá fyrst til skoðunar hvað ráðið verður af heimildum um merki Silfrastaðaafréttar. Athugun þessi tekur til landamerkja að norðanverðu, á kröfusvæði íslenska ríkisins í máli þessu. Einnig verður afmörkun Krosslands skoðuð en heimildir um afmörkun á eyðibýli í Hálfdánartungum liggja ekki fyrir. Fyrir liggur landamerkjabréf sem ber yfirskriftina „landamerkjaskrá fyrir Silfrastöðum í Yxnadalsheiði“, dagsett þann 2. júní 1885 og þinglýst degi síðar, þar sem eingöngu er lýst merkjum afréttarinnar. Einnig liggur fyrir annað landamerkjabréf sem ber yfirskriftina „landamerkjaskrá fyrir Silfrastöðum“, dags. 31. mars 1890, og þingl. 22. maí sama ár, þar sem lýst er merkjum Silfrastaða og afréttarinnar sérstaklega. Ónákvæmar lýsingar á afréttinni er einnig að finna í lögfestum Silfrastaða frá 1743, 1752, 1768 og 1870. Aðrar eldri heimildir eru ekki fyrir hendi um mörk afréttarinnar. Mörkum svokallaðs Krosslands er lýst í landamerkjabréfi Víðivalla frá 28. apríl 1890 og þingl. 22. maí sama ár.

Í þessu sambandi verður einnig litið til gagna um merki aðliggjandi landsvæða. Til suðurs er Krókárgerði og sá hluti Silfrastaðaafréttar sem fjallað var um í máli nr. 4/2008 á svæði 7 suður hjá óbyggðanefnd en hann var úrskurðaður þjóðlenda og afrétt. Til austurs, talið frá suðri til norðurs, er ágreiningssvæði íslenska ríkisins og tiltekinna gagnaðila þess vegna Bakkasels sem fjallað er um í máli nr. 1/2009 hjá óbyggðanefnd, óumdeilt eignarland Gils og ágreiningssvæði íslenska ríkisins og tiltekinna gagnaðila þess vegna Möðruvallaafréttar sem fjallað er um í kafla 6.8 í máli nr. 1/2009. Til norðurs er ágreiningssvæði íslenska ríkisins og gagnaðila þess vegna Kolbeinsdalsafréttar, sjá kafla 6.6. Til vesturs liggja óumdeild eignarlönd Djúpadals, Stóru-Akra, Brekkukots, Höskuldarstaða og Miðhúsa. Að fenginni niðurstöðu um afmörkun Silfrastaðaafréttar með tilliti til ágreiningssvæðis aðila verður fjallað um eignarréttarlega stöðu landsins.

Verður þá fyrst litið til austurmerkja Silfrastaðaafréttar að því leyti sem þau snerta mál þetta. Í „landamerkjaskrá fyrir Silfrastöðum á Yxnadalsheiði“, dags. 2. júní 1885, er merkjum lýst svo: „Allt norður að Kaldbaksá, og þar þvert yfir, og sýnist að stefna þessi láti nærri, að merkin sjeu um Tjaldhól á flóanum og það til Vatnsgötu, er svo nefnist á veginum fyrir norðan Grjótá til fjallseggja beggja megin.“ Bréfið er ekki áritað vegna aðliggjandi landsvæða og var því mótmælt 10. maí 1889 vegna Bakka og Bakkasels, nánar tiltekið að því er varðaði landsvæðið „frá Grjótá að vestan austur ~~y~~fyrir Tjaldhól og þar þvert yfir“. Mótmælabréfið var þinglesið 23. maí 1889.

Lýsing landamerkjabréfsins, dags, 2. júní 1885, er brotakennd og óljós og mótmælabréfið er einnig óglöggt. Allt að einu er ekkert annað komið fram í málinu sem bendir til að land vestan Grjótár hafi heyrt undir Bakkasel. Þá mælir landamerkjabréf Bakkasels, sem síðar verður vikið að, því eindregið í mót að svo hafi verið en bréfið er dagsett 28. mars 1889, þ.e. aðeins um sex vikum fyrr en

mótmælabréfið. Þá eru gagnaðilar íslenska ríkisins sammála um þá afmörkun svæðanna.

Svonefnd „landamerkjaskrá fyrir Silfrastöðum“, dags. 31. mars 1890, hefur að geyma heildstæðari lýsingu á merkjum afréttarinnar en hið eldra bréf, dags. 2. júní 1885. Þar er fyrst lýst merkjum „heimalands“ Silfrastaða. Síðan er lýst merkjum „Silfrastaðaafréttar“ sem er aðskilin frá heimalandinu samkvæmt þeirri merkjalýsingu sem fram kemur í skjalinu.

Austurmerkjum Silfrastaðaafréttar, að því leyti sem þau snerta mál þetta, er lýst úr Miðdalsbotni „í Lúpá á Hörgárdalsheiði, norðanvert við Hörgárdalstungur. Ræður svo Lúpá og Víkingsá fram í botn á Víkingsdal. Þá yfir fjall í Vatnsgötu á Öxnadalsheiði“. Bréfið er ekki áritað vegna Bakkasels og Möðruvallafréttar. Í landamerkjabréfi fyrir Bakkasel, dags. 28. mars 1889 og þinglýst 27. maí sama ár, segir: „Að vestan ræður Grjótá og Kaldbaksdalsá landamerkjum.“ Bréfið er ekki áritað vegna Silfrastaðaafréttar. Landamerkjabréfunum ber saman um að Grjótá ráði merkjum milli Silfrastaðaafréttar og Bakkasels. Bréfin fá því samræmst að þessu leyti.

Í landamerkjabréfi Gils frá 19. mars 1883 eru merki gagnvart Silfrastaðaafrétt miðuð við „fjallið“. Það er ekki áritað vegna afréttarinnar. Í landamerkjabréfi Möðruvalla í Hörgárdal frá 17. apríl 1884 er merkjum afréttarinnar lýst svo: „ræður Grjótá þar merkjum til móts við Framland. Á Hörgárdalsheiði skiptir löndum á sú, er rennur eptir Víkingsdal og bein stefna úr þeirri á hinumegin á heiðinni á fjall upp.“ Bréfið er ekki áritað vegna Silfrastaða. Sjá nánari umfjöllun um Möðruvallaafrétt í máli nr. 1/2009 hjá óbyggðanefnd. Geta þessi merki samræmst merkjum Silfrastaðaafréttar. Í lögfestum fyrir Silfrastaði frá 1743, 1752, 1768 og 1870 er lögfest öll „Hörgárdalsheiði, sem er Silfrastaðaeign með hennar afdölum og þverdölum allt norður að Víkingsá og Lúpá“. Getur þessi lýsing samræmst lýsingu landamerkjabréfs Silfrastaða, svo langt sem hún nær.

Norðurmerkjum Silfrastaðaafréttar er í landamerkjabréfinu frá 1890 lýst þannig að farið sé úr Smaladalsbotni „yfir fjall í botn á Seljadal og Horni. Þá yfir í Miðdalsbotn.“ Bréfið er ekki áritað vegna Hóla. Ekki er lýsing til norðurs í landamerkjabréfinu frá 1885. Samkvæmt landamerkjabréfi Hóla frá 20. maí 1890 eru merki þannig að sunnan: „ráða hæstu fjallseggjar fyrir botni á Hjaltadal og Suðurárdal.“ Bréfið er ekki áritað vegna Silfrastaða. Geta þessi mörk samrýmst merkjum Silfrastaðaafréttar.

Vesturmerki Silfrastaðaafréttar, að því marki sem þau varða þetta mál, hljóða svo samkvæmt landamerkjabréfinu frá 1890: „Að Silfrastaðaafrjett liggur Valagilsá frá því hún fellur í Norðurá, út á bak við Kotaheiði, upp til þess, er Fletjárdalslækr rennur í hana, Þá ræðr hann fram í botn á Fletjardal. Þaðan yfir háfjallið norðr í botn á ~~Fletjardsl~~ Fylsmýrum og Kleifum. Þaðan yfir fjall í Smaladalsbotn.“ Bréfið er ekki áritað vegna aðliggjandi jarða. Samkvæmt landamerkjabréfi Djúpadals frá 14. apríl 1890 eru merki miðuð við „Djúpadalsá til jökuls, og austur í Gloppugil. Rjettsýnis

þaðan norðureptir fjallinu móts við Hólastaðarmenn. Síðan rjett í vestr eptir öllu fjallinu og allt á Feikirsnauf“. Það er ekki áritað vegna Silfrastaða. Bréfið er í samræmi við eldri heimildir um Djúpadal. Samkvæmt landamerkjabréfi Stóru-Akra, Brekkukots, Höskuldsstaða og Miðhúsa frá 13. maí 1890, eru merki gagnvart Silfrastaðaafrétt miðuð við á sem ræður „til jökuls, er rennur á milli Akradals og Djúpadals – Tungufjalls. Eiga þá nefndar jarðir í sameiningu allt land fyrir sunnan greinda á. Verða þar í Fagrahlíð, Hrafnabjargadalir báðir, einnig Akraselsfjallið allt heim að Grjótá, ásamt Grjótárdal.“ Bréfið er ekki áritað vegna Silfrastaða. Það er í samræmi við eldri heimildir. Samkvæmt landamerkjabréfi Fremrikota frá 31. mars 1890 eru merki gagnvart Silfrastaðaafrétt þannig: „Að norðan Fletjardalslækur austur í Valagilsá. Að austan Valagilsá ofan í Norðurá, er ræðr merkjum að sunnan vestur á móts við Merkjaskriðu.“ Bréfið er áritað vegna Silfrastaða. Þrátt fyrir að lýsingar þær sem hér að framan hafa verið raktar séu ekki samhljóða lýsingu Silfrastaðaafréttar virðast þær þó ekki mæla henni í mót.

Innan kröfusvæðis vegna Silfrastaðaafréttar liggur kröfusvæði vegna Krosslands. Fram kemur í landamerkjabréfi Silfrastaða frá 1890 að innan ummerkja Silfrastaðaafréttar liggi Krossland, tilheyrandi Miklabæ og Víðivöllum. Því er þannig lýst: „Sunnan að því liggur Norðurá, en að vestan Valagilsá upp til þess er Smalalækur rennur í hana. Þaðan ræðr bein stefna, eptir hæðinni neðan við Smaladalinn, upp í Landshnjúk eða fjallsbrúnina fyrir ofan Landið, er ræðr merkjum að norðan. Austan að því liggur Seljadalsá upp að Landsendagjá, og þaðan ræðr bein lína, eptir hæðunum neðan við Seljadalinn, upp í fjallsbrún móti Horni neðan til.“ Sömu lýsingu á Krosslandi er að finna í landamerkjabréfum Víðivalla og Miklabæjar en þau eru bæði frá árinu 1890.

Sunnan Krosslands og Silfrastaðaafréttar er jörðin Króká og samkvæmt landamerkjabréfi þeirrar jarðar, dags. 31. maí 1890, miðast norðurmerki hennar við Norðurá, í samræmi við framangreinda afmörkun Krosslands. Bréfið er áritað vegna Silfrastaða.

Samkvæmt því sem hér hefur verið rakið er það niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það sem málsaðilar deila um falli innan lýsingar í „landamerkjaskrá fyrir Silfrastöðum“, dags. 31. mars 1890. „Landamerkjaskrá fyrir Silfrastöðum“ var gerð í kjölfar þess að landamerkjalög tóku gildi 1882, þinglesin og færð í landamerkjabók. Fyrirliggjandi gögn benda til þess að merkjum sé þar rétt lýst, svo langt sem sú lýsing nær.

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða lands innan framangreindra merkja. Um almenna þýðingu landamerkjabréfa og hugtakanna jörð og afrétt(ur) við mat á sönnun um eignarhald á landi vísast til fyrirliggjandi umfjöllunar dómstóla og óbyggðanefndar, sbr. kafla 6.1 hér að framan og *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* í viðauka. Svo sem þar kemur fram hafa landamerkjabréf bæði verið gerð fyrir jarðir og annars konar réttindasvæði, svo sem ítök og afrétti(r).

Bréf jarða hafa haft ríkara vægi sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og í fyrirliggjandi dómum og úrskurðum hefur að meginreglu verið komist að þeirri niðurstöðu að þau afmarki eignarland. Land utan jarða, þar á meðal afréttarland, hefur á hinn bóginn að meginreglu verið talið þjóðlenda. Notkun hugtaksins afrétt(ur) í landamerkjabréfi og/eða öðrum heimildum hefur þó ekki úrslitaþýðingu um að þar sé þjóðlenda, enda hefur merking þess ekki verið einhlít. Slíkt landsvæði er því eftir atvikum eignarland eða þjóðlenda. Á meðal þeirra atriða sem máli skipta við mat á stofnun og viðhaldi eignarréttar er eignarréttarleg staða aðliggjandi landsvæða. Jafnframt er mögulegt að unninn hafi verið réttur að áður eigendalausu landi, svo sem á grundvelli hefðar.

Við mat á eignarréttarlegri stöðu þess lands sem þar er lýst er til þess að líta að samkvæmt merkjalýsingum bréfsins er Silfrastaðaafrétt afmörkuð með sjálfstæðum hætti, óháð merkjum heimalands Silfrastaða, og afréttin er aðskilin frá heimalandinu með öðrum fasteignum. „Landamerkjaskrá fyrir Silfrastöðum á Yxnadalsheiði“ var sömuleiðis gerð í kjölfar gildistöku landamerkjalaga 1882, þinglesin og færð í landamerkjabók. Sú merkjalýsing er óljósari og þar er eingöngu lýst merkjum afréttarinnar en ekki heimalands Silfrastaða.

Um suðurhluta Silfrastaðaafréttar var fjallað í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 4/2008. Þar kemur eftirfarandi fram í heimildum sem einnig á við um norðurhlutann:

> Í hinni elstu heimild þar sem getið er um Silfrastaðaafrétt, frá 1611, er dæmt um lambaupprekstur og toll í Silfrastaðaafrétt. Í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1713 segir um Silfrastaði: „Afrjetti á jörðin tvo, annan hálfa Öxnadalsheiði vestanverða, en í það eiga aðrar jarðir ítök, sem síðar mun getið verða“. Um Miklabæ segir: „Upprekstur fyrir geldnaut á Öxnadalsheiði. Hrísítak á Öxnadalsheiði frá fjallsenda fyrir ofan reiðgötur og fram til grjóthryggs etc. sem máldaginn segir.“ Vísitasíur Miklabæjar frá 18. öld geta einnig um hrísrif á Öxnadalsheiði meðal réttinda sem fylgi jörðinni. Nefndar heimildir um Miklabæ virðast að einhverju leyti taka til þess landsvæðis sem hér er til umfjöllunar. Í jarðamati 1804 kemur fram um jörðina Silfrastaði, að leiguliði hennar fái 6 ríkisdala tekjur árlega af afrétti jörðinni tilheyrandi og fram kemur í jarðamatinu 1849 að undir Silfrastöðum liggi víðlend og landgóð afrétt sem meiri hluti Akrahrepps noti til upprekstrar gegn gjaldi. Í kaflanum um Miklabæjarprestakall í *Sýslu- og sóknalýsingum* Skagafjarðar frá miðri 19. öld segir: „Afréttarlönd eru afdalir og heiðar, allavega út úr Norðurárdalnum og tilheyra Silfrastöðum. Þangað reka flestir úr sóknunum, ásamt Flugumýrarsókn, hver eð næst liggur á norðursíðuna.“

> Akrahreppur byggir rétt sinn til Silfrastaðaafréttar á afsali, dags. 6. nóvember 1898, þar sem Steingrímur Jónsson bóndi á Silfrastöðum afsalaði hreppnum Silfrastaðaafrétti. Skjalið var þinglesið 25. maí 1899. Í ritinu *Göngur og réttir IV* er m.a. fjallað um Silfrastaðaafrétt og hún sögð vera „aðalafrétt meiri hluta

Akrahrepps“. Í skjali frá 1985 sem ber yfirskriftina „skrá yfir afréttir, eignarheimildir og landamerki“ og stafar frá sýslumanninum í Skagafjarðarsýslu og bæjarfógetanum á Sauðárkróki kemur fram að allar jarðir í Akrahreppi utan Norðurár og Borgargerðis á Norðurárdal eigi upprekstur á Silfrastaðaafrétt. Loks kom fram við skýrslutökur í máli þessu að landsvæðið sé nýtt sem sumarbeitiland fyrir sauðfé af jörðum í hreppnum og smalað að hausti.

Engar aðrar heimildir en þær sem að framan hafa verið raktar hafa komið fram og varða Silfrastaðaafrétt sérstaklega. Hér á eftir verður farið yfir þau gögn sem varða svokallað Krossland, innan marka afréttarinnar, og eyðibýlið Hálfdánartungur sem mun hafa legið á afréttinni, austan við Krossland.

Í máldaga Miklabæjarkirkju frá því eftir 1590 kemur m.a. fram að kirkjan eigi hálft Krossland en Víðivellir eigi hinn helminginn. Hið sama kemur fram í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1713, brauðalýsingu prestsins á Miklabæ árið 1782 og í jarðamatinu 1849 um Víðivelli og Miklabæ. Þá er svipaða sögu að segja af landamerkjabréfum Silfrastaða, Víðivalla og Miklabæjar en í landamerkjabréfunum er afmörkun Krosslands lýst svo sem að framan hefur verið rakið. Í *Byggðasögu Skagafjarðar* frá 2007 kemur fram að selstaða hafi verið á landinu en tóftir þess að mestu horfnar.

Í vísitasíu Silfrastaða frá 1663 kemur fram að Silfrastaðakirkja eigi Fremrikot og Krákugerði með Hálfdánartungum. Í kaflanum um Fremrikot í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá 1713 segir að Hálfdánartungur séu fornt eyðiból sem hafi ekki verið byggt í manna minni „þó eru hjer ljós byggingamerki og girðíngar miklar so sem á stórjörðu: veit þetta land til afrjettarins, sem liggur á Hörgárdalsheiði, liggur til Silfrastaða“. Árið 1713 eru Silfrastaðir virtir með Krákugerði og Hálfdánartungum. Í *Jarða- og búendatali Skagafjarðarsýslu 1781-1953* frá 1956 kemur fram að jörðin hafi verið í eyði 1713 en líklega í ábúð á fyrri öldum. Jörðin hafi verið metin með Silfrastöðum en eftir 1861 kölluð 5 hundruð að dýrleika. Sami eigandi muni alltaf hafa verið að Silfrastöðum og Hálfdánartungum. Á manntalsþingi 1822 lýstu sveitarmenn óánægju sinni með byggingu á Hálfdánartungum og töldu sig ekki geta haft frjáls afnot af afréttinni vegna hennar. Rétturinn úrskurðaði að byggingin skyldi ekki haldast lengur en yfirstandandi fardagaár. Í yfirlýsingu ábúanda Silfrastaða frá 1882 og í byggingarbréfi Silfrastaða frá 1888 kemur fram að Hálfdánartungur hafi verið leigðar nokkrum jörðum til upprekstur fyrir sauðfé. Í jarðamatinu 1916-1918 kemur fram í kaflanum um Silfrastaði að Silfrastaðaafrétt og Hálfdánartungur hafi verið seldar undan jörðinni. Hálfdánartungur voru nokkuð samfleytt í ábúð frá árinu 1813 til ársins 1876 þegar þær fóru endanlega í eyði.

Í tilvitnuðum heimildum er þess hluta Silfrastaðaafréttar sem hér er til umfjöllunar einkum getið í tengslum við upprekstur, afréttarnot og önnur takmörkuð not. Suðurhluti Silfrastaðaafréttar var úrskurðaður þjóðlenda og afrétt en allar

heimildir sem varða Silfrastaðaafrétt sérstaklega eiga bæði við um suður- og norðurhlutann. Óbyggðanefnd telur því að sömu sjónarmið eigi við um báða hluta Silfrastaðaafréttar. Það leiði til þess að sá hluti afréttarinnar sem hér er til umfjöllunar hafi verið afrétt Silfrastaða í þeim skilningi að eigendur jarðarinnar, og síðar Akrahreppur, hafi átt þar óbein eignarréttindi fremur en beinan eignarrétt.

Séu heimildir um svokallað Krossland skoðaðar er ekkert sem þar kemur fram sem bent gæti til annarrar eignarréttarlegrar stöðu þess svæðis. Krosslands er eingöngu getið í samhengi við takmörkuð not, selstöðu, upprekstur, afréttarnot og önnur, svo sem í máldagabók 1394, jarðamati 1849 og umfjöllun um tripparekstur á manntalsþingi 1862. Krossland er landfræðilega aðskilið frá Silfrastöðum, Miklabæ og Víðivöllum og afmarkað sérstaklega í landamerkjabréfum þeirra. Óbyggðanefnd telur hins vegar að auk Akrahrepps eigi eigendur jarðarinnar Miklabæjar þar einnig óbein eignarréttindi.

Eyðibýlið Hálfdánartungur var í byggð í rúm 60 ár á 19. öld, án þess þó að afmörkun þess liggi fyrir. Fyrir þann tíma var búið á Hálfdánartungum í um 30 ár á 18. öld en heimildir greina árið 1713 að þar sé talið fornt eyðibýli. Möguleg hagnýting landsins fyrir setningu laga um hefð nr. 46/1905 gat ekki að þágildandi lögum stofnað til eignarlands, sbr. Hrd. 7. október 2010 í máli nr. 379/2009 og Hrd. 22. september 2010 í máli nr. 294/2010.

Af frásögnum *Landnámu* verður ekki ráðið hversu langt upp til fjalla landnám á þessu svæði náði, sbr. kafla 6.2. Verða því engar afdráttarlausar ályktanir af þeim frásögnum dregnar. Sé tekið mið af staðháttum og fjarlægðum við túlkun landnámslýsinga verður þó að telja líklegt að a.m.k. hluti þess lands sem hér er deilt um hafi verið numinn.

Ekkert liggur hins vegar fyrir um afmörkun eða yfirfærslu þeirra beinu eignarréttinda sem þar kann að hafa verið stofnað til. Þannig kann beinn eignarréttur að hafa fallið niður og landsvæðið í kjölfarið tekið til takmarkaðra nota annarra. Í því sambandi ber að líta til þess sönnunarmats sem lagt hefur verið til grundvallar um afrétti(r) einstakra jarða og/eða stofnana og styðst við fjölda dóma í sambærilegum málum, sjá nánar í kafla 8.2 í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* sem birtar eru í viðauka með úrskurði þessum. Þess skal einnig getið að á þeim landsvæðum sem nærri Silfrastaðaafrétt liggja eru bæði eignarlönd og þjóðlendur, sé litið heildstætt á niðurstöður í málum nr. 1 og 2/2009 hjá óbyggðanefnd.

Í máli þessu er þannig ekki sýnt fram á annað en að réttur til umrædds afréttarsvæðis hafi orðið til á þann veg að það hafi verið tekið til sumarbeitar fyrir búpening og, ef til vill, annarrar takmarkaðrar notkunar. Um afréttarnotkun og fjallskil voru snemma settar opinberar reglur sem sveitarstjórnum var falið að annast framkvæmd á. Eins og notkun landsvæðisins hefur verið háttað hefur heldur ekki verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því.

Að öllu framangreindu virtu hefur ekki verið sýnt fram á að sá hluti Silfrastaðaafréttar sem til umfjöllunar er í máli þessu sé eignarland, hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Þá leiðir rannsókn óbyggðanefndar einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé þjóðlenda.[536] Af fyrirliggjandi gögnum verður hins vegar ráðið að landsvæðið sé í afréttareign Akrahrepps. Sá hluti afréttarinnar sem kallaður hefur verið Krossland er einnig í afréttareign Kirkjumálasjóðs sem eiganda jarðarinnar Miklabæjar. Þá liggur fyrir samþykkt veiðifélags Skagafjarðar, þar sem Upprekstrarfélag Akrahrepps er meðal aðila vegna Norðurár og kvittanir vegna greiðslna arðs af ánni til Miklabæjar, sbr. einnig skýrslutökur fyrir óbyggðanefnd.

Ljóst er að einstakir hlutar þessa landsvæðis eru misjafnlega fallnir til beitar. Beitarsvæði taka þó breytingum, auk þess sem þau eru ekki endilega samfelld. Land það sem hér er til umfjöllunar verður því talið falla undir skilgreininguna „landsvæði [...] sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé“, sbr. 1. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að Silfrastaðaafrétt, að meðtöldum Hálfdánartungum, og Krossland, svo sem heildarsvæðið er afmarkað hér á eftir með vísan til punkta í kröfugerð íslenska ríkisins, sé þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

> *Upphafspunktur er þar sem Grjótá fellur í Heiðará á sýslumörkum í Norðurárdal (1). Þaðan er haldið með Grjótá og síðan eystri Grjótárdal, yfir Grjótárdalsdrög að fyrrum hornmarki milli Akrahrepps, Skriðuhrepps og Öxnadalshrepps (2). Síðan er fyrrum hreppamörkum Akrahrepps og Skriðuhrepps fylgt allt að fyrrum hornmarki milli Akrahrepps, Skriðuhrepps og Hólahrepps við Hjaltadalsjökul (3). Þaðan með fyrrum hreppamörkum Akrahrepps og Hólahrepps um Suðurárdalshnjúk í Reykjanibbu (1302 m) (4). Þaðan er háfjallinu fylgt til suðvesturs í 1298 m hæðarpunkt (5) og síðan til suðausturs í 1247 m hæðarpunkt (6) vestan við botn Seljadals. Þaðan er línan áfram dregin eftir háfjöllum í 1224 m hæðarpunkt (7) norðvestan við botn Smaladals. Þaðan er háfjallinu enn fylgt til vesturs og síðan suðvesturs í 1209 m hæðarpunkt (8) fyrir botni á Fýlsmýrum og Kleifum og síðan í 1210 m hæðarpunkt (9) fyrir botni Fletjárdals. Þaðan er Fletjá fylgt suður í Valagilsá (10). Þaðan með Valagilsá í Norðurá (11). Þaðan er Norðurá fylgt og síðar Heiðará uns komið er að Grjótá, sem er upphafspunktur.*

Sama landsvæði er í afréttareign Akrahrepps, sbr. 2. mgr. 5. gr. og c-lið 7. gr. sömu laga. Sá hluti þess sem nefndur er Krossland er einnig í afréttareign Miklabæjar,

[536] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

sbr. sama ákvæði. Vegna Krosslands nýtur veiðiréttar í Norðurá samkvæmt II. kafla laga um lax- og silungsveiði, nr. 61/2006.

Krossland afmarkast svo, með vísan til punkta í kröfugerð gagnaðila íslenska ríkisins:

> *Upphafspunktur er þar sem Valagilsá fellur í Norðurá (1). Þaðan er Valagilsá fylgt að þeim stað þar sem Smalalækur fellur í hana (2). Þaðan er línan dregin beina stefnu í Landshnjúk (3). Frá Landshnjúk er línan dregin beina stefnu í Landsendagjá við Horná (4). Frá Landsendagjá er línan dregin í Horná og ánni fylgt þar til hún fellur í Norðurá og Norðurá síðan fylgt að upphafspunkti.*

Svæði það sem hér hefur verið lýst þjóðlenda er háð sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. náttúruminjaskrá.

6.8 Um málskostnað

Í samræmi við 2. mgr. 17. gr. laga nr. 58/1998 hefur óbyggðanefnd lagt mat á það hvað telja megi nauðsynlegan kostnað vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni í máli þessu. Við það mat hefur nefndin m.a. litið til þess hvort aðilar, sem svipaðra hagsmuna eigi að gæta, hafi sameinast um aðstoð lögmanns og annarra sérfræðinga, enda rekist hagmunir ekki á. Við mat á fjárhæð kostnaðar hefur nefndin enn fremur litið til þess hvað telja megi sanngjarnt og eðlilegt endurgjald fyrir hagsmunagæslu í máli þessu.

Í tilefni af áliti umboðsmanns Alþingis frá 13. nóvember 2007 í máli nr. 5073/2007 er málskostnaður úrskurðaður til einstakra málsaðila, fremur en sameiginlega, að því marki sem aðild og sundurliðun málskostnaðarreikninga gefur tilefni til.

7 ÚRSKURÐARORÐ[537]

Landsvæði þau sem afmörkuð eru hér á eftir, þ.e. Flókadalsafrétt og Hrolleifsdalsafrétt, eru þjóðlendur í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

Flókadalsafrétt

Upphafspunktur er þar sem Nyrðriá fellur í Flókadalsá (1). Þaðan er Nyrðriá fylgt til upptaka (botn Nyrðriárdals) (2) og línan síðan dregin beina stefnu til fjallseggjar á fyrrum hreppamörkum Fljótahrepps og Hofshrepps (3). Þaðan er fyrrum hreppamörkunum fylgt til suðausturs norðan til í Grjótárdalshyrnu (964 m) (4). Þaðan er háfjalli austan Seljárdals fylgt í Dagmálaskálar (915 m) (5) og þaðan í norðvesturhorn fjallsins (6). Þaðan er línan dregin til suðvesturs í Flókadalsá (7) og henni síðan fylgt í upphafspunkt.

Sama landsvæði er afrétt jarða í fyrrum Fljótahreppi, nú í Sveitarfélaginu Skagafirði, sbr. 1. gr. og b-lið 7. gr. laga nr. 58/1998. Um rétt til upprekstrar á afréttina og annarra hefðbundinna nota sem afréttareign fylgja fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998:

Hrolleifsdalsafrétt

Upphafspunktur er á hornmarki milli fyrrum hreppamarka Fellshrepps, Fljótahrepps og Hofshrepps (1). Þaðan er fyrrum hreppamörkum Fellshrepps og Fljótahrepps fylgt til norðurs í Setafjall (705 m) (2). Þaðan er haldið til suðvesturs í Hrolleifsdalsá þar sem Barnadalsá rennur í hana (3). Þaðan er Barnadalsá fylgt til suðurs að upptökum í háfjalli (allt að fyrrum hreppamörkum Fellshrepps og Hofshrepps) (4). Þaðan er hreppamörkunum fylgt til austurs í upphafspunkt.

Sama landsvæði er afrétt jarða í fyrrum Fellshreppi, nú í Sveitarfélaginu Skagafirði, sbr. 1. gr. og b-lið 7. gr. laga nr. 58/1998. Um rétt til upprekstrar á afréttina og annarra hefðbundinna nota sem afréttareign fylgja fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998.

Landsvæði það sem afmarkað er hér á eftir, þ.e. Unadals- og Deildardalsafréttir, er þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

[537] Sjá til skýringar fylgiskjal nr. I (Kort). Við afmörkun þjóðlendu í hverju máli fyrir sig er miðað við orðalag í fyrirliggjandi heimildum um það landsvæði sem til meðferðar er. Blæbrigðamunur kann því að vera á lýsingum á sömu línu á milli einstakra mála.

Upphafspunktur er á sýslumörkum í sunnanverðum Hákömbum við Deildardalsjökul (1085 m) (1). Þaðan er fyrrum sveitarfélagamörkum (Hofshrepps og Hólahrepps) fylgt til suðvesturs og síðan vesturs allt þar til komið er á móts við botn Úlfsskálar (2). Þaðan er línan dregin til norðausturs fyrir botn Skuggabjargadals í fjallsegg á Björk (915 m) (3). Þaðan er línan dregin um háfjall Bjarkar til norðurs þar til komið er að skurðpunkti (4) við línu sem dregin er beina stefnu frá Grænalækjardragi í skarð í fjallsegginni og áfram í sömu stefnu til suðurs. Frá nefndum skurðpunkti er línan dregin til norðurs í umrætt skarð í fjallsegginni (5) og þaðan í Grænalækjardrag (6). Frá Grænalækjardragi er línan dregin beina stefnu í átt að vörðu sem stendur við Deildará, skammt frá þeim stað þar sem bærinn Stafn stóð, og í Deildará (7). Þaðan er Deildará fylgt til austurs að þeim stað þar sem Brunná fellur í hana (8). Síðan er Brunná fylgt til fremstu upptaka í miðfjalli (Ennishnjúkur) (9). Þaðan er haldið til norðvesturs í Hrafnabjargarskál (10). Þaðan er árfarvegi úr skálinni fylgt í Unadalsá austan við Spáná (11). Þaðan er Unadalsá fylgt til austurs að Grjótá (12). Þaðan er Grjótá fylgt til upptaka og þaðan í háfjall á fyrrum hreppamörkum Hofshrepps og Fljótahrepps (13). Þaðan er fylgt fyrrum hreppamörkum (Fljótahrepps og Hofshrepps) og síðar sýslumörkum um Hákamba til suðurs allt að upphafspunkti við Deildardalsjökul.

Sama landsvæði er afrétt jarða í fyrrum Hofshreppi, nú í Sveitarfélaginu Skagafirði, sbr. 1. gr. og b-lið 7. gr. laga nr. 58/1998. Um rétt til upprekstrar á afréttina og annarra hefðbundinna nota sem afréttareign fylgja fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998.

Landsvæði það sem afmarkað er hér á eftir með vísan til punkta í kröfugerð íslenska ríkisins, þ.e. Silfrastaðaafrétt, að meðtöldum Hálfdánartungum, og Krossland, er þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

Upphafspunktur er þar sem Grjótá fellur í Heiðará á sýslumörkum í Norðurárdal (1). Þaðan er haldið með Grjótá og síðan eystri Grjótárdal, yfir Grjótárdalsdrög að fyrrum hornmarki milli Akrahrepps, Skriðuhrepps og Öxnadalshrepps (2). Síðan er fyrrum hreppamörkum Akrahrepps og Skriðuhrepps fylgt allt að fyrrum hornmarki milli Akrahrepps, Skriðuhrepps og Hólahrepps við Hjaltadalsjökul (3). Þaðan með fyrrum hreppamörkum Akrahrepps og Hólahrepps um Suðurárdalshnjúk í Reykjanibbu (1302 m) (4). Þaðan er háfjallinu fylgt til suðvesturs í 1298 m hæðarpunkt (5) og síðan til

suðausturs í 1247 m hæðarpunkt (6) vestan við botn Seljadals. Þaðan er línan áfram dregin eftir háfjöllum í 1224 m hæðarpunkt (7) norðvestan við botn Smaladals. Þaðan er háfjallinu enn fylgt til vesturs og síðan suðvesturs í 1209 m hæðarpunkt (8) fyrir botni á Fýlsmýrum og Kleifum og síðan í 1210 m hæðarpunkt (9) fyrir botni Fletjárdals. Þaðan er Fletjá fylgt suður í Valagilsá (10). Þaðan með Valagilsá í Norðurá (11). Þaðan er Norðurá fylgt og síðar Heiðará uns komið er að Grjótá, sem er upphafspunktur.

Sama landsvæði er í afréttareign Akrahrepps, sbr. 2. mgr. 5. gr. og c-lið 7. gr. sömu laga. Sá hluti þess sem nefndur er Krossland er einnig í afréttareign Miklabæjar, sbr. sama ákvæði. Vegna Krosslands nýtur veiðiréttar í Norðurá samkvæmt II. kafla laga um lax- og silungsveiði, nr. 61/2006.

Krossland afmarkast svo, með vísan til punkta í kröfugerð gagnaðila íslenska ríkisins:

Upphafspunktur er þar sem Valagilsá fellur í Norðurá (1). Þaðan er Valagilsá fylgt að þeim stað þar sem Smalalækur fellur í hana (2). Þaðan er línan dregin beina stefnu í Landshnjúk (3). Frá Landshnjúk er línan dregin beina stefnu í Landsendagjá við Horná (4). Frá Landsendagjá er línan dregin í Horná og ánni fylgt þar til hún fellur í Norðurá og Norðurá síðan fylgt að upphafspunkti.

Svæði þau sem hér hafa verið lýst þjóðlenda eru háð sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. náttúruminjaskrá.

Gerður er almennur fyrirvari um hnitasetningu þjóðlendulína að liðnum málsskotsfrestum eða að fenginni dómsniðurstöðu. Þá getur skipan þjóðlendu innan staðarmarka sveitarfélaga komið til endurskoðunar.

Málskostnaður gagnaðila íslenska ríkisins vegna þóknunar málflytjenda þeirra greiðist úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998, og ákvarðast svo:

Vegna Ólafs Björnssonar hrl.: Sveitarfélagið Skagafjörður vegna Unadals- og Deildardalsafréttar, Flókadalsafréttar, Hrolleifsdalsafréttar og Kolbeinsdalsafréttar (Hólaafréttar), kr. 3.000.000. Akrahreppur og Kirkjumálasjóður vegna Silfrastaða-afréttar og Krosslands, kr. 370.000. Eigendur Hrauna I og II vegna Almennings norðan Hrauna, kr. 435.000.

Vegna Kristjáns Þorbergssonar hrl.: Eigendur Mánár vegna Almennings norðan Hrauna, kr. 655.000.

Útlagður kostnaður málsaðila, annarra en fjármálaráðherra vegna íslenska ríkisins, utan þóknunar lögmanna, hefur þegar verið endurgreiddur úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998.

Karl Axelsson

Allan Vagn Magnússon

Hulda Árnadóttir

II. Aðilaskrá

Þjóðlendur	Fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins
Barð	Fjársýsla ríkisins
Deildardalsafrétt	Sveitarfélagið Skagafjörður
Flókadalsafrétt	Sveitarfélagið Skagafjörður
Hraun I (Almenningur norðan Hrauna)	Gáseyrin ehf.
Hraun I (Almenningur norðan Hrauna)	Guðmundur Viðar Pétursson
Hraun II (Almenningur norðan Hrauna)	Guðmundur Viðar Pétursson
Hrollleifsdalsafrétt	Sveitarfélagið Skagafjörður
Kolbeinsdalsafrétt	Sveitarfélagið Skagafjörður
Krossland	Akrahreppur
Krossland	Kirkjumálasjóður
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Arnfríður Erlendsdóttir
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Auður Björk Erlendsdóttir
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Brynja Þ. Erlendsdóttir
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Einar Þórarinsson
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Elísabet M. Erlendsdóttir
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Erna Erlendsdóttir
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Haraldur Erlendsson
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Hólmsteinn Þórarinsson
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Hreinn Júlíusson
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Hulda Erlendsdóttir
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Mikael Þórarinsson
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Ragnheiður Erlendsdóttir
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Salóme Gestsdóttir
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Sigurgeir O. Erlendsson
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Sigurjón Erlendsson
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Sigþór Erlendsson
Máná (Almenningur norðan Hrauna)	Sóley Ingibjörg Erlendsdóttir
Móafell	Ríkissjóður Íslands

Silfrastaðaafrétt

Tunga

Unadalsafrétt

Akrahreppur

Ríkissjóður Íslands

Sveitarfélagið Skagafjörður

III. Skjalaskrá[538]

Lagt fram af lögmanni ríkisins f.h. fjármálaráðherra:

1 Kröfulýsing, dags. 11.5.2009.

1(1) Skjalaskrá, ódags. en mótt. 22.5.2009.

1(2) Bréf óbyggðanefndar til fjármálaráðuneytis um meðferð þjóðlendumála, dags. 29.3.2007.

1(3) Bréf óbyggðanefndar til fjármálaráðherra, dags. 7.8.2007.

1(4) Bréf óbyggðanefndar til fjármálaráðherra um framhald þjóðlendumála, dags. 3.10.2007.

1(5) Bréf lögmanns fjármálaráðherra til óbyggðanefndar um breytta afmörkun á svæði 7, dags. 7.12.2007.

1(6) Bréf óbyggðanefndar til lögmanns fjármálaráðherra, breytt afmörkun svæðis 7 samþykkt og frestur veittur til að skila kröfulýsingum á svæði 7 suður, dags. 28.12.2007.

1(7) Bréf lögmanns fjármálaráðherra til óbyggðanefndar, beiðni um frekari frest til að skila kröfulýsingum á svæði 7 suður, dags. 26.2.2008.

1(8) Bréf óbyggðanefndar til lögmanns fjármálaráðherra, varðar bréf send fjármálaráðherra og sveitarfélögum, dags. 28.10.2008.

1(9) Bréf lögmanns fjármálaráðherra til óbyggðanefndar, beiðni um frest til að lýsa þjóðlendukröfum á svæði 7 norður, dags. 8.1.2009.

1(10) Bréf óbyggðanefndar til lögmanns fjármálaráðherra um samþykkta framlengingu frests og breytingar á afmörkun, dags. 21.1.2009.

1(11) Bréf lögmanns fjármálaráðherra til óbyggðanefndar varðandi frekari frest til að lýsa þjóðlendukröfum, dags. 23.2.2009.

1(12) Bréf óbyggðanefndar til lögmanns fjármálaráðherra um samþykkta framlengingu frests, dags. 26.2.2009.

1(13) Bréf lögmanns fjármálaráðherra til óbyggðanefndar varðandi frekari frest til að lýsa þjóðlendukröfum, dags. 10.3.2009.

1(14) Bréf óbyggðanefndar til lögmanns fjármálaráðherra um samþykkta framlengingu frests, dags. 12.3.2009.

1(15) Bréf lögmanns fjármálaráðherra til óbyggðanefndar varðandi frekari frest til að lýsa þjóðlendukröfum, dags. 8.4.2009.

1(16) Bréf óbyggðanefndar til lögmanns fjármálaráðherra um samþykkta framlengingu frests, dags. 14.4.2009.

1(17) Bréf lögmanns fjármálaráðherra til óbyggðanefndar varðandi auknar þjóðlendukröfur á svæði 7 norður, dags. 17.9.2009.

1(18) Breytingar á þjóðlendukröfum á svæði 7 norður, dags. 17.9.2009.

1(19) Greinargerð íslenska ríkisins í máli 2/2009 á svæði 7 norður, dags. 22.12.2009.

1(20) Breyttar kröfulínur á svæði 7 norður, viðbrögð við gögnum sem fram komu við aðalmeðferðir og breyting á hagsmunagæslu vegna íslenska ríkisins, dags. 3.8.2010.

1(21) Afsal landspildu úr Krakavöllum til sveitarfélagsins Haganeshrepps, dags. 12.11.1951.

1(22) Uppdráttur af ætluðum merkjum úr spildu úr Krakavöllum ásamt loftmynd, ódags. en mótt. 5.8.2010.

1(23) Tölvupóstsamskipti Hjalta Þórðarsonar landfræðings og Ólafs Björnssonar hrl., dags. 28. og 29.4.2010.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

2 Yfirlit Þjóðskjalasafns Íslands yfir heimildaleit í óprentuðum (A-skjöl) og prentuðum (B-skjöl) frumgögnum, dags. 3.3.2011.

[538] Skjölum er raðað undir efnisflokka og þau því ekki í réttri númeraröð að öllu leyti. Sjá einnig í kafla 4.2.

Landamerkjabækur (skjalaflokkur A.1.):

2(1) a-b Hraun, ásamt uppskrift, dags. 24.3.1885. *(Merkt 69 a-b).*
2(2) a-b Máná, ásamt uppskrift, dags. 2.10.1885. *(Merkt 70 a-b).*
2(3) a-b Klón, ásamt uppskrift, dags. 27.5.1886. *(Merkt 71).*
2(4) a-b Hraun í Unadal, ásamt uppskrift, dags. 22.5.1886. *(Merkt 72 a-b).*
2(5) a-b Þverá í Fellshreppi, ásamt uppskrift, dags. 27.5.1886. *(Merkt 73 a-b).*
2(6) a-b Tunga, ásamt uppskrift, dags. 27.6.1887. *(Merkt 74 a-b).*
2(7) a-b Háakot, ásamt uppskrift, dags. 14.5.1886. *(Merkt 75).*
2(8) a-b Hringur, ásamt uppskrift, dags. 14.6.1889. *(Merkt 76).*
2(9) a-b Skeið, ásamt uppskrift, dags. 28.6.1887. *(Merkt 77).*
2(10) a-b Stóra- og Minni-Þverá, ásamt uppskrift, dags. 25.6.1887. *(Merkt 78 a-b).*
2(11) a-b Barð, ásamt uppskrift, dags. 24.5.1890. *(Merkt 79 a-c).*
2(12) a-b Stóru-Reykir, ásamt uppskrift, dags. 6.6.1890. *(Merkt 80 a-b).*
2(13) a-b Landamerki Stóru- og Minni-Reykja, ásamt uppskrift dags. 19.2.1921. *(Merkt 81).*
2(14) a-b Landamerki Minni- og Stóru-Reykja, ásamt uppskrift dags. 2.1.1921. *(Merkt 82).*
2(15) a-b Illugastaðir, ásamt uppskrift, dags. 20.4.1890. *(Merkt 83).*
2(16) a-b Grundarland, ásamt uppskrift, dags. 29.5.1885. *(Merkt 84 a-b).*
2(17) a-b Bjarnarstaðir, ásamt uppskrift, dags. 24.5.1885. *(Merkt 85).*
2(18) Spræná (Spáná), dags. 22.5.1886. *(Merkt 86 a-b).*
2(19) Hrolleifsdalsafrétt, dags. 29.8.1889. *(Merkt 139 a-b).*
2(20) a-b Bjarnastaðagerði, ásamt uppskrift, dags. 27.5.1890. *(Merkt 88 a-b).*
2(21) Kross, dags. 19.5.1886. *(Merkt 89 a-b).*
2(22) a-b Stafn, ásamt uppskrift, dags. 28.5.1886. *(Merkt 90 a-b).*
2(23) Ósland, dags. 22.5.1886. *(Merkt 91 a-b).*
2(24) Marbæli, dags. 14.5.1886. *(Merkt 92).*
2(25) a-b Gröf, ásamt uppskrift, dags. 22.5.1886. *(Merkt 93 a-b).*
2(26) Miðhús, dags. 14.5.1886. *(Merkt 94 a-b).*
2(27) a-b Háleggsstaðir, ásamt uppskrift, dags. 28.5.1886. *(Merkt 95 a-b).*
2(28) a-b Miklibær, ásamt uppskrift, dags. 14.5.1889. *(Merkt 96 a-b).*
2(29) a-b Sleitustaðir, ásamt uppskrift, dags. 17.5.1888. *(Merkt 97).*
2(30) a-b Smiðsgerði, ásamt uppskrift, dags. 19.5.1888. *(Merkt 98 a-b).*
2(31) a-b Sviðningur, ásamt uppskrift, dags. 27.5.1887. *(Merkt 99 a-b).*
2(32) a-b Saurbær, ásamt uppskrift, dags. 26.5.1887. *(Merkt 100 a-b).*
2(33) a-b Unastaðir, ásamt uppskrift, dags. 27.5.1886. *(Merkt 101).*
2(34) a-b Skriðuland, ásamt uppskrift, dags. 30.5.1885. *(Merkt 102 a-b).*
2(35) Bjarnastaðir í Kolbeinsdal, dags. 25.5.1886. *(Merkt 103).*
2(36) a-b Atlastaðir, ásamt uppskrift, dags. 15.5.1884. *(Merkt 104).*
2(40) Deildardals- og Unadalsafréttir, dags. 3.6.1890. *(Merkt 138 a-b).*
2(41) a-b Skuggabjörg í Hofshreppi, ásamt uppskrift, dags. 28.5.1886. *(Merkt 145 a-b).*
2(42) a-b Víðines í Hólahreppi (Víðirnes), ásamt uppskrift, dags. 24.5.1886. *(Merkt 146 a-b).*
2(44) a-b Fjall í Kolbeinsdal, ásamt uppskrift, ódags. en þingl. 27.5.1886. *(Merkt 109).*
2(47) a-b Hólar, ásamt uppskrift, dags. 20.5.1890. *(Merkt 110 a-b).*
2(48) a-b Baugasel, ásamt uppskrift, dags. 23.4.1884. *(Merkt 111).*
2(49) a-b Féeggsstaðir, ásamt uppskrift, dags. 23.4.1884. *(Merkt 112 a-b).*
2(50) a-b Þverá í Skíðdal, ásamt uppskrift, dags. 26.5.1883. *(Merkt 113 a-b).*
2(51) a-b Skeið, ásamt uppskrift, dags. 26.5.1883. *(Merkt 114).*
2(52) a-b Kot, ásamt uppskrift, dags. 26.5.1883. *(Merkt 115).*
2(53) Sveinsstaðir, Kóngsstaðir og Skíðadalsafréttur, ódags. en þingl. 22.5.1883. *(Merkt 116 a-d).*
2(54) Kolbeinsdalsafrétt, dags. 31.5.1898. *(Merkt 136 a-c).*
2(55) Bakkasel, dags. 8.3.1889. *(Merkt 119 a-b).*
2(56) Bakki, dags. 20.5.1886. *(Merkt 120).*
2(57) Bakki og Bakkasel í Öxnadalshreppi. Mótmælabréf jarðanna tveggja við landa-

merkjabréfi Silfrastaða frá 1885, dags. 16.5.1889. *(Merkt 121 a-b).*

2(58) a-b Gil, ásamt uppskrift, dags. 19.3.1883. *(Merkt 122).*

2(59) a-b Varmavatnshólar, ásamt uppskrift, dags. 30.4.1888. *(Merkt 123).*

2(60) a-b Bessahlaðir, ásamt uppskrift, dags. 24.6.1884. *(Merkt 124).*

2(61) a-b Framland, ásamt uppskrift, dags. 28.5.1885. *(Merkt 125).*

2(62) a-b Möðruvellir í Hörgárdal með Nunnuhól og Spónsgerði, ásamt uppskrift, dags. 17.4.1884. *(Merkt 126 a-b).*

2(63) a-b Reykir í Hjaltadal í Hólahreppi, ásamt uppskrift, dags. 26.5.1886. *(Merkt 128).*

2(64) a-b Djúpidalur, ásamt uppskrift, dags. 14.4.1890. *(Merkt 129 a-b).*

2(65) Stóru-Akrar, Brekkukot, Höskuldsstaðir og Miðhús, dags. 13.5.1890. *(Merkt 130 a-c).*

2(66) Víðivellir í Blönduhlíð, dags. 28.4.1890. *(Merkt 131 a-b).*

2(67) Miklibær í Blönduhlíð, dags. 17.5.1890. *(Merkt 132 a-c).*

2(68) a-b Silfrastaðir, ásamt uppskrift, dags. 2.6.1885. *(Merkt 133).*

2(69) a-b Ytri-Kot, ásamt uppskrift, dags. 31.3.1890. *(Merkt 134).*

2(70) a-b Fremrikot, ásamt uppskrift, dags. 31.3.1890 og Krókárgerði, dags. 31.3.1890. *(Merkt 135 a-b).*

2(193) Steinavellir í Flókadal, dags. í maí 1889. (*Merkt 152*).

2(194) Krakavellir í Flókadal, dags. í júní 1888. (*Merkt 151*).

2(206) Nýibær, dags.21.5.1899. *(Merkt 154 a-b).*

2(207) Nýibær og Einhamar. Sátt um landamerki, dags. 27.11.1952. *(Merkt 155 a-b).*

2(211) Þönglaskáli, dags. 10.6.1889. *(Merkt 157 a-b).*

2(212) Enni, dags. 29.5.1890. *(Merkt 158 a-b).*

2(224) Hof, dags. 22.5.1920. *(Merkt 159).*

2(225) Hof, Enni og Ártún, dags. 19.6.1923. *(Merkt 160 a-b).*

2(297) Krakárvellir, viðbót, dags. 5.6.1890. *(Merkt 161).*

Jarðabréf á Þjóðskjalasafni (skjalaflokkur A.2.):

2(71) a-b Vitnisburður 1613. Bjarni Sturlason vitnar um Unadalsafrétt, ásamt uppskrift. *(Merkt 7).*

2(72) a-b Lögfesta. Hólakot og Unadalsafrétt. Þorkell Gamlason lögfestir í umboði Guðbrands Þorlákssonar jarðir dómkirkjunnar, Hólakot og Garðshorn hjá Hofi og Unadalsafrétt, dags. 7.12.1612, ásamt uppskrift. *(Merkt 8 a-b).*

2(73) a-b Kaupbréf. Illugastaðir. Guðný Tumadóttir selur séra Jóni Gottskálkssyni jörðina Illugastaði, 30 hndr. að dýrleika. Á móti gefur séra Jón Guðnýju 10 hndr. í Krossnesi (Snæf.), 10 hndr. í Sólheimum í Sæmundarhlíð og 10 hndr. í Syðri Ey á Skagaströnd, dags. 8.2.1601, ásamt uppskrift. *(Merkt 9).*

2(74) a-b Landamerkjabréf fyrir Illugastöðum, dags. 14.5.1885, ásamt uppskrift. *(Merkt 10 a-b).*

2(75) a-b Vitnisburður. Djúpidalur. Ásgrímur Höskuldsson vitnar um að Tungufjall heyri undir Djúpadalsjörð, dags. 19.3.1622, ásamt uppskrift. *(Merkt 11 a-b).*

2(76) a-b Vitnisburður 1630. Stóru Akrar, Minni Akrar og Grundarkot. Margrét Magnúsdóttir vitnar um Sesseljudal (Litladal), dags. 7.4.1606, landamerkja getið. Kaupbréf: Grímur Jónsson selur séra Arngrími Jónssyni hálfa jörðina, Stóru Akra í Blönduhlíð, með annarri smá jörðu þar hjá, Minni Ökrum, dags. 24.4.1627, landamerkja getið. Vitnisburður. Jón Björnsson ítrekar eldri vitnisburð um landareign Litladals og Stóru Akra. Minnist einnig á landamerki milli Grundarkots og Róðugrundar, dags. 19.2.1627. Jón Ólafsson vitnar um landamerki Litladals og Akranna, ásamt uppskrift. *(Merkt 12 a-j).*

2(77) a-b Lögfesta. Reykir í Tungusveit. Eggert Jónsson lögfestir eign sína, jörðina Reyki í Tungusveit, dags. 4.5.1798, landamerkja og ítaka getið, ásamt uppskrift. *(Merkt 13 a-c).*

2(78) a-b Skiptabréf. Stóru Akrar. Eignaskipti á jörðinni Syðri Ökrum í Blönduhlíð, dags. 4.5.1730, ásamt uppskrift. *(Merkt 14 a-c).*

2(79) a-b Lögfesta. Djúpidalur. Jón Árnason lögfestir Hólastólsjörðina Flugumýri, dags. 28.8.1732, landamerkja getið. Samningur um landamerki Flugumýrar og

Djúpadals, dags. 1.9.1826. A. Arason lögfestir eignar- og ábýlisjörð sína, Flugumýri í Skagafirði, dags. 30.5.1823, landamerkja getið, ásamt uppskrift. *(Merkt 15 a-e).*

2(226) a-b Uppskriftir á þremur eldri skjölum, dags. 20.3.1579, 5.11.1580 og 18.10.1620, þar sem getið er um kaup á Silfrastöðum auk Egilsár og Þorbrandsstaða. Uppskriftir eru dags. 9.2.1905, ásamt uppskrift. *(Merkt 17 a-f).*

2(227) a-b Dómur, dags. 27.9.1611. Jón Sigurðsson lögmaður dæmir um lambarekstur og toll í Silfrastaðaafrétt, ásamt uppskrift. *(Merkt 18 a-b).*

2(228) a-b Landamerkjaskrá fyrir Hólum í Hjaltadal, dags. 20.5.1890, ásamt uppskrift. *(Merkt 21 a-b).*

2(229) a-b Lögfesta, dags. 4.5.1726. Ólafur Þorláksson lögfestir jarðirnar Ytravatn, Sölvnes, Gullreit, Ölduhrygg og Héraðsdal í Tungusveit. Landamerkja getið, ásamt uppskrift. *(Merkt 22 a-d).*

Fasteigna- og jarðamöt (skjalaflokkur A.5.):

2(80) Jarðamat 1804. Máná og Hraun. *(Merkt 66).*

2(81) Jarðamat 1804. Klón, Hraun (í Unadal), Þverá, Tunga, Hringur, Háakot, Skeið, Stóra-Þverá, Minni-Þverá, Barð, Minni-Reykir, Stóru-Reykir, Háls, Illugastaðir, Grundarland, Bjarnastaðir í Hofshreppi og Spáná. *(Merkt 68-72, 74, 76-78 og 80-82).*

2(82) Jarðamat 1804. Miklibær, Kross, Stafn, Háleggsstaðir, Ósland, Miðhús, Marbæli, Gröf, Sleitustaðir, Smiðsgerði, Sviðningur, Saurbær í Kolbeinsdal, Skriðuland, Bjarnastaðir í Hólahreppi, Unastaðir í Hólahreppi og Atlastaðir. *(Merkt 86-90, 94-95, 98 og 101).*

2(83) Jarðamat 1804. Fjall, Hólar í Hjaltadal, Felixstaðir, Bauganes/Baugasel, Þverá í Skíðdal, Skeið í Svarfaðardal, Kot, Sveinsstaðir og Kóngsstaðir. *(Merkt 106-108, 110-111 og 113).*

2(84) Jarðamat 1804. Bakki, Gil, Varmavatnshólar, Bessahlaðir, Nýibær, Möðruvellir í Hörgárdal, Reykir í Hjaltadal, Djúpidalur, Miklibær, Stóru-Akrar, Höskuldsstaðir, Miðhús, Víðivellir, Silfrastaðir, Ytrikot og Fremrikot. *(Merkt 115-117, 119-120, 122-125, 127 og 129).*

2(85) Jarðamat 1849–1850. Hraun og Máná. *(Merkt 61-62).*

2(86) Jarðamat 1849–1850. Klón, Þverá, Hraun í Unadal, Skeið, Stóra-Þverá, Barð, Stóru-Reykir, Illugastaðir, Grundarland, Bjarnastaðir í Hofshreppi, Spáná og Tunga. *(Merkt 63-74).*

2(87) Jarðamat 1849–1850. Bjarnastaðagerði, Stafn, Háleggsstaðir, Ósland, Miðhús, Gröf, Marbæli, Miklibær í Óslandshlíð, Kross, Sleitustaðir, Smiðsgerði, Sviðningur, Saurbær í Kolbeinsdal, Skriðuland, Bjarnastaðir í Hólahreppi, Fjall í Kolbeinsdal, Unastaðir, Atlastaðir og Tunga. *(Merkt 75, 78, 82 a-b, 81 b, 84 a-b, 86 a-b, 89, 92 a -93).*

2(88) Jarðamat 1849–1850. Flugumýri, Djúpidalur í Blönduhlíð, Hólar í Hjaltadal, Baugasel, Féeggsstaðir, Þverá í Skíðadal, Skeið í Svarfaðardal, Kot í Svarfaðardal, Sveinsstaðir í Skíðadal og Kóngsstaðir í Skíðadal. *(Merkt 95 a-b, 97 a-98 b, 100, 102 og 104 a-b).*

2(89) Jarðamat 1849–1850. Bakki, Gil, Varmavatnshólar, Bessahlaðir, Möðruvellir í Hörgárdal, Reykir í Hjaltadal, Stóru-Akrar, Víðivellir, Miklibær, Silfrastaðir, Ytrikot og Fremrikot. *(Merkt 105, 107 a-b, 109 a-b, 111 a-b, 113 a-b, 115 a-b og 116 a-b).*

2(90) Fasteignamat 1916-1918. Hraun og Máná. *(Merkt 61-62).*

2(91) Fasteignamat 1916-1918. Kló, Þverá, Tunga, Háakot, Hringur, Skeið, Stóra-Þverá, Minni-Þverá, Barð, Minni-Reykir, Stóru-Reykir, Háls, Teigar, Illugastaðir, Grundarland, Hraun, Bjarnastaðir og Spræná. *(Merkt 64-68, 70-71, 75-76 og 119-121).*

2(92) Fasteignamat 1916-1918. Marbæli, Miklibær, Kross, Ósland, Miðhús, Gröf, Stafn, Háleggsstaðir, Bjarnastaðir, Spræná, Bjarnastaðagerði, Skriðuland, Fjall, Unastaðir, Sleitustaðir, Smiðsgerði, Sviðningur, Saurbær, Atlastaðir, Hringur og

Háakot. *(Merkt 78-79, 82-84, 88-89, 101, 92 og 124-125).*

2(93) Fasteignamat 1916-1918. Féeggsstaðir, Baugasel/Möðruvellir, Kóngsstaðir, Þverá, Kot, Skeið og Hólar. *(Merkt 94-100 og 102).*

2(94) Fasteignamat 1916-1918. Bakki, Bakkasel, Gil, Varmavatnshólar, Bessahlöð, Möðruvellir, Djúpárdalur, Víðivellir, Miklibær, Silfrastaðir, Ytrikot, Fremri-Kot, Framland, Reykir, Brekkukot, Höskuldsstaðir og Stóru-Akrar. *(Merkt 103-108, 110-114, 127-129 og 142 a-b).*

2(195) Fasteignamat 1916-1918. Steinavellir og Krakavellir. (*Merkt 151 a-b*).

2(196) Jarðamat 1804. Steinavellir og Krakavellir. (*Merkt 132-133*).

2(197) Jarðamat 1849-1850. Steinavellir og Krakavellir (*Merkt 123*).

2(208) Jarðamat 1849-1850. Skuggabjörg. (*Merkt 125*).

2(209) Jarðamat 1804. Skuggabjörg. (*Merkt 134*).

2(210) Fasteignamat 1916-1918. Skuggabjörg. (*Merkt 153*).

2(219) Jarðamat 1849-1850. Víðirnes. (*Merkt 126*).

2(220) Jarðamat 1804. Víðirnes. (*Merkt 135*).

2(221) Fasteignamat 1916-1918. Víðirnes. (*Merkt 154*).

2(230) Fasteignamat 1916-1918. Undirmat: Framland, Nýibær og Víðirnes í Hólahreppi. *(Merkt 155,166-167).*

2(231) Jarðamat 1849-1850. Yfirmat: Nýibær (með Framlandi), Bakki og Mikligarður. *(Merkt 127-130).*

Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda (skjalaflokkur A.6.):

2(38) a-b Álitið að Hólaafrétt ætti ekki að vera dregin undan til fullkominnar brúkunar. Sýslumaður vísaði því máli frá sér þar sem hann væri málsaðili en áleit hvorki Hólaafrétt svokallaða né Bygghól sem heimajarðarland, dags. 21.6.1819, ásamt uppskrift. *(Merkt 5 a).*

2(39) a-b Var spurt um skilmála er fylgt höfðu Hólum, hvort afréttin hafi fylgt með, og hvort einhverjum hafi verið byggður Bygghólsreitur. Ekki bar öllum saman, dags. 19.4.1826, ásamt uppskrift. *(Merkt 6 a).*

2(43) a-b Áreiðar- og skoðunargjörð á Hólaafrétti í Kolbeinsdal. Landamerki jarða og eyðibýla. Bæir eða örnefni sem komu sérstaklega til skoðunar voru: Bygghólsreitur eða Bygghóll, Heljará, Nautasel/Kúasel (selstaða frá Hólastað), Ingjaldsá, Staðargöngur (upprekstrarland Hólastóls), Fjallsland (selland Neðraáss), dags. 10.7.1865, ásamt uppskrift. *(Merkt 7 a-c).*

2(45) a-b Umkvörtun vegna fjárreksturs á Kolbeinsdalsafrétt, dags. 14.2.1855, ásamt uppskrift. *(Merkt 8 a-b).*

2(46) a-b Kallaði yfirfaktor B. Benediktsson til eignar á Hólaafrétt, sem eignarmaður Hóla. Hólahreppsmönnum stefnt fyrir upprekstur á Hólaafrétt. Farið fram á tollgjald fyrir notkun afréttarinnar, dags. 18.6.1823, ásamt uppskrift. *(Merkt 9 a-b).*

2(102) a-b Upplesinn var partur úr lögfestu um jarðarinnar Bakka landareign á Yxnadalsheiði, útgefin 22.5.1771. Henni mótmælt, dags. 24.5.1842, ásamt uppskrift. *(Merkt 10 a-d).*

2(218) a-b Áreiðar- og skoðunargjörð á Hólaafrétt, dags. 10.7.1865, ásamt uppskrift. (*Merkt 23 a-f*).

2(232) a-b Jónas á Bakka leggur fram bann við brúkun á landi, innan tiltekinna takmarka. Í lýsingu Jónasar kemur fram að jörðin Ytri Bægisá eigi svokallaðan „Folaldareit“, dags. 2.6.1885, ásamt uppskrift. *(Merkt 38 a-c).*

2(233) a-b Þann 12.6.1792. Upplesnar lögfestur nokkurra jarða, þar á meðal fyrir Bakka, og var henni mótmælt, ásamt uppskrift. *(Merkt 39 a-d).*

2(234) a-b Þann 17.6.1829. Upplesið makaskiptabréf bændanna Egils Tómassonar á Bakka annars vegar og Jóhanns Grímólfssonar á Engimýri, hins vegar, ásamt uppskrift. *(Merkt 40 a-c).*

2(235) a-b Þann 25.5.1831. Upplesið makaskiptabréf Jóns Jónassonar á Hólum annars vegar og Kráks Jónssonar á Bakka hinsvegar, ásamt uppskrift. *(Merkt 41 a-c).*

2(236) Þann 21.5.1840. Upplesin lögfesta, dagsett þann 12.6.1792, í nafni Egils

a-b Tómassonar á Bakka, á öllu landi jarðarinnar Bakka. Lögfestunni var mótmælt af mörgum bændum, ásamt uppskrift. *(Merkt 42 a-c).*

2(237) a-b Þann 8.6.1841. Upplesin lögfesta eiganda jarðarinnar Bakka, dags. 22.5.1771. Lögfestunni var mótmælt, hvað snerti afréttirnar Öxnadalsheiði og Seldal, ásamt uppskrift. *(Merkt 43 a-c).*

2(238) Þann 22.5.1890. Þinglesin landamerkjaskrá fyrir Silfrastöðum. *(Merkt 44 a-d).*

2(239) Þann 21.5.1871. Upplesin lögfesta Th. Danielsens á Skipalóni, fyrir landi jarðarinnar Bakka í Öxnadal. *(Merkt 45 a-b).*

2(240) Þann 7.5.1796. Upplesin lögfesta fyrir Silfrastöðum. *(Merkt 46 a-b).*

2(241) Þann 6.5.1797. Upplesin lögfesta fyrir Silfrastöðum. *(Merkt 47 a).*

2(242) Þann 12.6.1819. Leyfislaus nauta- og hrossarekstur á Silfrastaðaafrétt bannaður af Jóni Erlendssyni hreppstjóra. *(Merkt 48 a-b).*

2(243) Þann 3.6.1822. Sveitarmenn lýsa óánægju yfir byggingu á Hálfdánartungum, þar sem þeir töldu sig hafa frjáls afnot af afréttinni. Úrskurðað er að bygging haldist ekki nema yfirstandandi fardagaár. *(Merkt 49 a-c).*

2(244) Þann 2.6.1830. Birt lögfesta, dags. 7.5.1789, fyrir Silfrastöðum og Fremrikotum. *(Merkt 50 a-c).*

2(245) Þann 22.5.1837. Upplesin lögfesta fyrir Silfrastöðum, dags. 9.5.1789. *(Merkt 51 a-b).*

2(246) Þann 28.5.1862. Upplesin lögfesta, dags. 27.5.1862, fyrir Silfrúnarstöðum og Silfrúnarstaðaafrétt. *(Merkt 52 a-c).*

2(247) Þann 28.5.1862. Ákveðið að allir sem reki trippi á Silfrúnarstaðaafrétt sýni trippin á Silfrúnarstöðum og greini frá hve mörg þau eru. Einnig samþykkt ákvæði um trippatoll á Silfrúnarstaðaafréttar. *(Merkt 53 a-e).*

2(248) Þann 7.6.1864. Samið að Jónas Sigurðsson á Fremrikotum taki að sér fyrir stöðum fyrir trippum á Silfrastaðaafrétt. *(Merkt 54 a-c).*

2(249) Þann 2.6.1880. Þinglesin áskorun til þeirra er ekki eiga ítök í Silfrastaðaafrétt, að greina frá trippatölunni og greiða toll. *(Merkt 55 a-b).*

2(250) Þann 3.6.1885. Þinglesin landamerkjaskrá fyrir Silfrastöðum. *(Merkt 56 a-b).*

2(251) a-b Þann 16.4.1856. Samningur um trippaupprekstur úr Viðvíkurhreppi í Kolbeinsdalsafrétt, ásamt uppskrift. *(Merkt 57 a-d).*

2(252) a-b Þann 21.5.1831. Upplesin lögfesta fyrir Gröf á Höfðaströnd, hennar heimalandi og sellandi, ásamt uppskrift. *(Merkt 69 a-b).*

2(253) a-b Kot í Svarfaðardal, með Vífilsstöðum, boðið upp, dags. 21.5.1813, ásamt uppskrift. *(Merkt 58 a-b).*

2(254) a-b Þann 13.6.1881. Þinglesið afsalsbréf fyrir Hólum í Hjaltadal, með hjáleigunni Hofi, Haganum og Suðurárdal Hafrafellsmegin og Kolbeinsafrétt, ásamt uppskrift. *(Merkt 68 a-c).*

2(255) Útprentanir á yfirliti úr dómabókagrunni hjá ÞÍ: Nýibær og Möðruvellir í Hörgárbyggð, Baugasel, Féeggsstaðir, Kot í Svarfaðardal, Sveinsstaðir í Skíðadal, Hraun, Hrólfsvellir, Máná, Tunga, Háakot, Hringur, Skeið, Stóra-Þverá, Minni-Þverá, Barð, Stóru-Reykir, Minni-Reykir, Háls, Klón, Hraun í Unadal, Þverá, Illugastaðir, Grundarland, Spáná, Bjarnastaðagerði, Gröf, Stafn, Háleggsstaðir, Miðhús Hofshreppi, Ósland, Marbæli, Kross, Sleitustaðir, Smiðsgerði, Sviðningur, Saurbær í Kolbeinsdal, Skriðuland, Fjall, Hólar í Hjaltadal, Þverá, Silfrastaðaafrétt, Bakki, Bakkasel, Varmavatnshólar, Bessahlaðir, Reykir, Djúpidalur, Stóru-Akrar, Brekkukot, Höskuldsstaðir, Miðhús Akrahreppi, Miklibær Akrahreppi, Ytrikot og Fremrikot.

Vísitasíubækur biskupa (skjalaflokkur A.8.):

2(95) a-b Barð í Fljótum, án ártals en er frá því eftir 1590. Máldagabók Guðbrands biskups Þorlákssonar 1590-1616, ásamt uppskrift. *(Merkt 1).*

2(96) a-b Barð í Fljótum, 31.8.1667. Vísitasíubók Gísla biskups Þorlákssonar 1659-1683, ásamt uppskrift. *(Merkt 2 a-d).*

2(97) a-b Barð í Fljótum, án ártals en líkast til frá 1686. Vísitasíubók Jóns biskups Vigfússonar 1685-1687, ásamt uppskrift. *(Merkt 3 a-c).*

2(98) a-b Barð í Fljótum, 17.5.1693. Vísitasíubók Einars biskups Þorsteinssonar 1692-1694, ásamt uppskrift. *(Merkt 4 a-b).*

2(99) a-b Barð í Fljótum, 6.5.1714. Fram kemur að kirkjan eigi m.a. selstöðu í Flókadalsafrétt. Vísitasíubók Steins biskups Jónssonar 1713-1735, ásamt uppskrift. *(Merkt 5 a-c).*

2(100) a-b Barð í Fljótum, 27.8.1781. Vísitasíubók Jóns biskups Teitssonar 1781, ásamt uppskrift. *(Merkt 6 a-b).*

2(101) a-b Barð í Fljótum, 12.8.1826. Vísitasíur Steingríms Jónssonar um Skagafjarðarprófastsdæmi 1826, ásamt uppskrift. *(Merkt 7 a-d).*

2(103) a-b Miklibær, án ártals en er frá því eftir 1590. Máldagabók Guðbrands biskups Þorlákssonar 1590-1616, ásamt uppskrift. *(Merkt 1 a-b).*

2(104) a-b Víðivellir, án ártals en frá því eftir 1590. Máldagabók Guðbrands biskups Þorlákssonar 1590-1616, ásamt uppskrift. *(Merkt 2).*

2(105) a-b Silfrastaðir. Fram kemur að það sem kirkjan eigi í ítökum og afréttum verði eigendur að gera reikningsskap eftir því sem hægt er að sýna fram á með bréfum og máldögum. Einnig minnst á að jörðinni tilheyri Fremri Kot í Norðurárdal og að Krákugerði með Hálfdanartungum sé haldið heimaland, 2.10.1663. Vísitasíubók Gísla biskups Þorlákssonar 1659-1683, ásamt uppskrift. *(Merkt 3 a-b).*

2(106) a-b Miklibær í Blönduhlíð, 8.7.1719. Vísitasíubók Steins biskups Jónssonar 1713-1735, ásamt uppskrift. *(Merkt 4 a-c).*

2(107) a-b Víðivellir í Blönduhlíð, 8.7.1719. Vísitasíubók Steins biskups Jónssonar 1713-1735, ásamt uppskrift. *(Merkt 5 a-c).*

2(108) a-b Miklibær í Blönduhlíð, 27.7.1750. Vísitasíubók Halldórs biskups Brynjólfssonar 1747-1750, ásamt uppskrift. *(Merkt 6 a-f).*

2(109) a-b Miklibær í Blönduhlíð, 19.8.1757. Vísitasíubók Gísla biskups Magnússonar 1757-1769, ásamt uppskrift. *(Merkt 7 a-c).*

2(110) a-b Víðivellir í Blönduhlíð, 20.8.1757. Vísitasíubók Gísla biskups Magnússonar 1757-1769, ásamt uppskrift. *(Merkt 8 a-c).*

2(111) a-b Miklibær í Blönduhlíð, 24.5.1781. Vísitasíubók Jóns biskups Teitssonar 1781, ásamt uppskrift. *(Merkt 9 a-b).*

2(112) a-b Miklibær, 6.8.1826. Vísitasíur Steingríms Jónssonar um Skagafjarðar-prófastsdæmi 1826, ásamt uppskrift. *(Merkt 10 a-d).*

Skjalasöfn presta og prófasta (skjalaflokkur A.9.):

2(185) a-b Tvær athugasemdir, dags. 11.11.1811 og 12.10.1831, færðar inn í kirkjustól um skemmdir af völdum skriðufalla á Gljúfárkot og Kóngsstaði sem virðist hafa leitt til þess að jarðirnar lágu í eyði í nokkur ár, ásamt uppskrift. (*Merkt 1 a-e*).

2(186) a-b Vellir í Svarfaðardal, prófastsvísistasía, dags. 14.7.1757. Þar kemur m.a. fram að Sveinsstaðir séu í eyði, ásamt uppskrift. (*Merkt 2 a-b*).

2(187) a-b Reikningur vegna kostnaðar við lagfæringu Miklabæjarkirkju í Blönduhlíð árið 1818. Þar kemur fram að menn hafi verið sendir á Öxnadalsheiði til að sækja tróð á kirkjuna. Tróð er lyng og/eða fjalldrapi sem sett er milli torfs og timburs í byggingu til að varna fúa í timbrinu, ásamt uppskrift. (*Merkt 1 a-b*).

2(188) a-b Miklibær í Blönduhlíð, prófastsvísitasía, dags. 14.9.1786. Þar er m.a. getið um hrís á Öxnadalsheiði, ásamt uppskrift. (*Merkt 2 a-b*).

2(189) a-b Miklibær í Blönduhlíð, prófastsvísitasía, dags. 12.6.1800. Þar er m.a. getið um hrís á Öxnadalsheiði, ásamt uppskrift. (*Merkt 3 a-b*).

2(256) a-b Prófastsvísitasía, dags. 14.7.1757. Vellir í Svarfaðardal. Þar kemur m.a. fram að Sveinsstaðir og Gljúfrárkot séu í eyði, ásamt uppskrift. *(Merkt 3 a-b).*

Skjalasöfn stiftamtmanns, amtsmanna og landshöfðingja (skjalaflokkur A.10.):

2(155) a-b Endurrit úr gjörðabók stjórnarnefndar Hólaskóla frá 5.-7. maí 1898. Þar greinir frá sölu Kobeinsdalsafréttar, ásamt uppskrift. (*Merkt 1 a-d*).

2(214) Bréf landshöfðingjans í Reykjavík til amtmannsins yfir norður- og vesturamtinu vegna erindis hreppsnefndanna í Viðvíkurhreppi og Hólahreppi en hreppsnefndirnar leituðu álits landshöfðingjans um rétt Búnaðarskólans að

Hólum í Hjaltadal annars vegar en jarðarinnar Hóla hins vegar til afréttarinnar í Kolbeinsdal, dags. 26.1.1897. (*Merkt 2 a-b*).

2(215) Bréf oddvitanna í Viðvíkurhreppi og Hólahreppi til landshöfðingjans í Reykjavík um afréttina í Kolbeinsdal, dags. 20.11.1896. (*Merkt 3 a-b*).

2(216) Bréf landshöfðingjans í Reykjavík til sýslumannsins í Skagafjarðarsýslu vegna erindis hreppsnefndanna í Viðvíkurhreppi og Hólahreppi, dags. 28.1.1897. (*Merkt 4 a*).

2(217) Svar sýslumannsins í Skagafjarðarsýslu við bréfi landshöfðingjans í Reykjavík vegna erindis hreppsnefndanna í Viðvíkurhreppi og Hólahreppi, dags. 12.3.1897. (*Merkt 5 a*).

2(223) Svarbréf landshöfðingjans í Reykjavík til sýslumannsins í Skagafjarðarsýslu vegna erindis hreppsnefndanna í Viðvíkurhreppi og Hólahreppi, dags. 8.4.1897. (*Merkt 6 a*).

2(298) a-b Endurrit úr gjörðabók stjórnarnefndar Hólaskóla, dags. 5.-7.5.1898. Þar greinir frá sölu Kobeinsdalsafréttar, ásamt uppskrift. *(Merkt 7 a-d).*

Skjalasöfn Stjórnarráðs Íslands (skjalaflokkur A.11.):

2(165) Kot í Svarfaðardal. Uppkast að afsali, dags. 26.9.1919 og matsgerð, dags. 19.6.1918, vegna sölu jarðarinnar. *(Merkt 1 a-d).*

2(166) Þverá í Skíðadal í Svarfaðardalshreppi. Uppkast að afsali, dags. 12.7.1907, matsgerð, dags. 21.6.1906 og athugasemdir umboðsmanns, dags. 18.8.1906. *(Merkt 2 a-f).*

2(167) Féeggsstaðir og Baugasel í Skriðuhreppi. Sitthvort uppkastið að afsali Féeggstaða og Baugasels, dags. 3.9.1908, matsgerðir jarðanna, dags. 5.-6.6.1907, greinargerð umboðsmanns fyrir jörðunum, dags. 7.5.1907, og athugasemdir hans við matsgerðirnar, dags. 20.9.1907. *(Merkt 3 a-k).*

2(168) Skeið í Svarfaðardal. Uppkast að afsali, dags. 24.2.1916 og matsgerð, dags. 5.5.1915, vegna sölu jarðarinnar. *(Merkt 4 a-d).*

2(169) Kóngsstaðir í Svarfaðardal. Uppkast að afsali, dags. 27.9.1918, matsgerð, dags. 7.6. vegna sölu jarðarinnar og athugasemdir Hallgríms Halldórssonar hreppstjóra við virðingargjörðina, dags. 15.10.1915. *(Merkt 5 a-e).*

2(170) Uppkast að bréfi Stjórnarráðsins til forstjóra bændaskólans á Hólum, dags. 26.4.1918, vegna fyrirspurnar umboðsmanns Vaðlaumboðs varðandi rétt Hóla í Hjaltadal til afnota af afréttarlandi Möðruvalla í Hörgárdal. *(Merkt 1).*

2(171) Möðruvellir í Hörgárdal. Matsgerð, dags. 18.6.1906, vegna fyrirhugaðrar sölu jarðarinnar og athugasemdir umboðsmanns, dags. 20.4. og 18.8.1906, vegna Spónsgerðis. *(Merkt 2 a-d).*

2(172) Féeggsstaðir og Baugasel í Skriðuhreppi. Sitthvort uppkastið að afsali Féeggstaða og Baugasels, dags. 3.9.1908, matsgerðir jarðanna, dags. 5.-6.6.1907, greinargerð umboðsmanns fyrir jörðunum, dags. 7.5.1907, og athugasemdir hans við matsgerðirnar, dags. 20.9.1907. *(Merkt 3 a-k).*

2(173) Afrit bréfs sem sent var öllum sýslumönnum landsins, dags. 29.12.1919, vegna þingsályktunartillögu, dags. 27.9. s.á., um rétt ríkisins til vatnsorku í almenningum. (*Merkt 4*).

2(174) Bréf Júlíusar Havsteen sýslumanns í Eyjafjarðarsýslu, dags. 27.9.1920, þar sem hann sendir svarbréf hreppstjóra við fyrirspurn Stjórnarráðsins. (*Merkt 5*).

2(175) Bréf Stefáns Bergssonar hreppstjóra Öxnadalshrepps, dags. 25.2.1920, þar sem hann svarar fyrirspurn Stjórnarráðsins. (*Merkt 6 a-b*).

2(190) Afrit svarbréfs sýslumannsins í Skagafjarðarsýslu til Stjórnarráðsins, dags. 14.2.1920. *(Merkt 2 a).*

2(257) Kot í Svarfaðardal. Uppkast að afsali, dags. 26.9.1919, og matsgerð, dags. 19.6.1918, vegna sölu jarðarinnar. *(Merkt 6 a-d).*

2(258) a-b Bréf rentukammers til B.H. Borgen amtmanns, dags. 29.10.1842, um þýðingu úr jarðabók Árna og Páls og mál á milli Egils Tómassonar á Bakka og Sigurðar Sigurðssonar hreppstjóra á Þverbrekku, um rétt til fjárreksturs í almenning á Öxnadalsheiði, ásamt uppskrift. *(Merkt 7 a-g).*

2(259) Bréfauppköst Stjórnarráðsins frá árunum 1916-1920 varðandi mál gegn Guðmundi Guðmundssyni á Þúfnavöllum vegna þess að hann hafði tekið fé til upprekstur í Hörgárdal og Hörgárdalsheiði, ásamt uppskrift. *(Merkt 8 a-d).*

2(260) Bréf Jóns Þorsteinssonar, dags. 25.7.1919, vegna sáttaumleitanna milli landsjóðsins sem eiganda Möðruvalla og Guðmundar hreppstjóra Guðmundssonar á Þúfnavöllum vegna deilu um rétt til upprekstrar á afréttarland Möðruvalla í Hörgárdal, þar á meðal svonefndan Gullreit. *(Merkt 9 a-c).*

2(261) Afrit af uppkasti að bréfi, dags. 8.3.1922, þar sem fram kemur að ríkissjóður hafi keypt sellandið Gullreit fyrir 600 krónur af Guðmundi hreppstjóra Guðmundssyni, samkvæmt sátt, dags. 31.1.1922. *(Merkt 10 a-b).*

Bréfasöfn og bréfabækur biskupa (skjalaflokkur A.12.):

2(158) a-b Lögfesta Jóns Eyjólfssonar, vegna Gísla biskups Þorlákssonar, fyrir Hóladómkirkjureka og land en þar er m.a. lögfest allt land dómkirkjunnar sem kallað er almenningar og liggur milli Dalabæjar á Úlfdölum og Hrólfsvalla. Lögfestan var lesin upp að Holti í Fljótum í áheyrn kirkjusafnaðarins, dags. 13.5.1668, ásamt uppskrift. *(Merkt 1 a-b).*

2(159) a-b Vitnisburður Bjarna Sturlusonar um Unadalsafrétt. En þar er jafnframt minnst á Grundarland og Spáná, dags. 7.2.1613, ásamt uppskrift. *(Merkt 1 a-b).*

2(160) a-b Guðbrandur biskup Þorláksson og líkast til Erlendur Guðmundsson, prestur á Hofi fyrir 1598 en síðar á Felli, lögfesta Unadalsafrétt. Lögfestan er óársett en skrifað hefur verið efst í hægra hornið: c: 1590, ásamt uppskrift. *(Merkt 1 a-b).*

2(161) a-b Brauðalýsing séra Guðmundar Sigurðssonar á Barði. Þar er greint frá afréttarreit í Flókadalsafrétt og með fylgir óársett lögfesta kirkjunnar, dags. 25.7.1782, ásamt uppskrift. (*Merkt 2 a-e*).

2(162) a-b Vitnisburður Jóns Björnssonar, frá 1613, um Unadalsafrétt, ásamt uppskrift. *(Merkt 3 a-b).*

2(163) a-b Vitnisburður Jóns Þórðarsonar um Unadalsafrétt, dags. 4.5. en án ártals, ásamt uppskrift. *(Merkt 4 a-b).*

2(164) a-b Vitnisburður Hrólfs Guðvarðssonar, frá 1614, um Unadalsafrétt, ásamt uppskrift. *(Merkt 5).*

2(176) a-b Úttekt Hólastóls, dags. 10.7.1657. Þar er getið fé staðarins á Unadalsafrétt og Kolbeinsdalsafrétt, ásamt uppskrift. (*Merkt 6 a-c*).

2(177) a-b Úttekt Hólastóls, dags. 2.8.1628. Þar er getið fé staðarins á Unadalsafrétt, ásamt uppskrift. (*Merkt 7 a-e*).

2(178) a-b Reikningur Hólastóls 1742-1743 í ráðsmannstíð Skúla Magnússonar. Þar er getið Hólaafréttar og Hólahaga, ásamt uppskrift. (*Merkt 3 a-j*).

2(179) a-b Reikningur Hólastóls 1744-1745 í ráðsmannstíð Skúla Magnússonar. Þar er getið Hólaafréttar og Hólahaga, ásamt uppskrift. (*Merkt 4 a-f*).

2(180) a-b Brauðalýsing séra Odds Gíslasonar á Miklabæ í Blönduhlíð, dags. 14.8.1782. Þar kemur m.a. fram að kirkjan eigi hrísrif á Öxnadalsheiði, ásamt uppskrift. (*Merkt 1 a-c*).

2(181) a-b Brauðalýsing V. Scheving á Silfrastaðakirkju, dags. 14.8.1782. Þar kemur m.a. fram að kirkjan eigi Fremrikot, ásamt uppskrift. (*Merkt 2*).

2(262) a-b Brauðalýsing séra Þórðar Jónssonar á Völlum, dags. 12.8.1782. Þar er m.a. getið afréttar á Skíðadal og Þverárkot og Stafn sögð í eyði, ásamt uppskrift. *(Merkt 5 a-b).*

Klausturumboð (skjalaflokkur A.13.):

2(182) a-b Úttekt Möðruvallaklaustursjarða, dags. 27.9.1783. Þar kemur fram að þegar núverandi ábúandi Felixstaða (Féeggsstaða) kom til jarðarinnar hafi jörðin verið í eyði. Hann hafi nú búið þar í 24 ár eða frá 1759, ásamt uppskrift. (*Merkt 1 a-c*).

2(183) a-b Úttekt Möðruvallaklaustursjarða, dags. 28.5.1833. Þar kemur fram að Þverá eigi engin hlunnindi nema ef telja skyldi mjög litla grasatekju, ásamt uppskrift. (*Merkt 2 a-d*).

2(184) a-b Úttekt Möðruvallaklaustursjarða, dags. 24.1.1825. Þar kemur m.a. fram að Baugasel eigi nokkra grasatekju, ásamt uppskrift. (*Merkt 3 a-i*).

Jarðabréf og máldagar og fleira úr Íslensku fornbréfasafni (skjalaflokkur B.1):

2(37) Listi yfir kaup og sölur nokkurra jarða sem getið er um í ritinu: *Jarðamat frá 16. og 17. öld. Útdrættir*, Gunnar F. Guðmundsson bjó til prentunar, Kaupmannahöfn, 1993. Gröf í Skag., Þverá í Fljótum, Minni Reykir, Stóru Reykir, Barðskirkja, Gröf, Stafn og Bakki í Öxnadal.

2(113) Hrólfsvellir. Jarðaskiptabréf þar sem Hólabiskup selur Tómasi Brandssyni Hrólfsvelli, undan dómkirkjunni, í staðinn fyrir Bárðartjörn í Höfðahverfi, dags. 27.4.1568. *Í.f.* XV, bls. 88-89.

2(114) Máná (Mænir), Klón, Þverá í Sléttuhlíð, Kross, Marbæli, Miðhús, Ósland, Sviðningur, Saurbær í Kolbeinsdal, Unastaðir, Fjall í Kolbeinsdal, Skriðuland, Bjarnastaðir, Illugastaðir, Stóru-Reykir í Fljótum, Skeið í Fljótum, Gröf, Miklibær í Óslandshlíð, Sleitustaðir, Hraun í Fljótum, Bjarnastaðir í Hólahreppi og Brekkukot. Kúgildareikningur Hólastóls frá 1570. *Í.f.* XV, bls. 455-457 og 460-461.

2(115) Hrólfsvellir, Máná, Klón, Marbæli, Kross, Miðhús, Ósland, Sviðningur, Saurbær í Kolbeinsdal, Unastaðir, Fjall í Kolbeinsdal, Skriðuland, Bjarnastaðir, Bjarnastaðir í Hofshreppi (í Unadal), Illugastaðir, Stóru-Reykir í Fljótum, Tunga, Gröf, Stafn í Deildardal, Miklibær í Óslandshlíð, Sleitustaðir, Hraun í Fljótum, Bjarnastaðir í Hólahreppi og Þverá í Sléttuhlíð. Skrá um eignir Hóladómkirkju og Hólastóls í föstu og lausu eftir Jón Arason frá fallinn, dags. 25.12.1550. *Í.f.* XI, bls. 848-850, 853, 858, 862-864, 872-874, 877, 879 og 880.

2(116) Þverá í Sléttuhlíð (Slettahlíð), Kross, Marbæli, Sviðningur, Saurbær í Kolbeinsdal, Unastaðir, Fjall í Kolbeinsdal, Skriðuland, Bjarnastaðir, Bjarnastaðir í Hofshreppi í Unadal, Stóru-Reykir í Fljótum, Miklibær í Óslandshlíð, Sleitustaðir, Hraun í Fljótum, Bjarnastaðir í Hólahreppi og Brekkukot. Skrá um kúgildi með jörðum Hólastaðar og um eldi á jörðum staðarins, frá 1449. *Í.f.* V, bls. 35-39 og 43-44.

2(117) Hringur. Virðing á húsabót í Tungu í Fljótum og þremur hjáleigum þ. á m. Hringi, frá því um 1562. *Í.f.* XIV, bls. 34.

2(118) Grundarland, Kross, Marbæli, Miðhús, Sviðningur, Saurbær í Kolbeinsdal, Unastaðir, Fjall í Kolbeinsdal, Skriðuland, Bjarnastaðir, Bygghóll, Stafn í Deildardal, Miklibær í Óslandshlíð, Sleitustaðir, Smiðsgerði/Smiðslækur og Bjarnastaðir í Hólahreppi. Ráðsmannsreikningar á Hólum í Hjaltadal um byggingar á jörðum staðarins, frá 1388. *Í.f.* III, bls. 407-408, 410-411 og 952.

2(119) Miðhús, Hraun í Fljótum og Almenningur norðan Hrauna (í afréttum öll rekagögn). Rekaskrá Hólastaðar á dögum Jóns biskups skalla Eiríkssonar, frá 1374. *Í.f.* III, bls. 277-278 og 281-282.

2(120) Marbæli: Ráðsmannsreikningur (kúgildareikningur) á Hólum í Hjaltadal um, frá 1388. *Í.f.* III, bls. 412-413.

2(121) Miðhús. Pétur Hólabiskup kaupir jarðirnar Bakka og Læk undir Hólakirkju af Halldóri Arngeirssyni fyrir jarðirnar Syðri- og Ytri-Brekkur, dags. 5.7.1395. Miðhús á ítölu í Syðri- og Ytri-Brekkur. *Í.f.* III, bls. 601-602.

Skoðunargjörð sex manna á jörðunum Læk og Bakka og Syðri- og Ytri-Brekkum og landamerkjasetning á milli þeirra, dags. 5.7.1395. Tilgreind landamerki á milli Brekku, Miðhúsa og Bakka. *Í.f.* III, bls. 603-604.

2(122) Ósland. Reka- og landamerkjaskrá Þingeyraklausturs, frá því um 1285. *Í.f.* II, bls. 248-251.

Eignaskiptabréf þeirra Barðsbræðra Halldórs, Hrafns og Snjólfs Brandssona, Ósland 60 hndr., dags. 10.7.1464. *Í.f.* V, bls. 422-423.

Bréf um að Gottskálk biskup hafi lýst því að Jón Finnbogason ætti hjá sér 100 hndr. og 20 hndr. betur, að hann hefði lént sér jörðina Grund í Svarfaðardal og Ósland með kotunum báðum Hóli og Brekkum og að Jón hafi lofað að selja sér jörðina Ósland (falsbréf), dags. 1.5.1505. *Í.f.* VII, bls. 762-763 (sbr. *Í.f.* VIII, bls. 86-87).

Gottskálk Hólabiskup selur séra Pétri Pálssyni, í umboði Þórólfs Ögmundssonar,

jörðina Brúarreyki í Stafholtstungum fyrir jarðirnar Ósland í Óslandshlíð, hálf kotin Hól og Brekku og hálfa Illugastaði í Fljótum, dags. 4.6.1508. *Í.f.* VIII, bls. 209-210.

Jón Finnbogason fær Finnboga, syni sínum, jörðina Bægisá syðri í Öxnadal, með samþykki konu sinnar og dætra, greinir mála konu sinnar og eignarhluta, er hann ætlar dætrum þeirra. Minnst á Ósland 80 hndr, dags. 22.5.1555. *Í.f.* XIII, bls. 42-43.

Kaupbréf fyrir Lundi í Fljótum, Margrét Jónsdóttir sögð eiga hluta í Óslandi, dags. 8.12.1560. *Í.f.* XIII, bls. 538-539.

Sigríður Einarsdóttir gerir féskipti með dætrum sínum, dags. 16.6.1566. Margrét hafði áður selt mági sínum Pétri Þorsteinssyni jarðarpart í Óslandi. *Í.f.* XIV, bls. 500-501.

2(123) Hrólfsvellir, Þverá, Grundarland, Marbæli, Miðhús, Ósland, Spáná, Sviðningur (Sviðningur á Höfðaströnd?), Bjarnastaðir, Kóngsstaðir, Skeið í Svarfaðardal, Illugastaðir, Barð, Stóru-Reykir, Tunga, Gröf, Kolbeinsdalur, Þverá í Skíðadal, Hraun í Fljótum, Almenningur norðan Hrauna (Hólar í Hjaltadal). Þess getið að Hólastaður eigi í afréttum öll rekagögn) og Bjarnastaðir í Hólahreppi. Sigurðarregistur, sem inniheldur máldaga Hóladómkirkju og nokkurra kirkna norðan heiða frá 1525. *Í.f.* IX, bls. 293-295, 301-302, 314, 316-320 og 333-334.

2(124) Ósland, Illugastaðir og Tunga. Testamentisbréf Gottskálks biskups Nikulássonar, dags. 6.6.1520. *Í.f.* VIII, bls. 726-727 og 729-730.

2(125) Saurbær og Kolbeinsdalur. Jörundur Þorsteinsson Hólabiskup setur systraklaustur að Stað í Reyninesi og skipar ýmsar jarðir til klaustursins, frá því um 1295. Fram kemur að Saurbæjarland í Kolbeinsdal skuli leggjast til Hólastaðar fyrir biskupstíundir af þessum eignum. *Í.f.* II, bls. 300-302.

2(126) Dómur tólf manna, kvaddur af Oddi lögmanni Gottskálkssyni, dæmir Jóni Finnbogasyni jörðina Ósland, en kröfur dómkirkjunnar á Hólum og séra Einars Magnússonar að engu metandi, nema ef Einar sannaði ættleiðing sína, dags. 19.4.1556. Einnig er minnst á jörðina Illugastaði í dómnum. *Í.f.* XIII, bls. 115-117.

2(127) Ráðsmannsreikningur á Hólum í Hjaltadal um viðartillag til jarða staðarins og ýmislegt fleira, frá því um 1389. Fjall í Kolbeinsdal, Bjarnastaðir, Stafn í Deildardal og Bjarnastaðir í Hólahreppi. *Í.f.* III, bls. 429-431.

2(128) Barð og Miklibær í Óslandshlíð. Kirknatal í Hólabiskupsdæmi [1429]. *Í.f.* IV, 379 og 381.

2(129) Stóru-Reykir í Fljótum og Tunga. Máldagar Ólafs Rögnvaldssonar biskups 1461 og síðar. *Í.f.* V, 247 og 355.

2(130) Víðivellir, Miklibær í Blönduhlíð og Stóru Akrar. Máldagi Akrakirkju í Blönduhlíð eftir gömlum gjafabréfum og máldagaskrám, frá því á bilinu 1382 til ca. 1600. *Í.f.* XII, bls. 26-28.

2(131) Kóngsstaðir: Máldagar Péturs biskups Nikulássonar, frá 1394 og síðar. *Í.f.* III, bls. 508 og 512.

Vísítasíugerð Jóns Vilhjálmssonar biskups, frá 1429. *Í.f.* IV, bls. 363-364 og 371-373.

Máldagar Ólafs biskups Rögnvaldssonar, frá 1461 og síðar. *Í.f.* V, bls. 260-262.

2(132) Víðivellir. Máldagar Auðunar biskups rauða Þorbergssonar, frá 1318. *Í.f.* II, bls. 461-462.

Bréf séra Jóns Bjarnasonar og Dálks Einarssonar um landamerki Víðvalla og Reykja í Tungusveit og um veiði í Jökulsá, dags. 6.12.1371. *Í.f.* III, bls. 273.

Máldagar Péturs biskups Nikulássonar, frá 1394 og síðar. *Í.f.* III, bls. 534-535.

Skrá um jarðir Teits lögmanns Þorleifssonar, frá 1522 og síðar. *Í.f.* IX, bls. 92-93.

Einar Oddsson og Jón Ólafsson lúka Jóni biskupi Arasyni, í umboði Teits bónda Þorleifssonar og Ingu Jónsdóttur, konu hans, jörðina Víðivelli í Skagafirði með þrem kúgildum og jörðina Ytravatn með þeim kúgildum, er sett var í innistæðu

og porciu kirkjunnar á Víðivöllum, en Teitur eigi lausn á, dags. 28.4.1526. *Í.f.* IX, bls. 348-350.
Jón Arason biskup gefur og geldur Páli Vigfússyni í sæmd sína jarðirnar Fjósatungu og Veisu í Fnjóskadal og tíu kúgildi að auki, og lofaði að kaupa þær fyrir eitt hundrað hundraða, en séra Magnús Jónsson, sonur biskups, gefur Kristínu Vigfúsdóttur (til fylgjulags) eitt hundrað hundraða, að tilgreindum Víðivöllum í Skagafirði, dags. 4.9.1533. *Í.f.* IX, bls. 682-684.
Vitnisburður um gjörning þeirra Teits heitins Þorleifssonar og Tómasar heitins Tumasonar um Víðivelli, frá 1542. *Í.f.* XII, bls. 91-92.
Steinunn Jónsdóttir ánýjar og greinir gerr löggjafir sínar til barna sinna, þeirra er eigi voru arfleidd, Árna, Bjarna, Teits og Halldóru, frá 1567. Þar eru Víðivellir 40 hndr. *Í.f.* XV, bls. 55-57.

2(133) Miklibær í Blönduhlíð. Máldagar Auðuns biskups rauða Þorbergssonar, frá 1318. *Í.f.* II, bls. 461.
Samningur Jóns biskups skalla og Dálks Einarssonar um landamerki á milli Miklabæjar í Blönduhlíð og Reykja í Tungusveit og um veiði í Jökulsá, dags. 1. og 2.10.1371. *Í.f.* III, bls. 271-272.
Máldagar Péturs biskups Nikulássonar, frá 1394 og síðar. (Víðivellir). *Í.f.* III, bls. 564-566.
Máldagar Ólafs biskups Rögnvaldssonar, frá 1461 og síðar (minnst á Víðivelli). *Í.f.* V, bls. 250 og 323-325.
Bréf um landamerki Þorleiksstaða í Blönduhlíð, dags. 23.6.1311. Hrólfsstaðalækur ræður merkjum á milli Miklabæjar og Þorleiksstaða. *Í.f.* VI, bls. 7:
Vitnisburðarbréf, að húsfrú Kristín Þorsteinsdóttir (Akra Kristín) hefði gefið kirkjunni Miklabæ í Blönduhlíð jörðina Bakka í Laxárdal með þeim ítökum, rekum og landamerkjum sem bréfið greinir, dags. 1.9.1446. *Í.f.* VIII, bls. 63-64.
Máldagi Miklabæjarkirkju í Blönduhlíð í transcripto Guðbrands biskups og þriggja annarra manna, frá 1405 og 31.12.1602. *Í.f.* XII, bls. 35-37.

2(134) Máná (Mænir), Klón, Þverá í Sléttuhlíð, Kross, Marbæli, Miðhús, Ósland, Sviðningur, Saurbær í Kolbeinsdal, Unastaðir, Fjall í Kolbeinsdal, Skriðuland, Bjarnastaðir, Illugastaðir, Stóru-Reykir í Fljótum, Skeið í Fljótum, Gröf, Miklibær í Óslandshlíð, Sleitustaðir, Hraun í Fljótum, Brekkukot og Bjarnastaðir í Hólahreppi. Reikningur Hólastóls, dags. 18.2.1569. *Í.f.* XV, bls. 212-213, 222-224 og 229-231.

2(135) Hraun í Hofshreppi (Unadal). Jón Arason biskup selur Rafni lögmanni Brandssyni og Þórunni dóttur sinni jörðina Hof á Höfðaströnd ásamt fleiri jörðum en þ. á m. er Hraun, dags. 14.4.1528. *Í.f.* IX. b., bls. 448-450.
Virðingargerð á peningum Rafns lögmanns Brandssonar, að honum fráföllnum, og útgreiðsla á mála Þórunnar Jónsdóttur konu hans, dags. 23.11.1528/12.2.1533. *Í.f.* IX, bls. 475-476.
Vitnisburður um gjöf Hrauns í Unadal, dags. 23.8.1564. *Í.f.* XIV, bls. 296-297.
Kaupmálabréf Bjarna Sturlusonar og Ingibjargar Pálsdóttur, dags. 21.11.1568/1.2.1569. *Í.f.* XV, bls. 159-160.

2(136) Deildardalsafréttur/Deildardalur (Marbæli). Jarðasala þar sem Grindur á Höfðaströnd eru m.a. seldar en fram kemur að hún eigi selför á Deildardal, dags. 10.8.1496. *Í.f.* VIII, bls. 305-307.

2(137) Fremrikot (Hökustaðir). Máldagar Péturs biskups Nikulássonar 1394 og síðar. Hökustaðir gefnir Silfrastaðakirkju af Sigurði bónda þar. *Í.f.* III. b. bls. 519-520.
Skiptabréf á eignum Þorleifs Grímssonar og Gríms sonar hans. Talað um Haukastaði í registri sem er sögð eyðijörð líklega í Hegranesþingi, dags. 2.9.1560. *Í.f.* XIII, bls. 519-522.
Skipti eftir Þorleif Grímsson, dags. 5.7.1569. *Í.f.* XV, bls. 289-293.

2(138) Ytrikot (Þorbrandsstaðir/Neðrikot). Þorvarður Loptsson selur Birni Þorleifssyni Reykjarhól í Fljótum fyrir jarðirnar Egilsá og Þorbrandsstaði í Norðurárdal, dags.

29.1.1444. *Í.f.* IV, bls. 649.
Skiptabréf eftir Þorvarð Loptsson á Möðruvöllum, dags. 6.5.1446. *Í.f.* IV, bls. 677-679.

2(139) Skeið í Svarfaðardal og Þverá í Skíðadal. Reikningar Möðruvallaklausturs 1569-1570. *Í.f.* XV, bls. 363-364 og 366.

2(140) Illugastaðir. Þórður Örnólfsson afhendir m.a. Illugastaði, dags. 25.12.1416. *Í.f.* IV, bls. 249-250.
Jón biskup selur jarðir, dags. 24.8.1540. Minnst er á Illugastaðaland. *Í.f.* X, bls. 551.

2(141) Barð. Máldagar Auðunar biskups rauða Þorbergssonar, frá 1318. *Í.f.* II, bls. 458-459.
Hólabiskup selur jarðir m.a. hálft Barð, dags. 31.1.1352. *Í.f.* III, bls. 65-66.
Máldagar Ólafs Rögnvaldssonar biskups 1461 og síðar. *Í.f.* V, bls. 253-254.
Vísitasíubréf útgefið af [Ólafi Rögnvaldssyni 1480 eða fyrr]. *Í.f.* VI, bls. 301-302.
Tylftardómur vegna sellands kirkjunnar á Barði, svokallaðs Blákápusels, dags. 15.6.1483. *Í.f.* VI, bls. 488-490.
Blákápuselsdómur úrskurðaður löglegur, dags. 15.6.1483. *Í.f.* VI, bls. 490-491.
Máldagi Barðskirkju 1562. *Í.f.* XIV, bls. 33-34.
Reikningar kirkna í Hólabiskupsdæmi 1569. *Í.f.* XV, bls. 346 og 352.

2(142) Stóru-Reykir í Fljótum. Jón Eiríksson Hólabiskup eignast m.a. Reyki, dags. 15.3.1377. *Í.f.* III, bls. 315-316.

2(143) Skeið í Fljótum. Jarðabruðl Narfa Ingimundarsonar, dags. 2.7.1555. Minnst á Skeið. *Í.f.* XIII, bls. 60-61.
Jarðaskiptabréf er varðar m.a. Skeið, dags. 9.12.1561. *Í.f.* XIII, bls. 664-665.

2(144) Tunga. Viðskipti að Tungu í Fljótum, dags. 27.4.1440. *Í.f.* IV, bls. 609-610.
Jón biskup selur m.a. Tungu, dags. 13.3.1538. *Í.f.* X, bls. 348.
Kaup-, máldaga- og landamerkjabréf Tungu í Fljótum, dags. 15.7.1608. *Í.f.* XII, bls. 69-72.
Lýsing á ummælum Narfa Ingimundarsonar um ólöglega jarðaförgun, dags. 24.9.1552. Minnst á Tungu. *Í.f.* XII, bls. 471.

2(145) Hraun í Hofshreppi í Unadal og Stóra-Þverá í Fljótum. Tylftardómur útnefndur af Jóni Arasyni biskupi, dags. 27.9.1527, sem þá hafði sýsluvöld í Vöðluþingi; að gera lagaskipti eftir Grím heitinn Pálsson. *Í.f.* IX, bls. 427-432.

2(146) Gröf. Skipti á Gröf fyrir Lund og Þrasastaði, dags. 23.8.1563. *Í.f.* XIV, bls. 136-137.
Búfjárreikningur Hólastóls, dags. 31.1.1570. *Í.f.* XV, bls. 371-373.

2(147) Stafn í Deildardal. Jón biskup á Hólum selur m.a. Stafn, dags. 15.10.1544. I.f. XI, bls. 336.

2(148) Marbæli og Deildardalur/Deildardalsafréttur. Halldór Arngeirsson kaupir hálfa jörðina Marbæli af Þuríði Jónsdóttur, dags. 8.5.1393. Fram kemur að jörðin eigi geldfjárrekstur í Deildardalsafrétt og selland í fjórðungi af Seljadal. *Í.f.* III, bls. 488-489.

2(149) Illugastaðir, Stóru-Reykir í Fljótum og Tunga. Skýrsla Eggerts Hannessonar hirðstjóra um Hólastólsjarðir, dags. 1.9.1552. *Í.f.* XII, bls. 459-461.

2(150) Miklibær í Óslandshlíð. Máldagar Auðunar biskups rauða Þorbergssonar, frá 1318. *Í.f.* II. b., bls. 460. Máldagar Ólafs Rögnvaldssonar biskups 1461 og síðar. *Í.f.* V, bls. 250.

2(151) Reikningur Möðruvallaklausturs er Sigurður príor Jónsson gerði fyrir Gottskálki Kenekssyni biskupi, dags. 6.11.1447. *Í.f.* IV, bls. 710-712.

2(152) Hraun í Fljótum. Sala Hrólfsvalla. Þeir eru sagðir eiga inn á móts við Hraunaland, dags. 27.4.1568. *Í.f.* XV, bls. 88-89.

2(153) Almenningur norðan Hrauna. Skrá um reka þá sem Hólakirkja á í Ólafsfirði 1374. Í afréttum öll rekagögn (hér virðist átt við almenning norðan Hrauna). *Í.f.* III, bls. 285-286.

2(154) Víðivellir og Stóru-Akrar. Vitnisburður Björns Ólafssonar um Tungufjall, dags. 13.1.1562. *Í.f.* XIII, bls. 684.

2(156) Brekkukot. Dómur útnefndur af Magnúsi Björnssyni sýslumanni um lagaskipti á Ökrum (hinum syðri) í Blönduhlíð milli Gríms Jónssonar, vegna Guðnýjar Þorleifsdóttur konu sinnar, og Helgu Þorleifsdóttur, dags. 27.5.1500. *Í.f.* IX, bls. 527-530.

2(157) Stóru-Akrar. Máldagar Auðunar biskups rauða Þorbergssonar, frá 1318. Kirkja í Hólmi (nú Glaumbær). Þar skal prestur vera, tekur hann heima í leigu 4 merkur, 4 merkur af Ökrum. *Í.f.* II, bls. 466.

Björn Brynjólfsson gerir jafnaðarskipti milli barna sinna, dags. 13.12.1392. *Í.f.* III, bls. 484-485.

Vísitasía Jóns Vilhjálmssonar. Akrar hálfkirkja, dags. 17.8.1432. *Í.f.* IV, bls. 510-511.

Vitnisburður tveggja manna, að þeir hafi séð bréf Bjarnar Brynjólfssonar, þar sem í stóð um sambeit, rekstur og slægjulönd nokkurra jarða í Skagafirði, og tilfæra þeir það, dags. 19.7.1478. *Í.f.* VI, bls. 145-146.

Kristín Þorsteinsdóttir gefur Ingveldi Helgadóttur dóttur sinni jarðirnar Syðra-Djúpadal og Minni-Akra í Skagafirði, en selur henni Syðri-Akra fyrir 100 hundraða, og kvittar um andvirðið, dags. 14.4.1490. *Í.f.* VI, bls. 691-692.

Dómur sex lögréttumanna, um lagaskipti á jörðinni Ökrum (hinum syðri) í Blönduhlíð milli Gríms Jónssonar, vegna Guðnýjar Þorleifsdóttur konu sinnar, og Helgu Þorleifsdóttur (engjar, reka og ítök sem jörðinni tilheyra hafi hvorir að helmingi), dags. 27.5.1530. *Í.f.* IX, bls. 527-530.

Vitnisburður Vigfúsar Jónssonar um að hann hafi aldrei annað heyrt en að hálft Tungufjall væri eign Syðri-Akra í Blönduhlíð, dags. 19.3.1554. *Í.f.* XII, bls. 688-691.

2(263) Hólar í Hjaltadal: Inocentius páfi hinn þriðji áminnir biskupa á Íslandi, Pál Jónsson í Skálholti og Brand Sæmundarson á Hólum, og allan klerkdóminn á landinu um vandlæting og siðferðisbót, dags. 30.7.1198. Bréfið er á latínu. *Í.f.* I, bls. 298-301.

2(264) Hólar í Hjaltadal: Jörundur biskup Þorsteinsson á Hólum setur systraklaustur að Stað í Reynisnesi, frá 1295. Þar segir: "En Saurbæjarland í Kolbeinsdal, skal leggjast til Hólastaðar fyrir biskupstíundir af þessum eignum." *Í.f.* II, bls. 300-302.

2(265) Möðruvellir og Bakki. Máldagar Auðunar biskups rauða 1318, Möðruvalla er getið í registri yfir máldagabókina en máldagann er ekki að finna þar. *Í.f.* II, bls. 423 og 487-488.

2(266) Skrá m.a. um reka Hólastaðar og Möðruvallaklausturs, frá því um 1296. *Í.f.* II, bls. 304-314.

2(267) Egill biskup á Hólum kaupir Frostastaði og Skálá af Arnóri frosta, frá því um 1332. *Í.f.* II, bls. 673-674.

2(268) Samningur milli Egils Hólabiskups og Rafns Jónssonar að öll landamerki milli Þverár í Skagafirði og Hólastaðar, Eyvindarholts, Brekkna og Þverárgrundar skyldu undir því prófi standa er biskup tæki vegna Hrafns og Hólakirkju, dags. 27.4.1340. *Í.f.* II, bls. 729-730.

2(269) Próf og úrskurður Egils Hólabiskups um landamerki milli Þverár í Skagafirði, Eyhildarholts, Brekkna og Selshaga og gerir hann Rafni Jónssyni fjárútlát til Hólastaðar fyrir ólöglegan ágang á staðarins jarðir, dags. 30.4.1341. *Í.f.* II, bls. 743-746.

2(270) Ormur Hólabiskup kaupir af Stefáni ábóta á Munkaþverá hálfa jörðina Miklagarð í Eyjafirði með öllum hlunnindum, dags. 21.4.1345. *Í.f.* II, bls. 788-789.

2(271) Jón biskup skalli úrskurðar Risamýri stöðuga eign Hólakirkju, dags. 21.7.1369. *Í.f.* III, bls. 252-253.

2(272) Jarðabréf um Efsta Skriðuland og er þar fjallað um skógarhrygg fyrir sunnan

Bakkaskóg og lambarekstur árið 1375. *Í.f.* III, bls. 297-298.

2(273) Ráðsmannsreikningar á Hólum í Hjaltadal. Hér er talað um afréttarfé Hólastóls 1387. *Í.f.* III, bls. 405-407.

2(274) Um torfskurð á Bakkajörð árið 1387. *Í.f.* III, bls. 396-397.

2(275) Máldagar Péturs biskups Nikulássonar fyrir kirkjum í Hólabiskupsdæmi. Fjallað um kirkjuna að Bakka í Öxnárdal sem helguð er guði og hinum heilaga Jóhanni postula árið 1394. *Í.f.* III, bls. 508 og 517-518.

2(276) Vísitasíugerð Jóns Hólabiskups Vilhjálmssonar hin fyrsta um Vaðlaþing og Þingeyjarþing. Fjallað um kirkju sankti Jóhannesar postula á Bakka í Öxnadal árið 1429. *Í.f.* IV, bls. 363 og 378.

2(277) Máldagar Ólafs biskups Rögnvaldssonar um Hólabiskupsdæmi. Fjallað um tíund kirkjuhlutar á Bakka árið 1461. *Í.f.* V, bls. 247 og 295.

2(278) Jón Jónsson borgar og fær Gottskálki biskupi til fullrar eignar jörðina Bakka í Öxnadal. Dags. 13.9.1510. *Í.f.* VIII, bls. 328-329.

2(279) Jarðaskiptabréf, dags. 16.3.1560, þar sem sr. Björn Gíslason og Jón Oddsson skiptu jörðunum Bakka í Öxnadal, með Auðnum og hálfum Skjaldarstöðum, og Saurbæ í Hörgárdal. Þar er greint frá ítökum og landamerkjum. *Í.f.* XIII, bls. 471-473.

2(280) Listi yfir kaup og sölur nokkurra jarða sem getið er um í ritinu: *Jarðamat frá 16. og 17. öld. Útdrættir*, Gunnar F. Guðmundsson bjó til prentunar, Kaupmannahöfn, 1993. Frumgögnin eru á ÞÍ, í safni rentukammers.

Landnáma (skjalaflokkur B.7.):

Sjá hliðsjónargögn lögð fram af lögmanni ríkisins.

Bréfabækur biskupa (skjalaflokkur B.8):

2(191) Ódags. árið 1570. Hrólfsvellir seldir Thomasi Bjarnasyni. Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, bls. 317. (*Merkt 1 a*).

2(192) Sala á Hrólfsvöllum dæmd til þess að ganga til baka, dags. 30.4.1590. Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, bls. 437-438. (*Merkt 2 a-b*).

2(198) Hólar. Guðbrandur biskup Þorláksson á jarðaviðskipti við Pétur Þorsteinsson. Pétur og synir hans eignast Skálá með afrétt á Hrolleifsdal, dags. 1.5.1587. Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, bls. 428-429. (*Merkt 1 a*).

2(199) Stóru-Reykir. Guðbrandur biskup Þorláksson kaupir 15 hundruð í Reykjum, dags. 26.3.1573. Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, bls. 24-25. (*Merkt 2 a*).

2(200) Tunga. Guðbrandur biskup Þorláksson gefur Halldóri Oddsyni leyfi til að lögfesta jörðina Tungu, dags. 28.9.1579. Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, bls. 383. (*Merkt 3 a*).

2(201) Tunga. Guðbrandur biskup Þorláksson kaupir jörðina Krakavelli af Guðrúnu Árnadóttur, dags. 20.3.1588. Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, bls. 424-425. (*Merkt 4 a*).

2(202) Stóru-Reykir. Jón prestur Brandsson gefur Hrólfi Bjarnasyni 10 hundruð í Stóru-Reykjum í Flókadal, dags. 22.9.1566. Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, bls. 449. (*Merkt 5 a*).

2(203) Stóru-Reykir. Helgi Pálsson selur Einari Magnússyni 25 hundruð í Stóru-Reykjum í Flókadal, dags. 11.7.1582. Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, bls. 470-471. (*Merkt 6 a*).

2(204) Tunga. Guðbrandur biskup Þorláksson lofar Gunnari Ormssyni að búa á jörð dóttur sinnar, Halldóru Guðbrandsdóttur, Tungu í Fljótum næstu 3 árin, dags. 29.7.1609. Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, bls. 601. (*Merkt 7 a*).

2(205) Þverá, Steinavellir og Krakavellir. Arfaskipti eftir Þorlák biskup Skúlason á meðal 6 barna hans. Þórður Þorláksson fær Þverá og Krakavelli í sinn hlut og Elín Þorláksdóttir Steinavelli, dags. 13. og 18.7.1657. Bréfabók Þorláks biskups Skúlasonar, bls. 279-283. (*Merkt 8 a-c*).

2(213) Kolbeinsdalsafrétt. Gísli biskup Þorláksson bannar óleyfilegan fjárrekstur á afréttina í Kolbeinsdal, dags. 23.6.1676. Prestastefnudómar og bréfabók Gísla

biskups Þorlákssonar, bls. 480. *(Merkt 1 a).*

2(281) Silfrastaðir, ódags. árið 1570. Fram kemur að Silfrastaðir séu bóndaeign. Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, bls. 317-318. *(Merkt 1 a-b).*

2(282) Silfrastaðir/Silfrastaðaafrétt, dags. 11.10.1591. Benedikt Halldórsson og Gottskálk Magnússon vitna um jarðakaup Jóns lögmanns Jónssonar við Gunnar Gíslason. Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, bls. 576-577. *(Merkt 2 a-b).*

2(283) Silfrastaðir/Silfrastaðaafrétt, dags. 10.6.1607. Guðrún Einarsdóttir selur Ara Magnússyni jörðina Silfrastaðir. Fimm menn vottuðu gjörninginn. Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, bls. 584-585. *(Merkt 3 a).*

2(284) Silfrastaðir/Silfrastaðaafrétt, dags. 7.6.1610. Afrit af dómi, er gekk á leiðarþingi um hver skyldi greiða tíund af Silfrastaðakirkju til stólsins. Í dómnum kemur fram að Halldóra Guðbrandsdóttir hafi verið eigandi Silfrastaða árið 1610. Bréfabók Þorláks biskups Skúlasonar, bls. 136-137. *(Merkt 4a).*

2(285) Gil, ódags. árið 1569. Reikningsskapur Hólakirkju eins og hann var um vorið fyrir fardaga 1569. Jörðin Gil talin á meðal jarða kirkjunnar á Hrafnagili. Bréfabók Guðbrands biskups Þorlákssonar, bls. 255, 275. *(Merkt 5 a-b).*

Alþingisbækur Íslands (skjalaflokkur B.9.).

2(286) Silfrastaðir/Silfrastaðaafrétt, ódags. 1579. Veðlýsing Jóns lögmanns Jónssonar á Silfrastöðum í lögréttu. Gunnlaugur Ormsson, með samþykki konu sinnar, lofaði að selja Jóni hálfa Silfrastaði, fyrstum allra manna. (Alþingisbækur Íslands, I, bls. 373-374). *(Merkt 1 a-b).*

2(287) Silfrastaðir/Silfrastaðaafrétt, dags. 29.8.1680. Kaup á Silfrastöðum. Sólveig Magnúsdóttir selur syni sínum Ara Þorkelssyni jörðina Kolbeinsstaði og galt Ari fyrir með jörðinni Silfrastöðum og hennar heimalöndum. (Alþingisbækur Íslands, VIII, bls. 223-225). *(Merkt 2 a-b).*

2(288) Gil, ódags. 1699. Upplesið kaups- og skiptabréf á jörðunum Gili og Hraunshöfða, liggjandi í Öxnadal, fyrir jörðina Þröm í Eyjafirði, dags. 27.5.1699. (Alþingisbækur Íslands, IX. b., bls. 109). *(Merkt 3 a).*

2(289) Bessahlaðir, dags. 1.7.1696. Lesið upp kaupbréf í lögréttu fyrir Bessahlöðum í Öxnadal, dagsett að Hólum í Hjaltadal, dags. 29.9.1694. (Alþingisbækur Íslands, VIII, bls. 539-540). *(Merkt 4 a-b).*

2(290) Bessahlaðir, ódags. 1707. Upplesið í lögréttu kaupbréf Lárusar Hanssonar Scheving fyrir kotinu Bessahlöðum, dags. 18.5.1707. (Alþingisbækur Íslands, IX, bls. 451, 456 og 462). *(Merkt 5 a-c).*

2(291) Bessahlaðir, ódags. 1723. Upplesið kaupbréf í lögréttu fyrir jörðinni Bessahlöðum í Yxnadal, 10 hundruð að dýrleika með 3 kúgildum, fyrir lausafé, dags. 15.6.1723. (Alþingisbækur Íslands, XI, bls. 159-160). *(Merkt 6 a-b).*

2(292) Bessahlaðir, ódags. 1725. Upplesið kaupbréf í lögréttu fyrir jörðina Bessahlaði, 10 hundruð að dýrleika, dags. 14.5.1724. (Alþingisbækur Íslands, XI, bls. 288 og 292). *(Merkt 7 a-b).*

2(293) Bessahlaðir, ódags. 1755. Upplesið makaskiptabréf í lögréttu fyrir jörðunum Bakka, Auðnum, Hraunshöfða og Bessahlöðum meðfylgjandi 7 ½ kúgildi fyrir 40 hundruð á jörðinni Laxamýri með 5 ½ kúgildi. Jarðanna mismunur betalaður með 90 ríkisdölum, dags. 5.6.1754. (Alþingisbækur Íslands, XIV, bls. 194-195). *(Merkt 8 a).*

2(294) Nýibær, ódags. 1699. Upplesið pantbréf uppá jarðirnar Ysta-Vatn í Hegranessýslu, 10 hundruð að dýrleika og Nýjabæ í Hörgárdal, 10 hundruð að dýrleika fyrir 56 ríkisdali, dags. 5.9.1698. (Alþingisbækur Íslands, IX, bls. 122-123). *(Merkt 9 a).*

2(295) Nýibær, ódags. 1702. Upplesið í lögréttu kaupbréf Lárusar Hanssonar Scheving fyrir 10 hundruðum í jörðinni Nýjabæ í Hörgárdal, dags. 27.4.1701. Staðfest afrit, dags. 6.10.1702. (Alþingisbækur Íslands, IX, bls. 212-213 og 215.) *(Merkt 10 a-b).*

2(296) Nýibær, ódags. 1799. Upplesið fyrir lögþingsréttinum afsalsbréf Guðrúnar

Pétursdóttur á jörðinni Nýjabæ í Hörgárdal, 10 hundruð að dýrleika, fyrir 70 ríkisdali courant, til Gunnlaugs Magnússonar, dags. 11.10.1799. (Alþingisbækur Íslands, XVII, bls.463 og 466). *(Merkt 11 a-b).*

Önnur prentuð frumgögn (skjalaflokkur B.11):

2(222) Gísli Magnússon: „Sala Hólastólsjarða í Skagafirði 1802“, *Skagfirðingabók. Ársrit Sögufélags Skagfirðinga* V, Reykjavík, 1970, bls. 95-164.

Landamerkjabækur (skjalaflokkur A.1.):

4(172) Landamerkjaskrá fyrir Silfrastöðum, dags. 31.3.1890.

4(254) Sátt Holtshrepps og Ólafsfjarðar um landamerki hreppanna á Lágheiði, dags. 27.8.1922.

Afsals og veðmálabækur (skjalaflokkur A.3.):

4(1) Bjarnastaðagerði, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.

4(2) Bjarnastaðagerði, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(3) Bjarnastaðagerði, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(4) Bjarnastaðir, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.

4(5) Bjarnastaðir, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(6) Bjarnastaðir, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.

4(7) Klón, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.

4(8) Klón, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(9) Þverá í Fellshreppi, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(10) Þverá í Fellshreppi, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.

4(11) Grundarland, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.

4(12) Grundarland, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(13) Grundarland, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.

4(14) Stafn í Deildardal (Hofshreppi), spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(15) Stafn í Deildardal (Hofshreppi), spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(16) Spáná, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(17) Spáná, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.

4(18) Ósland, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.

4(19) Ósland, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(20) Ósland, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.

4(21) Miklibær í Óslandshlíð, Hofshreppi, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.

4(22) Miklibær í Óslandshlíð, Hofshreppi, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(23) Miklibær í Óslandshlíð, Hofshreppi, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.

4(24) Miðhús, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.

4(25) Miðhús, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(26) Miðhús, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.

4(27) Marbæli, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.

4(28) Marbæli, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(29) Marbæli, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.

4(30) Háleggsstaðir, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.

4(31) Háleggsstaðir, spjöld úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(32) Háleggsstaðir, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.

4(33) Deplar, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.

4(34) Deplar, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(35) Deplar, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.

4(36) Háakot, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(37) Háakot, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.

4(38) Hringur, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.

4(39) Hringur, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.

4(40) Minni-Þverá, Holtshreppi, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(41) Minni-Þverá, Holtshreppi, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(42) Minni-Þverá, Holtshreppi, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(43) Móafell, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(44) Móafell, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(45) Móafell, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(46) Skeið í Holtshreppi, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(47) Skeið í Holtshreppi, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(48) Stóra-Þverá, Holtshreppi, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(49) Stóra-Þverá, Holtshreppi, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(50) Stóra-Þverá, Holtshreppi, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(52) Tunga í Holtshreppi, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(53) Þrasastaðir, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(54) Þrasastaðir, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(55) Þrasastaðir, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(56) Fjall í Kolbeinsdal, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(57) Fjall í Kolbeinsdal, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(58) Fjall í Kolbeinsdal, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(59) Skuggabjörg, þinglýsingarvottorð, dags. 10.10.2009.
4(60) Hólar í Hjaltadal, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(61) Saurbær í Hólahreppi, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(62) Saurbær í Hólahreppi, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(63) Saurbær í Hólahreppi, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(64) Skriðuland, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(65) Skriðuland, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(66) Skriðuland, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(67) Sleitustaðir, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(68) Sleitustaðir, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(69) Smiðsgerði, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(70) Smiðsgerði, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(71) Smiðsgerði, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(72) Sviðningur, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(73) Sviðningur, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(74) Sviðningur, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(75) Brekkukot í Akrahreppi, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(76) Brekkukot í Akrahreppi, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(77) Djúpidalur, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(78) Djúpidalur, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(79) Djúpidalur, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(80) Fremrikot (Hökustaðir), Akrahreppi, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(81) Fremrikot (Hökustaðir), Akrahreppi, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(82) Fremrikot (Hökustaðir), Akrahreppi, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(83) Höskuldsstaðir, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(84) Höskuldsstaðir, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(85) Höskuldsstaðir, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(86) Miðhús í Akrahreppi, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(87) Miðhús í Akrahreppi, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(88) Miðhús í Akrahreppi, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(89) Stóru Akrar I og II, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.

4(90) Stóru Akrar II, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(91) Stóru Akrar I og II, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(92) Ytrikot í Akrahreppi, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(93) Ytrikot í Akrahreppi, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(94) Ytrikot í Akrahreppi, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(95) Miklibær í Akrahreppi, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(96) Miklibær í Akrahreppi, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(97) Silfrastaðir, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(98) Silfrastaðir, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(99) Silfrastaðir, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(100) Víðivellir, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(101) Víðivellir, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(102) Yfirlýsing Björns Péturssonar um bann á kaup og sölu á þeim hluta Silfrastaðaafréttar er fylgir jörð hans, dags. 23.5.1899.
4(103) Barð, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(104) Háls í Fljótahreppi, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(105) Skuggabjörg, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(106) Hraun I og II í Fljótahreppi (Holtshreppi), spjöld úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(107) Hraun í Fljótahreppi (Holtshreppi), yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(108) Minni-Reykir, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(109) Minni-Reykir, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(110) Minni-Reykir, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(111) Illugastaðir í Haganeshreppi (Fljótahreppi), þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(112) Illugastaðir í Haganeshreppi (Fljótahreppi), spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(113) Illugastaðir í Haganeshreppi (Fljótahreppi), yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(114) Stóru-Reykir, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(115) Stóru-Reykir, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(116) Stóru-Reykir, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(117) Teigar, þinglýsingarvottorð, dags. 9.10.2009.
4(118) Teigar, spjald úr afsals- og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
4(119) Teigar, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(120) Atlastaðir, þinglýsingarvottorð, dags. 29.9.2009.
4(121) Atlastaðir, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(122) Atlastaðir, spjald úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu f. ¾ hluta landsins.
4(123) Atlastaðir, spjald úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu ¼ hluta landsins.
4(124) Kot, þinglýsingarvottorð, dags. 29.9.2009.
4(125) Kot, spjöld úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(126) Kot, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(127) Sveinsstaðir, spjald úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(128) Sveinsstaðir, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(129) Þverá í Skíðadal, þinglýsingarvottorð, dags. 29.9.2009.
4(130) Þverá í Skíðadal, spjöld úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(131) Þverá í Skíðadal, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(132) Bakkasel, þinglýsingarvottorð, dags. 30.9.2009.
4(133) Bakkasel, spjald úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(134) Bakkasel, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(135) Bessahlaðir, þinglýsingarvottorð, dags. 30.9.2009.
4(136) Bessahlaðir, spjald úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.

4(137) Bessahlaðir, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(138) Gil, þinglýsingarvottorð, dags. 30.9.2009.
4(139) Gil, spjald úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(140) Gil, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(141) Varmavatnshólar, þinglýsingarvottorð, dags. 30.9.2009.
4(142) Varmavatnshólar, spjald úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(143) Varmavatnshólar, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(144) Bakki, þinglýsingarvottorð, dags. 29.9.2009.
4(145) Bakki, spjald úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(146) Bakki, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(147) Möðruvellir I, þinglýsingarvottorð, dags. 29.9.2009.
4(148) Möðruvellir I, spjald úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(149) Möðruvellir I, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(150) Möðruvellir II, þinglýsingarvottorð, dags. 29.9.2009.
4(151) Möðruvellir II, spjald úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(152) Möðruvellir II, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(153) Baugasel, þinglýsingarvottorð, dags. 30.9.2009.
4(154) Baugasel, spjald úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(155) Baugasel, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(156) Féeggsstaðir, þinglýsingarvottorð, dags. 30.9.2009.
4(157) Féeggsstaðir, spjald úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(158) Féeggsstaðir, yfirlitssíða úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(159) Framland, þinglýsingarvottorð, dags. 30.9.2009.
4(160) Framland, spjöld úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(161) Framland, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(173) Skuggabjörg, yfirlitssíður úr afsals- og veðmálabók Eyjafjarðarsýslu.
4(181) Yfirlýsing Björns Péturssonar um bann á kaup og sölu á þeim hluta Silfrastaðaafréttar er fylgir jörð hans, dags. 23.5.1899.
4(240) Hraun I, þinglýsingarvottorð, dags. 4.8.2010.
4(241) Hraun II, þinglýsingarvottorð, dags. 4.8.2010.
4(242) Hólar í Hjaltadal, spjöld úr afsals- og veðmálabókum Skagafjarðarsýslu.
4(255) Afsal. Hreppsnefnd Akrahrepps selur og afsalar Bakkasel og Gil til ríkissjóðs Íslands, dags. 8.12.1928.
4(256) Afsal fyrir Bakka ásamt Bakkaseli, dags. 24.6.1887.
4(257) Afsal fyrir Bakkaseli, dags. 7.11.1885.
4(259) a-b Lögfesta fyrir Hofi á Höfðaströnd, vegna Unadalsafréttar, ásamt uppskrift frá Þjóðskjalasafni Íslands, dags. 24.4.1666 en þingl. 19.5.1882.

Landskipta- og sáttabækur (skjalaflokkur A.4.):

4(51) Landaskipti milli Möðruvalla og Spónsgerðis, dags. 1.8.1923.
4(258) a-b Sáttafundur um nýtingu Öxnadalsheiðar, dags. 24.4.1841, ásamt uppskrift frá Þjóðskjalasafni Íslands.

Fornleifaskráning (skjalaflokkur A.14.):

4(243) *Fornleifaskráning í Hvanneyrarhreppi* I, *Minjar í Úlfsdölum og í Siglufjarðarbæ*, Fornleifastofnun Íslands 2005, bls. 3-5, 10-15, 18, 71-72 og 84, auk tveggja loftmynda.
4(244) *Fornleifaskráning í Öxnadals- og Skriðuhreppi*, Fornleifastofnun Íslands 2008, bls. 3-4, 177-182, 217-227 og 231-232.

Önnur óprentuð frumgögn (skjalaflokkur A.16.):

4(245) Fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins til sveitarfélaga um afrétti og upprekstarrétt, dags. 20.2.1989.
4(246) Svarbréf Hofshrepps við fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins um afrétti og upprekstrarétt í sveitarfélaginu, ódags. en móttekið í félagsmálaráðuneyti 17.11.1989.
4(247) Svarbréf Fellshrepps við fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins, dags. 20.2.1989, um afrétti og upprekstrarétt í sveitarfélaginu, dags. 6.3.1989.

4(248) Svarbréf Hofsóshrepps við fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins, dags. 20.2.1989, um afrétti og upprekstrarétt í sveitarfélaginu, dags. 28.2.1989.

4(249) Svarbréf Viðvíkurhrepps við fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins, dags. 20.2.1989, um afrétti og upprekstrarétt í sveitarfélaginu, dags. 15.12.1989.

4(250) Afréttarmörk Silfrastaðaafréttar, dags. 10.11.1985.

4(251) Skrá yfir afréttir, eignarheimildir og landamerki í Skagafjarðarsýslu ásamt bréfi sýslumannsins í Skagafjarðarsýslu til Tryggva Gunnarssonar lögfr., dags. 29.11.1985. (Stífluafrétt, Flókadalsafrétt, Hrollleifsdalsafrétt, Unadalsafrétt, Deildardalsafrétt, Kolbeinsdalsafrétt og Silfrastaðaafrétt).

4(252) Þessi eru takmörk Skagafjarðarsýslu eftir F. Stefánsson, Vallholti, dags. 2.12.1875. Dskj. nr. 120 í hæstaréttarmáli nr. 128/1967. Nýjabæjarafréttur.

Önnur óprentuð frumgögn (skjöl frá Héraðsskjalasafninu á Akureyri) (skjalaflokkur A.16.):

4(162) Mat fyrir Kot í Svarfaðardal, dags. 18.6.1918.

Önnur óprentuð frumgögn (Skjöl frá Héraðsskjalasafni Skagfirðinga) (skjalaflokkur A.16.):

4(163) Byggingabréf handa herra Steingrími Jónssyni fyrir jörðunum Silfrastöðum og Krókárgerði. Fjallað um nýtingu Silfrastaðaafréttar, dags. 1.3.1888.

4(164) Yfirlýsing um upprekstrarétt á Silfrastaðaafrétt, dags. 25.5.1848.

4(165) Bréf Jóhanns Þorkelssonar til Jónasar Sigurðssonar eiganda Bakka varðandi staðfestingu á merkjum Silfrastaða með Öxnadalsheiði, dags. 23.7.1885.

4(166) Lögfesta fyrir Silfrastöðum ásamt allri Öxnadalsheiði, dags. 28.5.1870.

4(167) Lögfesta fyrir Silfrúnarstöðum með fremri kotum á Norðurárdal, dags. 9.6.1768.

4(168) Lögfesta fyrir Silfrastöðum með báðum kotunum og Krókárgerði á Norðurárdal, dags. 24.5.1743.

4(169) Lögfesta fyrir Silfrúnarstöðum með báðum kotunum og Krákugerði í Norðurárdal, dags. 17.6.1752.

4(170) Lögfestur fyrir Silfrúnarstöðum með báðum kotunum og Krákugerði í Norðurárdal, dags. 24.5.1743, 17.6.1752 og 9.6.1768.

4(171) Bréf varðandi merki Silfrastaða. Bakkaselseigandi er ekki sáttur við merkin. Hvorki er tekið fram nafn bréfritara né þess sem bréfið er sent til, ódags.
Að neðan er bréf Jóhanns Þorkelssonar til Jónasar Sigurðssonar varðandi frekari málarekstur vegna ósamþykktra landamerkja Silfrastaða, dags. 26.2.1886.

4(174) Bréf varðandi Kolbeinsdalsafrétt frá Benedikt Vigfússyni á Hólum til sýslumanns Eggerts Briem, dags. 1.6.1865.

4(175) a-b Bréf varðandi Kolbeinsdalsafrétt frá Benedikt Vigfússyni á Hólum til sýslumanns Eggerts Briem, dags. 3.10.1866, ásamt uppskrift.

4(176) Eftirrit úr gjörðabók stjórnarnefndar búnaðarskólans á Hólum þar sem stjórnarnefndin kunngjörir að hún selji og afsali Kolbeinsdalsafrétt til Hóla- og Viðvíkurhreppa, dags. 6.5.1898.

4(177) Bréf Þorvarðar Arasonar á Flugumýri til sýslumanns varðandi Silfrastaðaafrétt, dags. 16.12.1886.

4(178) Afrit fundargerðar sýslunefndar Skagafjarðarsýslu þar sem minnst er á Kolbeinsdalsafrétt, ódags. en er frá árinu 1890.

4(179) Gögn úr Sýsluskjalasafni Skagafjarðarsýslu varðandi Kolbeinsdalsafrétt, dags. 15.7.1865.

4(180) Bréf Bjarna Jóhannessonar bónda á Fjalli í Kolbeinsdal til sýslunefndar Skagafjarðarsýslu varðandi órétt sem hann telur sig hafa orðið fyrir vegna Kolbeinsdalsafréttar, dags. 10.2.1890.

4(260) Lögfesta Hofs (afrit), dags. 13.5.1696.

4(261) Kaupsamningur. Jón Jónsson selur Upprekstrarfélagi Unadalsafréttar lönd sem tilheyra Hofs- og Þönglaskálaselló ndum í Unadal með þeim landstakmörkunum sem getið er í lögfestu fyrir Hofi (sjá skjal nr. 4(260)), dags. 17.3.1923.

Fasteigna- og jarðamöt (skjalaflokkur B.2):

4(213) *Fasteignabók 1942-1944*, bls. 31-42.

4(214) *Ný jarðabók 1861,* bls. 99-120.
4(215) *Jarðatal J. Johnsens 1847*, bls. 253-314, 425-434 og 443-446.
4(216) *Fasteignabók 1921*, bls. 117–153.
4(217) *Fasteignabók 1932*, bls. 68–83.

Fjallskilareglugerðir (skjalaflokkur B.4.):

4(182) Fjallskilasamþykkt fyrir sveitarfélög á svæði héraðsnefndar Eyjafjarðar, dags. 12.4.1996, B-deild, bls. 101–112.
4(183) Reglugjörð fyrir Eyjafjarðarsýslu um fjallskil og melrakkaveiðar, nr. 74/1891, B-deild, bls. 81–90.
4(184) Reglugjörð fyrir Eyjafjarðarsýslu um fjallskil og melrakkaveiðar, nr. 101/1897, B-deild, bls. 163–176.
4(185) Reglugjörð fyrir Eyjafjarðarsýslu um breyting á 38. og 39. gr. í fjallskilareglugjörð fyrir Eyjafjarðarsýslu, nr. 77/1906, B-deild, bls. 146.
4(186) Reglugjörð fyrir Eyjafjarðarsýslu um fjallgöngur, fjárskil og melrakkaveiðar, nr. 79/1910, B-deild, bls. 119–133.
4(187) Reglugjörð um viðauka við og breytingu á reglugjörð fyrir Eyjafjarðarsýslu um fjallgöngur, fjárskil og melrakkaveiðar 14.6.1910, nr. 118/1916, B-deild, bls. 281–282.
4(188) Reglugerð fyrir Eyjafjarðarsýslu um fjallgöngur og fjárskil, nr. 62/1921, B-deild, bls. 116–125.
4(189) Reglugjörð um viðbót við reglugjörð 7.6.1921 fyrir Eyjafjarðarsýslu um fjallgöngur og fjárskil, nr. 80/1929, B-deild, bls. 236–238.
4(190) Reglugerð fyrir Eyjafjarðarsýslu um fjallgöngur og fjárskil, nr. 35/1934, B-deild, bls. 80–90.
4(191) Reglugerð um breytingu á reglugerð fyrir Eyjafjarðasýslu um, fjallgöngur og fjárskil frá 16.4.1934, nr. 65/1937, B-deild, bls. 104.
4(192) Reglugerð um breytingu á reglugerð fyrir Eyjafjarðarsýslu um fjallgöngur og fjárskil, nr. 35 16.4.1934, nr. 142/1940, B-deild, bls. 280.
4(193) Auglýsing um breytingu á reglugerð fyrir Eyjafjarðasýslu um fjallgöngur og fjárskil, nr. 35 16.4.1934, nr. 136/1943, B-deild, bls. 264.
4(194) Reglugerð um breytingu á reglugerð fyrir Eyjafjarðasýslu um fjallgöngur og fjárskil nr. 35 16.4.1934, nr. 72/1948, B-deild, bls. 118–119.
4(195) Fjallskilareglugerð fyrir Eyjafjarðarsýslu, nr. 90/1956, B-deild, bls. 208–215.
4(196) Fjallskilareglugerð fyrir Eyjafjarðarsýslu, nr. 310/1973, B-deild, bls. 568–574.
4(197) Fjallskilasamþykkt fyrir Eyjafjarðarsýslu, Akureyri, Dalvík, Ólafsfjörð og Siglufjörð, nr. 402/1988, B-deild, bls. 917–923.
4(198) Fjallskilasamþykkt fyrir sveitarfélög á svæði héraðsnefndar Eyjafjarðar, nr. 235/1996, B-deild, bls. 490–497.
4(199) Viðauki við fjallskilareglugjörð Skagafjarðarsýslu, nr. 110/1897, B-deild, bls. 180–181.
4(200) Reglugjörð fyrir Skagafjarðarsýslu um fjallskil o.fl., nr. 61/1901, B-deild, bls. 83–95.
4(201) Fjallskilareglugjörð fyrir Skagafjarðarsýslu, nr. 76/1904, B-deild, bls. 144–155.
4(202) Fjallskilareglugjörð fyrir Skagafjarðarsýslu, nr. 29/1918, B-deild, bls. 60–79.
4(203) Reglugjörð um breytingu á viðauka við fjallskilareglugerð fyrir Skagafjarðarsýslu frá 1.5.1918, nr. 53/1919, B-deild, bls. 107.
4(204) Reglugjörð um viðauka við reglugjörð fyrir Skagafjarðarsýslu frá 1.5.1918, nr. 12/1920, B-deild, bls. 29.
4(205) Reglugjörð um viðauka við fjallskilareglugjörð fyrir Skagafjarðarsýslu frá 1.5.1918, nr. 13/1923, B-deild, bls. 25.
4(206) Reglugjörð um breytingu á viðauka við fjallskilareglugjörð fyrir Skagafjarðarsýslu frá 1.5.1918, og reglugjörð um breytingu á og viðauka við sömu reglugjörð frá 3.5.1919, nr. 49/1924, B-deild, bls. 87–88.
4(207) Fjallskilareglugerð fyrir Skagafjarðarsýslu, nr. 89/1935, B-deild, bls. 220–240.
4(208) Reglugerð um breytingu á reglugerð fyrir Skagafjarðarsýslu nr. 89 16.8.1935, nr.

79/1940, B-deild, bls. 149.

4(209) Reglugerð um breyting á reglugerð fyrir Skagafjarðarsýslu, nr. 89 6.8.1935, nr. 42/1950, B-deild, bls. 123.

4(210) Fjallskilareglugerð fyrir Skagafjarðarsýslu og Sauðárkrókskaupstað, nr. 535/1982, B-deild, bls. 941–950.

4(211) Reglugjörð fyrir Skagafjarðarsýslu um fjallskil o.fl., nr. 68/1893, B-deild, bls. 93–100.

4(212) Fjallskilareglugerð fyrir Skagafjarðarsýslu, nr. 488/1998, B-deild, bls. 1602–1612.

Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja (skjalaflokkur B.6.):

4(218) Samþykkt fyrir Veiðifélag Hörgár, dags. 26.1.1999. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1999, nr. 142.

4(219) Arðskrá fyrir Veiðifélag Hörgár, dags. 1.3.1994. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1994, nr. 116, bls. 275-276.

4(220) Arðskrá fyrir Veiðifélag Hörgár, dags. 24.2.1982. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1982, nr. 69, bls. 137-138.

4(221) Samþykkt fyrir Veiðifélagið Flóka, Haganeshreppi, dags. 18.5.1981. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1981, nr. 273, bls. 450-451.

4(222) Samþykkt fyrir Veiðifélag Miklavatns og Fljótaár í Holtshreppi, dags. 20.10.1975. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1975, nr. 470, bls. 947-948.

4(223) Samþykkt fyrir Veiðifélagið Kolku, dags. 20.10.1975. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1975, nr. 472, bls. 950-951.

4(224) Samþykkt fyrir Veiðifélag Deildarár, dags. 23.8.1973. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1973, nr. 267, bls. 502-503.

4(225) Samþykkt fyrir Veiðifélag Unadalsár, Skagafjarðarsýslu, dags. 15.5.1973. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1973, nr. 171, bls. 347-348.

4(226) Samþykkt fyrir Veiðifélag Slétthlíðinga, dags. 27.4.1972. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1972, nr. 99, bls. 252-253.

4(227) Lög um heimild fyrir ríkisstjórnina til þess að selja eyðijörðina Bakkasel í Öxnadalshreppi, dags. 16.4.1963. *Stjórnartíðindi*, A-deild, 1963, nr. 60, bls. 299.

4(228) Lög um heimild fyrir ríkisstjórnina til að selja jörðina Bjarnastaði í Unadal, dags. 24.4.1959. *Stjórnartíðindi*, A-deild, 1959, nr. 20, bls. 18.

4(229) Samþykkt fyrir Fiskiræktar- og veiðifélagið Kolka, dags. 20.6.1941. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1941, nr. 87, bls. 140-142.

4(230) Arðskrá fyrir Fiskræktar- og veiðifélagið Kolka, dags. 20.6.1941. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1941, nr. 88, bls. 142-143.

4(231) Samþykkt fyrir Fiskræktarfélag Svarfdæla, dags. 26.3.1940. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1940, nr. 29, bls. 59-60.

4(232) Gjaldskrá Fiskræktarfélags Svarfdæla, dags. 26.3.1940. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1940, nr. 30, bls. 61-62.

4(233) Bréf stjórnarráðsins til biskups um sölu kirkjujarðanna Gljúfurárkots og Sveinsstaða, dags. 5.12.1905. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1905, nr. 124, bls. 251-252.

4(234) Samþykkt fyrir Veiðifélagið Flóka, dags. 21.4.2008. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 2008, nr. 436.

4(235) Samþykkt Veiðifélags Skagafjarðar, dags. 22.5.1975. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1975, nr. 254, bls. 487-490.

4(236) Auglýsing um breytingu á Samþykkt Veiðifélags Skagafjarðar nr. 254 22. maí 1975, dags. 25.2.1993. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1993, nr. 114, bls. 255.

4(237) Samþykkt fyrir Veiðifélag Svarfaðardalsár, dags. 3.12.2007. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 2007, nr. 1340.

4(238) Arðskrá fyrir Veiðifélag Slétthlíðinga, dags. 27.10.1975. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1975, nr. 493, bls. 987.

4(239) Arðskrá fyrir Veiðifélag Unadalsár, Hofshreppi, Skagafjarðarsýslu, dags. 10.2.1976. *Stjórnartíðindi*, B-deild, 1976, nr. 36, bls. 42-43.

Lagt fram af Kristjáni Þorbergssyni hrl. vegna Mánár:

5 Kröfulýsing, dags. 25.8.2009.
- 5(1) Þinglýsingarvottorð fyrir Máná, dags. 24.8.2009.
- 5(2) Fasteignamatsvottorð fyrir Máná, dags. 22.8.2009.
- 5(3) Tölvupóstur um sýslumörk Skagafjarðar og Eyjafjarðar, dags. 9.7.2008.
- 5(4) Greinargerð, dags. 11.3.2010.
- 5(5) Mótmæli eigenda Mánár við auglýsingu eigenda Hrauna um bann við rjúpnaveiði, dags. 5.11.2010.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. vegna Kolbeinsdalsafréttar:

6 Kröfulýsing, dags. 24.8.2009.
- 6(1) Viðbótarkröfulýsing, dags. 3.12.2009.
- 6(2) Greinargerð, dags. 11.3.2010.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. vegna Unadalsafréttar og Deildardalsafréttar:

7 Kröfulýsing, dags. 24.8.2009.
Greinargerð, dags. 11.3.2010. Sjá skjal nr. 6(2).

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. vegna Flókadalsafréttar og Hrolleifsdalsafréttar:

8 Kröfulýsing, dags. 24.8.2009.
Greinargerð, dags. 11.3.2010. Sjá skjal nr. 6(2).

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. vegna Silfrastaðaafréttar:

9 Kröfulýsing, dags. 24.8.2009.
- 9(1) Silfrastaðaafréttur, spjald úr Afsals-og veðmálabók Skagafjarðarsýslu.
- 9(2) Afsal. Steingrímur Jónsson afsalar Akrahreppi Silfrastaðaafrétt, dags. 6.11.1898.
- 9(3) Ljósrit úr *Byggðasögu Skagafjarðar* eftir Hjalta Pálsson, Akureyri, 1999-2011.
- 9(4) Yfirlýsing um landamerki Bakkasels og Almennings í Hörgárbyggð, Silfrastaðaafréttar, Egilsár, Flötutungu og Merkigils í Akrahr., dags. í nóv. 2008.
- 9(5) Lýsing á tilhögun smölunar í Silfrastaðaafrétti, ódags. en mótt. 2.12.2008. Greinargerð, dags. 11.3.2010. Sjá skjal nr. 6(2).
- 9(6) Kröfulýsing vegna Krosslands, dags. 27.4.2010.
- 9(7) Hornpunktaskrá, dags. 27.4.2010.
- 9(8) Stækkað kort er sýnir hornpunkta vegna Krosslandskröfulýsingar, ódags. en mótt. 29.4.2010.
- 9(9) Loftmynd er sýnir hornpunkta vegna Krosslandskröfulýsingar, ódags. en mótt. 29.4.2010.
- 9(10) Kaupsamningur og afsal þar sem Víðivellir selja Akrahreppi land og ítök sem þeir eiga á Norðurárdal í Akrahreppi, dags. 18.7.1997.
- 9(11) Samþykkt hreppsnefndar Akrahrepps og Jarðanefndar Skagafjarðarsýslu á kaupsamningi og afsali frá 18.7.1997, dags. 19.7.1997 og 22.9.1997.
- 9(12) Samþykkt prestssetrasjóðs varðandi sölu á hlut Víðivalla á afréttarlandi í Norðurárdal, dags. 20.8.1997.
- 9(13) Texti um Krossland og Gullreit. Hjalti Pálsson: *Byggðasaga Skagafjarðar*, IV, Sauðárkrókur, 2007, bls. 325.
- 9(14) Ítök Miklabæjarkirkju á Öxnadalsheiði. Hjalti Pálsson: *Byggðasaga Skagafjarðar*, IV, Sauðárkrókur, 2007, bls. 93.
- 9(15) Fimm kvittanir vegna hlutar Miklabæjar í leigu Norðurár, mótt. 30.4.2010.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. vegna Hrauna:

10 Kröfulýsing, dags. 24.8.2009.
- 10(1) Fasteignamatsvottorð fyrir Hraun I, ódags. en mótt. 25.8.2009.
- 10(2) Fasteignamatsvottorð fyrir Hraun II, ódags. en mótt. 25.8.2009.
- 10(3) Samningur eiganda Hrauna og Vegagerðarinnar um malarnám, dags. 2.2.1971.

10(4) Yfirlýsing eigenda Hrauna I og Hrauna II um rjúpnaveiðisvæði í landi jarðanna, ódags. en mótt. 25.8.2009.
10(5) Kvittun vegna rjúpnaveiði, dags. 10.10.2008.
10(6) Kvittun vegna rjúpnaveiði, dags. 25.9.2006.
10(7) Kvittun vegna rjúpnaveiði, dags. 28.12.2007.
10(8) Þinglýsingarvottorð fyrir Hraun I, dags. 24.8.2009.
10(9) Þinglýsingarvottorð fyrir Hraun II, dags. 24.8.2009.
10(10) Kvittun vegna rjúpnaveiði, dags. 1.10.2009.
Greinargerð, dags. 11.3.2010. Sjá skjal nr. 6(2).

Lagt fram af lögmanni ríkisins f.h. fjármálaráðherra vegna Tungu:
11 Kröfulýsing, dags. 25.8.2009.
11(1) Spjald úr fasteignabók, mótt. 17.9.2009.

Lagt fram af lögmanni ríkisins f.h. fjármálaráðherra vegna Hóla:
12 Kröfulýsing, dags. 25.8.2009.
12(1) Spjöld úr fasteignabók, mótt. 17.9.2009.
12(2) Bréf lögmanns fjármálaráðuneytis til óbyggðanefndar vegna breytinga á kröfugerð vegna Hóla í Hjaltadal, dags. 18.9.2009.

Lagt fram af lögmanni ríkisins f.h. fjármálaráðherra vegna Barðs:
13 Kröfulýsing, dags. 25.8.2009.
13(1) Spjald úr fasteignabók, mótt. 17.9.2009.

Lagt fram af lögmanni ríkisins f.h. fjármálaráðherra vegna Móafells:
14 Kröfulýsing, dags. 25.8.2009.
14(1) Þinglýsingarvottorð fyrir Móafell, dags. 25.8.2009.

Lagt fram af óbyggðanefnd:
15 Greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands um sögu jarða og annarra landsvæða, dags. 4.3.2011.

Lagt fram af málsaðilum:
16 a-b Yfirlitskort, mælikvarði 1:75.000 í A1. Mál nr. 2/2009. Kröfulínur allra málsaðila, dags. 12.9.2011.

Lagt fram af óbyggðanefnd:
17 Fundargerð 1. fyrirtöku, dags. 19.11.2009.
17(1) Fundargerð 2. fyrirtöku, dags. 21.1.2010.
17(2) Fundargerð 3. fyrirtöku, dags. 11.3.2010.
17(3) Fundargerð 4. fyrirtöku, dags. 9.4.2010.
17(4) Fundargerð aðalmeðferðar, dags. 30.4.2010.
17(5) Fundargerð endurupptöku, dags. 12.9.2011.

Hliðsjónargögn:

Lagt fram til hliðsjónar af lögmanni ríkisins f.h. fjármálaráðherra:
Ónr. Þ. Ragnar Jónsson, Björn Þór Ólafsson, Hjörtur E. Þórarinsson og Bjarni E. Guðleifsson: *Fjalllendi Eyjafjarðar að vestanverðu. Frá Almenningsnöf að Öxnadalsheiði*, Árbók Ferðafélags Íslands 1990, bls. 24-27 og 200-203.
Ónr. Hallgrímur Jónasson: *Skagafjörður*, Árbók Ferðafélags Íslands 1946, bls. 101-103 og 217-218.
Ónr. Eiður Guðmundsson frá Þúfnavöllum: *Búskaparsaga í Skriðuhreppi forna*, Akureyri, 1983, bls. 124-131.

Ónr. *Byggðasaga Skagafjarðar* IV, *Akrahreppur*, ritstjóri og aðalhöfundur: Hjalti Pálsson, höfundar efnis: Hjalti Pálsson og Egill Bjarnason, Sauðárkrókur, 2007, bls. 20-21, 400-401, 420-421 og 426-427.
Ónr. *Byggðir Eyjafjarðar 1990* I, Akureyri, 1993, bls. 438-439.
Ónr. *Eyfirðingarit* I, *Safn til sögu Eyjafjarðar og Akureyrarkaupstaðar*, Árni Kristjánsson og Árni Jónsson sáu um prentun, Akureyri, 1968, bls. 14-17.
Ónr. *Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1854*, Eyfirsk fræði II, Magnús Kristinsson sá um útgáfuna, [Akureyri], 1972, bls. 27.
Ónr. *Súlur. Norðlenskt tímarit*, nr. 44(2005), bls. 102-105.
Ónr. *Göngur og réttir* IV, *Skagafjarðarsýsla- Eyjafjarðarsýsla: Suður-Þingeyjarsýsla vestanverð*, Bragi Sigurjónsson bjó til prentunar, Akureyri, 1983-1986, bls. 146-150, 152, 156 og 160-161.
Ónr. *Jarða- og búendatal í Skagafjarðarsýslu 1781-1953. Ásamt skrá yfir opinbera starfsmenn o. fl. 1700-1958* XI, Skagfirsk fræði, án útg.st., 1949-1959, bls. 3, 30, 87 og 93-94 (3. hefti) og 3, 22, 30-31, 66-67, 80-81 og 115 (4. hefti).
Ónr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* IX, [Skagafjarðarsýsla], Kaupmannahöfn, 1986, bls. 150-157, 172-175, 199-237, 246-263, 266-267, 284-293, 296-303, 310-311, 317, 320-321, 339 og 341-342.
Ónr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* X, [Eyjafjarðarsýsla], Kaupmannahöfn, 1987, bls. 40-41, 45-46, 64-65, 71, 80-81, 106-134, 142-143 og 151.
Ónr. *Landnámabók, Íslensk fornrit* I, Jakob Benediktsson gaf út, Reykjavík, 1968, bls. 228-256.
Ónr. *Steindór Steindórsson frá Hlöðum: Lýsing Eyjafjarðar* I, Akureyri, 1949, bls. 14-17 og 150-155.
Ónr. *Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1854*, Eyfirsk fræði II, Magnús Kristinsson sá um útgáfuna, [Akureyri], 1972, bls. 61, 67-69, 78-79, 97, 112 og 137.
Ónr. *Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1873 II, Skagafjarðarsýsla*, Safn til landfræðisögu Íslands, Pálmi Hannesson og Jakob Benediktsson sáu um útgáfuna, Akureyri, 1950-1954, bls. 133, 142-143, 153, 163, 169, 173 og 183.

Lagt fram til hliðsjónar af óbyggðanefnd:

Ónr. Skýrslur í máli 2/2009 hjá óbyggðanefnd, (19 blaðsíður, skrifaðar upp eftir hljóðupptöku).

Skjöl lögð fram til upplýsingar fyrir lögmenn:

Umsögn Gunnars F. Guðmundssonar sagnfr. varðandi vörslu jarðabréfa, dags. 3.9.2007 ásamt fyrirspurn Ólafs Björnssonar hrl. um hvort íslensk jarðarskjöl gætu verið varðveitt í erlendum skjalasöfnum, dags. 22.8.2007.

Umsögn Gunnars F. Guðmundssonar sagnfr. vegna gagnaöflunar óbyggðanefndar. Af tilefni greinar Einars Gunnars Péturssonar í Morgunblaðinu, dags. 13. maí 2007: „Um vinnubrögð í þjóðlendumálum.“

Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðll. nr. 58/1998, með síðari breytingum, dags. 15.11.2006.

Almennar niðurstöður óbyggðanefndar með viðaukum, 22.1.2009.

A L M E N N A R N I Đ U R S T Ö Đ U R
Ó B Y G G Đ A N E F N D A R

með viðaukum

Svæði 1–7A

Sérprentun 22. september 2011

EFNISYFIRLIT

FORMÁLI **3**

1. INNGANGUR **4**

2. GRÓÐURFAR VIÐ LANDNÁM OG SÍÐARI BREYTINGAR **4**

3. STOFNUN EIGNARRÉTTINDA **5**

3.1. Landnám 5
3.2. Hefð 8
3.3. Lög 12

4. FLOKKUN LANDS **13**

4.1. Almennt 13
4.2. Jörð 14
4.3. Almenningar 20
4.4. Afréttir 22
4.5. Jörð eða afréttur? 29
4.6. Jöklar 30
4.7. Fjallskil 36
4.8. Ítök 39
4.9. Fjörur og rekaeign 42

5. HEIMILDIR UM EIGNARHALD **47**

5.1. Almennt 47
5.2. Jarðamöt og jarðabækur 47
5.3. Máldagar og vísitasíur 49
5.4. Lögfestur 52
5.5. Jarðabréf og landamerkjabréf 53
5.6. Afsals- og veðmálabækur 57
5.7. Aðrar heimildir 58

6. NIÐURSTAÐA **59**

7. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 5 ..... **64**

7.1. Almenn atriði og dómafordæmi í þjóðlendumálum 64
7.1.1. Gildi landamerkjabréfa jarða *65*
7.1.2. Heiðarbýli á Norðausturlandi *67*

8. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 6 ..... **69**

8.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum 69
8.2. Afréttir einstakra jarða og stofnana 69

9. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7A **73**

9.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum 73

FORMÁLI

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 er í kaflanum *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Í úrskurðum í málum á svæði 2 var aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við. Kaflar þessir voru felldir saman, með lítilsháttar breytingum, og birtir þannig sem viðauki við úrskurði í málum á svæðum 3–7A. Fer sá texti hér á eftir, í köflum 1–6.

Í úrskurðum á svæðum 3–7A hefur jafnan verið gerð grein fyrir nýgengnum dómum í þjóðlendumálum og öðrum atriðum sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Lagt hefur verið á það mat hvort breyta þyrfti eða bæta enn við fyrirliggjandi *Almennar niðurstöður*. Tilefni til umfjöllunar eða viðauka af þessu tagi gafst einkum á svæðum 5, 6 og 7A, og fer sá texti lítillega styttur hér á eftir, í köflum 7–9.

Niðurstöður óbyggðanefndar um eignarland eða þjóðlendu á einstökum landsvæðum eru í beinu samhengi og samræmi við *Almennar niðurstöður með viðaukum*, og vísa til þeirra.

1. INNGANGUR

Hér verður gerð grein fyrir almennum athugunum og niðurstöðum óbyggðanefndar um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu geta haft við úrlausn þeirra mála sem undir nefndina heyra.

Í upphafi verður gefið yfirlit um gróðurfar á Íslandi við landnám og þeim breytingum sem á því hafa orðið síðan. Þá verður fjallað um landnám, hefð og lög sem stofnunarhætti eignarréttinda.

Því næst verður gerð grein fyrir flokkun lands í *jarðir*, *almenninga* og *afrétti* og eignarréttarlegri þýðingu þessara hugtaka. Hugað verður sérstaklega að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka ásamt eignarhaldi á landi undir jöklum og mörk við jökul eða á. Þá verður fjallað um hvort og þá hvaða vísbendingar um eignarréttarlega stöðu lands má draga af fyrirkomulagi fjallskila og tilvist ítaka til lands eða sjávar, hvaða réttur felist í fjörueign og hver séu merki sjávarjarða til hafsins.

Loks verður fjallað um efni og gildi þeirra heimilda sem einna helst fjalla um eignarréttindi fyrr á tímum. Gerð verður sérstök grein fyrir jarðamötum og jarðabókum, máldögum og vísitasíum, lögfestum, jarðabréfum og landamerkjabréfum, afsals- og veðmálabókum.

2. GRÓÐURFAR VIÐ LANDNÁM OG SÍÐARI BREYTINGAR

Íslandi má skipta í þrjú hæðar- eða gróðurbelti, þ.e. *láglendisbelti, hlíðabelti og hálendis- eða fjallbelti.*[1] Þessi skipting byggist á því að lífsskilyrði fyrir plöntur og aðrar lífverur, þ. á m. búsetuskilyrði fyrir fólk, fara stigversnandi með vaxandi hæð yfir sjávarmáli og lækkandi meðalhita. Höfuðeinkenni gróðurfars breytast því frá láglendisbelti og upp til efstu gróðurmarka á hálendi, tegundum plantna fækkar mjög, harðgerar tegundir verða ríkjandi, uppskerumagn minnkar og gróðurþekjan verður gisnari.

Gróðurbeltin eru í mismunandi hæð í hinum ýmsu landshlutum, eftir því hvort um er að ræða innhéruð eða útnes, eftir snjóalögum o.s.frv. Milli gróðurbeltanna eru að sjálfsögðu ekki skörp skil heldur breytist gróðurfar stig af stigi með vaxandi hæð yfir sjávarmáli. Í grófum dráttum nær láglendisbelti landsins upp í 100–150 m hæð og sums staðar nokkru hærra sunnanlands. Hlíðabeltið tekur við og nær upp í 300–400 m hæð, en þar ofan við er hálendisbeltið. Ætla má að um landnám hafi mörkin legið nokkru ofar.

---

[1] Steindór Steindórsson, 1964: *Gróður á Íslandi*. Reykjavík. S. 28.

Talið er að við landnám hafi gróður þakið um $^{2}/_{3}$ hluta af yfirborði landsins.[2] Mikill hluti láglendis- og hlíðabelta, svo og hálendisbeltis upp að 600–700 m hæð á miðhálendinu, hefur verið þakinn nokkuð samfelldum gróðri og jarðvegi. Ofar hefur gróðurinn orðið stöðugt gisnari, uns hann hefur horfið að mestu í 800–1000 m hæð. Í fjalllendi útnesja og í bröttum fjallahlíðum hafa efri mörk samfellds gróðurs legið neðar.

Við landnám hefur birkiskógur og kjarr sett mestan svip á gróðurfar í láglendis- og hlíðabeltum og jafnvel teygt sig upp í hálendisbelti við bestu aðstæður. Áætlað er að skóglendi og kjarr hafi þakið um $^{1}/_{4}$ hluta landsins. Það var langverðmætasta gróðurlendi landsins vegna mikillar grósku, fjölþættra nota og jarðvegsverndar. Ofan skógarmarka hafa smárunnar, ýmsar lyngtegundir og harðgerar jurtir verið ríkjandi tegundir. Þar sem jarðvatnsstaða var há, á láglendi og hálendi, var gróskumikill votlendisgróður. Rýr mosagróður tók við þegar nálgaðist efri mörk gróðurs, og loks voru plöntur á stangli á því landi sem í daglegu tali er nefnt ógróið.

Nú þekur gróður aðeins um $^{1}/_{4}$ hluta landsins í heild og um $^{10}/_{100}$ hluta ísfrírra svæða miðhálendisins, í stað nær helmings um landnám. Aðeins um $^{1}/_{100}$ hluti landsins er skógi eða kjarri vaxinn. Gróðurþekja landsins hefur þannig bæði dregist saman og gæði hennar rýrnað.

Langmest hefur rýrnun landgæða orðið í hálendisbeltinu, einkum á miðhálendinu. Afleiðingar þessa eru m.a. þær að verulegur hluti miðhálendisins, sem um landnám og fram eftir öldum var vel fallið til sumarbeitar, er nú gróðursnauðar auðnir.

3. STOFNUN EIGNARRÉTTINDA

Þeir stofnunarhættir eignarréttinda sem huga þarf sérstaklega að í þessu sambandi eru landnám, hefð og lög.

3.1. Landnám

Hér á landi var fyrst stofnað til eignarréttar yfir landi með námi. Telja verður líklegt að eigi síðar en með gildistöku ákvæða Jónsbókar um afrétti og almenninga hafi nám verið útilokað. Vafalaust er þó að eftir lögtöku nýbýlatilskipunar 1776 er nám úr sögunni sem stofnunarháttur eignarréttar hér á landi.[3]

Landnámabók hefur löngum verið talin mikilvægasta heimildin um upphaf byggðar á Íslandi. Þar eru nefndir um 430 karlar og konur sem námu land eða eignuðust það úr landnámi annarra. Þá eru þar nöfn um 600 bæja sem risið eiga að hafa á

---

[2] Ingvi Þorsteinsson og Sigurður Blöndal, 1986: *Gróðureyðing og endurheimt landgæða*. Reykjavík. S. 13.

[3] Sbr. Gaukur Jörundsson: „Um afrétti og almenninga“, óbirt fjölrit, bls. 10–11. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* II (fjölr.). Reykjavík. S. 133–134. Þorgeir Örlygsson, 1994: „Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit. Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 565.

landnámsöld, þ.e. á árunum 874–930. Efni Landnámu er spunnið úr þremur meginþáttum: landnámafrásögnum, greinargerð fyrir landnámsmönnum, ætt þeirra og niðjum og fróðleik af ýmsum toga sem lýsir m.a. viðskiptum manna, stjórnarfari, trú og siðum, skipakosti, húsakynnum, búpeningseign og landsháttum.

Landnáma er varðveitt í fimm gerðum, misjafnlega heillegum. Þrjár þeirra eru að stofni til frá miðöldum en tvær voru ritaðar á 17. öld. Melabók mun vera elst þeirra og standa næst frumgerð Landnámabókar, sem talin er rituð á fyrri hluta 12. aldar en er nú glötuð. Ljóst er því að tvö hundruð ár hið minnsta hafa liðið þar til frásagnir um landnám voru skráðar. Allmikill efnislegur munur er á varðveittum gerðum Landnámabókar en þó eru landnámalýsingar yfirleitt nokkuð samhljóða.

Ýmsar sagnir er að finna í Landnámu um það hvernig menn fóru að því að nema land. Í Hauksbókargerð Landnámu er greint frá því að Íslendingar hafi leitað til Haralds konungs hárfagra um aðstoð við að setja reglur um stærð landnáma. Þá voru sett ákvæði um að enginn skyldi víðara nema en hann mætti eldi yfir fara á einum degi með skipverjum sínum.[4] Um konur virðist hins vegar hafa gilt sú regla að þær skyldu ekki nema víðara land en leiða mætti kvígu tvævetra vorlangan dag sólsetra á milli, vel fóðraða.[5] Fleiri aðferðir eru tilfærðar. Helgi magri, sem nam allan Eyjafjörð, er t.d. sagður hafa gert eld mikinn við hvern vatnsós og helgað sér svo allt hérað, væntanlega allt vatnasvæði árinnar. Stundum virðist kvikféð sjálft hafa ráðið ferðinni. Í upphafi þess hluta Landnámu sem fjallar um Sunnlendingafjórðung segir m.a. á þessa leið: „Sumir þeir, er fyrstir kómu út, byggðu næstir fjǫllum ok merkðu at því landskostina, at kvikféit fýstisk frá sjónum til fjallanna.“[6]

Á síðustu áratugum hafa ýmsir fræðimenn á sviði sagnfræði og bókmennta sett fram kenningar um sannfræði Landnámu. Annars vegar hefur því verið haldið fram að treysta megi frásögnum Landnámu í meginatriðum. Hér má nefna kenningar eins og þær að markmiðið með ritun Landnámu hafi verið að skapa grundvöll fyrir innleiðingu óðalsréttar hér á landi, undirbúa skiptingu landsins í kirkjusóknir eða varðveita ættartölur, með tilliti til erfða, hjúskapar o.fl., auk áhuga á sögu forfeðranna.[7] Hins vegar hefur því verið haldið fram að frásagnir Landnámu eigi lítið skylt við sögulegan veruleika. Í því sambandi ber að nefna þá kenningu að markmiðið hafi verið að renna stoðum undir eignarheimildir höfðingjaættanna fyrir þeim jörðum, einkum aðalbólum, sem þær töldu sig eiga á ritunartíma Landnámu.[8] Ennfremur hefur

---

[4] *Landnámabók*, 1986. Jakob Benediktsson gaf út. (Íslensk fornrit. 1. b.) Reykjavík. S. 337.
[5] *Landnámabók* 1986, s. 321.
[6] *Landnámabók* 1986, s. 337.
[7] Sbr. Barði Guðmundsson, 1938: „Uppruni Landnámabókar.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 6–7, 20. Jón Jóhannesson, 1954–58: „Sannfræði og uppruni Landnámu.“ *Saga. Tímarit Sögufélags.* S. 225–226. Einar Gunnar Pétursson, 1986: „Efling kirkjuvalds og ritun Landnámu.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 193–222.
[8] Sveinbjörn Rafnsson, 1974: *Studier i Landnámabók. Kritiska bidrag till den isländska fristatstidens historia.* Lundi. S. 203–217. Sveinbjörn Rafnsson, 1976: „Aðferðir og viðhorf í Landnámurannsóknum.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 222–225, 231–233.

því verið haldið fram að sum nöfn landnámsmanna séu dregin af kennileitum, náttúrufari eða búskaparháttum.[9] Heimildargildi Landnámu er því umdeilt meðal fræðimanna.

Í úrlausnum dómstóla hafa skýrar lýsingar Landnámu á umfangi landnáms verið taldar hafa sönnunargildi við mat á því hvort stofnast hafi til eignarréttar yfir tilteknu landsvæði. Þessi afstaða kemur fram í H 1994 2227 (Geitland). Þar er frásögn Landnámu um nám Geitlands talin sanna að í kjölfar landnáms hafi landsvæðið verið eignarland. Jafnframt ber að nefna H 1960 726 (Skeljabrekka) þar sem talið var auðsætt af frásögn Landnámu að landspilda hefði í öndverðu verið hluti af landi jarðarinnar Skeljabrekku. Takmarkaðar lýsingar í Landnámu hafa hins vegar fremur verið taldar mæla gegn því að land hafi verið numið og þannig orðið undirorpið beinum eignarrétti, sbr. H 1997 1162 (Auðkúluheiði), H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi). Þá hafa dómstólar litið til gróðurfars og staðhátta við mat á því hvort líkur séu á að landsvæði hafi verið numið, sbr. einkum H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá).

Það er álit óbyggðanefndar að Landnáma lýsi a.m.k. þeirri skiptingu lands sem menn töldu rétta eða voru ásáttir um á ritunartíma einstakra gerða. Þá er ljóst að landnámalýsingar hennar hafa verið vel kunnar landsmönnum og sannleiksgildi þeirra óumdeilt fram á síðustu áratugi. Þetta endurspeglast í úrlausnum dómstóla. Nefndin telur því að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar. Jafnframt benda frásagnir Landnámu almennt séð til þess að landnám hafi í einhverjum tilvikum náð lengra inn til landsins en lýst landamerki jarða á síðari tímum. Rannsóknir á sviði sagnfræði, fornleifafræði og náttúrufræði styðja þetta.[10] Svo sem fram kemur í kafla 2. hefur gróðurfar inn til landsins verið þannig að landnámsmenn kunna að hafa séð sér hag í að nema land ofar en byggð hefur náð á síðari tímum. Hins vegar hljóta staðhættir, þar á meðal hæð yfir sjávarmáli og fjarlægð frá byggð, að hafa takmarkað möguleika á nýtingu. Afar takmarkaðar ályktanir verða því dregnar af gróðurfari.

Í Landnámu er hins vegar sjaldan lýst nákvæmlega umfangi landnáms eða landamerkjum. Þetta á ekki hvað síst við inn til landsins. Óbyggðanefnd telur hæpið að af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verði afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.

Þá er ýmislegt óljóst um aðferðir við landnámið og hverju landnámsmenn sóttust eftir, þ.e.a.s. hvort þeir hafi einvörðungu miðað við gróðurfar og staðhætti eða hvort önnur atriði skiptu einnig máli, svo sem heppileg kennileiti, samgönguleiðir,

---

[9] Sbr. Þórhallur Vilmundarson, 1982: „- stad. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 16. b. Kaupmannahöfn. D. 578–584. Sjá ennfr. greinar Þórhalls Vilmundarsonar í *Grímni. Riti um nafnfræði*. 1–3. b. (1980–1996).

völd og áhrif o.s.frv. Óvissa um aðferðir við landnám er of mikil til þess að hægt sé að fullyrða um stærð landnáma á þeim grundvelli.

3.2. Hefð

Hugtakið hefð er hvorki að finna í Grágás né Jónsbók. Í Jónsbók má þó sjá þess merki að afnot manna af tilteknum fasteignatengdum hlunnindum hafi þótt benda til ákveðinna réttinda. Í 26. kapitula landsleigubálks stendur m.a.: „Nú hefir maður skóg, eng eða haga, reka eða aðrar landsnytjar .xx. [þ.e. 20] vetr eða lengr átǫlulaust, þá á sá er haft hefir, nema hinn hafi lǫgleg vitni til, at hann á, ef hann skal úræntr vera.“[11]

Enda þótt hugtakið komi ekki fyrir í lögbókunum virðist sem mönnum hafi snemma verið það kunnugt. Undir lok 12. aldar deildu leikmenn og Þorlákur biskup Þórhallsson um yfirráð kirkjueigna (staðamál fyrri). Bændur kröfðust forræðis yfir kirkjueignum í krafti „landsskapar ok fornrar hefðar“ en biskupinn kvað forna hefð ekki vega þyngra en lög kirkjunnar[12]. Þessi frásögn getur ekki ein og óstudd talist heimild um hefð í lagalegum skilningi. Allt eins er líklegt að orðið sé hér notað um eitthvað sem haldist hafi órofa um ótiltekinn tíma (sbr. orðasambandið „í hefð og haldi“).

Sumir fræðimenn hafa getið sér þess til að *hefð* sé komin inn í norræn lög úr kanónískum rétti. Í því sambandi er bent á að orðasamböndin „…sem að fornu hefir verið“ og „frá arilds tíð“ gætu verið þýðingar á latneska hugtakinu „praescriptio immemorialis“.[13]

Kaldangursrecess (Koldinghúsrecess) frá 13. desember 1558 var lögleiddur með konungsbréfi 20. mars 1563. Í konungsbréfi þessu segir að recessinn „skuli einnig ganga fyrir lög um þau efni, „sem íslensk lög þar um ekki áhræra né forklára“.“ Í recessnum, 50. kapitula, segir m.a. um 20 vetra hefð:

> Jtem huada godz og eigner nauckur madur hefur med haund haft og halldit xx wetur oklagad og okiært. þui ma hann kuijdulaust hallda og skal þad ecki wndan honum ganga nema suo finnist og bijuijsist þad sie j panta sett edur lient.[14]

Jón Þorkelsson þjóðskjalavörður athugaði á sínum tíma hvar vitnað væri til Kaldangursrecess í dómum og skjölum. Nefndi hann að í alþingisdómi 30. júní 1581, um Bjarneyjartolla, og í dómi Erlends sýslumanns Magnússonar 9. apríl 1594, um

---

[10] Sbr. Kristján Eldjárn, 1974: „Fornþjóð og minjar.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 115. Jakob Benediktsson, 1974: „Landnám og upphaf allsherjarríkis.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 165.
[11] *Jónsbók*. Kong Magnus Hakonssons lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281 og réttarboetr de for Island givne retterbøder af 1294, 1305 og 1314. Kaupmannahöfn 1904. S. 156.
[12] Sbr. *Biskupa sögur*. 1. b. Kaupmannahöfn 1858. S. 281 (Oddaverja þáttur, ritaður í byrjun 13. aldar).
[13] Wallén, Per-Edwin, 1981: „Hævd. Sverige.“ *Kulturhistorisk lexikon for nordisk middelalder*. 7. b. Kaupmannahöfn (2. útg.). D. 285. Magnús Már Lárusson, 1981: „Hævd. Island.“ Sama rit, d. 287–288.
[14] *Íslenskt fornbréfasafn*. 13. b. Reykjavík 1933–1939. S. 355. Sbr. *Alþingisbækur Íslands*. 1. b. Reykjavík 1912–1914. S. 425–426. *Alþingisbækur Íslands*. 3. b. Reykjavík 1917–1918. S. 33–35.

Kleifarblá, sé vitnað í 50. kapitula í recessinum.[15] Af rannsókn Jóns verður ekki séð að recess þessi hafi haft þýðingu utan þessa.

Rétt er að taka fram að Kaldangursrecess er að engu getið í þeim umræðum sem fram fóru um miðja 19. öld um setningu hefðarlaga.

Af athugun á dómum í Íslensku fornbréfasafni og Alþingisbókum Íslendinga verður ekki dregin önnur og víðtækari ályktun en sú, að sá sem hafði haft umráð eignar um árabil væri líklegur eigandi hennar nema annað kæmi fram í dómum eða skjölum, svo sem oft er gerður fyrirvari um. Er sá fyrirvari einnig í samræmi við fyrrnefnt ákvæði Jónsbókar.

Í Dönsku lögum Kristjáns V. frá 1683 voru ákvæði um hefð og fleira. Samsvarandi ákvæði voru í Norsku lögum frá 1687 og segir þar m.a. svo í 5. bók, 5. kapitula, 3. gr:

> Hvis andet Gods og Ejendom nogen haver haft i Haand og Hævd i tyve Aar ulast og ukært til Tinge, det beholder hand uden anden Adkomst at fremvise, angerløst og uafvundet, med mindre det bevisis, at hand hafde det, enten til Pant, eller i Forlæning, eller i Forsvar.

Ákvæði þessi voru aldrei birt hér á landi en mörg dæmi eru þess að Yfirréttur og Landsyfirréttur beittu þessum lögum, sbr. t.d. dóm frá 5. maí 1830 þar sem vitnað er án nokkurs fyrirvara til Norsku laga 5-5-3.[16]

Þá var í erindisbréfi fyrir biskupana á Íslandi frá 1. júlí 1746 ákvæði í 16. gr. þar sem gert var ráð fyrir því að á 100 árum mætti hefða eignir og réttindi, sem verið hefðu kirkjueign.[17]

Vorið 1836 lagði Bjarni Thorsteinson amtmaður til við kansellíið í Kaupmannahöfn að 26. kapituli landsleigubálks Jónsbókar yrði numinn úr gildi og tekin upp ákvæði Dönsku laga um hefð. Fram kom að óljóst þætti hvort reglan í Jónsbók tæki einungis til hlunninda eða einnig til fasteigna. Kansellíið bar málið undir Landsyfirrétt og síðan embættismannanefndina sem skipuð var 22. ágúst 1838. Við athugun lögfróðra manna kom í ljós að íslenskir dómstólar á 17. og 18. öld og fram á þá 19. höfðu í langflestum tilvikum tekið mið af Dönsku og Norsku lögum í þeim málum sem snertu hefð. Flestir nefndarmanna voru þeirrar skoðunar að rétt væri að innleiða hér dönsk hefðarlög.[18]

Árið 1845 var lagt fyrir ráðgjafaþingið frumvarp kansellísins til tilskipunar um hefð og fyrningu. Var þar gert ráð fyrir að ákvæði Dönsku laga um hefð og fyrningu yrðu lögleidd hér á landi.

---

[15] *Íslenskt fornbréfasafn*. 13., s. 351.
[16] *Landsyfirrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenzkum málum 1802–1873*. 3. b. Reykjavík 1925–1931. S. 360–374.
[17] *Lovsamling for Island*. 2. b. Kaupmannahöfn 1853. S. 653.
[18] *Tíðindi frá Alþíngi Íslendinga. Fyrsta þing 1. júlí til 5 augúst 1845*. Reykjavík 1845. S. 2–12.

Í umræðum á ráðgjafaþinginu kom fram að algengt var að farið væri að ákvæðum Dönsku og Norsku laga um hefð enda þótt þau ákvæði hefðu ekki verið lögleidd hér. Skiptar skoðanir voru um þetta frumvarp. Þeir sem voru því fylgjandi töldu að hefðarlög gætu verndað eignarréttinn og leyst úr þeirri réttaróvissu sem ríkt hefði. Þeir sem andvígir voru tilgreindu ýmis rök gegn frumvarpinu. Í fyrsta lagi væru eignir og ítök oft langt hvert frá öðru og frá eigendum og þess vegna væri erfitt fyrir þá að verja rétt sinn gagnvart þeim sem vildu sölsa undir sig eignir þeirra í skjóli hefðarlaga. Að auki vísaði frumvarpið almennt til danskra lagareglna um hefð án þess að ljóst væri hver ákvæði lögleiða ætti hér. Ef hin danska hefð fengi lagagildi hér á landi gegn vilja þjóðarinnar þá væri það band á komið sem ekki yrði seinna leyst. Einnig var bent á að ákvæði Jónsbókar hefði ekki valdið neinum ágreiningi eða misskilningi fyrr en á síðustu tímum þegar íslenskir lögfræðingar hefðu farið að meta íslensk lög minna en hin dönsku. Loks tóku þeir fram að búast mætti við málaferlum sem ekki yrði séð fyrir endann á og myndu valda ærnum kostnaði ef frumvarpið yrði samþykkt. Lyktir málsins urðu þær að frumvarpið var fellt með 16 atkvæðum gegn 8 og engin tilskipun sett.[19]

Þrátt fyrir að Landsyfirréttur hefði um árabil dæmt eftir Dönsku og Norsku lögum fór að bera á efasemdum um gildi þeirra er leið á 19. öld. Loks var kveðið á um það í dómi 19. desember 1887 að enda þótt „eignar-hald á fasteign (possessio)“ hafi varað óátalið í 30–40 ár, veitti það eigi eignarheimild eftir íslenskum lögum.[20] Í dómi Landsyfirréttar frá 12. október 1896 var upprekstrarfélagi fjögurra hreppa í Mýrasýslu hins vegar dæmdur beinn eignarréttur að landsvæðinu Hellistungum á grundvelli upprekstrs „um ómuna tíð“ og með skírskotan til Jónsbókar, 26. kap. llb. i.f.[21]

Samkvæmt framansögðu voru réttarreglur um hefð yfir fasteignum óljósar og lagaframkvæmd misvísandi allt til loka 19. aldar. Með setningu hefðarlaga, nr. 46/1905, fengust loks skýrar reglur á þessu sviði. Felld voru úr gildi þau ákvæði hér að lútandi sem löggjafinn taldi gildandi rétt, þ.e. ákvæði 26. kapítula landsleigubálks Jónsbókar sem og 16. gr. í erindisbréfi til biskupa frá 1. júlí 1746. Fleiri atriði tengd lögtöku hefðarlaga skipta og verulegu máli í þessu sambandi. Í greinargerð með frumvarpi til hefðarlaga segir svo:

> Þar sem nú hefur fundizt ástæða til að leggja fyrir alþingi frumvarp til laga um hefð, þá byggist þetta ekki að eins á því, að eins og hefð er til í lögum allra siðaðra þjóða og hefur verið álitin nauðsynleg til að tryggja viðskiptalífið, eins muni vera þörf á þessu rjettartæki hjer á landi, heldur miklu fremur á því, að svo að segja árlega eykst þörfin á því fyrir landbúnaðinn að hafa greið og góð lántökuskilyrði, en eitt aðalskilyrði fyrir

---

[19] *Tíðindi frá Alþingi…1845*, s. 466.
[20] *Landsyfirrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenzkum málum*. 3. b. (1886–1889) Reykjavík 1890. S. 236–241.
[21] *Landsyfirrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenzkum málum*. 5. b. (1895–1898) Reykjavík 1901. S. 327–330.

> því er, að eigendur jarðanna hafi formlega eignarheimild fyrir jörðum sínum. Nú er það vitanlegt, að hjer á landi hafa menn verið mjög skeytingarlausir með að láta þinglýsa eignarheimildum sínum. Hefur löggjafinn fundið það vel, að þetta var óheppilegt fyrir viðskiptalífið, og sjest það meðal annars af því, að með lögum 15. febr. 1895 var fasteignarsölugjaldið afnumið, til þess að fá menn því heldur til að láta þinglýsa eignarheimildum sínum. …
>
> Auk framangreindra ástæðna fyrir því að lögleiða hefð hjer á landi, skal það einnig tekið fram, að með því að nú mun víðast vera búið að þinglýsa landamerkjum fyrir jörðum samkv. landamerkjalögum 17. marz 1882, þá er þar viss grundvöllur á að byggja um eignarhaldið milli jarðanna innbyrðis, og virðast því að miklu leyti burtfallnar ástæður þær, er menn höfðu á móti hefðinni 1845...[22]

Af þessu má ráða að setning laga um hefð 1905 hafi verið þáttur í viðleitni löggjafans í lok 19. aldar og byrjun þeirrar 20. að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna, sjá einnig í köflum 5.2. og 5.5. Þess er jafnframt að geta að eitt meginhlutverk hefðar er að styðja við og auka réttarvernd eignarréttinda sem eru lögmæt einnig af öðrum ástæðum.[23]

Samkvæmt 1. gr. hefðarlaga má vinna hefð á hverjum hlut, jafnt fasteign sem lausafé, er getur verið eign einstakra manna, án tillits til þess, hvort hann var áður einstaks manns eign eða opinber eign. Niðurlag ákvæðisins verður ekki skilið svo að hefð verði ekki unnin á verðmætum sem ekki eru beinum eignarrétti háð. Þvert á móti verður að líta svo á að þar sem hægt er að hefða eign einstaklings eða hins opinbera sé því fremur hægt að hefða fasteignaréttindi sem ekki eru beinum eignarrétti háð.[24] Meginskilyrðið fyrir hefð á fasteign er 20 ára óslitið eignarhald sem fullnægir tilteknum huglægum og hlutlægum skilyrðum, sbr. 2. gr. laganna.

Ótvírætt er að virk yfirráð og bein hagnýting án löggernings eru veigamiklir þættir við mat á eignarhaldi samkvæmt hefðarlögum. Jafnframt hafa ráðstafanir að lögum, t.d. afsal eignar, veðsetning, stofnun ítaks og veiting leyfa til hagnýtingar eignar, verið taldar veigamikil vísbending um eignarhald. Þá getur viðhorf hefðanda og annarra aðila haft þýðingu í þessu sambandi, auk annarra atriða sem minna máli skipta.

Í Hæstarétti hafa gengið nokkrir dómar þar sem reynt hefur á hvort aðilar hafi hefðað beinan eignarrétt að afréttum eða öðrum svæðum utan landamerkja jarða. Ber hér að nefna H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði). Í öllum tilvikum var eignarhefð talin ósönnuð en ekki örlar á ráðagerð um að eigendalaus svæði verði ekki hefðuð. Af þessum dómum er ljóst að hefðbundin

---

[22] *Alþingistíðindi* 1905. A. Þingskjöl. Reykjavík 1905. S. 148, sbr. s. 426–428.
[23] *Alþingistíðindi* 1905, A, s. 140. Gaukur Jörundsson, 1982–1983: *Eignarréttur* II, s. 156, 159.
[24] Sbr. Gaukur Jörundsson: „Um afrétti og almenninga“ (óbirt fjölrit), s. 14–15.

afréttarnot, þ.e.a.s. sumarbeit og e.t.v. önnur takmörkuð notkun, eru ekki nægjanleg ein sér. Jafnframt virðast ráðstafanir að lögum, svo sem sala tiltekinna réttinda, ekki hafa þýðingu við þetta mat. Samt sem áður verður af þessum dómum ráðið að ekki sé útilokað að hefða eignarrétt að slíku landsvæði. Skilyrði til þess eru hins vegar þröng.

Þá kemur til skoðunar hverjar séu kröfur dómstóla til eignarhefðar þegar um er að ræða land sem liggur innan merkja jarðar. Í H 1997 2792 (Laugavellir) var eignarhefð viðurkennd, enda þótt not hefðanda, sem jafnframt studdi rétt sinn við kaupsamning, hefðu verið sambærileg afréttarnotum, þ.e. beit og eftir atvikum önnur þrengri nýting. Í H 1939 28 (Einarsnes) taldist eignarhefð einnig fullnuð, enda þótt eignarheimild væri sögð glötuð og ekki annar grundvöllur fyrir hendi en takmörkuð not.

Þá er og ljóst að nytjar af þessu tagi hafa ekki nægt til að vinna eignarhefð með útrýmandi hætti innan marka jarðar svo sem þau hafa verið afmörkuð í landamerkjabréfi hennar, sbr. H 1991 1444 (Skógar og Brúsholt) og H 1995 2120 (Nefsholt og Gata).

Það er áður rakið að skýrum réttarreglum um hefð var ekki til að dreifa fyrir setningu hefðarlaga nr. 46/1905. Í 12. gr. laganna kom fram að telja mætti eignarhald hefðanda fyrir gildistöku laganna til hefðartíma, þó þannig að engin hefð teldist fullnuð fyrr en í árslok 1910. Ljóst er að með þessu var ákveðið að hefðarlög giltu afturvirkt en ákvæðið tók þó aðeins til hefðarhalds sem fyrir hendi var við gildistöku laganna.

Um þýðingu venjuréttar er það að segja að afnot lands sem ekki uppfylla skilyrði hefðarlaga til hefðarhalds, geta ekki stofnað til eignarréttinda yfir landinu. Hins vegar kann viðurkennd beiting tiltekinna eignarráða, sem styðjast við aðrar eignarheimildir, að hafa áhrif á mat á því hvers eðlis eignarráðin eru, t.d. um sönnunarbyrði fyrir gildi eða efni eignarheimildar. Þýðing venju er því sönnunarlegs eðlis fremur en að þar geti verið um að ræða sjálfstæða eignarheimild.

3.3. Lög

Þá verður hugað að stofnun eignarréttinda með lögum. Átjánda öldin hefur löngum verið talin eitt mesta harðindatímabil í sögu þjóðarinnar og fjöldi jarða lagðist í eyði. Viðbrögð stjórnvalda voru þau að senda til landsins þriggja manna nefnd (landsnefndina fyrri) til að kynna sér landshagi og leggja fram tillögur um úrbætur. Það var við þessar aðstæður sem nýbýlatilskipunin um landnám og byggingu eyðijarða var gefin út, 15. apríl 1776. Í henni fólst heimild til að byggja jarðir á óbyggðum svæðum, jafnvel innan eignarlanda. Tilgangurinn var að hamla gegn fólksfækkun og eyðingu jarða með því að hvetja ungt fólk til að stofna heimili og byggja upp hin eyddu býli.

Samkvæmt ákvæðum tilskipunarinnar var skylt að taka í notkun „útlendi“ jarða sem lá notalaust og átti jarðeigandinn að hafa forgangsrétt til að byggja þar upp

nýbýli. Ef hann gerði það ekki var öðrum látið það eftir. Á öðrum óbyggðum landsvæðum, þ. á m. „afréttaralmenningum“, höfðu allir jafnan rétt til að stofna nýbýli samkvæmt tilteknum reglum. Þetta gilti einnig um lönd og jarðir sem forðum voru í byggð en höfðu um langan aldur legið í eyði. Var þá litið svo á að enginn gæti lengur talist eigandi eða erfingi slíkra jarða.

Nýbýlatilskipunin var í gildi í rúm hundrað ár en ekki verður séð að hún hafi borið þann árangur sem til var ætlast. Þó er talið að um þrjátíu jarðir og hjáleigur hafi verið byggðar fyrstu tíu árin sem tilskipunin var í gildi, flestar að frumkvæði þeirra sem töldust eigendur þessara eyðijarða. Sjaldgæft er því að stofnað hafi verið til eignarréttinda á grundvelli nýbýlatilskipunar.[25]

Í 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1897, sem við tóku af nýbýlatilskipuninni var kveðið á um að nýbýli mætti stofna á eyðijörðum og í öðrum óbyggðum löndum, er enginn gæti sannað sína eign. Í 2. gr. laganna var kveðið sérstaklega á um það að nýbýlingur skyldi láta vita um fyrirætlun sína ef hann vildi stofna nýbýli á eyðijörð eða í óbyggðu landi og var þá gefinn sex mánaða frestur ef einhver vildi gefa sig fram með heimildarskírteini fyrir landinu. Skilyrði til stofnunar nýbýla voru þannig þrengd verulega og munu þess engin þekkt dæmi að nýbýli hafi verið reist á grundvelli þessara nýbýlalaga.[26]

4. FLOKKUN LANDS

4.1. Almennt

Flokkun lands á grundvelli eignarhalds hefur verið með ýmsu móti í íslenskum rétti og hugtakanotkun ekki alltaf samræmd. Lengst af var að meginstefnu til greint á milli *jarða* og *afrétta*, auk *almenninga*. Þessi skipting kemur þegar fram í Grágás og má glögglega sjá í eftirfarandi ákvæði Jónsbókar:

> Svá skulu almenningar vera sem at fornu hafa verit, bæði hit efra ok hit ytra; en ef menn skilr á, kallar annarr sér, annar afrétt eða almenning, þá festi sá lǫg fyrir er sér kallar ok stefni þing er menn eigu því máli at skipta, ok hafi haft upp þingboð fyrir fimt.[27]

Hér má að auki nefna tilskipun um veiði á Íslandi 1849 og frumvarp til landbúnaðarlaga 1878.[28] Í nýbýlatilskipun 1776 og landamerkjalögum, bæði 1882 og 1919, er gengið út frá flokkun lands í jarðir og afrétti en hugtakið almenningur er ekki

---

[25] Þorkell Jóhannesson, 1950: *Saga Íslendinga*. 7. b. Reykjavík. S. 254–255.

[26] Þorkell Jóhannesson, 1948: *Alþingi og atvinnumálin. Landbúnaður og útvegsmál. Höfuðþættir*. (Saga Alþingis IV.) Reykjavík. S. 70.

[27] *Jónsbók* 1904, s. 185 (52. k. llb). Sbr. einnig *Grágás. Lagasafn íslenska þjóðveldisins.* Gunnar Karlsson, Kristján Sveinsson, Mörður Árnason sáu um útgáfuna. Reykjavík 1992. S. 342, 369 (46. k., 74. k. lbþ.).

[28] Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland (álit meirihlutans), Reykjavík 1877. Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland (álit minnihlutans). Reykjavík 1878. Sjá einnig 1.–2. gr. veiðitilskipunar frá 20. júní 1849 (*Lovsamling for Island*. 14. b. Kaupmannahöfn 1868. S. 316).

notað. Þess í stað er í nýbýlatilskipun talað um „afréttaralmenninga“ og í landamerkjalögum um „aðrar óbyggðar lendur“.[29] Á síðari tímum hefur þessi flokkun riðlast, ný hugtök komið fram og hin eldri verið notuð í fleiri en einni merkingu.

Með þjóðlendulögunum er komið á þeirri nýskipan að land er flokkað í tvennt, *eignarland* og *þjóðlendu*, sjá 1. gr. laga nr. 58/1998. Eignarland er skilgreint sem „landsvæði sem er háð einkaeignarrétti þannig að eigandi landsins fer með öll venjuleg eignarráð þess innan þeirra marka sem lög segja til um á hverjum tíma.“ Þjóðlenda er skilgreind sem „landsvæði utan eignarlanda þó að einstaklingar eða lögaðilar kunni að eiga þar takmörkuð eignarréttindi.“ Hugtakið afréttur er ekki lengur notað sem lýsing á ákveðnu eignarformi lands og er skilgreint sem „landsvæði utan byggðar sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé.“ Afréttur getur þannig verið hvort heldur er í eignarlandi eða þjóðlendu.

Hugtökin jörð, afréttur og almenningur samkvæmt hinni eldri flokkun hafa þýðingu við úrlausn mála á grundvelli þjóðlendulaga. Ræðst hún nánar af því hvernig þau falla að hugtökunum *eignarland* og *þjóðlenda*. Verður nú hugað að *jörðum*, *afréttum* og *almenningum* í þessu sambandi og einkanlega litið til stofnunar, nýtingar, afmörkunar og inntaks réttinda og skyldna. Óbyggðanefnd leggur þó áherslu á að sú flokkun er ekki fortakslaus og að dæmi finnist um landsvæði sem ekki verða felld í neinn framangreindra flokka, sbr. einnig umfjöllun í kafla 4.5.

4.2. Jörð

Komið hefur fram að helstu stofnunarhættir beins eignarréttar hér á landi eru nám, hefð og lög. Samkvæmt því sem í Landnámu greinir voru sum landnám í öndverðu mjög stór en var smám saman skipt niður í smærri einingar, jarðir. Um þetta eru ýmis dæmi, sbr. t.d. eftirfarandi frásögn af Skalla-Grími Kveldúlfssyni:

> Skalla-Grímr var þar um vetrinn, sem hann kom af hafi, ok kannaði þá allt herað. Hann nam land útan frá Selalóni ok et efra til Borgarhrauns ok suðr allt til Hafnarfjalla, herað allt svá vítt sem vatnfǫll deila til sjóvar. …Síðan skipaði hann heraðit sínum félǫgum, ok þar námu margir menn síðan land með hans ráði. Skalla-Grímr gaf land Grími enum háleyska fyrir sunnan fjǫrð á milli Andakílsár ok Grímsár; hann bjó á Hvanneyri. Úlfr hét son hans, faðir Hrólfs í Geitlandi.[30]

Allt frá tíma Grágásar hafa íslensk lög gert ráð fyrir að landsvæði jarðar væri afmarkað með landamerkjum.[31] Þannig er mælt fyrir um það í Jónsbók að við sölu lands skyldu aðilar „kveða á um merki með sér, um land ok skóga ok engjar ok reka,

---

[29] Í nýbýlatilskipuninni er greint á milli víðátta í byggðum sveitum, eignarlanda, afréttaralmenninga og loks eyðilanda og eyðijarða í byggð (*Lovsamling for Island.* 4. b. Kaupmannahöfn 1854. S. 251–257). Sjá 1. gr. landamerkjalaga nr. 5/1882 og 41/1919.
[30] *Landnámabók* 1986, s. 71, sbr. einnig s. 139–146, 230–232.
[31] *Grágás* 1992, s. 342 (46. k. lbþ.).

veiðar ok afréttu ef eru, ok allra gœða skulu þeir geta þeira, er því landi eigu at fylgja, þó at þat sé í ǫnnur lǫnd, eða aðrir menn eigi þanneg ítǫk“. Jafnframt var seljanda jarðar skylt að ganga á merki innan tólf mánaða, með þeirri undantekningu m.a. að eigi var „skylt at ganga á merki þar er fjǫll þau eru, er vatnfǫll deilaz millum heraða, ok eigi er skylt at ganga ór búfjárgangi á fjǫll upp, kveða skal þar á merki“[32]. Væri uppi ágreiningur um eignarhald á tilteknu landsvæði og „kallar annarr sér, annarr afrétt eða almenning“ skyldi leysa úr því máli eftir ákveðnum reglum. Í því fólst m.a. að sá „er sér kallar þá jǫrð“ þurfti að leiða fram vitni máli sínu til stuðnings. Svardagi vitnis skyldi vera á þessa leið: „þat hefir ek heyrt, at þar skilr mark á meðal eignar bónda ok almennings eða afréttar... “[33]

Með landamerkjalögum, nr. 5/1882, var þó fyrst kveðið á um almenna skyldu landeiganda eða umráðamanns jarðar til að setja glögg landamerki fyrir jörð sinni, þar sem þau voru ekki fyrir, halda þeim við og skrásetja, sbr. 1.–3. gr. Samsvarandi ákvæði eru í 1.–3. gr. núgildandi landamerkjalaga, nr. 41/1919.

Þá kemur til skoðunar hver hafi verið réttur jarðeiganda innan merkja jarðar sinnar. Þar verður einna helst litið til þeirra landsnytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. beitar, veiði, vatns, reka og jarðefna. Síðar verður vikið að hliðstæðum atriðum varðandi afrétti.

Frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hefur landeigandi átt beit og annan jarðargróður á jörð sinni, sjá nánar í kafla 4.7. Hann hefur sjálfur stjórnað því hvenær, hversu lengi og hvaða fjölda fjár þar væri beitt.

Á sama tíma hefur að meginreglu verið kveðið á um einkarétt jarðeiganda til veiði fugla, fiska og annarra nytjadýra á jörð sinni.[34] Í sumum tilvikum hefur beinlínis verið tekið fram að rétt landamerki jarðar hverrar skyldu ráða veiði á landi.[35]

Hér má að auki nefna þá meginreglu vatnalaga, nr. 15/1923, að vatnsréttindi fylgi landareign hverri, sbr. ákvæði 2. gr.[36] Regla þessi á rætur að rekja til ákvæða Grágásar og Jónsbókar.[37] Um vatnsréttindi voru þó að sönnu fábrotin fyrirmæli lengst af í íslenskri löggjöf og lutu þá fyrst og fremst að notum vatns til neyslu og áveitu. Stóð um það nokkur fræðilegur ágreiningur í hvaða mæli vatnsréttindi tilheyrðu

---

[32] *Jónsbók* 1904, s. 124 (6. k. lbb). Samkvæmt ákvæðum Jónsbókar voru menn einnig í vissum tilvikum skyldir til að gera svokallaðan „löggarð“ um töðuvöll sinn, engjar og einnig bæja á milli, sbr. bls. 159-163 (31.–32. k. llb.).

[33] *Jónsbók* 1904, s. 186 (52. k. llb.).

[34] Sjá t.d. *Jónsbók* 1904, s. 188–192 (56.–57. k. llb.); 1. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 1. mgr. 121. gr. vatnalaga, nr. 15/1923; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 61/1932; 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 112/1941; 1. mgr. 2. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 53/1957; 1. mgr. 2. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970, og 2. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994.

[35] Sjá t.d. 3. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 1. mgr. 4. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954 og 1. mgr. 4. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966.

[36] Sjá nú einnig 2.–3. gr. laga nr. 57/1998 um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu.

[37] Sjá t.d. *Grágás* 1992, s. 324–325, 350–351 (34., 35. og 52. k. lbþ.). *Jónsbók* 1904, s. 188–190 (56. k. llb.).

viðkomandi fasteign og endurspeglast sá ágreiningur m.a. í viðhorfum innan Fossanefndarinnar svokölluðu sem lagði drögin að gildandi löggjöf um vatnsréttindi, vatnalögum nr. 15/1923.[38] Með þeim var sú tilhögun þó óumdeilanlega staðfest að allir helstu þættir vatnsréttinda og vatnsnota tilheyrðu þeirri fasteign sem land ætti undir vatninu, þ.m.t. orkunýtingarrétturinn, sbr. 49. gr. laganna. Hefur það enn frekar verið staðfest með síðari niðurstöðum Hæstaréttar, sbr. t.d. H 1955 431 og H 1963 173. Með lögtöku laga nr. 57/1998 var jafnframt staðfest að eigandi fasteignar færi með eignarráð þess grunnvatns sem undir fasteign hans fyndist.

Á sama hátt hefur sú meginregla gilt að hver maður ætti reka fyrir sínu landi.[39] Rekabálkur Jónsbókar er að stærstum hluta enn í gildi, sjá nánar í kafla 4.9.

Af ákvæðum Grágásar um rétt leiglendings til mótaks í leigulandi og Jónsbókar um sams konar rétt til torfskurðar verður jafnframt ályktað að jarðeigandi hafi átt einkarétt til jarðefna á jörð sinni.[40] Sama meginregla virðist koma óslitið fram í síðari tíma löggjöf.[41] Framangreind lagaákvæði miðast við og endurspegla tilganginn með stofnun hverrar jarðar, að stunda þar búskap og nýta þannig landið til viðurværis.

Þá hafa eigendur og ábúendur jarða átt sérstökum lögákveðnum skyldum að gegna. Nefna má að samkvæmt ákvæðum Grágásar og Jónsbókar skyldu þeir bera boð um þinghald milli bæja.[42] Höfuðskyldan hefur þó fyrr og síðar falist í skattgreiðslum.

Elsta dæmi um jarðamat á Íslandi er að finna í tíundarlögunum 1096/97.[43] Tíund var í reynd 1% eignarskattur sem lagður var á jarðnæði bænda og flestar aðrar eigur landsmanna. Með jarðabókum á 17. öld og síðar leituðust stjórnvöld við að fá sem gleggsta hugmynd um skattskyldar jarðeignir í landinu og verðmæti þeirra og eru dæmi um að reynt hafi verið að meta jarðir að nýju til að komast sem næst raunvirði þeirra. Sjá nánar í kafla 5.2.

Notkun hugtaksins *jörð* í löggjöf hefur verið breytileg og á stundum óljós. Þannig bregður fyrir hugtakinu *aðalbóli* í Grágás og *höfuðbóli* í Jónsbók þegar rætt er um þær jarðir sem síst skyldi farga undan ættargóssi. Hugtakið *staður* er einnig víða notað í heimildum um sérstakan flokk kirkjujarða. Það táknaði fyrst og fremst full eignarráð kirkjustofnunar yfir heimalandi sínu.[44]

---

[38] Ólafur Lárusson sýnist þó hafa verið þeirrar skoðunar að vatnsréttindi, þ.m.t. réttur til grunnvatns, hafi jafnan fylgt landareign og studdi þá skoðuna sína m.a. túlkun ákvæða Grágásar og Jónsbókar þ.a.l., sbr. Ólafur Lárusson, Skrifaðir kaflar úr hlutarétti, Vatnsrjettur, Reykjavík 1929. Í H 1963 173 segir síðan beinlínis að það sé forn regla í íslenskum rétti að hver maður eigi vatn og veiði fyrir sinni jörð, sbr. 56. kap. llb. Jónsbókar.

[39] Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 134–136, 194–196 (6. og 60. k. llb.).

[40] Sjá *Grágás* 1992, s. 345 (48. k. lbþ.). *Jónsbók* 1904, s. 135–136 (6. og 7. k. llb.).

[41] Sjá 3. k., 8.–10. gr. tilskipunar frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi (*Lovsamling for Island*. 5. b. Kaupmannahöfn 1855. S. 454–455), 1. mgr. 3. gr. og 13. gr. námulaga, nr. 61/1907, 1. gr. námulaga, nr. 24/1973 og 3. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998.

[42] *Grágás* 1992, s. 182 (42. k. um fjárleigur). *Jónsbók* 1904, s. 106–108, 110–112 (29. og 32. k. ffb.).

[43] Sjá einnig t.d. lög um fasteignamat, nr. 22/1915, 3/1938, 70/1945, 28/1963, 94/1976, 6/2001.

[44] Sbr. Magnús Stefánsson 2000: *Staðir og staðamál. Studier i islandske egenkirkelige og beneficialrettslige forhold i middelalderen*. I. Bergen. S. 35.

Í Grágás og Jónsbók er ekki minnst á hjáleigur enda var leiguliða óheimilt að leigja út frá sér nema með leyfi landeiganda.[45] Ekkert virðist þó hafa verið því til fyrirstöðu að sjálfseignarbóndi leigði öðrum skika af landi sínu. Sjálft hugtakið *hjáleiga* kemur ekki fyrir í heimildum fyrr en í byrjun 15. aldar.[46] Fram að þeim tíma voru önnur hugtök notuð eins og *heimalönd*, *smálönd* og *hjábýli*.[47] Hjáleigubyggð mun fyrst hafa myndast á 13. öld en vaxið mjög á 14. öld.[48]

Sumar hjáleigur urðu til í sellöndum þegar reynt var að breyta selstæði í varanlegan bústað.[49] Á grundvelli nýlegra rannsókna hefur þeirri kenningu verið haldið fram að seljabúskapur hafi mjög snemma orðið mikilvægur þáttur í íslenskum landbúnaði. Þar er jafnframt dregin sú ályktun að selstæði hafi í fyrstu verið í heimalöndum en snemma færst yfir á svæði sem öllum var heimilt að nýta. Þessi sameiginlegu sellönd hafi síðan komist í einkaeigu eða ábúendur einstakra jarða gert tilkall til þeirra.[50] Um þetta verður þó varla fullyrt nema hvert tilvik sé skoðað sérstaklega.

Hvernig sem til hjáleigubúskapar var stofnað í öndverðu var lengi ekki gert ráð fyrir að hjáleigur væru tíundaðar sérstaklega í jarðabókum. Það er ekki fyrr en í tilskipun um nýtt jarðamat frá 1. september 1848 að kveðið er á um að hjáleigur skuli metnar sem sérstakar jarðir ef þær hafi sín sérstöku landmerki og virðist þeirri reglu hafa verið fylgt í löggjöf eftir þann tíma.

Lögbýli var annað hugtak yfir jörð og þá gjarnan notað til að greina á milli *heimajarðar* og hjáleigu. Elstu dæmi þess í Orðabók Háskólans eru frá 16. öld. Í Grágás kemur þó fyrir hugtakið *lögbú* þegar rætt er um þá menn sem rétt sé að kveðja til búakviðar, en merkingin er að öðru leyti óljós. Í Jarðabók Árna og Páls má einnig sjá þess merki að lögbýli hafi verið skilgreint sem jörð er ætti skyldurekstur á afrétt.[51] Þau hugtök sem hér hefur verið gerð grein fyrir lýsa mismunandi tegundum jarða en veita ekki frekari vitneskju um eignarréttarlega þýðingu hugtaksins jörð í samanburði við hugtökin afréttur og almenningur.

Þá kemur til athugunar hvort land innan jarðar geti haft mismunandi eignarréttarlega stöðu.

---

[45] *Grágás* 1992, s. 344 (48. k. lbþ.).
[46] *Íslenskt fornbréfasafn*. 3. b. Kaupmannahöfn 1896. S. 660 (árið 1401). Ólafur Lárusson (1944) telur elstu öruggu heimildina þar sem *hjáleiga* kemur fyrir vera frá 1431 (*Byggð og saga*. Reykjavík. S. 55).
[47] Árni Daníel Júlíusson, 1996: *Bønder i pestens tid. Landbrug, godsdrift og social konflikt i senmiddelalderens islandske bondesamfund*. Kaupmannahöfn. S. 94.
[48] Helgi Þorláksson, 1991: *Vaðmál og verðlag*. Reykjavík. S. 462–463.
[49] Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 4. b. Kaupmannahöfn 1925 og 1927. S. 398. *Jarðabók Árna og Páls* 5 (Kph. 1931–1933), s. 98. *Jarðabók Árna og Páls* 6 (Kph. 1938), s. 231. *Jarðabók Árna og Páls* 7 (Kph. 1940), s. 232. *Jarðabók Árna og Páls* 8 (Kph. 1926), s. 382, 398, 431. *Jarðabók Árna og Páls* 9 (Kph. 1930), s. 335. *Jarðabók Árna og Páls* 10 (Kph. 1943), s. 4, 298. *Jarðabók Árna og Páls* 11 (Kph. 1943), s. 13, 66, 96, 98, 111, 123, 148, 153, 225, 252, 257, 272, 280, 333, 347, 368.
[50] Hitzler, Egon 1979: *Sel – Untersuchungen zur Geschichte des isländischen Sennwesens seit der Landnahmezeit.* Ósló. S. 213–215, 226.
[51] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 13. b. *Fylgiskjö*l. Reykjavík. S. 24.

Hugtakið *heimaland* kemur víða fyrir í heimildum, ekki síst máldögum. Í Jónsbók birtist það fyrst í fyrirsögn 53. kafla landsleigubálks: „Um afréttarfé ef það gengur í heimaland.“ Einnig er minnst á það í réttarbót Hákonar Magnússonar konungs árið 1305:

> Þat er góðr vilji várr um geldfé at þat sé sektalaust í heimalǫndum ef hreppstjórar og grannar lofa ok gefa enga sǫk á því.[52]

Hér sýnist *heimaland* merkja jörð aðskilda frá því landsvæði þar sem geldfé gengur að jafnaði, þ.e. afrétti.

Í máldögum er heimaland haft um þá jörð sem kirkja stóð á, stundum til aðgreiningar frá öðrum jörðum sem eignaðar voru kirkjunni. Í yngri heimildum eru þó dæmi um að heimaland hafi verið sérstök bújörð, aðskilin frá þeirri jörð sem hún heyrði undir. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir t.d. um jörðina Íshól í Ljósavatnshreppi að hún sé eign staðarins í Laufási og kallist „heimaland þess staðar“, þó að þaðan liggi næstum hálf önnur þingmannaleið, eða 50 km, til Íshóls.[53]

Einnig hefur verið bent á að í heimildum frá 18. öld virðist *heimaland* stundum vera haft um „einskonar millistig á milli lögbýlis og hjáleigu, þó skyldara hjáleigu“. Býli sem á þennan hátt nefnist heimalönd í fyrrgreindum heimildum séu einatt mjög forn hjálönd eða hjáleigur sem byggst hafi áður en kom til hinnar eiginlegu hjáleigubyggðar. Venjuleg merking orðsins heimaland sé önnur, þ.e. afmörkuð landareign ákveðinnar, einstakrar jarðar heima fyrir, gagnstætt afrétti.[54]

Hugtök þau sem hér hefur verið fjallað um koma víða fyrir í fjallskilareglugerðum án þess að þau séu skilgreind nánar. Þó er að finna undantekningar eins og fjallskilareglugerð fyrir Mýrasýslu, nr. 88/1892, en þar segir meðal annars svo í 4. gr.:

> *Heimalönd*. Heimaland jarðar liggur umhverfis bæ hennar og út frá túni, og er hvergi sundur skorið af annarri landareign. Sumra jarða heimalandi utanhúss má aftur skipta í tvennt:
>
> *a. Búfjárhagar* er sá hluti af landareign jarðar, er búpeningur hennar gengur jafnaðarlega í árið um kring. Hér með teljast og engjar í heimalöndum. Flestra jarða heimaland heyrir allt undir þennan staflið.
>
> *b. Útlenda* kallast hér sá hluti af heimalandi jarðar, er liggur út frá búfjárhögum hennar á eina hlið eða fleiri, og verður sökum fjarlægðar eða afstöðu eigi varinn almennings fé, eða notaður stórum meir til sumarbeitar af

---

[52] *Jónsbók* 1904, s. 292.
[53] *Jarðabók Árna og Páls* 11, s. 143.
[54] Björn Teitsson,1973: *Eignarhald og ábúð á jörðum í Suður-Þingeyjarsýslu 1703–1930*. Reykjavík. S. 78–79.

ábúanda þeirrar jarðar en mörgum öðrum. Þetta á aðeins við um landmiklar jarðir, er liggja við afrétt.[55]

Í tilvitnaðri fjallskilareglugerð er gert ráð fyrir að útlenda sé hluti heimalands. Sami eða svipaður skilningur kemur reyndar fram í nýbýlatilskipuninni 15. apríl 1776 þegar fjallað er um „útlendi“ eignarlanda en þar skyldi jarðeigandinn hafa forgangsrétt til að byggja upp nýbýli. Einnig er rétt að benda á það sem Þorvaldur Thoroddsen segir í riti sínu Lýsing Íslands að útlendur „[heiti] þeir hlutir af heimalandi, er liggja út frá búfjárhögum“.[56]

Í löggjöf tuttugustu aldar gætir þess í sívaxandi mæli að þær fasteignir eða fasteignaréttindi sem áður höfðu án sundurgreiningar verið felld undir jarðarhugtakið séu flokkaðar og skipt upp með nýjum hætti. Í fjölda laga er vikið að hugtökunum jörð, lögbýli, landareign lögbýla, eyðijarðir og heimaland jarða. Settar eru fram ýmsar skilgreiningar, sem oft vísa til annarra laga að einhverju leyti.[57]

Niðurstaða óbyggðanefndar er sú að almennt megi gera ráð fyrir því að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hverrar jarðar hefur verið að stunda þar búskap árið um kring. Samt sem áður getur að sjálfsögðu verið land innan jarðar sem ekki verður nýtt til landbúnaðar, enda getur setning merkja hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hefur ráðist af búskaparháttum og umfangi bús á hverjum tíma. Innan merkja jarðar sinnar hefur eigandi farið með umráð og hagnýtingu, ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildir um eignarland almennt.

Landsvæði hverrar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Óbyggðanefnd telur hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Heimaland jarðar sýnist að jafnaði hafa tekið til alls lands henni tilheyrandi, gagnstætt hins vegar afréttum. Ekki virðist almennt hafa verið gert ráð fyrir skiptingu jarðar í heimaland, undirorpið sérstakri og meiriháttar nýtingu, og annað land, úthaga eða afréttarland, í takmarkaðri notum. Einstök dæmi um slíka skiptingu finnast þó og eins kann það í öðrum tilvikum að valda nokkrum vafa þegar undir einstakar jarðir lá eða liggur sjálfstætt afréttur, sjá einnig kafla 4.4. og 4.5. Í slíkum tilvikum er þó oft fyrir að fara glöggum og óumdeildum merkjum milli heimajarðar og afréttar, sbr. t.d. afréttina Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði. Af slíkum einstökum dæmum verða hins vegar engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar. Sýnist þvert á móti mega leggja þá meginreglu til grundvallar að heimaland jarðar nái til alls lands henni tilheyrandi, nema sérstök frávik leiði til annars.

---

[55] *Stjórnartíðindi fyrir Ísland árið 1892*. B-deild. Reykjavík 1892. S. 140.
[56] Þorvaldur Thoroddsen, 1919: *Lýsing Íslands*. 3. b. Kaupmannahöfn. S. 189.
[57] Sjá t.d. vatnalög, lög um lax- og silungsveiði, jarðalög, ábúðarlög og lög um fasteignamat.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er eða hefur verið jörð eða hluti hennar sé beinum eignarrétti háð.

Þó svo að hugtakanotkun hafi ekki fyrr og síðar verið samræmd milli einstakra laga á þessu sviði, er ekki þar með sagt að hún stangist á. Mestu máli skiptir í þessu sambandi að við það mat sem fram fer fyrir óbyggðanefnd sýnist eftir sem áður mega líta til hinnar fornu og almennu skiptingar í *jarðir*, *afrétti* og *almenninga*, þar sem *jörð* hefur þá réttarstöðu og réttarsögulegu stöðu, sem hér hefur verið gerð grein fyrir.

4.3. Almenningar

Hugtakið almenningur hefur haft margræða merkingu í löggjöf fyrr og síðar. Hefðbundin greining gerir ráð fyrir að almenningar séu á landi, hafi og í vötnum en hugtakið hefur allt eins verið notað um ítaksrétt, t.d. rétt til nytja af skógi eða fjöru.[58] Eftirfarandi umfjöllun miðast fyrst og fremst við landalmenninga, þ.e. afmarkað landsvæði. Um slík landsvæði giltu tilteknar reglur sem einkum vörðuðu rétt til beitar, veiði og reka.

Fræðimenn hefur greint á um hvernig háttað sé eignarrétti að almenningum og hvort þá sé fyrst og fremst að finna inn til lands eða út við haf.[59] Sett hefur verið fram sú kenning að land sé annað hvort eignarland eða almenningur. Almenningar séu svæði inn til lands sem fjórðungsmenn hafi átt saman á grundvelli Grágásar og síðar Jónsbókar. Þar væri um að ræða sektarfé til fjórðungsmanna, land sem varð eftir þegar farið var að setja merki á milli býla, eða ónumið land.[60] Eignarrétturinn hefði flust yfir til ríkisins ekki síðar en við gildistöku nýbýlatilskipunarinnar 1776. Hugtakið afréttur fæli einvörðungu í sér ítaksrétt í almenningsland, þ.e. ríkisland, að þeim tilvikum undanskildum þegar um beitiland tilheyrandi einstökum jörðum væri að ræða.[61] Ítaksrétturinn fæli fyrst og fremst í sér rétt til beitar og veiði. Þessum sömu sjónarmiðum var haldið fram af hálfu ríkisins í H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari) en var hafnað.

Einnig hafa komið fram gerólíkar kenningar um almenninga. Almenningar hafi legið við sjó og verið veiðistöðvar en ekki grasnytjar eða upprekstrarlönd til fjalla. Þeir hafi orðið til löngu eftir að landið var numið, með samkomulagi við land-

---

[58] Sjá t.d. *Íslenskt fornbréfasafn.* 2. b. Kaupmannahöfn 1893. S. 305, 310, 620, 708, 866, 868–869. *Íslenskt fornbréfasafn.* 4. b. Kaupmannahöfn 1897. S. 141. *Íslenskt fornbréfasafn.* 9. b. Reykjavík 1909–1913. S. 642.

[59] Sbr. Þorvaldur Thoroddsen 1919, s. 187–189.

[60] Bjarni Jónsson frá Vogi, 1917–1919: *Almenningar og afrjettir.* Nefndarálit meiri hluta Fossanefndar (B). S. 20–22, 24. Sjá hins vegar Eggert Briem, 1917: „Um afrjettir og almenninga." *Lögrjetta* 11. apríl 1917. S. 61–62.

[61] Bjarni Jónsson frá Vogi 1917–1919, s . 27–30.

eiganda. Alþýða manna í fjórðungnum hafi þá öðlast þar þau réttindi sem lög gerðu ráð fyrir í almenningum, yfirleitt gegn greiðslu tolls.[62]

Helsta ákvæði Grágásar um almenninga hljóðar svo:

> Það er mælt að almenningar eru á landi hér. Það er almenning er fjórðungsmenn eiga allir saman. Þar eiga menn að fiskja og fygla svo að koma þangað er mánaður lifir vetrar og vera þar sjö mánaði. Þá skal almenning liggja fimm mánaði svo að sá einn skal þá beita er næstur býr. Þar eiga menn að höggva við og telgja og færa til skips eða búða, og er þá heilagur viðurinn.[63]

Helsta ákvæði Jónsbókar um almenninga hljóðar svo:

> Þat eru almenningar er at fornu hafa verit. Sætr má hverr þeira gera er þann almenning eigu er vill at sitja í sumarsetri, ef þat er ór búfjárgangi. En ef tveir menn ganga báðir í eina sláttu senn, hafi báðir þat er þeir slá. En ef þá skilr á, hvárr þeira fyrri orti á, hafi sá sitt mál er sannar með einseiði, nema hinn hafi fleiri vátta í móti. Fiskivǫtn ǫll i almenningi eru ǫllum jafnheimil; þar megu menn fiskja ok fygla. Engi skal beita almenning frá krossmessu á vár ok til Bótólfsvǫku; þar eigu menn at telgja við ok fœra til skips eða búða, ok er þá heilagr viðrinn. Nú koma menn þar ǫðru skipi ok fá eigi þar farm, en aðrir hafa meirr en farm sínu skipi, hvárt er þat er viðr eða hvalr, þá er rétt at þeir taki farm sínu skipi, ok bœti hinum fyrir starf sitt. Nú kemr hvalr, þá er menn eru í almenningi, þá skal boð upp skera sá er næstr býr ok láta fara alla vega sem dagr deiliz; sekr er hann sex aurum við konung, ef hann skerr eigi boð upp, en eyri hverr er fellir, nema nauðsyn banni...[64]

Samkvæmt Jónsbók var gerður sá meginmunur á almenningum og afréttum að í þeim fyrrnefndu mátti slá og gera sel en í þeim síðarnefndu ekki.[65]

Því hefur verið haldið fram að ýmis ákvæði Jónsbókar um almenninga upp til fjalla miðist við aðstæður í Noregi en ekki á Íslandi.[66] Í því sambandi hefur verið bent á beina samsvörun tveggja helstu ákvæða Jónsbókar um þetta efni, í 52. og 59. k. llb., við norsk lög.[67] Óvíst er því að hve miklu leyti þau hafa haft raunverulega þýðingu hér á landi, a.m.k. er ljóst að afréttarsvæði er að finna víða um land en almenninga „hið efra“ sér lítinn stað. Að löggjöf frátalinni eru heimildir um þá ekki aðrar en örnefni á stöku stað. Heimildir um almenninga við sjávarsíðuna eru hins vegar all-nokkrar. Þá sjaldan vísað er í fyrrnefnt ákvæði Jónsbókar virðist hafa verið um slíka

---

[62] Eggert Briem 1917, s. 61–62.
[63] *Grágás* 1992, s. 369 (74. k. lbþ.).
[64] *Jónsbók* 1904, s. 193–194 (59. k. llb.).
[65] *Jónsbók* 1904, s. 176, 193 (46. og 59. k. llb.).
[66] Eggert Briem 1917, s. 61–62.
[67] Sjá eldri Frostaþingslög (k. XIV, 7 og 8) og landslög Magnúsar Hákonarsonar (llb., 61. k.) í *Norges gamle love indtil 1387*. 1. b. Christiania 1846. S. 250–251. *Norges gamle love indtil 1387*. 2. b. Christiania 1848. S. 144–145.

almenninga að ræða.[68] Hins vegar verður ekki séð að almenningur hafi almennt verið notað um óbyggð svæði sem enginn hafði nytjar af. Um slík svæði virðist fremur hafa verið notað orðið óbyggðir, stundum e.t.v. einnig öræfi.[69]

Þess eru samt sem áður ýmis dæmi í síðari tíma löggjöf að fjallað sé um almenninga.[70] Hugtakið er þá oft notað í mun víðtækari merkingu en áður. Þannig er gert ráð fyrir að almenningar séu landsvæði sem enginn aðili geti talið til einstaklingseignarréttinda yfir.[71] Ekki er þá gerður greinarmunur á annars vegar almenningum skv. hinum eldri skilningi hugtaksins, og hins vegar öræfasvæðum, sem engar hefðbundnar nytjar eru af.[72]

Óbyggðanefnd telur að heimildir bendi ekki til að hér á landi hafi verið að finna afmörkuð landsvæði inn til landsins sem lotið hafi reglum um almenninga. Hafi einhvern tíma svo verið, hefur munur á þeim og afréttum orðið lítill eða enginn er tímar liðu fram.[73] Heimildir skortir hins vegar um hvernig það kann að hafa gerst. Í því sambandi má benda á að í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns eru jöfnum höndum notuð orðin afréttur og almenningur eða almenningsafrétt, þegar um er að ræða afrétt sem margir nota sameiginlega.[74] Þá er ljóst að stærstur hluti lands utan einstakra jarða hefur fyrr og síðar verið í afréttarnotum. Samkvæmt þessu verður ekki talið að hugtakið almenningur hafi mikið sjálfstætt gildi við mat á grunneignarrétti á landi sem verið hefur í slíkum notum. Ekki er þó útilokað að slík landsvæði finnist og eins getur hugtakið haft þýðingu við mat á takmörkuðum eignarréttindum.

4.4. Afréttir

Uppruni hugtaksins *afréttur* er óljós en sett hefur verið fram sú kenning að afréttur hafi í upphafi merkt þá athöfn að reka geldfé úr heimahögum til fjarlægara beitilands.

---

[68] Sjá t.d. *Íslenskt fornbréfasafn.* 8. b. Reykjavík 1906–1913. S. 485. Að vísu kemur hugtakið almenningur fyrir sem afmarkað beitiland í svonefndum Þjórsártungudómi, en um sanngildi hans leikur vafi. Sbr. Aðalgeir Kristjánsson og Stefán Karlsson, 1979: „Fimm hundruð ára dómur eða fals?“ *Gripla* III. S. 104–114.

[69] Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 43.

[70] Sjá t.d. 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1879 ásamt fylgiskjölum þeirra laga, 4. gr laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969, 4. gr. laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986.

[71] Gaukur Jörundsson, 1982–1983: *Eignaréttur* II, s. 133. Þorgeir Örlygsson: „Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 576. Sjá einnig 2. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954; 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966; 1. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994; 8.–1. gr. tilskipunar frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi. Sjá einnig 1. gr. námulaga, nr. 50/1909.

[72] Sbr. t.d. 1. gr. landamerkjalaga, nr. 5/1882, 1. mgr. 1. gr. landamerkjalaga, nr. 41/1919.

[73] Ólafur Lárusson, 1950*: Eignarréttur.* Reykjavík. S. 83.

[74] Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 12. b. Atriðisorðaskrá. Reykjavík 1990. S. 7 (almenningsafrétt, almenningur).

Síðar hafi það að auki farið að merkja réttinn til að reka fé í þetta beitiland. Loks hafi þriðja merkingin komið við hlið hinna, þ.e. svæðið sem rekið var á.[75]

Afréttur hefur oft verið skilgreindur sem afmarkað landsvæði, að jafnaði utan byggðar, sem að fornu og/eða nýju hefur verið nýtt sem sumarbeitiland.[76] Þessi skýring virðist komast einna næst því sem sagt er um afrétti í Grágás og Jónsbók.[77]

Allt frá tíma Grágásar hafa íslensk lög fyrst og fremst gert ráð fyrir að afréttur væri afmarkaður frá aðliggjandi jörðum, fremur en að þess gerðist þörf að hann væri skýrt afmarkaður í heild sinni. Í kafla 4.2. var gerð grein fyrir ákvæðum Jónsbókar um úrlausn ágreinings er „kallar annarr sér, annarr afrétt eða almenning“ og merkjalýsingu (eða merkjagöngu) við sölu lands. Sá er næstur bjó afrétt gat stefnt þeim við sig til garðlags er afréttinn áttu, að tilteknum skilyrðum uppfylltum.[78] Ákvæði Grágásar voru mjög keimlík því sem hér hefur verið lýst en ekki eins ítarleg. Í landamerkjalögum, nr. 5/1882, er einungis kveðið á um að landamerkjum afrétta og annarra óbyggðra lendna skuli haldið við „að því leyti því verður við komið“. Skylda jarðeigenda til merkjasetningar, viðhalds merkja og skrásetningar þeirra er hins vegar afdráttarlaus. Landamerkjalög, nr. 41/1919, sem enn gilda, verður að skilja svo að landamerki afrétta skuli skrásett. Hins vegar kemur skýrt fram að einungis skuli setja merki og halda við merkjum ef sá krefst þess sem land á að afrétti. Enn sem fyrr miðast því ákvæði landamerkjalaga fyrst og fremst við að afmarka lönd jarða. Síður er talin þörf á að afmarka afrétti í heild sinni með skýru móti. Sjá nánar í kafla 5.5.

Ætla má að sum afréttarlönd hafi legið innan upphaflegra landnáma. Önnur hafa legið utan þeirra. Sú kenning hefur verið sett fram að réttur til afrétta hafi í upphafi orðið til með afnotanámi á landi sem hvorki var háð eignarrétti einstaklinga né ríkis.[79] Af heimildum verður hins vegar ekki ráðið að landnámsmenn hafi numið land til annars en fullrar eignar. Afréttir virðast þannig hafa orðið til á þrennan hátt. Í fyrsta lagi er mögulegt að landsvæði hafi verið numið, gengið kaupum og sölum og fyrr eða síðar verið lagt til afréttar. Í öðru lagi getur verið um það að ræða að land hafi verið numið en beinn eignarréttur ekki yfirfærst og fallið niður. Í aldanna rás hafi menn óátalið farið að nýta svæðið sem afrétt. Í þriðja lagi kann ónumið landsvæði að hafa verið tekið til afnota sem afréttur, enda þótt með óformlegum hætti væri.

Með tilliti til uppruna afrétta má flokka þá í þrennt. Í fyrsta lagi er um þá afrétti að ræða sem kalla má *samnotaafrétti*. Þar er um að ræða afrétti sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Sýnast afréttir þeir sem lögbækurnar tóku til einkum falla í þennan

---

[75] Bjarni Jónsson frá Vogi 1917–1919, s. 43.
[76] Efnislega svo í lögum um afréttarmálefni, fjallskil o.fl. Sjá jafnframt 1. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998.
[77] *Jónsbók* 1904, s. 176–177, 187 (46. og 54. k. llb.). Sbr. einnig Grágás 1992, s. 330–331, 340, 342 (38., 44. og 46. k. lbþ.).
[78] *Jónsbók* 1904, s. 187 (54. k. llb.).
[79] Þórður Eyjólfsson: „Um afrétti og réttindi, sem afréttareign fylgja.“ September 1970 (ópr. fjölr.). S.1.

flokk. Óhætt sýnist að álykta sem svo að hluti þeirra landsvæða, a.m.k., sem viðkomandi afréttir taka og/eða tóku til hafi legið utan þeirra svæða sem numin voru en eignarheimildir snemma fallið niður, hafi svo verið. Rétturinn til þeirra hafi orðið til með því að íbúar byggðarlagsins hafi tekið viðkomandi landsvæði, sem legið hefur utan þáverandi byggðarmarka, til sumarbeitar fyrir búpening og eftir atvikum annarra takmarkaðra nota.

Í öðru lagi er um að ræða *afrétti einstakra jarða og stofnana*, en þar er um þá afrétti að ræða sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Rekstur annarra aðila var þá heimill skv. venjum og samningum, en gegn greiðslu afréttartolls. Umræddir afréttir eru að meginstefnu til skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða í sumum tilvikum af öðrum fasteignum. Tilurð þessara afrétta er ekki með öllu ljós en þeim skýringum hefur m.a. verið hreyft að umræddir afréttir hafi verið hluti af landnámi einstakra landnámsjarða, en vegna legu sinnar, landkosta og búskaparhátta verið nýttir til upprekstrar.

Í þriðja lagi er svo um það að ræða að land eða hluti lands einstakra jarða hafi verið lagt til afréttar.

Eignarréttarleg þýðing hugtaksins í löggjöf hefur verið á reiki. Hefðbundin greining gerir ráð fyrir að afréttir verið flokkaðir í þrennt. Í fyrsta lagi er um að ræða afrétti sem eru fullkomið eignarland, t.d. þegar lönd jarðar hafa verið lögð til afréttar. Í öðru lagi geta afréttir verið í afréttareign, og hún eingöngu talin fela í sér þrengri eignarráð, fyrst og fremst beitarrétt og veiði. Í þriðja og síðasta lagi er um að ræða afréttarítök sem felast þá í rétti jarðar eða jarða til upprekstrs á afrétt tilheyrandi annarri jörð eða stofnun, oftast gegn gjaldi. Sá afréttur getur verið hvort heldur er háður beinum eignarrétti eða einungis afréttareign, sbr. fyrri flokkana tvo. Hugtakið afréttareign getur svo haft víðtækari skírskotun, þ.e. framangreint afbrigði takmarkaðra eignarréttinda að landi.

Þá kemur til skoðunar hver hafi verið réttur manna til landsnytja innan afrétta (og almenninga). Þar verður einna helst litið til þeirra landsnytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. beitar, reka, veiði, vatns og jarðefna, sbr. kafla 4.2.

Frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hefur verið kveðið á um það í löggjöf hverjir mættu reka á afrétt, hvenær, hversu lengi mætti beita þar og hverjar skorður yrðu settar við fjölda fjár. Ákvæði Grágásar og Jónsbókar miðuðust við afrétt er menn „eigu tveir eða fleiri saman.“ Samkvæmt lögum um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969 áttu „allir búfjáreigendur, sem landsafnot hafa í hreppi eða á félagssvæði...“ upprekstrarrétt á afrétt hrepps eða annars upprekstrarfélags. Um upprekstrarrétt á afréttarland, sem lá undir einstaka jörð eða stofnun, fór hins vegar eftir fornri venju

eða samningum. Sömu reglur er að finna í núgildandi lögum um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986.[80] Sjá nánar í kafla 4.7.

Ákvæði lögbókanna um beit í almenningi voru rýmri en varðandi afréttina. Enn fremur var tekið fram að hver sem vildi mætti gera sel í almenningi, en það var bannað í afréttum, og öllum var heimilt að nýta sér reka í almenningi, hvort heldur var viður eða hvalur, svo framarlega sem hann hafði ekki áður verið öðrum merktur, sjá nánar í kafla 4.9.[81]

Í Grágás er kveðið á um rétt manna til að veiða í almenningum.[82] Sams konar ákvæði voru í gildi samkvæmt Jónsbók.[83] Ekki er minnst á afrétti sérstaklega í þessu sambandi. Árið 1849 er gefin út tilskipun um veiði á Íslandi og réttur til veiði á afréttum, sem fleiri eigi saman, bundinn við þá menn sem afrétt heyri til en í almenningum er veiði öllum mönnum jafnheimil.[84] Með lögum nr. 63/1954 eru reglur um fuglaveiðar rýmkaðar mjög og öllum íslenskum ríkisborgurum heimilaðar fuglaveiðar í almenningum og afréttum utan landareigna lögbýla, enda gæti enginn sannað eignarrétt sinn til þeirra. Heimild til dýraveiða í almenningum og afréttum utan landareigna lögbýla, enda geti enginn sannað eignarrétt sinn til þeirra, er veitt íslenskum ríkisborgurum og erlendum ríkisborgurum með lögheimili hér á landi með lögum nr. 64/1994.[85]

Engin sérákvæði hafa verið í íslenskri löggjöf um vatnsréttindi á afréttum og almenningum. Miklar deilur urðu um það í byrjun síðustu aldar hvernig eignarrétti að vatni væri háttað, í tilefni af auknum möguleikum til nýtingar vatnsorku. Lyktir urðu þær að í vatnalögum, nr. 15/1923, er sett sú almenna regla að vatnsréttindi fylgi eignarrétti að landi. Þess skal þó getið að við undirbúning vatnalaganna var Fossanefndin svokallaða sammála um að ríkið ætti öll vatnsréttindi utan landareigna einstakra manna.[86]

Með vatnalögum, nr. 15/1923, var heimild til veiða í vötnum á afréttum og almenningum, sem héruð ættu eða notuðu með löglegri heimild og væru ekki einstaks manns eign, bundin við héraðsmenn. Öllum var hins vegar heimil veiði í vötnum á afréttum og almenningum og öðrum lendum utan landareigna lögbýla, enda gæti enginn sannað einstaklingsréttar heimild til þeirra. Umrædd regla þótti ekki fyllilega skýr og var það fyrst með dómi Hæstaréttar í Landmannaafréttarmálinu, H 1955 108 og með gildistöku 5. gr. lax- og silungsveiðilaga nr. 53/1957 sem tekið var af skarið

---

[80] *Jónsbók* 1904, s. 176–177 (46. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 330–331 (38. k. lbþ.). Lög um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969, 7.–8. gr., og nr. 6/1986, 7.–8. gr.
[81] *Jónsbók* 1904, s. 193–194 (59. k. llb.). Grágás 1992, s. 369 (74. k. lbþ.).
[82] *Grágás* 1992, s. 349, 369 (50. og 74. k. lbþ.).
[83] *Jónsbók* 1904, s. 193–194 (59. k. llb.).
[84] Sjá 2. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.
[85] Sjá 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954, 2. mgr. 5. gr. laga fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966 og 1. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994.

um það, og án tillits til þess hvort að fyrir lægi sönnun um eignarrétt að viðkomandi landsvæði, að veiði í vötnum á afrétti tilheyrði búendum sem upprekstrarrétt ættu á afréttinn til búsþarfa á sama hátt sem verið hefði enda væri veiðiréttur í þeim vötnum ekki í einkaeign, sbr. nú 5. gr. laga nr. 76/1970 um lax- og silungsveiði.

Allt að einu þykir verða að skýra 5. gr. lax- og silungsveiðilaga til samræmis við eignarhald viðkomandi afréttar/landsvæðis og að hún samkvæmt hljóðan sinni taki fyrst og fremst til samnotaafrétta. Lúti viðkomandi landsvæði, þ.e. afréttur beinum eignarrétti er veiðirétturinn að sama skapi á hendi þess sama aðila og fer með hinar beinu eignarréttarheimildir, skv. meginreglu 1. mgr. 2. gr. laga nr. 76/1970, einstaklinga, sveitarfélaga eða annarra. Sé afréttarland ekki undirorpið beinum eignarrétti, en allt að einu í afréttareign ákveðinna aðila, sbr. flokkunin í afrétti kirkna og stofnana hér að framan og afréttareignin eftir atvikum verið framseld sem slík, þá er ástæða til þess að ætla að veiðiréttur sé á hendi þess aðila sem er handhafi afréttareignarinnar. Á öðrum þeim landsvæðum sem hvorki falla í flokk afrétta né sýnt verði fram á tilvist einstaklingseignarréttarheimilda til veiði þá tilheyrir veiðiréttur, að óbreyttu, íslenska ríkinu, sbr. 1. mgr. 2. gr. laga nr. 58/1998.[87]

Í Grágás og Jónsbók er ekki fjallað um rétt til jarðefna utan eignarlanda. Með tilskipun frá árinu 1878 er mælt fyrir um heimild hvers og eins til hagnýtingar tilgreindra jarðefna á fjöllum, þjóðvegum og öðrum stöðum, sem einskis eign væru. Árið 1907 er kveðið á um það í lögum að landssjóður teljist námueigandi í „afrjettum, almenningum og öræfum, sem ekki eru metin til dýrleika“.[88]

Skyldur þeirra er hagsmuna hafa átt að gæta á afréttum hafa fyrst og síðast falist í að fylgja lagareglum, samþykktum eða samningum um tilhögun nýtingarinnar. Heimildir benda ekki til þess að afréttir hafi verið tíundaðir sérstaklega til skatts fyrr en á 20. öld. Sjá nánar í kafla 5.2.

Frá tíma nýbýlatilskipunarinnar 1776 má, a.m.k. framan af, merkja þann mun á samnotaafréttum og afréttum einstakra jarða og stofnana að löggjafinn hefur talið sig hafa rýmri heimildir til að skipa málum á hinum fyrrnefndu.[89] Í nýbýla-

---

[86] Nefndarálit minnihluta Fossanefndar, bls. IV og 32 og Nefndarálit meirihluta Fossanefndar, sbr. 16. og 17. gr. þess frumvarps og athugasemdir við þær greinar.

[87] Sjá 123. gr. vatnalaga, nr. 15/1923, lög um lax- og silungsveiði, nr. 61/1932; lög um lax- og silungsveiði, nr. 112/1941; 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 53/1957 og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

[88] Sbr. tilskipun frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi, 8.–10. gr.; 13. gr. námulaga, nr. 61/1907; og 1. gr. námulaga, nr. 50/1909. Í síðari löggjöf um þetta efni er ekki fjallað sérstaklega um afrétti og almenninga.

[89] Skýr dæmi um þetta má sjá í 1. og 4. gr. nýbýlalaga frá 1897, hugsanlega 2. gr. veiðitilskipunar frá 20. júní 1849, 1. og 13. gr. námulaga nr. 61/1907, 1. mgr. 12. gr. laga um fasteignamat og fasteignaskráningu nr. 28/1963, 7. og 8. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl. nr. 6/1986, sbr. greinargerð með upphaflegu frumvarpi til þeirra laga. Auk þess má benda á þau gögn sem lágu til grundvallar þingsályktunartillögum frá 1917 og 1919 og svo sjálfum vatnalögunum frá 1923. Það veldur þó vafa að í viðkomandi lögum eru ekki alltaf gerðir fyrirvara vegna þeirra landsvæða eða afrétta sem sveitarfélög hafa eignast á síðari tímum og eiga hugsanlega fullkomnar eignarheimildir fyrir.

tilskipuninni er einn flokkur óbyggðra landsvæða nefndur *afréttaralmenningur,* sbr. kafla 4.3. Það hugtak á sér eldri sögu og kemur m.a. fyrir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns í svipaðri merkingu og *samnotaafréttur.* Í nýbýlatilskipuninni virðist ekki gert ráð fyrir að afréttaralmenningar séu háðir beinum eignarrétti en viðurkennt að eigendur og ábúendur nærliggjandi jarða kunni að eiga þar einhvern nýtingarrétt.

Í 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1897, sem við tóku af nýbýlatilskipuninni segir svo:

> Nýbýli má stofna á eyðijörðum og í öðrum óbyggðum löndum, er enginn getur sannað sína eign. Svo má og stofna nýbýli í afrjettum, er sveitarfélög eiga, og almenningum, ef sveitarstjórnir þeirra sveitarfélaga er afrjettina eiga eða eiga hagsmuna að gæta í almenningnum, leyfa það, og sýslunefndin veitir til þess samþykki sitt.

Í 2. gr. laganna er kveðið sérstaklega á um það að nýbýlingur skuli láta vita um fyrirætlun sína ef hann vilji stofna nýbýli á eyðijörð eða í óbyggðu landi og var þá gefinn sex mánaða frestur ef einhver vildi gefa sig fram með heimildarskírteini fyrir landinu.

Í upphaflegu frumvarpi til nýbýlalaga var ekki miðað við afrétti sveitarfélaga heldur afrétti ótilgreint. Stjórnarráðið taldi það hins vegar ekki ætlun þingsins að lögin tækju til afrétta sem væru eign einstakra aðila, jarða eða kirkna og því var orðalagi ákvæðisins breytt til þessa horfs.

Á sama tíma sýnast afréttir einstakra jarða og stofnana hafa verið aðgreindir frá samnotaafréttum og þá yfirleitt ekki neinir fyrirvarar gerðir varðandi grunneignarrétt jarðeigandans. Sama afstaða endurspeglast og í þeim sölum ríkisjarða sem áttu sér stað á fyrstu áratugum aldarinnar en þá voru afréttir einstakra jarða og stofnana seldir, að því er virðist sem bein og fyrirvaralaus eignarlönd.[90] Breytingar má þó merkja í síðari tíma löggjöf þar sem ekki virðist gerður neinn grundvallarmunur á samnotaafréttum og afréttum einstakra jarða og stofnana.[91]

Dómstólar hafa frá árinu 1955 fjallað um eignarréttartilkall einstaklinga, sveitarfélaga og ríkis til einstakra afrétta.[92] Í H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri) og H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari) var tekist á um eignarréttartilkall að Landmannaafrétti. Í fyrra málinu var beinu eignarréttartilkalli afréttarhafa hafnað, enda voru þeir ekki taldir hafa sýnt fram á tilvist slíks réttar, hvorki fyrir nám, löggerninga, hefð né með öðrum hætti. Afnot sem falist hefðu í sumarbeit fyrir sauðfé, veiði og öðrum takmörkuðum notum styddu ekki eignarréttartilkall í beinni

---

[90] Sjá H 1994 2227 (Geitland) og H 1997 1162 (Auðkúluheiði).

[91] Í dæmaskyni má benda á að samkvæmt ákvæði 2. mgr. 5. gr. laga nr. 33/1966 um fuglaveiði og fuglafriðun og 2. gr. námulaga nr. 24/1973, sbr. athugasemdir með þeirri grein, sýnist sönnunarbyrðin um beinan eignarrétt að afrétti í öllum tilvikum hvíla á þeim aðila, sem heldur slíkum rétti fram.

[92] Sjá jafnframt Lyfrd. eldri VII-223 og Lyfrd. yngri V-327.

merkingu. Í H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur), H 1971 1137 (Reyðarvatn) um afrétt Lundarreykjadalshrepps austan Reyðarvatns, H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði) var eignarréttartilkalli afréttarhafa í öllum tilvikum hafnað.

Auk þeirra atriða sem réðu tilhögun sönnunarbyrði í Landmannaafréttardóminum fyrri sýnast lega, staðsetning og landshættir hafa áhrif, sem og upplýsingar sem raktar verða til Landnámu og þá eru gerðar kröfur um heimildir varðandi órofa framsal réttinda yfir viðkomandi afréttum. Afsöl og/eða aðrar eignarheimildir sýnast þá ekki heldur duga einar og sér heldur eru þær kröfur gerðar að meintur rétthafi sýni fram á að sá sem afsalaði hafi í raun verið réttilega komin að umræddum réttindum. Í H 1971 1137 (Reyðarvatn) var eignarréttur Andakílshrepps að afrétti sínum staðfestur en til afréttarins hafði sérstaklega verið lögð Gullberastaðatunga, úr landi jarðarinnar Gullberastaða. Til athugunar í því sambandi er einnig niðurstaðan í H 1975 55, landamerkjamáli á Arnarvatnsheiði, þar sem engir fyrirvarar voru a.m.k. gerðir um eignarrétt Hálsa- og Reykholtsdalshreppa að afrétti sínum, landsvæði sem fyrrum hafði verið skipt út úr jörðinni Kalmanstungu.

Séu framangreindir dómar skoðaðir með hliðsjón af því sem áður greindi um flokkun afrétta með tilliti til uppruna virðist óhætt að fella Landmannaafrétt undir *samnotaafrétt*, sbr. H 1955 108 og H 1981 1584. Þá sýnast afréttir Lundarreykjadalshrepps austan Reyðarvatns, Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði verða felldir undir flokkinn *afréttir einstakra jarða og stofnana*, sbr. H 1971 1137, H 1997 1162, H 1997 1183 og að auki H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur). Loks virðast Gullberastaðatunga við Reyðarvatn og Kalmanstunguland á Arnarvatnsheiði dæmi um það að *lönd eða hluti lands einstakra jarða hafi verið lögð til afréttar*, sbr. H 1971 1137 og H 1975 55.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að landsvæði sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum eru samnotaafréttir hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti. Samhengi eignarréttar og sögu liggur hins vegar ekki fyrir. Nýting landsins hefur fyrr og síðar fyrst og fremst falist í sumarbeit fyrir búfénað. Reglur um afmörkun á afréttum hafa verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðliggjandi jarða. Þá er ljóst að löggjafinn hefur ráðstafað eignarréttindum á afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er samnotaafréttur sé þjóðlenda.

Að því er varðar afrétti einstakra jarða og stofnana, virðist munurinn sá að réttindi einstakra jarða til landsvæðisins og tilheyrsla þess í því sambandi eru meiri en varðandi samnotaafréttina. Jafnframt hefur löggjafinn ekki ráðstafað eignarréttindum á slíkum svæðum á sama hátt og á samnotaafréttum. Hvort tiltekinn afréttur einstakrar

jarðar eða stofnunar er undirorpinn beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar er hins vegar ekki einhlítt og verður að meta í hverju tilviki fyrir sig. Kröfur dómstóla til sönnunar að því er varðar annars vegar afrétti einstakra jarða og stofnana og hins vegar samnotaafrétti virðast þó sambærilegar.

Um lönd eða hluta lands einstakra jarða sem lagt hefur verið til afréttar vísast til kafla 4.2. um hugtakið *jörð*, sbr. einnig H 1971 1137 (Reyðarvatn) og H 1975 55 (Arnarvatnsheiði).

4.5. Jörð eða afréttur?

Hér hefur að framan verið gerð grein fyrir þeirri flokkun lands sem byggt var á fram að gildistöku þjóðlendulaga og fól í sér skiptingu í jarðir, afrétti og almenninga. Í kafla 4.2. kemur fram að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Um hugtakið jörð segir einnig að þó svo hvorki verði ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt sé gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu, annars vegar heimaland, undirorpið sérstakri og meiriháttar nýtingu, og hins vegar annað land, úthagi eða afréttarland í takmarkaðri notum, þá finnist allt að einu einstök dæmi um slíka skiptingu. Af slíkum dæmum verði þó engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar.

Afrétti hefur óbyggðanefnd flokkað í þrennt á grundvelli uppruna, sbr. kafla 4.4. Í fyrsta lagi samnotaafrétti, þ.e. þá afrétti sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Í öðru lagi afrétti einstakra jarða og stofnana, sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Umræddir afréttir eru að meginstefnu skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða, í sumum tilvikum, af öðrum fasteignum. Í þriðja lagi er um að ræða jarðir sem að hluta eða öllu leyti hafa verið lagðar til afréttar og gilda þar um sambærilegar sönnunarkröfur og um eignarhald að landi jarða yfirleitt.

Til viðbótar og fyllingar þessum meginforsendum er óhjákvæmilegt að huga nokkru nánar að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka. Innan merkja jarða kunna að finnast svæði sem kölluð eru afréttur en hafa þó ekki sjálfstæða afmörkun. Jafnvel er sá möguleiki fyrir hendi að þau séu á einhvern hátt afmörkuð. Hér má einnig nefna svæði sem kölluð eru afréttarland, fjallhagi, beitiland, upprekstrarland eða eru auðkennd með sambærilegum hætti. Í þessu þarf ekki að felast mismunandi eignarréttarleg staða lands innan jarðarinnar. Hugsanlegt er að vísað sé til gamalgróinnar notkunar á viðkomandi jarðarhluta sem beitarlandi. Þýðing hugtaksins afréttur hefur lengi verið á reiki og ekki ósennilegt að notkun þess í tímans rás sé með einhverjum afbrigðum, e.t.v. tengdum staðháttum. Í sveitarfélögum þar sem ekki finnast afréttir samkvæmt þeirri flokkun sem óbyggðanefnd hefur lagt til grundvallar kann það jafnvel að vera notað um fjalllendi jarða á svæðinu almennt. Það

er mat óbyggðanefndar að slík aðstaða ein og sér, og þá einkum ef svæði er kallað afréttur án sjálfstæðrar afmörkunar, raski ekki þeim eignarréttarlegu forsendum, þ.m.t. sönnunarstöðu, sem óbyggðanefnd hefur byggt á viðvíkjandi réttarstöðu jarða. Gera þarf hins vegar skýran greinarmun á tilvikum af þessu tagi og afréttum einstakra jarða eða stofnana sem eru skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða öðrum fasteignum.

Í þessu samhengi skal það rifjað upp að land jarða kann að vera nýtt sem beitiland með svipuðum hætti og afréttir, jafnvel þannig að viðkomandi landsvæði sé alfarið tekið undir fjallskilaframkvæmd. Eins og fram kemur í almennri umfjöllun óbyggðanefndar um fjallskil, sbr. kafla 4.7., gefur slík tilhögun ein og sér hins vegar enga vísbendingu um eðli eignarhalds að því landi. Í sögulegu ljósi getur það þó haft þýðingu við sönnunarmat um tilvist eignarréttar ef einstök landsvæði, sem gert er tilkall til sem hluta jarðar, hafa verið nýtt sem upprekstrarland af einhverju tagi af eigendum og ábúendum annarra jarða. Einstök tilvik af þessum toga verður að meta sérstaklega.

4.6. Jöklar

Í Landnámu er þess hvergi getið að menn hafi numið jökla til eignar, og kann því að hafa verið trúað að þar byggju hálftröll eða goðumlíkar persónur (sbr. frásagnirnar um Bárð Snæfellsás og Hallmund í Balljökli). Enda þótt jöklar séu ekki nefndir sérstaklega í lögbókunum fornu verður sú ályktun dregin að lögsaga þjóðveldisins hafi einnig náð til þeirra; sakamenn voru a.m.k. ekki óhultir á „fjöllum“ og í „óbyggðum“.[93] Ef marka má frásögn Grettis sögu hafa grið milli manna tekið jafnt yfir fjöll og jökla sem byggðar lendur.[94]

Því hefur verið haldið fram að einhverjir hinna norsku landnámsmanna hafi þekkt jökla af eigin raun úr heimkynnum sínum. Hins vegar er erfitt að segja til um hversu nákvæm og víðtæk þekking þeirra á jöklum var.[95] Elsta lýsing á jöklum á Íslandi er í riti Saxo Grammaticus (Saxa hins málspaka), *Gesta Danorum*, sem samið var um 1200. Þar er í fyrsta skipti lýst hreyfingu skriðjökla, nánar tiltekið hverfihreyfingu, þegar neðri hluti jökulsins hverfist upp á yfirborðið.[96] Saxi lýsir þessu sem furðufregn, og er alls ekki víst að frumbyggjar Íslands hafi í öndverðu verið betur að sér en hann um þann eiginleika skriðjökla að færast úr stað.[97] Hér er einnig ástæða til

---

[93] Sbr. *Grágás* 1992, s. 472. *Jónsbók* 1904, s. 43, 272–273.

[94] *Íslendinga sögur*. 6. b. Guðni Jónsson bjó til prentunar. [Reykjavík] 1953. S. 233 (72. k.): „Nú skulum vér vera sáttir ok sammála hverr við annan í huga góðum, hvárt sem vér finnumst á fjalli eða fjöru, skipi eða skíði, jörðu eða jökli, í hafi eða á hestbaki…“

[95] Sigurður Þórarinsson, 1960: „Glaciological Knowledge in Iceland before 1800. A Historical Outline.“ *Jökull. Ársrit Jöklarannsóknafélags Íslands*. S. 1–2, 15.

[96] Sigurður Þórarinsson 1960, s. 14–15.

[97] Sbr. Saxo Grammaticus, 1985: *Danmarks Krønike*. Kaupmannahöfn. S. XXII–XXIII.

að benda á það sem stendur í formála Guðmundar sögu Arasonar eftir Arngrím ábóta Brandsson (rituð um 1350):

> Á sjánum liggja þeir hafísar, at með sínum ofvægilegum vexti taka þeir at fylla norðrhöfin, en yfir háfjöll landsins svo *óbræðiligir jöklar* með yfirvættis hæð og vídd, at þeim mun ótrúligt þykkja, sem fjarri eru fæddir.[98]

Landsmenn áttu eftir að komast að því, þótt síðar yrði, að stærð jökla var ekki föst og óbreytanleg heldur gátu þeir hlaupið fram í náttúruhamförum eins og gerðist við eldgosið í Knappafellsjökli 1362. En hægfara breytingar gátu einnig átt sér stað, og má nefna sem dæmi að um 1700 var landnámsbærinn Fell (Fjall) við Breiðá kominn undir jökul.[99] Um svipað leyti (1695) lauk Þórður Þorkelsson Vídalín Skálholtsrektor við ritgerð sína um jökulfjöll á Íslandi þar sem hann, sennilega fyrstur manna, setti fram frostþenslukenninguna svonefndu til skýringar á jöklaskriði.[100] Þá er þess að geta að jökulhlaup voru eitt af því sem Árni Magnússon og Páll Vídalín áttu að gefa sérstakan gaum að þegar þeir voru sendir í rannsóknarleiðangur um landið í byrjun 18. aldar.[101]

Jökull hefur verið skilgreindur sem massi af ís og snjó sem orðinn er þjáll og hreyfanlegur og hnígur og skríður undan eigin fargi.[102] Í aðdraganda að setningu vatnalaga í byrjun 20. aldar var ágreiningur um eignarrétt að vatni og eignarhæfi þess. Niðurstaðan varð sú að í vatnalögum, nr. 15/1923, er ekki kveðið á um eignarrétt landeiganda að vatni á landi sínu heldur felst í þeim að landeigandi á aðeins þann rétt sem lögin heimila honum sérstaklega. Þar var raunar um að ræða allar helstu hagnýtingarheimildir vatns.[103] Vatnalögin gera mun á mismunandi afbrigðum vatns en um jökla er ekki fjallað sérstaklega.

Eignarréttarleg staða jökulsvæða hefur ekki verið til sérstakrar umfjöllunar í íslenskri lögfræði. Jöklar hafa einna helst verið nefndir sem dæmi um óbyggð svæði sem enginn hafi nytjar af, eða landalmenninga samkvæmt síðari tíma flokkun. Með því hefur þó alls ekki verið útilokað að jökull geti fallið innan eignarlands og jafnvel gerður skýr fyrirvari um að sá möguleiki væri fyrir hendi.[104]

---

[98] *Byskupa sögur*. 3. b. Hólabyskupar. Guðni Jónsson bjó til prentunar. [Reykjavík] 1953. S. 150. (Skáletur óbn.)

[99] *Landnámabók* 1986, s. 233 (1. nmgr.).

[100] *Dissertationcula de montibus Islandiæ chrystallinis* (Smárit um jökulfjöll Íslands) (sbr. Sigurður Þórarinsson 1960, s. 16–17).

[101] *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 38.

[102] Minnisblað Odds Sigurðssonar, jöklafræðings, til óbyggðanefndar, dags. 13.1.2003.

[103] Um aðdragandann að setningu vatnalaganna, sjá t.d. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* I. Reykjavík. S. 43.

[104] Sbr. þessi orð Sigurðar Líndals: „Auk afrétta og almenninga kunna að vera til lönd inni á hálendinu, til dæmis öræfa- og jöklasvæði, sem enginn einstaklingur getur leitt heimildir að eða skírskotað til sérréttinda yfir né heldur neinn almannaréttur er bundinn við“ („Eignarréttur á landi og orkulindum.“ *Sérprentun úr skýrslu aðalfundar Sambands íslenskra rafveitna* 1983. S. 18). – Sbr. einnig Þorgeir Örlygsson: „Landalmenningur er landsvæði, sem enginn aðili telur til einstaklingseignarréttinda yfir. Nú á tímum er erfitt að benda á staði, sem ótvírætt verða taldir til landalmenninga, þótt e.t.v. sé það ekki útilokað. Miðað við landnýtingu og búskaparhætti síðustu áratugi má ætla, að erfitt sé að finna

Í almennum athugasemdum við frumvarp til þjóðlendulaga kemur fram að byggt sé á nokkrum meginatriðum, m.a. þessum:

> Tekið verði upp nýtt hugtak fyrir landsvæði utan eignarlanda, þjóðlenda. Þetta hugtak taki til þeirra landsvæða sem nú eru ýmist nefnd afréttur, almenningur, óbyggðir eða hálendi utan eignarlanda. Jöklar, sem ekki teljast innan eignarlanda, falli undir flokk þjóðlendna.[105]

Um jökla er ekki fjallað að öðru leyti í greinargerðinni og þeir eru ekki nefndir í ákvæðum laganna.

Um ákvörðun eignarmarka/landamerkja að eða á jökli hefur ekki verið tekið af skarið í íslenskri réttarframkvæmd. Jaðrar jökla taka breytingum, ýmist ganga fram eða hopa. Meginálitaefnið er hvernig með skuli fara þegar landamerki virðast miðuð við jökuljaðar og merkjum jarðar að jökli því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi.

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 er vikið að mörkum afréttar innan þjóðlendu við jökul og talið að með hliðsjón af því að um einhliða ákvörðun afréttarmarka sé að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands sé fullnægjandi að miða við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna, enda eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðist af gróðurfari og hafi ekki þýðingu í öðru sambandi. Engin afstaða er tekin til þessa álitamáls að því er eignarland varðar, enda ekki gefið að sömu reglur eigi að gilda. [106] Verður nú hugað nánar að því atriði.

Í grein sinni „Landamerki fasteigna“ reifar Tryggvi Gunnarsson þrjár leiðir sem til álita komi um mörk eignarlanda við jökul. Í fyrsta lagi mætti hugsa sér að merkin væru breytileg og miðuðust við jökulbrún á hverjum tíma. Í öðru lagi gætu þau náð að elstu þekktu jökulbrún, sbr. reglu vatnalaga um „fornan miðjan farveg“ í ám. Loks væri í þriðja lagi hægt að taka mið af jökulbrún á þeim tíma þegar landamerkin voru skráð eða þau ákveðin með öðrum hætti.[107] Taka ber fram að grein þessi er rituð fyrir gildistöku þjóðlendulaganna 1998. Niðurstaða Tryggva er sú að réttast sé að landamerkin séu breytileg og miðist við jökulbrúnina eins og hún er á hverjum tíma. Telur Tryggvi að þeir sem völdu jökul sem landamerkjaviðmiðun hafi gert sér grein fyrir því að jökulbrúnin færðist til. Með vísan til reglna íslensks réttar varðandi breytingu á fjöru og landauka sem þar myndast sé ástæða til að ætla að

---

landsvæði utan fullkominna eignarlanda og sérstakra friðlanda, sem ekki hafa að einhverju marki verið nýtt til sauðfjárbeitar eða sauðfé farið þar um á sumrin og verið smalað að hausti. Ekki er þó hægt að útiloka, að slík svæði finnist inni á hálendinu. Jöklar landsins, að því marki sem þeir falla ekki innan fullkominna eignarlanda, teljast að öllum líkindum almenningar“ („Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík 1994. S. 592).

[105] Þskj. 598. Alþtíð. 1997–1998, 122. lögþ. A: 2598.

[106] Sjá t.d. kafla 12.10. í máli nr. 5/2000 hjá óbyggðanefnd.

[107] Tryggvi Gunnarsson, 1994: „Landamerki fasteigna.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 510–512.

dómstólar beiti hliðstæðri reglu varðandi breytingar á landamerkjum þar sem jökulbrún færist til og landamerki í samræmi við breytingar á jökulbrúninni. Sérstök sjónarmið kunni síðan að koma upp, ef jökull hverfi með öllu þar sem hann hafi áður skilið að fasteignir.

Ástæða er til að huga hér nánar að reglum um merki sjávarjarða til hafsins, sjá einnig kafla 4.9. Þau hafa ýmist verið miðuð við neðri mörk fjöru eða netlög.[108] Fjaran er svæðið á milli stórstraumsflóðmáls og stórstraumsfjörumáls. Netlög eru í ýmsum lögum skilgreind sem sjávarbotn 115 metra út frá stórstraumsfjörumáli landareignar. Dómstólar hafa lagt til grundvallar að eigandi sjávarjarðar eignist landauka til sjávar.[109] Fjara jarðarinnar og netlög færast út og inn í samræmi við landauka eða landtap, þ.e. breytt stórstraumsfjörumál, og landamerki hennar þar með. Með lögum nr. 73/1990 voru auðlindir hafsbotnsins utan netlaga og svo langt til hafs sem fullveldisréttur Íslands nær lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 1. gr. Netlög eru þar skilgreind með sama hætti og áður, sbr. 3. mgr. 2. gr., og ekki verður talið að ætlunin hafi verið að afnema til frambúðar áðurgreindan rétt sjávarjarða til landauka og fastsetja þar með í eitt skipti fyrir öll mörk sjávarjarða til hafsins. Vilji löggjafans til slíkrar breytingar hefði þurft að koma skýrt fram. Gildistaka laga nr. 73/1990 hafði þannig ekki í för með sér að merki sjávarjarða til hafsins væru endanlega fastsett.

Samkvæmt ákvæði 1. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, er eignarhaldi á landi skipt í tvo flokka, eignarlönd og landsvæði utan eignarlanda, þ.e. þjóðlendur. Um leið eru þjóðlendur lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 2. gr. Í greinargerð með frumvarpi til þjóðlendulaganna kemur skýrt fram að jökull getur hvort heldur er verið í eignarlandi eða þjóðlendu, sbr. þá athugasemd sem að framan greindi. Þetta bendir ótvírætt til þess að löggjafinn hafi ekki álitið að jökulrönd væri í eðli sínu afmörkun á eignarlandi og þjóðlendu. Breytingar á stöðu jökuls ættu því ekki að hafa í för með sér að eignarland breyttist í þjóðlendu og öfugt. Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer þannig eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Gildistaka þjóðlendulaganna hafði í för með sér endanlega skiptingu lands í annars vegar eignarland og hins vegar þjóðlendur. Hér skilur á milli laga um eignarrétt íslenska ríkisins að auðlindum hafsbotnsins og þjóðlendulaga. Í fyrra tilvikinu er gert ráð fyrir að nýtt land, þ.e. landauki, eigi eftir að verða til og merki eða eignamörk því ekki fastsett. Í síðara tilvikinu er hins vegar fjallað um allt land sem við gildistöku laganna var ofan sjávar, þ.m.t. landsvæði undir jökli, og merki endanlega fastsett. Land sem kemur undan jökli er þannig ýmist eignarland eða þjóðlenda, um það fer ekki eftir reglunni um merki sjávarjarða til hafsins.

---

[108] Í H 1996 2518 og 2525 er talinn vafi um beinan eignarrétt fasteignareiganda í netlögum.
[109] Sbr. H 1946 345. Sjá einnig Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I. Reykjavík. S. 45. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* II. Reykjavík. S. 136.

Vatnsréttindi á jökulsvæðum í eignarlandi og túlkun vatnalaga í því sambandi er ekki til úrlausnar fyrir óbyggðanefnd. Tilkall annarra en íslenska ríkisins til vatnsréttinda á jökulsvæðum í þjóðlendum verður að meta í hverju tilviki fyrir sig.

Kemur þá til skoðunar hvort taka skuli mið af elsta þekkta jökuljaðri, legu jökuls þegar landamerki voru skráð, við gildistöku þjóðlendulaganna eða einhverju öðru, í þeim tilvikum að landamerki virðast miðuð við jökuljaðar.

Vísindamenn hafa slegið því föstu að jöklar landsins séu stærri nú en á landnámstíma.[110] Hafi landnám náð að jökli hefur það land sem horfið hefur undir jökul tilheyrt aðliggjandi jörðum. Þar getur jafnvel verið um að ræða heilar jarðir sem lítið eða ekkert er vitað um í dag. Lega jökuls á landnámstíma verður ekki ákvörðuð með nokkurri vissu. Töluvert er hins vegar vitað um stöðu jökuls við lok nítjándu aldar og byrjun þeirrar tuttugustu, þegar sett höfðu verið landamerkjalög og ætla má að flest landamerkjabréf hafi verið gerð. Jöklar voru þá stærstir á sögulegum tíma en síðan hafa þeir almennt hopað, þó ekki alla leið aftur til stöðu sinnar um landnám. Innan þess jökuljaðars sem miðað kann að hafa verið við í kringum 1900 er í sumum tilvikum jökullaust land nú. Við gildistöku þjóðlendulaga 1998 lá jökuljaðarinn þannig á milli upphaflegra landnámsmarka og stöðu við gerð flestra landamerkjabréfa um aldamótin 1900, almennt séð þó nær hinni síðarnefndu. Óhætt er þannig að slá fastri þeirri meginreglu að land sem komið hefur undan jökli á tímabilinu frá því landamerkjalög eru sett 1882 og þar til þjóðlendulög taka gildi 1998 var jökullaust við landnám.

Óljóst er hvort landnámsmenn hafa gert sér grein fyrir því að jökuljaðar væri breytingum undirorpinn en ekki fer á milli mála að um aldamótin 1900 var löngu orðið ljóst að svo væri. Jaðar jökulsins hefur að sjálfsögðu afmarkað það landsvæði sem nýtanlegt hefur verið og með honum eru dregin glögg skil frá náttúrunnar hendi. Eðli máls samkvæmt er hins vegar erfitt að finna þar fastan viðmiðunarpunkt. Mun þetta ástæða þess að merkjum er oft lýst „í jökul“ ótilgreint eða kennileiti skammt undan jökli. Sums staðar á landinu hagar þannig til að ein og sama jörðin liggur milli sjávar og jökuls. Jafnglögg merki af völdum náttúrunnar kunna að hafa verið talin svo sjálfsögð viðmiðun að ekki þyrfti umfjöllunar við í landamerkjalýsingu. Gagnvart jöklinum sjálfum er þá engri landamerkjalínu lýst. Ekki verður talið að viðkomandi jarðeigandi hafi þar með lýst því yfir að hann gæfi eftir eignarrétt eða afsalaði sér tilkalli til þess lands sem í tímans rás hefur horfið undir jökul. Líkur eru hins vegar á að í flestum tilvikum sé útilokað að afmarka það. Óbyggðanefnd ber að draga mörk á

---

[110] Sjá eftirfarandi greinar Odds Sigurðssonar jarðfræðings: „Útbreiðsla jökla á Íslandi á sögulegum tíma.“ Greinargerð, júlí 2001. „Minnispunktar um breytingar jökla frá landnámi Íslands“, dags. 7.6.2002. „Variations of termini of glaciers in Iceland in recent centuries and their connection with climate.“ Óbirt handrit, ódags. Minnisblað Odds Sigurðssonar, jarðfræðings, um hugtakið jökul o.fl., dags. 13.1.2003. – Helgi Björnsson, 1979: „Glaciers in Iceland.“ *Tímaritið Jökull. Jöklarannsóknafélag Íslands*. 29. árg. – Sigurður Þórarinsson, 1974: „Ofgnótt jökla.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 43–48.

milli eignarlanda og þjóðlendna, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998, og niðurstaðan hverju sinni hlýtur að ráðast af tiltækum heimildum og almennum sönnunarreglum. Staðhættir og sönnunarstaða geta því leitt til sambærilegrar niðurstöðu og ef eignarréttur hefði verið gefinn eftir.

Ef líkindi eru fyrir því að land hafi verið numið inn til jökla styður það þá niðurstöðu að land sem jökullinn hefur skilað frá gerð landmerkjabréfanna falli til aðliggjandi jarða. Ekki verður talið að jökull hafi hopað svo hratt undanfarna rúma öld að komið sé í ljós að ráði land jarða sem ofar kunna að hafa legið, enda staða jökuls 1998 nær því sem var um 1900 en um landnám. Tilkall til lands sem komið hefur undan jökli kann jafnframt að byggjast á hefðarreglum. Til skoðunar koma þá almenn atriði eins og tímalengd, yfirráð, hagnýting, ráðstafanir að lögum, viðhorf hefðanda og annarra aðila o.fl. Staðhættir kunna að vera með þeim hætti að um eðlilegt framhald tiltekinnar jarðar sé að ræða, líkt og landauki til hafs, og nýting annarra útilokuð. Frávik frá þessum almennu ályktunum eru þó að sjálfsögðu möguleg og verður að skoða hvert tilvik fyrir sig. Jafnframt hlýtur réttur þessi að takmarkast við land sem komið var undan jökli við gildistöku þjóðlendulaga 1998, þegar löggjafinn kvað á um eignarhald ríkis á öllu því landi sem ekki væri sannanlega undirorpið beinum eignarrétti. Mögulegar væntingar jarðeigenda um rétt til þess lands sem kemur undan jökli eftir þann tíma njóta ekki réttarverndar sem eignarréttindi í skilningi 72. gr. stjórnarskrár. Þá ber þess að geta að frá gildistöku þjóðlendulaganna er ekki unnt að öðlast eignarréttindi innan þjóðlendna fyrir nám eða hefð, sbr. 8. mgr. 3. gr.

Niðurstaða óbyggðanefndar er því sú að gildistaka þjóðlendulaga hafi undir þessum kringumstæðum haft það í för með sér að merki jarða gagnvart jökli væru fastsett, án tillits til síðari breytinga á jökuljaðrinum. Sú niðurstaða er jafnframt í eðlilegu samræmi við markmið og tilgang löggjafarinnar. Þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi ber þannig að miða við stöðu jökuljaðarsins 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll., enda sé jökullinn í þjóðlendu. Lega jökuljaðarsins kann þó að virðast óljós þar sem smájöklar eða fannir liggja aðskilið frá meginjöklinum. Í þeim tilvikum þar sem eignarland liggur að jökli í þjóðlendu verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem þannig kann að vera fyrir hendi. Óbyggðanefnd telur því eðlilegt að í slíkum tilvikum miðist þjóðlendulína við jaðar meginjökuls, eins og hann er skilgreindur af sérfræðingum á því sviði. Smájöklar og fannir verða þá innan eignarlands á sama hátt og jökulsker eða annað land umlukið jökli verður innan þjóðlendu.

Sé jökulsvæði innan merkja jarðar gilda hins vegar þau almennu sjónarmið um túlkun landamerkja sem óbyggðanefnd hefur áður gert grein fyrir. Ljóst er að enda þótt lega jökuljaðarsins verði ákvörðuð með landfræðilegum gögnum er hann óhentug viðmiðun vegna lögunar sinnar og breytileika. Önnur og e.t.v. heppilegri útfærsla er hins vegar ekki á valdsviði óbyggðanefndar, en sá möguleiki fyrir hendi að ríkisvaldið

og einstakir jarðeigendur nái um slíkt samkomulagi, eftir atvikum með nauðsynlegri aðkomu löggjafarvalds, sbr. ákvæði 40. gr. stjórnarskrár og II. kafla þjóðll.

4.7. Fjallskil

Af dómsúrlausnum má ráða að fyrirkomulag og tilhögun fjallskila og smölunar og nýting því tengd kunni að hafa áhrif við mat á eðli og inntaki eignarréttar að viðkomandi landi og þá þannig að litið sé til þess hvort með land hefur verið farið sem eignarland varðandi fjallskil eða ekki.

Lagafyrirmæli um smölun og fjallskil hafa haldist í hendur við byggð og búskap í landinu. Í þjóðveldislögunum, Grágás, voru allmörg ákvæði um afrétti, almenninga og ágang búfjár og munu þau flest hafa verið tekin upp í Jónsbók. Þá voru ennfremur tekin upp ákvæði í þessa veru í Réttarbót Eiríks konungs frá 1294. Þessi ákvæði giltu, a.m.k. að formi til, allt til þess að sett voru lög nr. 42/1969, um afréttamálefni, fjallskil o.fl.

Í Jónsbók kemur skýrt fram að landeigandi eða leiguliði hans átti einn beit á jörð sinni og skyldi greiða honum bætur, áverkabót og landnám, ef þessi réttur var brotinn.[111] Í réttarbót Hákonar konungs frá 1305 er þó mælst til þess að geldfé sé sektarlaust í heimalöndum ef hreppstjórar og grannar lofa og gefa enga sök á því.[112] Jarðeigandi átti einnig gróður á jörð sinni að því undanskildu að sá sem átti engi á annars manns landi mátti eiga þar rifhrís.[113]

Í Grágás og Jónsbók giltu mjög svipaðar reglur um hvenær mætti fara með búfé í sel, almenninga og afrétti og hvaða leiðir skyldu farnar. Markmiðið var hvort tveggja að vernda nærliggjandi bújarðir fyrir ágangi upprekstrarfjár og tryggja hagsmuni allra þeirra sem hlut áttu í afréttinum. Meginreglan var sú að allir þeir sem afrétt áttu skyldu reka fé sitt í miðjan afrétt er átta vikur voru af sumri en úr afrétti er fjórar vikur lifðu sumars. Tekið var sérstaklega fram að menn skyldu ekki reka málnytu sína í afrétt nema ítala væri. Samkvæmt Grágás máttu þeir menn er næstir bjuggu afrétti beita þangað búfé sínu yfir vetrarmánuðina en í Jónsbók var þetta bundið því skilyrði að þeir ættu hlut í afréttinum. Afréttareiganda var vetrarbeit því aðeins heimil að hann þyrfti ekki að reka fé sitt yfir land annarra. Þó skyldi ævinlega hvíla afrétt í tvær vikur, frá því er sex vikur voru af sumri til áttundu viku.[114]

Fleiri ákvæði voru sett til að vernda hina sameiginlegu beit afréttareigenda; t.d. mátti ekki gera sel og slá í afrétti.

Um lögréttir á haust og fjallgöngur sagði svo m.a. í 49. kapítula landsleigubálks Jónsbókar:

---

[111] Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 134–136, 144–145 (6. og 18. k. llb.).
[112] *Jónsbók* 1904, s. 292.
[113] *Jónsbók* 1904, s. 152–154 (24. k. llb.).
[114] *Jónsbók* 1904, s. 176–177 (46. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 330–331 (38. k. lbþ.).

> Eigi skulu réttir fyrr vera en .iiii.[þ.e. fjórar] vikur lifa sumars. Hverr maðr er sauði á skal ganga eitt sinn á fjall, ok um landeign sína hvert sinn er lǫgrétt skal vera, skipa svá ǫðrum gǫngum sem þeir ráða. Sekr er sá hálfri mǫrk við konung er eigi gengr um landeign sína, ok ábyrgiz sauði við þá er eigu, alla þá er í hans landi váru sénir þá er hann átti gǫnguna.

Síðan er kveðið á um það hvað gert skuli við óskilafé. Í tilvitnaðri grein er gert ráð fyrir að hver maður smali sitt eigið land jafnframt því sem hann gangi á fjall að hausti ásamt öðrum afréttareigendum. Ef afréttarfé gekk í land bónda var honum heimilt að reka það í miðjan afrétt. Hann gat einnig haft það áfram í sínu eigin landi eða rekið það heim til þess manns sem féð átti. Í Jónsbók er ekki fjallað um aðra afrétti en þá sem voru í sameign tveggja manna eða fleiri. Í heimildum frá miðöldum má þó finna dæmi um beitarlönd sem kölluð voru afréttir og töldust í einkaeign. Var þá greint á milli „eignar sérlegrar“, sem var í einkanotum, og „afréttar“, sem tilteknir bændur höfðu heimild til að nýta gegn ítölu.[115]

Ákvæði lögbókanna um beit í almenningi voru að því leyti frábrugðin því sem hér hefur verið greint frá að nýtingartími þeirra var annar. Samkvæmt Grágás var heimilt að beita almenning frá því er mánuður lifði vetrar og næstu sjö mánuði en með lögtöku Jónsbókar virðist beit hafa verið leyfð í almenningi allan ársins hring nema frá krossmessu á vor (3. maí) til Bótólfsvöku (17. júní). Í Grágás var þeim sem næstur bjó almenningi heimilað að beita almenning þá fimm mánuði sem hann annars átti að liggja ónýttur en um slíkt er ekki getið í Jónsbók. Enn fremur var tekið fram að hver sem vildi mætti gera sel í almenningi, en það var bannað í afréttum, og öllum var heimilt að nýta sér reka í almenningi, hvort heldur var viður eða hvalur, svo framarlega sem hann hafði ekki áður verið öðrum merktur.[116]

Í tilskipun um sveitarstjórn 4. maí 1872, 39. gr., var svo fyrir mælt að sýslunefnd skyldi semja reglugerðir um notkun afrétta, fjallskil, fjárheimtur o.fl. Fóru sýslunefndir eftir það að semja fjallskilareglugerðir. Voru í fjallskilareglugerðunum sett ítarleg ákvæði um þessi efni er byggðu að mestu á ákvæðum Jónsbókar. Í mörgum tilvikum voru ákvæði þessara reglugerða misvísandi og í öðrum tilvikum stönguðust þau beinlínis á við gildandi rétt. Af fjallskilareglugerðum verða ekki dregnar almennar ályktanir um það efni sem hér er til úrlausnar, en einstaka reglugerð, sett með stoð í tilskipuninni frá 1872 eða síðari löggjöf, getur vissulega skipt máli að því er tekur til mats einstakra svæða.

Um afréttamálefni og fjallskil voru fyrst sett heildarlög hér á landi árið 1969, lög nr. 42/1969, um afréttamálefni, fjallskil o.fl. Voru þau lög síðar endurútgefin með áorðnum breytingum sem núgildandi lög nr. 6/1986. Það var þannig fyrst með löggjöf þessari sem hin dreifðu ákvæði í landsleigubálki Jónsbókar og réttarbót Eiríks

---

[115] *Íslenskt fornbréfasafn*. 8. b. Reykjavík 1906–1913. S. 149.
[116] *Jónsbók* 1904, s. 193–194 (59. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 369 (74. k. lbþ.).

konungs frá 1294 voru leyst af hólmi. Ákvæði gildandi laga taka í ýmsu mið af reglum eldri löggjafar.

Ef litið er til helstu fyrirmæla gildandi laga er ljóst þegar af 3. og 4. gr. laganna að fyrirmæli þeirra taka að meira eða minna leyti til afrétta, annarra sameiginlegra sumarbeitilanda og heimalanda. Skulu nánari fyrirmæli sett í fjallskilasamþykktir fyrir einstök svæði, sbr. 3. gr. Í 4. gr. er skilgreint það land sem fjallskil taka til og það greint í annars vegar afrétti og hins vegar heimalönd. Samkvæmt lögunum er stjórn afréttamálefna og fjallskila í höndum héraðsnefndar. Í II. kafla laganna er fjallað um afrétti og notkun þeirra og þá greint á milli sameiginlegra afrétta hreppa eða upprekstrarfélaga, sbr. 7. gr., afréttarlanda, sem liggur undir einstaka jörð eða stofnun, sbr. 8. gr., og loks beitilanda einstakra jarða sem notað sé sameiginlega til beitar með líkum hætti og afréttir, sbr. 12. gr., og skuli reglum laganna um afrétti beitt um þau svæði eftir því sem við geti átt. Í V. kafla laganna eru síðan fyrirmæli um göngur og réttir, í VI. kafla er fjallað um smölun heimalanda eftir réttir og í VII. kafla er fjallað um eftirleitir og öræfaleitir.

Í meginatriðum má greina lagareglur þessar á þann veg að þar er í fyrsta lagi fjallað um notkun afrétta og rétt til þeirra nota. Í annan stað er síðan fjallað um smölun afréttanna og fyrirkomulag smölunar sem og skiptingu þess sameiginlega kostnaðar sem af hlýst og falla í þann flokk lönd þeirra einstöku jarða sem fjallað er um í 12. gr. laganna. Allt að einu er í lögunum, sbr. einkum ákvæði V. og VI. kafla, fjölþætt ákvæði sem taka til heimalanda einstakra jarða og kveða m.a. á um skyldu til vorsmölunar, sbr. 36. gr., skyldu jarðeiganda til smölunar heimlands samhliða leitum á afrétti, sbr. 39. gr., skyldu til smölunar heimalanda eftir réttir, sbr. 52. gr. o.s.frv. Um smölun eyðijarða er svo ákvæði í 41. gr. laganna. Að meginstefnu til er hins vegar gert ráð fyrir því að smölun heimalands annist jarðeigandinn sjálfur og beri af henni allan kostnað. Sinni eigandi ekki þeirri skyldu skal honum gert að greiða kostnað eftir mati. Í 2. mgr. 40. gr. laganna er svo sérstök regla þess efnis að heimilt sé að ákveða í fjallskilasamþykkt að haustsmölun heimalanda verði metin til aðalfjallskila, að meira eða minna leyti, eftir því sem til hagar á hverjum stað.

Þá mun nokkuð víða hátta þannig til að bændur sammælist um smölun heimalanda sinna og standa sameiginlega að smölun í landi tveggja eða fleiri jarða. Slík samvinna um smölun fellur þó alla jafna algjörlega utan þeirra lögbundnu fjallskila sem um er fjallað í lögum og fjallskilasamþykkt.

Af öllu þessu má sjá að löggjafinn hefur um langan aldur mælt fyrir um skyldur landeigenda til að smala jarðir sínar, sbr. upphaflega fyrirmæli 49. kapítula landsleigubálks Jónsbókar. Þá sýnist líka beinlínis hafa verið gengið út frá því að land einstakra jarða sé nýtt sem beitiland með svipuðum hætti og afréttir, jafnvel þannig að viðkomandi landsvæði sé alfarið tekið undir fjallskilaframkvæmd. Í slíkum tilvikum gefa fjallskil þannig alls enga vísbendingu um eðli eignarhalds að því landi.

Í dómum Hæstaréttar Íslands hefur svo sem fyrr segir verið litið til þess í nokkrum tilvikum hvernig fjallskilum hefur verið háttað á landsvæði því sem þá er til eignarréttarlegrar meðferðar. Í þessum dómum hefur ekki verið talið sannað að um beinan eignarrétt væri að ræða að viðkomandi landsvæði og sú niðurstaða þá m.a. rökstudd með vísan til þess að ekki hafi verið sýnt fram á eða í ljós leitt að með viðkomandi land hafi verið farið sem eignarland varðandi fjallskil. Verður ekki annað ráðið af dómum þessum en að fjallskil geti út af fyrir sig haft þýðingu um úrlausn máls en verði þó ekki ráðandi um niðurstöðu. Í dómum eru vísbendingar fremur í þá átt að framkvæmd fjallskila gæti hugsanlega stutt eignartilkall en að eignarréttur sem talin verður sannaður á grundvelli annarra gagna verði vefengdur á grundvelli þess hvernig framkvæmd fjallskila hefur verið háttað.

Í ljósi alls þessa er það mat óbyggðanefndar að ekki verði dregnar víðtækar ályktanir um eignarrétt að landi af upplýsingum um framkvæmd fjallskila að fornu og nýju. Skiptir þar auðvitað mestu máli sú staðreynd að lengst af hefur smölun heimlanda, þ.e. lands einstakra jarða, ekki einungis verið háð lögbundnum skyldum og kvöðum um skyldur til smölunar, heldur hefur því jafnframt verið þannig háttað að lönd einstakra jarða hafa verið nýtt með sambærilegum hætti og afréttir og þá fallið í einu og öllu undir viðkomandi fjallskilaframkvæmd. Eftir sem áður hafa slík landsvæði ekki verið talin falla í flokk afrétta, þau óumdeilt legið innan landamerkja viðkomandi jarðar og eftir atvikum enginn ágreiningur verið uppi um eignarrétt að þeim. Þannig getur bæði háttað svo til að með öllu skorti á upplýsingar um fjallskilaframkvæmd og/eða smölun á viðkomandi landsvæði eða að forsendur séu með einhverju því sérstaka móti sem nú hefur verið gerð grein fyrir. Hvað sem þessu líður verður þó ekki útilokað fyrirfram að upplýsingar í þessa veru geti haft eitthvert vægi við eignarréttarlegt mat. Það þarfnast þá sérstakrar skoðunar í hverju einstöku tilviki þar sem glöggar upplýsingar um tilhögun og forsendur fjallskila liggja á annað borð fyrir.

4.8. Ítök

Í íslenskum rétti hafa ítök eða ítaksréttindi verið skilgreind sem réttindi er veiti rétthafa tiltekin þröng umráð og takmörkuð not fasteignar sem er í eigu og umráðum annars eða annarra aðila.[117] Réttindi af þessum toga eiga sér langa sögu hér á landi og verður fyrst vikið að því hvað ráða megi af eldri rétti um ítök og inntak ítaksréttinda.

Í lögbókunum Grágás og Jónsbók er hugtakið *ítak* ekki skilgreint sérstaklega, en af einstökum ákvæðum má ráða í merkingu þess. Í landabrigðisþætti Grágásar er fjallað um þær réttarathafnir sem fram áttu að fara þegar maður vildi brigða öðrum land. Þar segir m.a. að brigðandi skyldi kveðja sér kviðar (væntanlega búakviðar) til

[117] Þorgeir Örlygsson, 1998: *Kaflar úr eignarétti* I. Reykjavík. S. 28 (hdr.). Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* I, s. 6. Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 13.

að ganga úr skugga um hvort unnt væri að selja leiguból „eða ítök í annarra manna löndum“ áður en til þess kæmi að aðalbólið væri selt.[118]

Kaflinn um landamerki og lagakaup í Jónsbók (6. k. landsbrigðabálks) hefst á þessa leið:

> Nú vill maðr selja land sitt við verði, þá skulu þeir kveða á um merki með sér, um land ok skóga ok engjar ok reka, veiðar ok afréttu ef eru, ok allra gœða skulu þeir geta þeira, er því landi eigu at fylgja, þó at þat sé í ǫnnur lǫnd, eða aðrir menn eigi þanneg ítǫk; síðan skulu þeir takaz í hendr ok kaupa með váttum tveim eða fleirum.[119]

Annars staðar í lögbókinni er nánar rætt um sams konar réttindi án þess þó að tekið sé fram að um ítök sé að ræða. Þannig er fjallað um skóg, beituteig, fjöru, veiði og engi í annars jörðu en síður eða jafnvel ekki notuð orðin skógar-, beitar-, fjöru-, veiði- og engjaítak.[120] Ákvæði lögbókanna leiðir því til þeirrar niðurstöðu að ítak sé „réttur til ákveðinna nytja á landi annars“,[121] og fær það vel samrýmst hinni lögfræðilegu skilgreiningu hugtaksins nú á dögum.

Til ítaka var stofnað með ýmsum hætti. Ítakaeign mun t.d. hafa orðið til við tímabundin lán hlunninda, kaup og ítakaskipti.[122] Elsta skjallega heimildin um ítakaeign mun vera máldagi Stafholtskirkju sem talinn hefur verið frá miðri 12. öld.[123] Þar er greint frá því að prestur nokkur, Steini Þorvarðsson, hafi gefið kirkjunni m.a. þrjá hluti laxveiðar í Þverá, kerveiði í Norðurá undir fossi, Engines á Ströndum norður „ok reki með“ og selför í Þverárdal upp frá Kvíum. Í máldaganum er lýst einum algengasta stofnunarhætti kirknaítaka sem var gjöf í sáluhjálparskyni. Þannig hefur frá fyrstu tíð byggðar hér á landi verið stofnað til ítaka með beinni yfirfærslu eða afhendingu tiltekinna réttinda.

Frá 13. öld hafa varðveist nokkrar skrár um ítök, einkum reka, m.a. elsta rekaskrá Skálholtskirkju frá um 1270. Bendir það til þess að á þeim tíma hafi ítök verið orðin eftirsótt gæði sem ekki síst kirkjulegar stofnanir sóttust eftir.[124] Ítökum fjölgaði

---

[118] Sbr. *Grágás* 1992, s. 288.
[119] *Jónsbók* 1904, s. 124. Sambærilegur kafli er í Grágás (1992, s. 290) án þess að orðið *ítak* sé þar notað.
[120] Sbr. *Grágás* 1992, s. 296, 321, 329. *Jónsbók* 1904, s. 147–148, 150.
[121] Grágás 1992, s. 537. Sbr. Magnús Már Lárusson, 1981: „Jordejendom. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 7. b. Kaupmannahöfn. D. 671.
[122] Páll Sigurðsson, 1992: „Kirknaítök. Saga þeirra og réttarþróun.“ *Svipmyndir úr réttarsögu. Þættir um land og sögu í ljósi laga og réttarframkvæmdar*. Reykjavík. S. 277.
[123] *Íslenskt fornbréfasafn*. 1. b. Kaupmannahöfn 1857–76. S. 178–180. Sbr. Páll Sigurðsson 1992, s. 279.
[124] *Íslenskt fornbréfasafn* 1, s. 67–76. Tímasetning rekaskrárinnar er ekki örugg. Sbr. einnig sama rit, s. 4, 246–248 (ítakaskrá Viðeyjarklausturs [1284]), 248–251 (reka- og landamerkjaskrá Þingeyraklausturs [1285]).

síðan jafnt og þétt, og í byrjun 18. aldar, þegar Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns var tekin saman, hafði myndast þéttriðið net ítaka um land allt.[125]

Ljóst er að ítakaeign skipti í margar aldir verulegu máli fyrir afkomu landsmanna og mun að einhverju leyti hafa stuðlað að jafnari dreifingu landgæða. Á sumum stöðum á landinu hagaði þannig til að jörð sem ekki átti mikilvæg hlunnindi eins og upprekstrarland, skóg eða fjörunytjar eða gat ekki nýtt þau í eigin landi vegna staðhátta fékk þau sem ítök í öðru landi. Nefna má sem dæmi að í Þórisdal í Lóni áttu nokkrar jarðir skógarítak. Ein þeirra var Efri-Fjörður í Lóni. Hún átti skógarítak í Skálahvömmum í Þórisdal eða Laxárdal, en í staðinn var heimilað útræði frá Klifunum (Þorgeirsstaðaklif).[126] Slík ítakaskipti munu víðar hafa tíðkast, ekki síst á þeim svæðum þar sem útræði var gott. Hraunskarð undir Jökli átti t.d. „frí kolatak í Hrísaskóg og raptvidahögg í jördunne til upheldis“ í staðinn fyrir uppsátur og „ítaksbúðir“ í Hraunskarðsjörð.[127] Annars staðar þar sem ekki var um ítök eða ítakaskipti að ræða var venjulega greitt ákveðið gjald fyrir útræðið, svonefndur vertollur.[128]

Mörg ítök gengu smám saman úr sér ýmist af völdum eyðingarafla náttúrunnar, ofnýtingar eða vegna breyttra búskaparhátta og urðu því ekki annað en inntakslaus réttur sem setti ákveðnar hömlur á eignarrétt fasteigna.[129] Um miðbik nýliðinnar aldar var því svo komið að fjölmörg þeirra ítaka sem á jörðum hvíldu komu ítakshafanum að litlu sem engu gagni auk þess sem ýmis þeirra virtist augljóslega hagkvæmara að nýta samhliða nýtingu á viðkomandi jörð. Lagasetning frá þeim tíma ber skýran vott um þá stefnu löggjafans að tryggja það, að eðlileg gæði fasteigna fylgi þeim sjálfum og séu nytjuð í sambandi við notkun þeirra.[130] Það var einkum gert með því að banna að tiltekin hlunnindi, sem fasteign fylgdu, væru frá henni skilin auk þess sem eigendum fasteigna sem ítök hvíldu á var gert kleift að leysa þau af eignum sínum gegn fjárgreiðslu. Þannig var t.d. lausn veiðiítaka í ám og vötnum heimiluð með lögum nr. 40/1942, sbr. nú lög nr. 76/1970 og lausn skógarítaka af jörðum með lögum nr. 100/1940, sbr. nú lög nr. 3/1955, sbr. lög nr. 76/1984. Þá fjalla lög nr. 13/1956 um sölu kirkjuítaka. Veigamesti þátturinn í þessari viðleitni löggjafans var þó setning laga nr. 113/1952 um lausn ítaka af jörðum en þau taka til allra ítaka í jarðir annarra en lax- og silungsveiðiítaka í ám og vötnum og skógarítaka, sbr. 2. og 3. gr.

---

[125] Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 12. b. (Atriðisorðaskrá), undir *afrétt, beit/beitarítak, melaslægja/meltak, lax/laxveiði, fugl/fuglatekja, eggjatak/eggjatekja/eggver, skógur/skógarítak, hrís/hrísrif/hrístak, torf, móskurður/mótak, engjatak/engjaítak, reki/rekaítak*.

[126] Þetta kom fram í vitnisburði Vilhjálms Geirs Þórhallssonar, eiganda Efra-Fjarðar, við skýrslutöku 9.9. 2002 í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd. Sbr. einnig vitnisburð Þorsteins Geirssonar á Reyðará við sömu skýrslutöku.

[127] *Íslenskt fornbréfasafn*. 3. b. Kaupmannahöfn 1896. S. 141. Fleiri dæmi eru um slík ítakaskipti í þessari heimild sem talin er frá um 1360.

[128] Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 12, undir *naust, uppsátur, útræði, verbúð, vertollur*.

[129] Sbr. hugtakið *servitut* í merkingunni *ítak eða ískylda*.

[130] Þegar um miðja 19. öld tók að gæta þeirrar tilhneigingar löggjafans að sporna við frekari stofnun ítaka, sbr. 4. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.

laganna.[131] Með þeim var sú skylda lögð á þá sem töldu sig eiga slík ítök að lýsa þeim í samræmi við efni laganna. Væri það ekki gert féll ítakið úr gildi. Lögin hafa enn fremur að geyma reglur um það hvernig eigandi jarðar, sem ítak er í, eldra en 25 ára, getur leyst það af jörð sinni. Þrátt fyrir þessa viðleitni löggjafans er þó ljóst að enn kunna að finnast gild ítök hér á landi.

Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæði það sem ítakið er á sé eða hafi einhvern tíma verið eignarland.[132] Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti.

Þrátt fyrir þetta kunna að finnast ítök í landsvæðum sem ekki eru undirorpin beinum eignarrétti nú og ekki unnt að sýna óyggjandi fram á að hafi nokkurn tíman verið það. Sem dæmi um slíkt má nefna ákvæði í máldögum um takmörkuð réttindi kirknanna í Biskupstungum á Biskupstungnaafrétti. Þannig segir í máldaga kirkjunnar á Torfastöðum frá 1331 að hún eigi „skógarteig í Sandvatnshlíð“.[133] Hið sama kemur fram í Vilkinsmáldaga frá 1397[134] og Gíslamáldaga frá 1570.[135] Þá segir í Gíslamáldaga um kirkjuna í Bræðratungu að hún eigi „Skógartungu undir Bláfelli“.[136] Í máli nr. 4/2000, Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi, komst óbyggðanefnd að þeirri niðurstöðu að Framafréttur Biskupstungna, það landsvæði sem framangreind réttindi kirknanna náðu til, væri þjóðlenda. Nefndin útilokaði þó ekki að umrætt landsvæði hefði einhvern tíma verið undirorpið beinum eignarrétti en taldi umrædda máldaga eina og sér ekki veita næga sönnun í þeim efnum. Í slíkum tilvikum kann þó að vera um annars konar réttindi að ræða en ítök í hinni hefðbundnu lögfræðilegu merkingu hugtaksins.

4.9. Fjörur og rekaeign

Eignarréttur að fasteign sem liggur að sjó nær einnig til fjörunnar fram af henni, þ.e. svæðisins á milli stórstraumsflóðmáls og stórstraumsfjörumáls.[137] Undir yfirborði

---

[131] Í 1. gr. laga nr. 113/1952 segir að ítak merki í lögunum hvers konar afnot fasteignar, sem eigi séu samfara vörslum hennar eða þess hluta hennar, sem afnotin taki til, enda sé réttur til afnotanna byggður á heimild einkaréttareðlis. Í greinargerð með frumvarpi því sem varð að umræddum lögum segir í athugasemdum að fylgt sé hinni venjulegu fræðilegu skýringu á því hvað ítak sé.

[132] Í greinargerð með frumvarpi því sem varð að lögum nr. 113/1952 er í athugasemdum tekið fram að lögin taki ekki til ítaka í kaupstaðarlóðir eða í afrétti, sem sveitarfélög eiga. Í lögunum er þannig gert ráð fyrir því að unnt sé eða hafi verið að stofna til ítaka í afréttarlöndum. Með hliðsjón af hinni almennu lögfræðilegu skilgreiningu á hugtakinu ítak verður þó að ætla að með því sé átt við afréttarlönd sem undirorpin eru beinum eignarrétti eða hafi verið það á þeim tíma þegar til ítaksins var stofnað.

[133] *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 669.

[134] *Íslenskt fornbréfasafn* 4, s. 49.

[135] *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 647.

[136] *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 648.

[137] Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 45. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* I, s. 37. Þorgeir Örlygsson, 1998: *Kaflar úr eignarétti* I, s. 57.

sjávar taka við svokölluð netlög, sem í ýmsum lögum eru skilgreind sem sjávarbotn 115 metra út frá stórstraumsfjörumáli landareignar, sjá nánar síðar í þessum kafla.[138] Óumdeilt er að netlög fylgi sjávarjörðum en um hitt hefur fremur verið ágreiningur hvort eignarráð fasteignareiganda feli í sér beinan eignarrétt eða séu bundin við þau réttindi sem sérstaklega er mælt fyrir um í einstökum lögum.[139]

Kemur þá til skoðunar hver hafi verið réttur landeigandans í fjöru og netlögum jarðar sinnar. Þar verður helst litið til þeirra fjörunytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. reka og veiði.

Rekinn hefur verið helsta verðmæti fjörunnar. Elstu ákvæði laga um reka eru í Grágás. Þau voru síðan tekin upp lítið breytt í rekabálk Jónsbókar, og er sá bálkur enn í gildi ásamt viðbótum um skotinn hval og skotmannshlut sem gefnar voru út í konungsbréfum 1778 og 1779.[140] Meginreglan var sú að jarðeigandi átti reka fyrir landi sínu. Í Jónsbók er reki nánar skilgreindur með svofelldum hætti: „Hverr maðr á reka allan fyrir sínu landi viðar ok hvala, sela ok fiska, fugla og þara, nema lǫgum sé frá komit.“[141] Eignarréttur jarðeiganda á viðar- eða hvalreka var þó því aðeins hafinn yfir vafa að hann merkti sér rekann eða kæmi böndum á hann.[142] Allan reka utan *rekamarka* var hverjum manni heimilt að flytja að landi, marka sér og slá eign sinni á, en landeigandi skyldi eiga alla aðra flutninga hvals og viðar.[143]

Sú skýring hefur verið gefin á rekamarki að það sé „sá hluti fjöru og hafs sem bóndi eða rekamaður má nýta á allan reka“.[144] Lúðvík Kristjánsson taldi hins vegar rekamark vera sömu merkingar og fjörumark og tákna merki milli deildra reka.[145] Í Staðarhólsbók Grágásar er rekamark við það miðað „að sjá mundi mega þaðan fisk á borði ef eigi bæri land fyrir“.[146] Lýsing Konungsbókar á rekamarki er nokkru ítarlegri, og er hún sambærileg við skilgreiningu Jónsbókar á *fiskhelgi*:

> Maður á að flytja við þann er hann finnur á floti fyrir utan það er fisk sér af borði, óflattan, fyrir annars manns landi. Það skal þorskur vera, sá skal svo mikill vera að hann sé álnar í öxarþærum flattur [álnarbreiður milli

---

[138] Sjá t.d. 3. mgr. 2. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998; 1. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994; og 1. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

[139] Í H 1996 2518 og 2525 er talinn vafi um beinan eignarrétt fasteignareiganda í netlögum.

[140] Sbr. opið bréf um rekatilkall á Íslandi frá 4. maí 1778, 5. gr., og konungsbréf (til stiftamtmanns) um landshlut af flutningshvölum á Íslandi frá 23. júní 1779, 1.–2. gr.

[141] *Jónsbók* 1904, s. 194.

[142] *Grágás* 1992, s. 351–352. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 194–195.

[143] *Grágás* 1992, s. 353–354. *Jónsbók* 1904, s. 196–197. Á öðrum stað í *Jónsbók* (s. 203) segir þó að þess hvals sem fluttur sé, eigi flytjendur þriðjung en landeigandi tvo hluti nema skot finnist í, þá eigi skotmaður þriðjung. Þetta ákvæði virðist eiga sér nokkra samsvörun í 71. k. landabrigðisþáttar Grágásar (*Grágás* 1992, s. 365).

[144] *Grágás* 1992, s. 552. Í Jónsbók virðist einnig gert ráð fyrir að rekamark geti tekið til hafsvæðis *út fyrir* netlög, sbr. þetta orðalag: „Ef maðr veiðir hval í rekamarki, þar er fisk sér á borði ok fyrir utan netlǫg, þá á sá allan er veiðir“ (*Jónsbók* 1904, s. 206 sbr. einnig s. 197).

[145] Lúðvík Kristjánsson, 1980: *Íslenzkir sjávarhættir*. 1. b. Reykjavík. S. 219.

[146] *Grágás* 1992, s. 353 (Staðarhólsbók). Skilgreining Konungsbókar er ítarlegri (sbr. *Grágás* 1992, s. 353–354). Samkvæmt *Jónsbók* 1904 (s. 206) var rekamark „þar er fisk sér á borði“.

> þunnildisnefja]. Sá fiskur heitir gildingur. Á því borði skal sjá þann fisk er til lands veit, þaðan úr fjöru er fyrvir [fellur út] utast.[147]

Fiskhelgi í þessu samhengi táknar svæðið út að rekamörkum sem að sínu leyti miðast við að óflattur þorskur sé í sjónmáli frá ströndinni.[148]

Síðar, sennilega snemma á 14. öld, var kveðinn upp svofelldur alþingisdómur um rekamark til lands:

> Rekamarck til landz sem leingst ut fiarar. og flod geingur leingst i logne. þa hvorke æser brim nie vindur.
>
> Þad var logtekid um rekamark a Auxararþijnge af badum lǫgmǫnnunum og allri logriettunne a dogum Häkonar kongz. sem væri i almennelegu flædarmäle þa siör rædur sier. Enn hvad hann æser brim edur vindur. edur kastar yfer Mälarkamp. edur eẏrartanga. so sem i logbok utvijsar. edur a land upp. þar sem so vid vijkur. þa eignast þad landeigande hvort þad er trie edur hvalur.[149]

Hér virðist lögrétta skilgreina það sem í síðari löggjöf er nefnt stórstraumsflóðmál.

Algengt var á miðöldum og síðar að fjara innan merkja tiltekinnar jarðar væri nýtt frá annarri jörð. Eigandi hinnar síðarnefndu nefndist þá *rekamaður* eða *fjörumaður*, en rétturinn var þó bundinn jörð hans en ekki persónu. Landeigandi og fjörumaður skiptu með sér fjörugögnum eftir ákveðnum reglum. Um þetta segir í Jónsbók:

> Ef maðr kaupir reka af landi manns at lǫgmáli réttu, ok skilja þeir þat eigi gjørr en svá, þá á landeigandi af fjǫru þeiri álnarlǫng kefli ǫll ok smæri, en rekamaðr á þar við allan annan útelgdan er þar rekr upp, ok svá hvali alla er þar hlaupa kvikir á land, nema menn valdi, og svá á hann þá hvali er þar rekr. Sá maðr er land á, hann á þara allan ok fugla alla, sela alla ok rostunga, ok svá ef maðr drepr sel; hann á þar at hafa hnísur ok háskerðinga, ok fiska alla, nema þar reki fleiri senn á land en .v. [5], þá á rekamaðr.[150]

Rekamaður átti einnig allan ómerktan við og hval sem menn fluttu úr almenningi[151], ef þeir fylgdu ekki festum eins og skylt var, og að auki allt það sem flaut í netlögum. Landeigandi átti hins vegar veiði alla í netlögum, flutninga hvals og viðar og allt það sem flaut utan netlaga og að rekamörkum og aðrir höfðu ekki áður eignað sér.[152] Enn fremur skyldi landeigandi en ekki fjörumaður (rekamaður) varðveita vogrek, þar til eigandi kæmi fram en eignast ella, og skotmannshlut og fá

---

[147] *Grágás* 1992, s. 353–354. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 203 og 206 (6. og 8. k. rekabálks).
[148] Sbr. Magnús Már Lárusson, 1981: „Hvalfangst“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 7. Kaupmannahöfn. D. 169.
[149] *Íslenskt fornbréfasafn* 11, s. 1–2.
[150] *Jónsbók* 1904, s. 196–197.
[151] Í Jónsbók er landeiganda eignaður allur flutningur (*Jónsbók* 1904, s. 197).
[152] *Grágás* 1992, s. 354–355, 365. *Jónsbók* 1904, s. 196–197. Sambærilegt ákvæði um rétt rekamanns til flutninga úr almenningi er ekki í Jónsbók.

ágóða af og hafa þriðjung af öllum þeim hvölum „er fyrir mönnum hlaupa á land“.[153] Í heimildum frá miðöldum eru einnig mörg dæmi um að rekinn væri ekki miðaður við ákveðið svæði heldur tiltekið magn af viði sem ýmist var kallað afdráttur eða afreiðsla.[154]

Af því sem hér hefur verið rakið má álykta að fjörueign í landi annarrar jarðar hafi fyrst og síðast verið ítak en ekki falið í sér eignarrétt á landinu sjálfu.[155] Í því sambandi má benda á þau orð Hans Kuhn að fjöruítök séu í elstu máldögum og skrám aðeins kölluð fjörur eða rekafjörur.[156] Hér verður þó að hafa á þann fyrirvara að rekamanni tilheyrði ekki einvörðungu fjaran í merkingunni fjöruítak heldur einnig *rekagrunnurinn*, enda missti hann ekki rétt sinn til rekans þótt orpinn væri sandi eða grjóti.[157] Þegar þess er gætt að fjörur (reki) voru í mörgum tilvikum ítak í landi annarra en þeirra sem áttu rekann, þarf ekki að koma á óvart að fjörumörk og landamerki jarða til sjávar fóru ekki alltaf saman eins og t.d. landamerkjabréf jarða í Öræfum vitna um. Samkvæmt lögum um lausn ítaka af jörðum, nr. 113/1952, féllu önnur ítök en skógarítök og lax- og silungsveiðiítök úr gildi væri ítaksrétti ekki lýst með tilteknum hætti, sjá nánar í kafla 4.8.

Í lögbókunum er einnig gert ráð fyrir að fjörur geti verið almenningur og heimildir um almenninga við sjávarsíðuna eru allnokkrar.[158] Þar skyldu fjórðungsmenn eiga reka allan nema þann sem skot var í. Þá skyldu þeir menn varðveita „er lönd eigu næst“.[159] Samkvæmt þessu virðist ekki gert ráð fyrir því að almenningsfjara sé ítak í eignarlandi, en dæmi um slíkt kunna þó að finnast.[160]

Netlögum má líkja við „fiskveiðilögsögu“ sjávarjarða. Þau eru skilgreind á þessa leið í fornlögum:

> Þar eru netlög utast í sæ er selnet stendur grunn, tuttugu möskva djúpt, af landi eða af skeri og komi flár [þ.e. flotholt] upp úr sjánum að fjöru þá er þinur [þ.e. teinn á neti] stendur grunn. En fyrir það utan á hver að veiða að ósekju er vill.[161]

---

[153] *Grágás* 1992, s. 354. *Jónsbók* 1904, s. 197, 201–203, 208–209.
[154] Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 220. Sjá einnig *Íslenskt fornbréfasafn* 3, s. 56–57.
[155] Sbr. einnig hugtakið *ítaksreki* um þann reka jarða eða hluta hans sem gengið hafði undan jörðinni (Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 204).
[156] Kuhn, Hans, 1943–1948: „Hátúningamelur og Gnúpverjahreppur.“ *Árbók Hins íslenzka fornleifafélags*. S. 73. Austfirðingar nota orðið *sandur* um það sem Sunnlendingar kalla fjöru (Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 218).
[157] Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 203.
[158] Sjá nánar í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar um hugtakið almenningar.
[159] *Grágás* 1992, s. 369. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 193–194.
[160] Af þessu yfirliti má sjá að samkvæmt lögbókunum, Grágás og Jónsbók, áttu nokkrir aðilar lögverndaðan rétt til hvals eftir ákveðnum reglum: Í fyrsta lagi var það landeigandinn, í öðru lagi rekamaður, ef rekinn hafði verið seldur undan jörð, í þriðja lagi skotmaður, sem átti hálfan hval sem hann náði ekki að festa í fjöru og loks fjórðungsmenn ef um almenningsfjöru var að ræða. Fleiri áttu einnig sinn rétt til rekahvals að uppfylltum ákveðnum skilyrðum eins og leiglendingur og sá sem fyrstur kom að hval er fluttur hafði verið úr almenningi (sbr. „finnandaspik“). Sbr. *Grágás* 1992, s. 356, 365. Jónsbók 1904, s. 135.
[161] *Grágás* 1992, s. 354. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 196.

Landeigandinn átti einn alla veiði í netlögum og í fjörunni, og gilti einu þó að annar hefði eignast aðrar nytjar í fjöru og netlögum.[162] Eins og áður hefur komið fram virðist fiskhelgi samkvæmt Jónsbók hafa verið miðuð við rekamörk og verður því ekki í öllum tilvikum lögð að jöfnu við netlög.

Ekki er ljóst af lögbókunum hversu langt til sjávar netlög náðu enda mun það að nokkru hafa farið eftir aðstæðum eins og grunnsævi við sjávarstrendur. Lúðvík Kristjánsson getur sér þess til að netlög hafi verið miðuð við 6 þumlunga selmöskvalegg, og hefur því mesta dýpt netlaga um fjöru verið 120 þumlungar eða 6 álnir.[163] Alin jafngilti um 47,7 sm svo að netlög hafa náð út að 2,9 m dýpi.

Í skipan goðorðsmannsins Sæmundar Ormssonar um almenninga í Hornafirði, sem talin er frá um 1245, er því lýst yfir að land og fjöru skyldi helga 30 faðma þaðan frá sem efst féll í meðalflæðum. Rekald þar fyrir utan skyldi vera *almenningur*.[164] Talið hefur verið að Sæmundur hafi í skipan sinni verið að lýsa netlögum.[165] Í löggjöf frá miðbiki 19. aldar var miðað við 60 faðma (u.þ.b. 112 metra) frá stórstraumsfjörumáli.[166] Í 20. aldar löggjöf hefur fyrst og fremst verið við það miðað að netlög séu 115 metrar á haf út miðað við stórstraumsfjörumál.[167] Sýnist nú óhætt að miða þau mörk sem meginreglu, þó svo önnur viðmið gildi vissulega skv. þeim eldri lögum sem enn eru í gildi.

Merki sjávarjarða til hafsins miðast annað hvort við ytri mörk fjöru eða netlaga. Um þetta álitaefni er ekki þörf ítarlegrar umfjöllunar hér, enda fjalla þjóðlendulögin einungis um land ofan sjávar. Ljóst er að strandlengja landsins tekur breytingum, á einum stað kann að verða landrof en á öðrum landauki. Dómstólar hafa lagt til grundvallar að eigandi sjávarjarðar eignist þann landauka sem til verður í fjöru og netlögum fyrir landi hans.[168] Það á a.m.k. við um þann landauka sem til verður af náttúrulegum ástæðum eða fyrir tilverknað þriðja manns.[169]

Með lögum nr. 73/1990 voru auðlindir hafsbotnsins utan netlaga og svo langt til hafs sem fullveldisréttur Íslands nær lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 1. gr. Netlög eru þar skilgreind með sama hætti og áður, sbr. 3. mgr. 2. gr., og ekki verður talið að

---

[162] *Jónsbók* 1904, s. 197.
[163] Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 203.
[164] *Íslenskt fornbréfasafn* 1, s. 536.
[165] Sbr. Þorgeir Örlygsson, 1993: „Er Hornafjörður almenningur?“ *Tímarit Háskóla Íslands*. 6. árg. nr. 6. Reykjavík. S.33.
[166] Sbr. t.d. 3. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.
[167] Sjá t.d. 3. mgr. 2. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998; 1. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994, og 1. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.
[168] Sbr. H 1946 345. Sjá einnig Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 45 og Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* II, s. 136.
[169] Ekki verður ráðið af fyrirliggjandi réttarheimildum og fræðiskrifum að greinarmunur sé í þessu sambandi gerður á landauka sem til verður fyrir tilstilli fasteignareigandans sjálfs. Á það er þó bent að réttur fasteignareiganda í þessa veru geti ekki, í ljósi tækniframfara og nýrra viðhorfa, verið án takmarkana. Þær takmarkanir helgast þá af hagsmunum íslenska ríkisins, fullveldisrétti þess og eignarrétti, sbr. t.d. lög nr. 73/1990.

ætlunin hafi verið að afnema til frambúðar áðurgreindan rétt sjávarjarða til landauka og fastsetja þar með í eitt skipti fyrir öll mörk sjávarjarða til hafsins. Vilji löggjafans til slíkrar breytingar hefði þurft að koma skýrt fram. Gildistaka laga nr. 73/1990 hafði þannig ekki í för með sér að merki sjávarjarða til hafsins væru endanlega fastsett. Fjara og netlög færast út og inn í samræmi við landauka eða landtap, þ.e. breytt stórstraumsfjörumál, og landamerki þar með.

5. HEIMILDIR UM EIGNARHALD

5.1. Almennt

Í köflunum „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru“ undir „Gögn og gagnaöflun“ í hverjum úrskurði fyrir sig kemur fram hvaða flokkar frumheimilda, útgefinna og óútgefinna, voru yfirfarnir á vegum óbyggðanefndar í þeim tilgangi að fullnægja rannsóknarskyldu nefndarinnar, sbr. einnig sérstakan kafla í hverjum úrskurði um það efni. Hér verður gerð nánari grein fyrir nokkrum mikilvægum heimildum og þýðingu þeirra fyrir úrlausnarefni óbyggðanefndar.

5.2. Jarðamöt og jarðabækur

Elsta dæmi um jarðamat á Íslandi er að finna í tíundarlögunum 1096/97. Jarðir voru metnar til hundraða en eitt hundrað á landsvísu jafngilti 120 álnum vöruvaðmáls eða einu kýrverði. Í tilefni af sölu konungsjarða á 17. öld var ákveðið að hvert jarðarhundrað skyldi jafngilda tveimur hundruðum á landsvísu (kúgildum).[170]

Lítið er vitað um matsreglur eða viðmiðanir þegar jarðamatið fór upphaflega fram. Þegar elsta varðveitta jarðabókin var gerð 1639, um jarðeignir konungs, var við það miðað að dýrleiki skyldi vera tuttuguföld landskuld. Sama var gert í jarðabókinni 1686 en hún er elsta varðveitta jarðabókin sem hefur að geyma jarðir í einkaeign. Í jarðabókinni 1695 var aftur snúið til hins gamla mats enda jafnan við það stuðst í fasteignaviðskiptum.[171] Þó ber að taka fram að í þessari jarðabók var eignarhlutur kirkju í heimalandi yfirleitt ekki reiknaður með í jarðamatinu og þess vegna var dýrleiki sumra kirkjujarða ekki í fullu samræmi við raunvirði þeirra.[172]

Á árunum 1702–1712 var gerð hér á landi ný og mjög nákvæm jarðabók. Jarðabók þessi er jafnan kennd við þá tvo menn sem unnu mest að henni, Árna Magnússon og Pál Vídalín. Jarðabókin þykir mjög traust heimild og skýrist það einkum af því hvernig að verki var staðið. Þeir Árni og Páll eða umboðsmenn þeirra ferðuðust um nær land allt að boði konungs og reyndu að kynna sér aðstæður á hverjum stað en jafnframt höfðu þeir þann háttinn á að boða bændur í héraði til fundar

---

[170] Sbr. *Lovsamling for Island*. 1. b. Kaupmannahöfn. S. 356.
[171] Sbr. Björn Lárusson, 1967: *The Old Icelandic Land Registers*. Lundi. S. 18. Björn Lárusson, 1982: *Islands jordebok under förindustriell tid.* Lundi. S. 18.
[172] Björn Lárusson 1967, s. 63.

og láta hvern ábúanda gera vandlega grein fyrir jörð sinni. Þetta var jafnharðan skráð niður og í lokin staðfest af áreiðanlegum mönnum í sveitinni. Þrátt fyrir það voru brögð að því að vitnisburður manna um jarðir sínar væri ekki nákvæmur, t.d. að meira væri gert úr landspjöllum en efni stóðu til eða að ekki væri samræmi á milli þess sem landeigendur sögðu og leiguliðar þeirra. En þá var stundum hægt að leiðrétta misræmið með samanburði við jarðabréf sem þeir Árni og Páll söfnuðu einnig á ferðum sínum. Í tengslum við jarðabókarverkið voru samdar tillögur að nýju jarðamati. Í tillögunum var gert ráð fyrir að grundvöllur matsins væri fóðurgildi jarðar, þ.e. hversu mörg kúgildi hún gæti borið í meðalári. Afréttur, útigangur, sellönd og ýmis hlunnindi skyldu metin til hundraða eftir ákveðnum reglum og greiða af þessu bæði tíund og landskyld. Frá því var horfið að ráðast í nýtt jarðamat hér á landi. Í stað þess lögðu þeir Árni og Páll hið forna jarðamat til grundvallar og höfðu hliðsjón af „almúgans tilsögn og undirrjettingu“ í votta viðurvist. Þó má sjá þess merki að reynt hafi verið í einhverjum mæli að leggja nýtt mat á jarðirnar, einkum þegar getið er sérstaklega um heyfóður og nýtingu úthaga, afrétta og hlunninda.

Tillögur þær sem hér hefur verið vikið að eru að verulegu leyti í samræmi við svonefnda „Bergþórsstatútu“ sem sögð var frá fyrri hluta 12. aldar. Í statútunni var þó reiknað með að ákveðið hlutfall væri á milli fóðurgildis jarðar og stærðar hennar; eins kýreldis tún væri 140 norskir faðmar að stærð. Afrétti og heiðalönd skyldi meta til helmings á við beit í heimalandi og virðast því tún hafa verið sex sinnum verðmætari miðað við hverja einingu lands en afréttir.[173] Þess skal getið að samkvæmt Jónsbók var meðalkýr lögð að jöfnu við sex ær „og fæði lömb sín, órotnar, loðnar og lembdar.“[174]

Flestum fræðimönnum ber saman um að Bergþórsstatúta sé fölsuð. Hún getur því ekki talist heimild um annað en það hvernig menn töldu á sínum tíma eðlilegt að meta jarðir og hlunnindi þeirra. Engu að síður má ætla að fóðurgildið, bæði af heyfeng og hagbeit, hafi upphaflega verið lagt til grundvallar jarðamatinu og þá ef til vill reiknað sem ákveðið hlutfall af smjörfjórðungum.[175] Þessu til stuðnings má nefna að skerðing á engi jarðar gat lækkað dýrleika hennar verulega og einnig eru dæmi um að selland hafi verið metið sérstaklega til tíundar.[176] Á sama hátt er svo að sjá sem afréttur einstakra jarða hafi, að minnsta kosti í sumum tilvikum, verið reiknaður með í jarðamatinu, einkum ef þær höfðu tekjur af upprekstrartollum.

Dýrleikinn var mikilvægt auðkenni jarða og grundvöllur skattlagningar og erfðaskipta en ýmsar heimildir, einkum kaupbréf, benda til að dýrleikinn hafi ekki ævinlega sýnt raunvirði jarða. Úr því var reynt að bæta í byrjun 19. aldar þegar fram

---

[173] Halldór Einarsson, 1833: *Om Værdie-Beregning paa Landsviis og Tiende-Ydelsen i Island.* Kaupmannahöfn. S. 165–175.
[174] *Jónsbók* 1904, s. 215 (6. k. kb.).
[175] Björn Lárusson 1982, s. 17.
[176] Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 10. b. Kaupmannahöfn 1943. S. 177. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 4. b. Kaupmannahöfn 1925 og 1927. S. 317.

fór jarðamat um land allt á árunum 1800–1806. Viðmiðunarreglur voru þó hinar sömu og áður, þ.e. hversu mörg kúgildi hver jörð gat borið, en jafnframt skyldu ýmis hlunnindi og útigangur metin sérstaklega til dýrleika.[177] Árið 1848 kom út jarðatal kennt við J. Johnsen en þar var nær einvörðungu farið eftir gömlu jarðamati. Sama ár, 27. maí, gaf konungur út tilskipun um nýtt jarðamat á Íslandi og skyldi hver jörð metin til peningaverðs „að því sem slíkar jarðir verða sanngjarnlega seldar eptir gæðum sínum".[178] Hjáleigur voru ekki metnar sérstaklega til dýrleika fyrr en 1848 og því ekki getið um dýrleika þeirra í jarðamötum fyrr en eftir þann tíma. Jarðamat þetta var gefið út 1861 undir heitinu *Ný jarðabók fyrir Ísland.* Hinni fornu verðeiningu, hundraði, er haldið, en að baki henni stóð ekki lengur kúgildi heldur slegin mynt og seðlar.

Með lögum um fasteignamat nr. 22/1915, var kveðið svo á í 1. gr., að allar jarðeignir, lóðir og hús á landinu skyldi meta til peningaverðs tíunda hvert ár. Hér var um að ræða mikla breytingu frá því óreglulega fasteignamati sem tíðkast hafði, oft með löngu millibili.

Heimildir segja ekki ótvírætt til um það hvort afréttir hafi verið tíundaðir sérstaklega til skatts þó að sjá megi viðleitni í þá veru í þeim tillögum um nýjar jarðamatsreglur frá byrjun 18. aldar sem Árni Magnússon og Páll Vídalín virðast hafa ætlað að fara eftir og áður er getið. Þær tillögur tóku þó aldrei gildi. Í reglugerð rentukammers um nýtt jarðamat 1. sept. 1848 er gert ráð fyrir að tún og engjar, hagi og útbeit séu metin og einnig hlunnindi jarða en ekki er þar minnst á afrétti. Það mun ekki hafa verið fyrr en með fasteignalögunum nr. 22/1915 sem kveðið var skýrt á um að afréttir skyldu teknir til greina við jarðamat. Í 7. gr. laganna segir á þessa leið:

> Afrjettarlönd þau, sem eru eign sveita og einungis notuð til upprekstur, skal eigi meta sjerstaklega, en aftur á móti ber að taka upprekstrarrjettinn til greina við mat jarða þeirra, er hann eiga.
>
> Þrætulönd milli jarða skulu metin sjer í lagi.

Óbyggðanefnd telur að jarðamöt sýni tilvist sjálfstæðrar jarðar á þeim tíma sem um ræðir. Dýrleiki jarðar sé hins vegar fyrst og fremst heimild um landgæði fyrr á tímum, einkum grasfeng og útigang, en miklu síður um stærð jarða eða víðáttu. Jarðabækur og jarðamöt geta þannig gefið vísbendingar um eignarréttindi, landnýtingu og í einstaka tilvikum jafnvel um landamerki.

5.3. Máldagar og vísitasíur

Hugtakið *máldagi* var í fornu máli haft um hvers kyns samninga, munnlega og skriflega, en í þrengri merkingu var máldagi samningur sem gerður var við stofnun

---

[177] *Lovsamling for Island*. 6. b. Kaupmannahöfn 1856. S. 475–481.
[178] *Lovsamling for Island*. 14. b. Kaupmannahöfn 1868. S. 175.

kirkju. Máldaginn kvað á um réttindi og skyldur allra þeirra sem hagsmuna áttu að gæta, en hann var jafnframt skrá yfir eignir viðkomandi kirkju. Í kristinna laga þætti Grágásar segir svo:

> Þar er maður leggur fé til kirkju, hvort sem það er í löndum eða lausum aurum, í búfé eða tíundum af þeim bólstöðum er héraðsmenn skulu þangað inna, og skal sá maður er kirkju varðveitir láta gera þann máldaga á skrá allan, hvað hann hefir fjár gefið þangað, eða aðrir héraðsmenn til þeirrar kirkju. Þann máldaga er honum rétt að lýsa að Lögbergi eða í lögréttu eða á vorþingi því er hann heyr, hvað þar liggur fjár til þeirrar kirkju. Hann skal láta ráða [lesa] skrá og lýsa þann máldaga heima að kirkju um sinn [einu sinni] á tólf mánuðum hverjum, þá er menn hafa þangað tíðasókn flestir.[179]

Ákvæði þetta er talið vera frá biskupsárum Gissurar Ísleifssonar (1082–1118) og að líkindum sett í kjölfar tíundarlaganna 1096/1097.[180] Eins og fram kemur í tilvitnuðu ákvæði öðlaðist máldagi gildi um leið og honum hafði verið þinglýst á alþingi eða vorþingi.

Máldagi var í reynd samningur milli þriggja aðila: kirkjubónda, biskups og safnaðar. Bóndinn lagði kirkjunni til ákveðið stofnfé í samráði við biskup og nefndist það *heimanfylgja* hennar. Ávöxtur stofnfjár, svonefnd *afvinna*, ásamt tíund átti að duga fyrir rekstri kirkju en að auki bættust smám saman við gjafir af ýmsum toga, bæði í föstu og lausu, sem kirkjubóndinn eða einhver annar, er biskup skipaði til þess, hafði umsjón með. Sóknarfólkið greiddi tíund en fékk í staðinn kirkjulega þjónustu, sálusorgun og sakramenti í kirkju sinni. Hlutverk biskups var fyrst og síðast fólgið í því að gæta þess að kirkjan væri ekki hlunnfarin. Það gerði hann einkum í árlegum vísitasíuferðum sínum.[181]

Eins og flest opinber skjalagögn frá miðöldum fylgdi efnisskipan máldaga ákveðinni reglu sem var þáttur í trúverðugleika skjalsins. Venja var að greina fyrst frá stofnfé kirkjunnar. Engin eign var kirkju mikilvægari en grunnurinn sem hún stóð á og þess vegna var yfirleitt byrjað á því að tilgreina hversu stóran hlut kirkjan átti í heimalandi, þ.e. þeirri jörð sem hún stóð á. Hvorki aðrar fasteignir, eins og útjarðir (þ.e. jarðir utan heimajarðar kirkjunnar), né heldur afréttir gátu myndað þann grundvöll sem kirkja þurfti til að geta talist myndug og sjálfstæð, m.ö.o. *staður* að skilningi kirkjulaga. Þetta kom skýrt fram í svokölluðum *staðamálum* á síðari hluta 13. aldar.[182] Jafnframt gilti sú regla að kirkjueign mátti aldrei láta af hendi hvorki að hluta til né í heild sinni, nema önnur jafngóð kæmi í staðinn.[183]

---

[179] *Grágás* 1992, s. 12.
[180] Magnús Stefánsson, 1999: „Die isländischen Stiftungsurkunden – Kirkjumáldagar.“ *Karl von Amira zum Gedächtnis.* Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften. S. 134–135.
[181] Hólabiskup átti að fara um allt umdæmi sitt á einu ári en Skálholtsbiskup á þremur árum.
[182] Sjá t.d. Magnús Stefánsson, 1978: „Frá goðakirkju til biskupskirkju.“ *Saga Íslands*. 3. b. Reykjavík. S. 123–126, 223–226.
[183] Sjá *Álitsgerð kirkjueignanefndar.* Fyrri hluti. 1984. S. 40–49.

Því næst voru aðrar eignir kirkjunnar taldar upp, fasteignir, fríður peningur og hlunnindi, síðan kirkjugripir, messuskrúði og bækur sem notaðar voru við helgihaldið. Að lokum var lýst kvöðum sem hvíldu á kirkjueigninni, ef nokkrar voru, og greint frá tíundarumdæmi eða upphæð tíundar um tiltekinn tíma. Þessi niðurröðun gat raskast af ýmsum ástæðum. Það gerðist t.d. þegar ný eign var færð inn í máldaga neðan við þann texta sem fyrir var í stað þess að skrifa hann allan upp að nýju. Í máldögum má því stundum sjá fasteignir nefndar á fleiri en einum stað ef þær voru lagðar til kirkju á mismunandi tímum.

Í kristinna laga þætti Grágásar var tekið fram að máldaginn skyldi lesinn upp við kirkju á þeim degi þegar tíðasókn þangað var mest. Trúlega hefur það verið á vígsludegi kirkjunnar eða einhverjum öðrum hátíðisdegi. Á þann hátt var reynt að tryggja hagsmuni kirkju og sóknarbarna í viðurvist vitna jafnframt því sem réttargildi heimildarinnar var endurnýjað. Ákvæði þetta hélst að mestu óbreytt í nýjum kristinrétti sem samþykktur var fyrir Skálholtsbiskupsdæmi 1275 og síðar (1354) einnig fyrir Hólabiskupsdæmi.[184] Þar var hins vegar ekki lengur tekið fram að máldaga skyldi lýst á alþingi (Lögbergi, lögréttu) eða vorþingi. Líklega hefur staðfesting biskups í viðurvist votta þá verið talin nægja til löggildingar máldaga. Um líkt leyti hafa biskupar eða skrifarar þeirra farið að skrá máldaga í sérstakar máldagabækur sem geymdar voru á biskupsstólunum. Á vísitasíuferðum hefur biskup síðan borið saman máldaga einstakra kirkna við það sem áður hafði verið skráð í máldagabók embættisins og var máldagabókin talin að öllu jöfnu hafa meira réttargildi. Elsta varðveitta máldagasafnið er frá 1318, kennt við Auðun rauða Þorbergsson biskup á Hólum.[185]

Máldagar eru flestir varðveittir í afskriftum frá 17. öld og eru þeir birtir í Íslensku fornbréfasafni. Sú útgáfa er með þeim annmörkum að þar hefur máldagasöfnum verið sundrað og einstakir máldagar tímasettir af mismikilli nákvæmni. Engu að síður hafa máldagar verið taldir með mikilvægustu heimildum okkar frá fyrri tíð. Til marks um það má geta þess að í íslensku lagasafni er enn að finna konungsbréf frá 5. apríl 1749 þar sem kveðið er á um að máldagi Gísla biskups Jónssonar (frá um 1575) sé auk máldagabókar Vilkins biskups (frá 1397) „áreiðanlegt og authentiskt“ kirkjuregistur.[186] Eftir siðaskipti tóku vísitasíubækur við af máldagabókum og voru þær lögboðnar með konungsbréfi 1. júlí 1746.[187]

Sagnfræðingar hafa yfirleitt ekki séð ástæðu til að efast um heimildargildi máldaga þó að sjálfsagt þyki að kynna sér varðveislusögu þeirra, aldur og samsetningu. Af úrlausnum dómstóla má ráða að heimildargildi máldaga og vísitasía

---

[184] *Norges gamle love indtil 1387*. 5. b. Christiania, 1895. S. 35.
[185] Magnús Már Lárusson, 1981: „Máldagi.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 11. b. Kaupmannahöfn. D. 265.
[186] *Lagasafn. Íslensk lög 1. október 1995*. S. 513–514.
[187] Björn K. Þórólfsson, 1956: *Biskupsskjalasafn*. Skrár Þjóðskjalasafns 3. Reykjavík. S. 47–48.

um tilvist eignarréttinda er metið með mikilli varfærni en að þessar heimildir geti þó, ásamt öðru, haft nokkra þýðingu.

5.4. Lögfestur

Í íslenskum réttarheimildum kemur hugtakið *lögfesta* fyrst fyrir í Jónsbók (1281) en mun þangað komið úr landslögum Magnúsar lagabætis. Lögfesta var að fornu notuð um lögformlega athöfn sem átti að tryggja tiltekin réttindi í fasteign. Leiguliði gat lögfest ábúðarrétt sinn gagnvart landeiganda (llb. 4), heimilt var að lögfesta landamerki milli jarða, beitarrétt og önnur ítök o.s.frv. (llb. 16, 26). Í öllum þessum tilvikum beindist lögfestan gegn ákveðnum einstaklingum (llb. 26). Einnig var unnt að lögfesta réttindi í þeim tilgangi að hún gilti almennt, en þá skyldi henni lýst við kirkju eða á þingi. Slík lögfesta gilti aðeins í 12 mánuði (llb. 17).[188]

Í Jónsbók er ætlast til að lögfestu sé fylgt eftir með dómsmáli, að öðrum kosti falli hún úr gildi (llb. 52). Í 26. kafla landsleigubálks segir í upphafi:

> Alt þat er menn skilr á um áverka á akri eða eng, holti eða haga, skóga, eða reka, þá skal lǫgfesta fyrir. Sá leggi fimtarstefnu er heldr þykkiz þurfa; hann skal svá mæla: Ek lǫgfesti eign þessa er N. heitir eða þar liggr, bú ok lóð, og alt þat er þar má til gagns af hafa, þar til er dómr fellur á, at lǫgmáli réttu…

Að vísu er ekki alls staðar tekið fram þar sem fjallað er um lögfestur að þeim skuli fylgt eftir með málsókn en gera verður ráð fyrir að til þess hafi verið ætlast. Páll Vídalín lögmaður skýrir þetta svo að lögfesta sé „að festa lög, lofa lögum“, þ.e. fylgja máli eftir til laga.[189] Fleiri dæmi má nefna um að löglærðir menn hafi lagt þennan sama skilning í ákvæði Jónsbókar um lögfestur. Ólafur Árnason á Höfðaströnd í Jökulfjörðum greinir t.d. frá því í bréfi 10. apríl 1704 að hann hafi 12. apríl 1686 lögfest 6 hundruð í Neðrabakka. Lögmaðurinn hafi hins vegar sagt sér í lögréttu (á Alþingi) að hafa lagasókn á eigninni eftir landabrigðum. Ólafur hafði enn ekki komið lagasókninni í verk með heimstefnu, þegar hann ritaði fyrrnefnt bréf, „sökum harðinda, fjúka og óveðráttu“. Hann varð því að sjá af þessum 6 hundruðum í Neðrabakka.[190] Annað dæmi er fimmtarstefna og dómsúrskurður sem fylgdi í kjölfar lögfestu Sigurðar Sigurðssonar landþingsskrifara fyrir jörðinni Háeyri.[191]

Hér má einnig geta þess að á Alþingi 1751 var langvarandi hefð eigenda Holts í Flóa á engjaplássinu Ljósateigi dæmd áreiðanlegri eignarheimild en einhliða lögfesta ráðsmannsins í Skálholti.[192] Þrátt fyrir fleiri dæmi af sama toga[193] virðist sú skoðun

---

[188] Sbr. Sigurður Líndal, 1982: „Foreløpige rettsmidler. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 21. b. Kaupmannahöfn. D. 175–176.
[189] Páll Vídalín, 1854: *Skýríngar yfir Fornyrði Lögbókar þeirrar, er Jónsbók kallast…* Reykjavík. S. 165.
[190] *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 303. Sbr. *Jarðaskjöl frá 16. og 17. öld. Útdrættir.* Reykjavík 1993. S. 162.
[191] *Alþingisbækur.* 15. b. Reykjavík 1982. S. 519–521.
[192] Sjá *Alþingisbækur.* 14. b. Reykjavík 1977. S. 17, 28. Sbr. einnig *Alþingisbækur* 15, s. 300.

hafa verið almenn að lögfesta hafi nægt sem eignarheimild ef enginn hreyfði við andmælum.

Dómstólar hafa lagt lítið upp úr lögfestum sem sönnunargögnum um tilvist eignarréttinda en ekki er þó útilokað að þær geti, ásamt öðru, haft nokkra þýðingu.

5.5. Jarðabréf og landamerkjabréf

Fyrir gildistöku landamerkjalaga, nr. 5/1882, voru í gildi ákvæði Jónsbókar um að gera skyldi skriflegan samning við jarðakaup.[194] Fjöldi jarðabréfa hefur varðveist frá fyrri tíð en jafnljóst er að mikið hefur glatast auk þess sem ekki er víst að slíkir samningar hafi ævinlega verið gerðir við jarðakaup þrátt fyrir ákvæði laganna. Jarðabréfin eru einnig með þeim annmörkum að í þeim er sjaldan lýst umfangi jarða eða landamerkjum. Á vegum óbyggðanefndar fór fram athugun á rúmlega 1500 útgefnum jarðabréfum frá ýmsum tímum, einkum 17. og 18. öld. Niðurstaðan var sú að í 72 þeirra (um 5%) er landamerkjum lýst, stundum ítrekað um sömu jörð. Tekið skal fram að hér er ekki einungis um kaupbréf að ræða, heldur jarðabréf af hvers kyns toga, svo sem testamentisbréf, eignayfirlýsingar og vísitasíur. Jarðir voru gjarnan seldar „með öllum þeim gögnum og gæðum, landsnytjum og ítökum sem fylgt hefur og fylgja ber að fornu og nýju í ystu landamerki“ eða álíka orðalagi. Gera verður ráð fyrir að samningsaðilum hafi verið kunnugt um landamerkin, hvort sem þau voru til skráð eða einvörðungu varðveitt í munnlegri geymd.

Frá 1847 og til setningar landamerkjalaga 1882 komu ítrekað fram á Alþingi mál er vörðuðu nauðsyn þess að landamerki jarða hér á landi yrðu skýrð og skráð.[195] Af umfjöllun þingsins má ráða það almenna álit þingmanna að landamerki víða um land væru í ólestri.[196] Þingmenn virtust sammála um að eignarrétturinn væri að sama skapi óviss og brýn þörf úrbóta. Gera þyrfti mönnum mögulegt að vernda eignarréttindi sín til fasteigna landsins. Koma þyrfti fastri og áreiðanlegri skipan á landamerki og fyrirbyggja óvissu eftirleiðis.[197] Skyldu landeigenda til að gera landamerkjalýsingar var líkt við að skipa mönnum að merkja fé sitt, svo sem lögskipað hefði verið frá ómunatíð.[198] Þá var nefnt að slík skrásetning skapaði hentugan grundvöll fyrir nýtt fasteignamat.[199] Af þessu má ráða að setning landamerkjalaga 1882 hafi verið þáttur í

---

[193] Sjá t.d. *Alþingisbækur*. 10. b. Reykjavík 1967. S. 179.
[194] Sjá *Jónsbók* 1904, s. 222 (12. k. kb.).
[195] Sjá *Tíðindi frá Alþíngi Íslendínga* 1847, s. 67–68; 1849, s. 26, 261–263. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 515–516; 1879 (fyrri partur), s. 24–28; 1881 (síðari partur), s. 118.
[196] Sjá *Tíðindi frá Alþíngi Íslendínga* 1849, s. 28–29, 31, 337 *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 516–518; 1879 (fyrri partur), s.197, 485; 1879 (síðari partur), s. 763–764, 766; 1881 (fyrri partur), s. 553; 1881 (síðari partur), s. 408, 422.
[197] Sjá *Tíðindi frá Alþíngi Íslendínga* 1849, s. 29, 31, 261, 274–275, 281, 513. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 517; 1879 (síðari partur), s. 763–764, 766, 783; 1879 (fyrri partur), s. 485. Sjá ennfr. *Alþingistíðindi* 1919 A I, s. 172.
[198] Sjá *Alþingistíðindi* 1879 (síðari partur), s. 766.
[199] Sbr. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 516–518; 1879 (síðari partur), s. 783. Sjá ennfr. *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 172.

viðleitni löggjafans í lok nítjándu aldar og byrjun þeirrar tuttugustu að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna, sjá einnig í köflum 3.3. og 5.2.

Í lögum um landamerki, nr. 5/1882, var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Skyldi einnig getið ítaka eða hlunninda annarra í viðkomandi jörð svo og meðfylgjandi henni í annarra manna lönd. Eigendur aðliggjandi lands sem og aðilar ítaka skyldu rita samþykki sitt á bréfið, enda væru þeir sammála efni þess. Auk þinglesturs á næsta manntalsþingi var varðveisla landamerkjaskráa nú tryggð með færslu í landamerkjabók sýslumanns. Skrásetningu landamerkja, merkjasetningu og þinglýsingu landamerkjaskráa skyldi lokið innan fimm ára frá gildistöku laganna, að viðlögðum sektum. Kveðið var á um eftirlit sýslumanns með því að menn uppfylltu skyldur sínar í þessu efni. Ágreining skyldi útkljá fyrir merkjadómi.

Skylda til að halda við glöggum landamerkjum gilti því aðeins um afrétti og aðrar óbyggðar lendur „að því leyti því verður við komið“, sbr. 1. gr., í stað afdráttarlausrar skyldu jarðeigenda. Í ákvæði 2. gr. um skyldu til merkjasetningar virðist miðað við mörk milli tveggja jarða og skylda til skrásetningar landamerkja hvíldi á eiganda eða umráðamanni „hverrar jarðar“, sbr. 3. gr. Ekkert er minnst á afrétti eða aðrar óbyggðar lendur í því sambandi. Lögunum virtist þannig fyrst og fremst ætlað að fjalla um landamerki milli jarða.

Landamerkjalögin frá 1882 þóttu ekki ná tilgangi sínum til hlítar. Landamerkjaskrár voru ekki gerðar fyrir allar jarðir á landinu og margar einungis að nafninu til, án samþykkis allra hlutaðeigandi. Af þessum ástæðum þótti nauðsynlegt að endurskoða lögin og lauk þeirri vinnu með setningu núgildandi laga um landamerki o.fl., nr. 41/1919.[200] Í 1. gr. þeirra laga er kveðið á um skyldu eigenda eða fyrirsvarsmanna jarða til merkjasetningar. Jafnframt segir svo í ákvæðinu: „Sama er um merki milli jarða og afrjetta eða annara óbygðra lendna, ef sá krefst þess, er land á að afrjetti eða lendu.“ Í ákvæði laganna um viðhald merkja segir að eiganda eða fyrirsvarsmanni „lands“ sé skylt að halda við löglega settum merkjum að sömu tiltölu sem í 1. gr. segi um merkjagerð, sbr. 3. gr. Þá virðist ákvæði laganna um skyldu til skrásetningar landamerkja rýmra en ákvæði eldri laga að því leyti að þar er nú fjallað um „land“ í stað „jarðar“ og „fyrirsvarsmann“ í stað „umráðamanns“, sbr. 2. gr. laga nr. 41/1919 og 3. gr. laga nr. 5/1882. Eðlilegt virðist að túlka ákvæðið þannig að afréttir falli þar undir eins og önnur landsvæði. Sú skylda kemur þó ekki skýrt fram. Samkvæmt þessu skyldi skrásetja fyrirliggjandi landamerki afrétta en einungis setja merki og halda við merkjum ef sá krafðist þess sem land átti að afrétti. Enn sem fyrr miðast því ákvæði

[200] Sjá *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 172.

landamerkjalaga fyrst og fremst við að afmarka lönd jarða. Þessi ákvæði eru enn í gildi.

Þá er kveðið á um það í 6. gr. að jafnskjótt sem lögin komi til framkvæmda skyldu valdsmenn, hver í sínu umdæmi, rannsaka það hvort merkjaskrám þar hafi verið þinglýst. Komi í ljós að merkjaskrám hafi ekki verið þinglýst eða að samþykki sumra aðilja vanti á þinglýsta merkjaskrá, skyldi valdsmaður gefa til þess ákveðinn frest, að viðlögðum sektum, sbr. 7. gr. Jafnframt var kveðið á um að valdsmaður skyldi af sjálfsdáðum kveðja aðila fyrir dóm þegar hann fengi vitneskju um ágreining eða vafa þeirra á meðal um landamerki eða merkjaskrá væri eigi afhent til þinglýsingar, sbr. 8. gr.

Ljóst er að landamerkjalögin mæla fyrir um formsatriði, svo sem hvernig landamerki skuli úr garði gerð og hvað skuli koma fram í landamerkjaskrá.[201] Orðin landamerkjalýsing og -bréf hafa einnig verið notuð um þessa löggerninga. Lögin kveða hins vegar ekki á um efnisleg atriði, þ.e. hvar mörk skuli dregin eða hvaða réttindi fylgja í lönd annarra. Í samræmi við þetta felur landamerkjabréf ekki í sér sönnun um beinan eignarrétt yfir því landsvæði sem afmarkað er.

Gildi landamerkjabréfs er komið undir ýmsum atriðum. Þannig dregur augljóslega úr vægi þess ef eigendur eða fyrirsvarsmenn aðliggjandi lands hafa ekki áritað um samþykki sitt. Samanburður við landamerkjabréf þeirra, séu þau fyrir hendi, ætti þó að geta leitt í ljós hvort þar var um ágreining að ræða. Þá gat verið vandkvæðum bundið að afla tilskilinna áritana ef menn áttu mörk til óbyggða. Eignarhald á slíku svæði eða fyrirsvar vegna þess var e.t.v. óljóst eða ekki á neins manns hendi. Væri um afrétt að ræða verður að telja hreppsnefnd í fyrirsvari, en samkvæmt 17. gr. tilskipunar um sveitastjórn á Íslandi frá 4. maí 1872 skyldi hreppsnefnd sjá um „notkun afrjetta, fjallskil, fjárheimtur og ráðstafanir til að eyða refum,...“ Þess eru enda ýmis dæmi í kjölfar landamerkjalaganna að fyrirsvarsmenn hreppa áriti landamerkjabréf jarða sem liggja að afrétti og að gerð séu sérstök landamerkjabréf fyrir afrétti.

Auk þess að uppfylla formskilyrði þarf viðkomandi bréf að vera lögmætt að efni til. Þannig er ljóst að með gerð landamerkjabréfs máttu menn ekki einhliða auka við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Því dregur úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót. Á sama hátt eykur það gildi landamerkjabréfs ef því má finna stuðning í eldri heimildum.

Samkvæmt ákvæðum landamerkjalaga 1882 og 1919 skyldi sýslumaður hafa eftirlit með því að menn uppfylltu skyldu sínar til skrásetningar merkja. Hafi bréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var

[201] Sbr. *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 174.

talið gilda. Í þessu sambandi ber þess að geta að könnun óbyggðanefndar á dómum Landsyfirréttar á tímabilinu 1886–1920 bendir ekki til þess að í kjölfarið á setningu landamerkjalaganna hafi komið upp umtalsverður ágreiningur milli sveitarfélaga og eigenda efstu jarða um mörk jarða og afrétta. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Ljóst virðist af úrlausnum dómstóla í einkamálum að við mat á gildi landamerkjabréfs skiptir máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Þegar um hefur verið að ræða svæði sem áður höfðu legið innan landamerkja jarða en verið keypt af hreppsfélögum og lögð til afrétta hefur landamerkjabréf verið talið ákvarða mörk eignarlands, sbr. H 1971 1137 (Reyðarvatn) og H 1975 55 (Arnarvatnsheiði).[202]

Hafi svæði hins vegar ekki legið innan landamerkja jarðar hefur landamerkjabréf haft aðra þýðingu. Litið hefur verið til margra atriða, svo sem Landnámu, staðhátta, gróðurfars og nýtingar, og komist að þeirri niðurstöðu að beinn eignarréttur væri ekki fyrir hendi. Tilvist landamerkjabréfs hefur ekki breytt þeirri niðurstöðu en bréfið talið ákvarða mörk afréttareignar, sbr. H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði).

Hæstiréttur hefur hins vegar í þremur refsimálum sýknað menn af ákæru um ólöglegar fuglaveiðar á eignarlandi, þrátt fyrir að veiðarnar færu örugglega fram innan landamerkja jarðar samkvæmt landamerkjabréfi, sbr. H 1999 2006 (Sandfellshagi), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), og H 1994 2227 (Geitland).[203] Í öllum tilvikum var um að ræða jarðir með mörk til óbyggða. Taldi Hæstiréttur að vafi léki á um beinan eignarrétt yfir viðkomandi landsvæði. Í tveimur þessara mála var um það að ræða að eldri heimildir en landamerkjabréf jarðarinnar voru ekki fyrir hendi, sbr. H 1999 2006 (Sandfellshagi) og H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur). Staðhættir, gróðurfar og nýting þóttu hins vegar ekki benda til að stofnast hefði til beins eignarréttar yfir landsvæðinu. Sömu sjónarmið voru uppi í H 1999 111 (Gilsá), auk þess sem vafi var um hvar ákærði var við veiðarnar og hvar hann náði bráð sinni. Í H 1994 2227 (Geitland) var hins vegar um það að ræða að eldri heimildir voru taldar valda vafa um hvort landið væri eignarland. Niðurstöður Hæstaréttar í þessum málum ber að skoða í ljósi þeirrar meginreglu refsiréttar að vafa beri að meta ákærða í hag. Tekið er sérstaklega fram í H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá) að vafi sé um að stofnast hafi að lögum til beins eignarréttar „þrátt fyrir“ umrætt landamerkjabréf.

Í málum þessum var til úrlausnar hvort brotið hefði verið gegn einkarétti landeiganda til fuglaveiða og vafi um beinan eignarrétt nægði til sýknu. Með hliðsjón af því að dómstólar hafa ekki tekið óyggjandi afstöðu til þess að einkarétti hvernig jarðir skuli afmarkaðar gagnvart öðrum landsvæðum, fyrst og fremst óbyggðum, er skiljanlegt að í refsimálum hafi verið talinn vafi á ferðum. Það er hins vegar verkefni

[202] Ennfremur til athugunar í þessu sambandi er H 1997 2792.

óbyggðanefndar að úrskurða að einkarétti um slík mörk þar sem vafi er á ferðum. Óbyggðanefnd telur því að almennar eða bindandi ályktanir um eignarréttarlega þýðingu landamerkjabréfa verði ekki dregnar af umræddum fjórum refsidómum.

5.6. Afsals- og veðmálabækur

Samkvæmt Grágás þurfti ekki að lýsa landakaupum á þingi en ýmsum kvöðum (lögmálum), svo sem forkaupsrétti og veði, skyldi lýsa að Lögbergi.[204] Samkvæmt 11. og 12. kapítula kaupabálks Jónsbókar var skylt að gera kaupbréf þegar menn keyptu jarðir. Ekki þurfti að lýsa gerningunum en áfram skyldi lesa lögmála á Alþingi, sbr. 8.–9. kapítula landsbrigðaþáttar í Jónsbók.[205]

Í 28. gr. 3. kapítula 5. bókar Dönsku laga, um kaup og sölu og makaskipti, sagði m.a. að afsöl á húsum og jörðum skyldu fram fara á þingi þar sem jörðin væri og skyldi lesa og árita öll afsalsbréf á fyrsta eða öðru þingi. Réttarfarsákvæði Norsku laga Kristjáns V. voru lögleidd hér með opnu bréfi 2. maí 1732. Í 1. bók, 10. gr. 3. kafla, voru ákvæði um störf manntalsþinga en á þeim skyldu fara fram þinglýsingar. Landsmenn hirtu ekki nægilega um skyldu þessa og var hún áréttuð með úrskurðum kansellísins 3. nóvember 1766 og 22. apríl 1790. Var stiftamtmanni falið að áminna menn um að láta lesa, áskrifa og bóka öll eignarskjöl og veðbréf en við það var miðað að þinglýsingar færu fram við lögþingsrétt. Áminning þessi kom fram með auglýsingu í lögþingsbókinni 1793. Ekki voru nánari reglur um hvernig skyldi standa að þinglýsingu jarðakaupa-, gjafa- og veðbréfa og var um það mikil óvissa hvar skyldi þinglýsa heimildarbréfum. Með tilskipun frá 24. apríl 1833, um afsalsbréf og pantsetníngar á Íslandi, voru settar ítarlegri reglur um þetta efni. Var þar kveðið svo á að efni heimildarbréfs um fasteign skyldi lesast á því þingi sem eigindómurinn heyrði til. Eftir gildistöku laga nr. 30/1928, um þinglýsing skjala og aflýsing, fóru þinglýsingar fram á manntalsþingi, en í Reykjavík bæjarþingi. Hætt var lestri sérhvers skjals en þess í stað voru ákvæði um lestur skrár yfir skjöl sem borist höfðu til þinglýsingar. Lög þessi tóku nær eingöngu til framkvæmdar þinglýsinga en snertu ekki efnisatriði nema í litlum mæli. Þau lög giltu fram að setningu núgildandi þinglýsingalaga nr. 39/1978.

Þinglýsingareglur fjölluðu fyrir gildistöku núgildandi þinglýsingalaga ekki um þýðingu þinglýsingar. Engu að síður var litið svo á að registur samkvæmt tilskipuninni frá 1833 ættu að veita hverjum sem hafa vildi „áreiðanlega skírslu um heimild að fasteignum, ískyldur þær (ítök, veðsetníngar o.s.frv.) er þeim fylgja, og hvört nokkuð það sé á þíngi birt sem verið geti umráðum eigandans til tálmunar ...“[206]

---

[203] Þess ber þó að geta að Geitland hefur ekki verið nýtt sem jörð um langan aldur.
[204] *Grágás* 1992, s. 300 (14. k. lbþ.).
[205] *Jónsbók* 1904, s. 127–128 (8.–9. k. lbb.), 221–222 (11.–12. k. kb.).
[206] Jón Johnsen, 1840: *Hugvekja um þinglýsingar, jarðakaup, veðsetningar og peníngabrúkun á Íslandi.* Kaupmannahöfn. S. 57.

Þá var talið að í gildistíð laga nr. 30/1928 mætti binda nokkurt traust við þær upplýsingar sem fá mátti í afsals- og veðmálabókum ásamt tilheyrandi skrám þeirra.[207] Nær engin ákvæði fjölluðu þó um réttaráhrif þinglýsingar og var það m.a. yfirlýst hlutverk með frumvarpi því, sem varð að þinglýsingalögum nr. 39/1978, að bæta úr brýnni þörf að því leyti.[208]

Eins og áður segir virðist hafa verið brotalöm í framkvæmd þinglýsinga fram undir lok 18. aldar og að þá hafi verið um það óvissa hvort lesa ætti heimildarbréf að fasteignum á manntalsþingum eða lögþingsréttinum (á Alþingi, síðar Landsyfirréttinum). Eftir gildistöku tilskipunarinnar frá 1833 voru skjöl einungis lesin við undirrétt (manntalsþing) og hefur þá verið miðað við að það teldist til dómstarfa. Sama gegndi um þinglýsingar í gildistíð laga nr. 30/1928 og síðan núgildandi þinglýsingalaga nr. 39/1978 þangað til lög nr. 92/1989, um aðskilnað dómsvalds og umboðsvalds í héraði, öðluðust gildi 1. júlí 1992. Þá var kveðið svo á að störf við þinglýsingar teldust til stjórnsýslu. Enda þótt þinglýsing teldist til dómstarfa til ársins 1992, var viðurkennt að þau væru frábrugðin venjulegum dómstörfum þar sem um væri að ræða skráningu í bækur, samningu á skrám og framlagningu þeirra.[209] Það girti ekki fyrir dómsmeðferð ágreinings um efnisatriði skjala, þótt þeim hefði áður verið þinglýst og hafði þinglýsingin þannig ekki gildi sem dómur um það sem í skjalinu fjallaði. Einskorðaðist starf við þinglýsingu við formkönnun skjala.

Lestur skjala á þingi og skrásetning skjala í registur og síðar þinglýsingabækur hefur verið gerð í þeim tilgangi að skrá réttindi manna yfir viðkomandi eign. Skrár þessar hafa því verið réttindaskrár en þeim hefur aldrei verið ætlað það hlutverk að lýsa eiginleikum eignar eða ástandi á hverjum tíma.[210] Vissum skjölum hefur þó verið ætlað sérstakt hlutverk, svo sem jarðabréfum og landamerkjabréfum, en um þau hefur áður verið rætt. Þinglýsing slíkra skjala hefur þá haft svipað gildi og yfirlýsing gagnvart aðliggjandi jörðum eða svæðum, í því skyni að draga fram hugsanlegan ágreining um landamerki, en í þinglýsingunni fólst ekki staðfesting á efni skjalanna um stærð, legu eða annan eiginleika jarðanna.

5.7. Aðrar heimildir

Upplýsingar um eignarréttindi getur einnig verið að finna í ýmsum öðrum heimildum en þeim sem að framan greinir. Má þar fyrst nefna eldri dóma. Í því sambandi ber að líta til þess að vafi getur leikið á því hvort um frumrit sé að ræða, seinni tíma uppskrift eða jafnvel fölsun. Auk þess kann að vera vafi um upprunalegt gildi dómsins skv. þágildandi lögum. Þá er viðfangsefnið oft greiðsla afréttartolla, skylda til upprekstrar o.þ.h. Af úrlausnum verður sjaldan ráðið hvort til grundvallar er lagður beinn eða

---

[207] Þorgeir Örlygsson, 1993: *Þinglýsingar. Mistök í þinglýsingum. Réttarreglur.* Reykjavík. S. 29.
[208] *Alþingistíðindi* A 1977–1978, s. 1382.
[209] Þorgeir Örlygsson 1993, s. 46.
[210] Þorgeir Örlygsson 1993, s. 19.

óbeinn eignarréttur að viðkomandi landsvæði, enda ekki ljóst í hvaða mæli hugtök eignarréttar voru notuð í sambærilegri merkingu og í dag. Almennt gildi eldri dóma verður því að teljast takmarkað en einstakir dómar hljóta að koma til athugunar á þeim svæðum sem þeir fjalla um. Hlýtur aldur dóms að skipta nokkru máli og óhjákvæmilegt annað en að gildir dómar sem gengið hafa í gildistíð samtíma réttarskipunar okkar verði eftir því sem við á lagðir til grundvallar efnislegri niðurstöðu um einstök álitaefni.

Heimildir um stjórnsýslu veraldlegra yfirvalda er að finna í bréfa- og gerðabókum sýslumanna og hreppstjóra og enn fremur í skjalasöfnum æðstu embættismanna þjóðarinnar. Um hendur þeirra fóru m.a. flest erindi sem snertu sölu kirkjueigna.

Heimildir um eignaumsýslu kirkjunnar eru umtalsverðar. Áður var gerð grein fyrir máldögum og vísitasíum en fleiri má nefna. Bréfabækur biskupa eru einhliða heimildir en styðjast þó oft við eldri gögn að því leyti sem lýst er eignum og ítökum kirkna. Þá voru við flestar kirkjur sérstakar bækur sem nefndust kirkjustóll. Í þær voru skráðar eignir kirknanna og annað efni eftir skoðunargerð biskups eða prófasts. Skjalaflokkurinn klausturumboð veitir einnig mikilsverðar upplýsingar um eignir þeirra jarða sem á miðöldum heyrðu undir klaustrin en konungur lagði hald á eftir siðbreytingu.

Hér hefur verið fjallað um þær heimildir sem óbyggðanefnd telur almennt ástæðu til að kanna í hverju máli. Auk þeirra getur að sjálfsögðu verið sérstök ástæða til að kanna önnur prentuð eða óprentuð frumgögn. Jafnframt geta eftirheimildir á borð við almenn uppsláttarrit og ítarefni um svæðið, svo sem byggðar- og héraðslýsingar, t.d. sýslu- og sóknarlýsingar frá 19. öld og landfræðisaga Þorvaldar Thoroddsens, árbækur, o.s.frv. haft nokkra þýðingu. Loks geta fornleifarannsóknir varpað ljósi á búsetusögu viðkomandi svæðis.

Af úrlausnum dómstóla má ráða að heimildir af því tagi sem hér hefur verið gefið ágrip af, geti ásamt öðru haft nokkra þýðingu við mat á tilvist eignarréttinda.

6. NIÐURSTAÐA

Af úrlausnum dómstóla fyrir gildistöku þjóðlendulaga 1998 var ljóst að tiltekin landsvæði á hálendi Íslands væru ekki í eigu sveitarfélaga eða ríkis. Jafnframt mátti ætla að svipað ætti við um fleiri landsvæði en þau sem komið höfðu til umfjöllunar dómstóla. Réttarstaða þessara landsvæða var því að miklu leyti óljós. Þörfin á skýrum reglum um eignarráð og forræði jókst hins vegar með aukinni og fjölbreyttari nýtingu.

Þjóðlendulögin voru sett til að leysa úr þessum vanda. Með þeim er íslenska ríkið lýst eigandi slíkra svæða, þau kölluð þjóðlendur og óbyggðanefnd falið að greina á milli þeirra og eignarlanda. Jafnframt er gert ráð fyrir að innan þjóðlendu geti einstaklingar eða lögaðilar átt takmörkuð eignarréttindi og óbyggðanefnd falið að úrskurða um þau.

Hlutverk óbyggðanefndar er skilgreint í 7. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Samkvæmt því skal óbyggðanefnd:

a. Kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.

b. Skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.

c. Úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Verkefni óbyggðanefndar er þannig lögbundið og felst í að upplýsa um mörk eignarlanda og þjóðlendna og skilgreina óbein eignarréttindi innan þjóðlendu. Við úrlausn verkefnis síns hlýtur óbyggðanefnd að byggja annars vegar á heimildum um eignarréttindi og hins vegar almennum sönnunarreglum. Það er ekki á valdsviði óbyggðanefndar að ákvarða frá grunni mörk, eftir atvikum ný mörk, svo sem á grundvelli hæðarlínu eða annarra almennra viðmiðana af því tagi, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Óbyggðanefnd hefur ekki heimild til að svipta menn eignarlöndum sínum eða skerða eignarréttindi þeirra á annan hátt. Í vafa- og takmarkatilvikum er þó óhjákvæmilegt annað en að ætla nefndinni nokkurt svigrúm við mat á mörkum eignarlanda og þjóðlendna, í samræmi við þær sönnunarreglur íslensks réttar sem nefndin er bundin af og grein er gerð fyrir í forsendum þessum. Þá telur nefndin að heimildir hennar til afmörkunar og ákvörðunar marka afrétta innan þjóðlendu séu eðli málsins samkvæmt rýmri en þegar um fyrrgreind mörk eignarlanda og þjóðlendna er að ræða.

Frumstofnun eignarréttar hér á landi hefur farið fram með landnámi, hefð og lögum, sbr. löggjöf um nýbýli og þjóðlendur.

Landnáma er grundvallarheimildin um landnám Íslands en heimildargildi hennar er umdeilt meðal fræðimanna. Óbyggðanefnd telur að Landnáma lýsi a.m.k. þeirri skiptingu lands sem menn töldu rétta eða voru ásáttir um á ritunartíma einstakra gerða hennar. Af frásögnum þar og rannsóknum á sviði sagnfræði, fornleifafræði og náttúrufræði virðist jafnframt óhætt að draga þá almennu ályktun að landnám hafi víða náð lengra inn til landsins en byggð á síðari tímum. Óbyggðanefnd telur jafnframt að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar. Af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verða hins vegar engar afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.

Hefð er annar frumstofnunarháttur eignarréttar. Dómstólar hafa hafnað því að eignarhefð verði unnin á grundvelli hefðbundinna afréttarnota af landi utan landamerkja jarða. Eignarhefð hefur hins vegar verið viðurkennd á grundvelli sambærilegra nota innan landamerkja jarðar. Jafnframt er ljóst að nytjar af þessu tagi hafa ekki nægt til að vinna eignarhefð með útrýmandi hætti innan marka jarðar svo sem þau hafa verið afmörkuð í landamerkjabréfi hennar. Óbyggðanefnd telur að við mat á því hvort tekist hafi að fullna eignarhefð yfir landsvæði skipti máli hvort það er innan eða utan

landamerkja jarðar. Skilyrði fyrir því að eignarhefð verði unnin á landsvæði utan landamerkja jarðar eru þröng, þó að ekki sé slíkt útilokað.

Þá telur óbyggðanefnd það ekki á færi sínu, þrátt fyrir lögbundna rannsóknarskyldu nefndarinnar, að ákvarða einstökum aðilum réttindi á grundvelli réttarskapandi úrræðis sem hefðar, án þess að til komi beint og ótvírætt tilkall viðkomandi aðila um ákveðin og afmörkuð eignarréttindi og að hann eftir atvikum beri fyrir sig og byggi rétt á hefð.

Lög eru þriðji frumstofnunarháttur eignarréttar. Stofnun nýbýla á grundvelli nýbýlatilskipunar frá 15. apríl 1776 eða laga um nýbýli frá 6. nóvember 1897 virðist þó ekki hafa mikla almenna þýðingu í þessu sambandi enda fátíð, þó ekki sé hún dæmalaus.

Fram að gildistöku þjóðlendulaga var land að meginstefnu flokkað á grundvelli eignarhalds í *jarðir, afrétti* og *almenninga*. Þýðing þeirrar flokkunar nú ræðst af því hvernig hún fellur að hugtökunum *eignarland* og *þjóðlenda*.

Óbyggðanefnd telur að almennt megi gera ráð fyrir að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hverrar jarðar hefur verið að stunda þar búskap árið um kring. Samt sem áður getur að sjálfsögðu verið land innan jarðar sem ekki verður nýtt til landbúnaðar, enda getur setning merkja hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hefur verið í samræmi við búskaparhætti og umfang bús á hverjum tíma. Land hverrar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Innan merkja jarðar sinnar hefur eigandi almennt séð farið með umráð og hagnýtingu, gert ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildir um eignarland yfirleitt. Óbyggðanefnd telur hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Staðhættir, gróðurfar og nýtingarmöguleikar verða ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Einstök dæmi um slíka skiptingu finnast þó og eins kann það í öðrum tilvikum að valda nokkrum vafa þegar afréttur liggur eða lá sjálfstætt undir einstakar jarðir. Þá kunna að finnast svæði innan merkja jarða sem kölluð eru afréttur, e.t.v. með vísan til þess að sá hluti hennar hafi helst verið nýttur til beitar, án þess þó að eignarréttarleg staða þess landsvæðis hljóti að vera önnur. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er eða hefur verið jörð sé beinum eignarrétti háð. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem öðru heldur fram.

Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæði það sem ítakið er á sé eða hafi einhvern tíman verið eignarland. Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti. Þrátt fyrir þetta kunna að finnast ítök í landsvæðum sem ekki eru

undirorpin beinum eignarrétti nú og ekki unnt að sýna fram á að hafi nokkurn tíman verið það. Í slíkum tilvikum kann þó að vera um annars konar réttindi að ræða en ítök í hinni hefðbundnu merkingu hugtaksins.

Óbyggðanefnd telur að heimildir bendi ekki til að hér á landi hafi verið að finna afmörkuð landsvæði inn til landsins sem lotið hafi reglum um almenninga svo óyggjandi sé. Hafi einhvern tíma svo verið, hefur munur á þeim og afréttum orðið lítill eða enginn er tímar liðu fram. Þá er ljóst að stærstur hluti lands utan einstakra jarða hefur fyrr og síðar verið í afréttarnotum. Samkvæmt þessu verður ekki talið að hugtakið almenningur hafi mikið sjálfstætt gildi við mat á grunneignarrétti á landi sem verið hefur í slíkum notum. Það getur hins vegar haft þýðingu við mat á takmörkuðum eignarréttindum og eins verður ekki útilokað að slík landsvæði finnist.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að landsvæði sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum eru samnotaafréttir hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti. Samhengi eignarréttar og sögu liggur hins vegar ekki fyrir. Nýting landsins hefur fyrr og síðar fyrst og fremst falist í sumarbeit fyrir búfénað. Reglur um afmörkun á afréttum hafa verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðliggjandi jarða. Þá er ljóst að löggjafinn hefur ráðstafað eignarréttindum á afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er samnotaafréttur sé þjóðlenda. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem öðru heldur fram.

Að því er varðar afrétti einstakra jarða og stofnana, virðist munurinn sá að réttindi einstakra jarða til landsvæðisins og tilheyrsla þess í því sambandi eru meiri en varðandi samnotaafréttina. Jafnframt hefur löggjafinn ekki ráðstafað eignarréttindum á slíkum svæðum á sama hátt og á samnotaafréttum. Hvort tiltekinn afréttur einstakrar jarðar eða stofnunar er undirorpinn beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar er hins vegar ekki einhlítt og verður að meta í hverju tilviki fyrir sig. Kröfur dómstóla til sönnunar að því er varðar annars vegar afrétti einstakra jarða og stofnana og hins vegar samnotaafrétti virðast þó sambærilegar.

Um lönd eða hluta lands einstakra jarða sem hefur verið lagt til afréttar vísast til umfjöllunar um hugtakið *jörð*.

Landfræðileg afmörkun fasteigna var ekki skráð á samræmdan máta fyrr en í lok 19. aldar. Fram er komið að fyrir þann tíma eru heimildir um mörk jarða fágætar. Þá liggur fyrir að heimildargildi Landnámu er umdeilt og lýsingar hennar oft ónákvæmar. Úrskurður um eignarland eða þjóðlendu verður ekki byggður á þeim einum.

Með setningu laga um landamerki, nr. 5/1882, var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Tilgangur löggjafans með setningu laga um landamerki 1882 og laga um hefð 1905 var sá að koma fastri skipan á afmörkun fasteigna og heimildir til þeirra. Hér má einnig nefna lög um fasteignamat 1915 þar sem kveðið var á um reglubundið mat fasteigna á tíu ára fresti. Með þessu móti leitaðist löggjafinn við að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna.

Samkvæmt ákvæðum landamerkjalaganna skyldi sýslumaður hafa eftirlit með því að menn uppfylltu skyldur sínar til skrásetningar merkja. Hafi bréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Séu bréf aðliggjandi jarða samhljóða hlýtur það að benda til hins sama. Könnun óbyggðanefndar á dómum Landsyfirréttar á tímabilinu 1886–1920 bendir ekki til þess að í kjölfarið á setningu landamerkjalaganna hafi komið upp umtalsverður ágreiningur milli sveitarfélaga og eigenda efstu jarða um mörk jarða og afrétta. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur hafa haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Ennfremur hlýtur gildistaka hefðarlaga árið 1905 að styrkja eignartilkall slíkra aðila.

Ljóst virðist af úrlausnum dómstóla að við mat á gildi landamerkjabréfs, skiptir máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Hafi gögn máls þótt bera með sér að afréttarlandsvæði væri einungis óbeinum eignarréttindum háð hefur tilvist landamerkjabréfs ekki breytt þeirri niðurstöðu. Í slíkum tilvikum hafa landamerkjabréf einungis verið talin ákvarða mörk afréttareignar. Hins vegar hafa dómstólar í einkamálum talið landamerkjabréf ákvarða mörk eignarlands í tilvikum þar sem um var að ræða landsvæði sem áður höfðu legið innan landamerkja jarða.

Með vísan til tilgangs landamerkjalaga 1882, síðari tíma löggjafar og úrlausna dómstóla, telur óbyggðanefnd að leggja verði til grundvallar að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi, sé beinum eignarrétti háð. Útilokað er að fullyrða um rétta afmörkun og órofa yfirfærslu eignarréttinda allt frá landnámi og til dagsins í dag. Í þeim tilvikum þar sem einstaklingar eða lögaðilar hafa samkvæmt elstu heimildum farið með þau réttindi og skyldur sem í beinum eignarrétti felast, verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kann að vera. Einstaklingar og lögaðilar hafa haft réttmætar ástæður til að vænta þess að beinn eignarréttur væri fyrir hendi og getað leitað til handhafa opinbers valds honum til verndar. Hins vegar er þó ljóst að meta verður sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dregur úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót.

Á hinn bóginn telur óbyggðanefnd að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum hefur ekki með einum eða öðrum hætti tilheyrt jörð, hafi

ekki orðið beinum eignarrétti háð fyrr en með setningu þjóðlendulaga. Ekki er hægt að útiloka að þessi landsvæði hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti en samhengi eignarréttar og sögu liggur ekki fyrir. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem slíku heldur fram.

Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi ber þannig að miða við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku þjóðlendulaga, 1. júlí 1998, enda sé jökullinn í þjóðlendu. Sé jökulsvæði innan merkja jarðar gilda hins vegar almenn sjónarmið um túlkun landamerkja. Merki sjávarjarða til hafsins fylgja breytingum á stórstraumsfjörumáli og landamerki færast inn og út í samræmi við landauka eða landtap.

7. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 5

7.1. Almenn atriði og dómafordæmi í þjóðlendumálum[211]

[...]

Á þeim tíma sem liðinn er frá því *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og viðauki við þær [sbr. kafla 1–6 hér að framan] birtist hefur Hæstiréttur kveðið upp nokkurn fjölda dóma sem fela í sér afstöðu réttarins til atriða sem almenna þýðingu hafa við efnislega úrlausn þjóðlendumála. Skal þar fyrst getið um dóm Hæstaréttar frá 6. september 2005 í máli nr. 367/2005, sem fjallað var um í inngangi að niðurstöðum óbyggðanefndar í málum á svæði 4 [mál nr. 1–6/2004]. Svo sem þar segir verður sú ályktun af honum dregin, sbr. nú einnig dóm Hæstaréttar frá 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006, að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, og verði að leysa úr máli á þeim grundvelli. Í tilvikum ríkisjarða hefur því þó verið lýst yfir af hálfu íslenska ríkisins að í þjóðlendukröfu felist ekki afsal á eignarlandi og því eigi niðurstaða óbyggðanefndar, að því leyti sem hún tekur til ríkisjarða, að ráðast af sömu atriðum og lögð séu til grundvallar um annað eignarland. Aðrir dómar varða fremur heimildamat og sönnunarkröfur, nánar tiltekið tveir dómar Hæstaréttar frá 21. október 2004 (mál nr. 47 og 48/2004); þrír dómar frá 11. maí 2006 (mál nr. 496/2005, 454/2005 og 345/2005); tveir dómar frá 28. september 2006 (mál nr. 497/2005 og 498/2005); tveir dómar frá 5. október 2006 (mál nr. 67/2006 og 133/2006) og nú síðast þrír dómar frá 16. maí 2007 (mál nr. 448/2006, 536/2006 og 24/2007).

[...]

Hér á eftir verður fyrst lagt mat á hvort dómar gefi tilefni til að herða sönnunarkröfur til landamerkjabréfa jarða og að því loknu fjallað almennt um stofnun heiðarbyggðar á Norðausturlandi. [...].

7.1.1. Gildi landamerkjabréfa jarða[212]

Í forsendum dóms Hæstaréttar í máli nr. 48/2004, sem birtur er í dómasafni þess árs á bls. 3796, tók rétturinn almenna afstöðu til mats á gildi landamerkjabréfa, annars vegar jarða og hins vegar annarra landsvæða, og inntaks eignarréttar á svæði, sem lýst er í landamerkjabréfi jarðar, sbr. einnig tilvísanir í síðari dómum í þjóðlendumálum, t.d. máli nr. 345/2005. Orðrétt segir svo:

> Við mat á gildi landamerkjabréfa og því hvert sé inntak eignarréttar á svæði, sem þar er lýst, skiptir almennt máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði, en þekkt er að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, heldur einnig til dæmis afrétti, sem ekki tengjast sérstaklega tiltekinni jörð. Felur landamerkjabréf fyrir jörð í sér ríkari sönnun fyrir því að um eignarland sé að ræða þótt jafnframt verði að meta gildi hvers bréfs sérstaklega.

Einnig kemur fram það álit réttarins að áritun um samþykki eigenda aðliggjandi jarða, þinglýsing og innfærsla í landamerkjabók auki sönnunargildi landamerkjabréfs. Sama máli gegnir ef ekki hefur verið ágreiningur um merki viðkomandi jarðar. Hins vegar verði ekki litið fram hjá þeirri staðreynd að fyrir gildistöku laga nr. 58/1998 hafi engum verið til að dreifa sem gat sem handhafi beins eignarréttar gert samninga um mörk þess lands sem nú nefnist þjóðlenda. Þá verði þess að gæta að með því að gera landamerkjabréf gátu menn ekki einhliða aukið við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Verði til þess að líta hvort til séu eldri heimildir sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfi, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu lands.

Segja má einnig að í nýjustu dómum, sbr. mál nr. 536/2006 og 24/2007, hafi enn verið hnekkt á þýðingu þess að landsvæði teljist innan merkja jarðar. Samkvæmt þessu er óbyggðanefnd rétt að leggja áfram áherslu á landamerkjabréf jarða, sbr. umfjöllun um þau í *Almennum niðurstöðum*, enda þótt með skýrum fyrirvörum sé.

Umfjöllun dómstóla um landamerkjabréf jarðanna Úthlíðar, Stafafells (hluta), Skaftafells og Hóla gefur þó tilefni til að huga sérstaklega að því hvort óbyggðanefnd beri að herða kröfur til sönnunar eignarlands innan landamerkjabréfa jarða, frá því sem lagt er til grundvallar í *Almennum niðurstöðum*. Viðkomandi landsvæði voru öll

---

[211] Kafli 6.1. í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5).
[212] Kafli 6.1.1. í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5).

talin eignarlönd en í forsendum dóma samt sem áður lýst efasemdum um að svo væri að öllu leyti.

Í tilvikum Úthlíðar og þess hluta Stafafellslands sem liggur sunnan og vestan Jökulsár, sbr. mál nr. 48/2004 og 498/2005, lágu fyrir bæði landamerkjabréf og eldri heimildir um merki. Lýsingar þessar fengu vel samrýmst en beinn eignarréttur á hluta þeirra landsvæða sem afmörkuð voru þrátt fyrir það talinn vafa undirorpinn. Fram kemur að staðhættir og fyrirliggjandi heimildir um gróðurfar styðji ekki að þar hafi verið stofnað til beins eignarréttar með námi. Ekki voru þó talin skilyrði til að skilja þessi landsvæði undan eignarlandi jarðanna, einkum þar sem ekkert hefði komið fram af hálfu íslenska ríkisins sem leggja mætti til grundvallar við nánari afmörkun að þessu leyti. Varðandi umræddan hluta Úthlíðar var einnig tekið fram að ekki hefði verið sýnt fram á að landsvæðið hefði verið nýtt sem samnotaafréttur.

Í tilvikum Skaftafells og Hóla, sbr. mál nr. 496/2005 og 48/2004, voru landamerkjabréf fyrir hendi en engar eldri heimildir. Um landamerkjabréf Skaftafells, sem er ódagsett en var þinglesið á árinu 1890, segir svo í dómi Hæstaréttar:

> Þótt landamerkjabréfið geti haft sönnunargildi um mörk eignarlands Skaftafells með því að það var áritað um samþykki af eigendum aðliggjandi jarða, þinglesið og fært í landamerkjabók, verður að líta til þess að ekki var á valdi eigenda jarðarinnar að auka með landamerkjabréfinu við land sitt eða annan rétt umfram það, sem áður hafði verið. Getur landamerkjabréf þetta því ekki eitt og sér nægt gegn andmælum áfrýjanda til að sanna beinan eignarrétt eigenda Skaftafells II að landinu á Skeiðarársandi, sem deilt er um í málinu, heldur verða önnur atriði jafnframt að koma til, sem stutt geta sömu niðurstöðu, sbr. dóm Hæstaréttar 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 [sem fjallar m.a. um Hóla], sem birtur er í dómasafni þess árs á bls. 3796.

Hér skal einnig getið dóms í máli nr. 345/2004, varðandi jörðina Fell í Suðursveit. Þar lá fyrir skýr eldri heimild, nánar tiltekið lögfesta frá árinu 1851, þar sem merki inn til landsins voru m.a. miðuð við aðliggjandi jökul. Landamerkjabréf jarðarinnar frá árinu 1922 var mun óskýrara, náði skemur inn til landsins, þ.e. í átt að jökli, og gat ekki sérstaklega um merki gagnvart jöklinum. Fjalllendið næst jökli var dæmt þjóðlenda og þannig fremur miðað við hina yngri heimild, þ.e. landamerkjabréfið, sem náði skemur en hin eldri. Þar höfðu þó önnur atriði einnig vægi.

Óbyggðanefnd hefur nú þegar kveðið upp úrskurði sem fjalla um fjölda jarða á sunnanverðu landinu, þ.e. svæðum 1–4, og heimilda um afmörkun og eignarréttindi á ágreiningssvæðum verið skipulega leitað, m.a. á Þjóðskjalasafni og hjá sýslumannsembættum. Séu þær skoðaðar heildstætt kemur í ljós að landamerkjabréf hátt í tvöhundruð jarða hafa verið könnuð sérstaklega. Í upp undir helmingi tilvika hefur það verið elsta lýsing á merkjum jarðar og beinn samanburður við eldri heimildir þannig ekki mögulegur. Því fer einnig fjarri að eldri heimildir séu almennt

heildstæðar merkjalýsingar. Þvert á móti geta þær verið brotakenndar og jafnvel fremur falið í sér vísbendingar en ótvíræðar lýsingar. Loks eru tíu tilvik þar sem ekkert landamerkjabréf, í skilningi landamerkjalaga, er fyrir hendi og verður ekki séð að það hafi nokkurn tíma verið gert. Að því er varðar mikinn meirihluta jarða á svæðum 1–4, var niðurstaðan sú að aðrar heimildir um merki, væru þær til, ýmist styddu lýsingu bréfs eða mæltu henni ekki í mót. Merkjum væri því rétt lýst í landamerkjabréfi, svo sem óbyggðanefnd skýrði það. Tekið skal fram að sú skýring var í ákveðnum tilvikum önnur en málsaðila.

Svo sem að framan greinir virðast dómstólar þannig gera fremur strangar kröfur til landamerkjabréfa jarða, þ. á m. að þau hafi stuðning af öðru og þá einkum eldri heimildum. Til þess ber þó að líta að fleiri atriði eru hér samofin og lögð til grundvallar niðurstöðu hverju sinni, þar á meðal mismunandi vægi eða trúverðugleiki einstakra heimilda, nýting, gróðurfar og staðhættir. Með hliðsjón af því og með tilliti til stjórnskipulegrar jafnræðisreglu telur óbyggðanefnd að fara beri varlega í að draga víðtækar ályktanir af þessari umfjöllun. Líta ber til þess að eftir að gengið hafði verið frá landamerkjabréfi, með tilheyrandi opinberri skráningu, hafði jarðeigandi síður ástæðu til að varðveita skjöl sem þar kann að hafa verið byggt á. Eðlilegt verður að telja að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kann að vera í slíkum tilvikum.

Niðurstaða óbyggðanefndar er því sú að ekki sé ástæða til að herða sérstaklega kröfur um sönnun eignarlands innan lýsingar í landamerkjabréfi jarðar, umfram það sem áður hefur verið lagt til grundvallar og samrýmist vel þeirri almennu afstöðu Hæstaréttar til landamerkjabréfa sem áður var lýst. Eftir sem áður er ljóst að dómstólar gera nokkuð strangar kröfur til sönnunar eignarlands, sbr. einnig þá meginreglu í íslenskum rétti að sá sem telur til eignarréttar yfir landi verður að færa fram heimildir fyrir eignartilkalli sínu. Jafnframt liggur fyrir að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, sbr. t.d. dóm Hæstaréttar 28. september 2006 í máli nr. 497/2005, þar sem segir svo:

> ...nær frá upphafi Íslandsbyggðar mörkuðu menn sér ekki eingöngu ákveðin landsvæði, sem voru háð beinum eignarrétti, heldur einnig mörk ítaka, afrétta og allra annarra réttinda í lönd sem einhverja þýðingu gátu haft fyrir afkomu manna. Meðan landsvæði gaf eitthvað af sér lágu hagsmunir til þess að halda merkjum réttindanna við, hvers eðlis sem þau voru. Af framanrituðu þykir leiða að skýra verði hvaða réttindi það séu sem menn voru að skipta á milli sín.

7.1.2. Heiðarbýli á Norðausturlandi[213]

Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er gerð almenn grein fyrir þeirri stofnun eignarréttar sem heimilaður var í nýbýlatilskipun frá 15. apríl 1776, um landnám og

byggingu eyðijarða, og síðar nýbýlalögum, nr. 15/1897.[214] Að því er varðar Norðausturland sérstaklega í þessu sambandi benda heimildir til að í kjölfar nýbýlatilskipunar og fram yfir miðja 19. öld hafi þar verið stofnað til heiðarbyggðar í meiri mæli en á þeim landshlutum sem áður hafa komið til umfjöllunar hjá óbyggðanefnd. Byggð þessi stóð að jafnaði stutt, oft slitrótt, og þegar komið var fram á miðja 20. öld var henni nær alveg lokið. Í kjölfar gildistöku landamerkjalaga voru ýmist gerð sérstök landmerkjabréf fyrir slík heiðarbýli eða þau felld innan landamerkjalýsingar tiltekinnar jarðar.

Samkvæmt ákvæðum nýbýlatilskipunar gat slík býlisstofnun hvort heldur er verið í landi jarðar eða utan þess. Kveðið var á um útmælingu viðkomandi landsvæðis undir stjórn sýslumanns og útgáfu amtmanns á byggingarbréfi til handa nýbýlingi, enda hefði skilyrðum verið fullnægt.

Í þeim tilvikum að stofnað var til nýbýlis í landi jarðar með lögformlegum hætti, sbr. einkum 2. gr. nýbýlatilskipunar, er ljóst að með því hefur ekki orðið breyting á eignarréttarlegri stöðu landsvæðisins. Hér gegnir sama máli og ef þar var stofnað til byggðar með öðrum hætti, svo sem leigu eða sölu hluta jarðar.[215] Um slík landsvæði hlýtur því að fara eftir sömu sjónarmiðum og jarðir almennt, hvernig sem formlegum frágangi hefur verið háttað. Um jarðir almennt vísast nánar til *Almennra niðurstaðna óbyggðanefndar*.

Hafi hins vegar tekist byggð utan jarðar, sbr. einkum 4. gr. nýbýlatilskipunar, verður að kanna hvort þar hafi verið stofnað til lögformlegs nýbýlis. Hafi svo verið, er ljóst að viðkomandi landsvæði er eignarland, þá þegar af þeirri ástæðu. Ella verður að líta svo á að ekki hafi verið stofnað til beins eignarréttar á grundvelli þeirrar löggjafar. Eignarréttarleg staða viðkomandi landsvæðis breyttist því ekki, hvernig sem henni var farið. Annað mál er að í kjölfarið kann að hafa stofnast þar eignarland á öðrum grundvelli, sbr. lög nr. 46/1905 um hefð.

Heiðarbyggð á Norðausturlandi er nefnd ýmsum nöfnum í heimildum, einkum nýbýli, afbýli, heiðarkot og hjáleiga. Notkun þessara hugtaka er misvísandi og tekur ekki endilega mið af ákvæðum nýbýlatilskipunar eða nýbýlalaga. Þannig kann tiltekið býli að vera nefnt nýbýli í heimildum án þess að byggingarbréf liggi fyrir. Málsmeðferð nýbýlaumsóknar getur þá af einhverjum ástæðum hafa lokið á einhverju stigi, svo sem eftir útmælingu, eða jafnvel ekki hafist yfirleitt. Á hinn bóginn getur verið að byggingarbréf hafi verið gefið út en býlið þrátt fyrir það nefnt annað en nýbýli, t.d. hjáleiga.

Útgáfa byggingarbréfs, sem stundum er nefnt nýbýlaleyfi, tekur af vafa um stofnun eignarlands og að landsvæði hafi frá þeim tíma öðlast stöðu jarðar að lögum. Að öðru leyti hlýtur að þurfa að leggja mat á eignarréttarlega stöðu viðkomandi

---

[213] Kafli 6.1.2. í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5).
[214] Sbr. kafla 3.3. [...].
[215] Sbr. kafla 4.2. [...].

landsvæðis áður en þar tókst byggð og hvort sú staða hafi tekið breytingum síðan. Í því sambandi ber að líta til þeirra krafna sem Hæstiréttur hefur gert til sönnunar eignarlands, sbr. kafla [7].1.1.

8. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 6

8.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum[216]

[...]

Frá því óbyggðanefnd kvað upp [...] úrskurði [síðast], í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5), hafa gengið níu Hæstaréttardómar sem tengjast fyrri svæðum. Nánar tiltekið eru þetta fimm dómar frá 14. júní 2007, þ.e. í málum nr. 22/2007 (Þórsmörk og Goðaland), nr. 23/2007 (Steinsholt), nr. 25/2007 (Almenningar), nr. 26/2007 (Merkurtungur), nr. 28/2007 (Stakkholt), einn dómur frá 4. október 2007, í máli nr. 27/2007 (Grænafjall/Fljótshlíðarafréttur), einn dómur frá 11. október 2007, í máli nr. 99/2007 (Skaftártunguafréttur) og loks tveir dómar frá 18. október 2007, í málum nr. 47/2007 (Núpsstaður og fleiri jarðir í Fljótshverfi) og 79/2007 (Mörtunga og Prestbakkajarðir).

Tveir hinir síðastnefndu dómar eru fremur til staðfestingar á [...] niðurstöðu [þeirri sem greinir í kafla 7.1.1.], þ.e. að ekki beri að herða sérstaklega kröfur til landamerkjabréfa jarða. Að öðru leyti telur óbyggðanefnd nauðsynlegt að taka til athugunar samhengi eldri og yngri dóma um eignarréttarlega stöðu tiltekinna afrétta einstakra jarða og/eða stofnana og hvort tilefni sé til breytinga á sönnunarmati óbyggðanefndar í sambærilegum tilvikum. Fer sú umfjöllun hér á eftir.

8.2. Afréttir einstakra jarða og stofnana[217]

Um þýðingu hugtakanna jörð, afréttur og almenningur er rækilega fjallað í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* [...]. Að því er varðar hugtakið jörð er niðurstaðan sú að almennt megi gera ráð fyrir að slíku landi hafi upphaflega verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Þannig eru taldar líkur á því að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi eða innan annarra ótvíræðra merkja, sé beinum eignarrétti háð. Tilvist landamerkjabréfs ein og sér ræður því ekki úrslitum um mat á eignarrétti, heldur staða landsvæðisins sem jarðar.

Afrétti hefur óbyggðanefnd flokkað í þrennt á grundvelli uppruna, sbr. kafla 4.4. og 4.5. í áðurnefndum *Almennum niðurstöðum*. Þar eru í fyrsta lagi samnota-afréttir, þ.e. þeir afréttir sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Í öðru lagi eru afréttir einstakra jarða og stofnana, sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lög-

[216] Kafli 6.1.2. í málum nr. 1–5/2007 (svæði 6).

persónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Í þriðja lagi er um að ræða jarðir sem að hluta eða öllu leyti hafa verið lagðar til afréttar og gilda þar um sambærileg sjónarmið og að framan greindi um eignarhald á landi jarða yfirleitt.

Hafi umþrætt landsvæði ekki legið innan merkja jarðar hefur óbyggðanefnd talið að líkur séu á því að það hafi ekki orðið beinum eignarrétti háð fyrr en með setningu þjóðlendulaga. Tilvist landamerkjabréfs skiptir þá ekki grundvallarmáli en litið til atriða svo sem umfjöllunar í heimildum, nýtingar, staðhátta, gróðurfars og landnáms. Ekki er þó alltaf augljóst hvort landsvæði hefur stöðu jarðar eða afréttar. Á það álitaefni hefur sérstaklega reynt þegar undir einstakar jarðir og/eða stofnanir hafa legið svæði sem skilin hafa verið frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða, í sumum tilvikum, af öðrum fasteignum. Eru aðstæður þá oft þær að landsvæðisins er getið með sérstökum hætti í heimildum, stundum beinlínis kallað afréttur og heimildir um afnot einskorðaðar við beit eða önnur þrengri og þá sambærileg not.

Til úrlausnar hjá óbyggðanefnd hefur komið nokkur fjöldi landsvæða sem fella má undir framangreinda lýsingu. Þessi landsvæði hafa verið úrskurðuð þjóðlendur og afréttir/landsvæði í afréttareign, eftir atvikum með vísan til heimilda, legu, sögu, staðhátta, nota o.fl. Ber hér að nefna Afrétt norðan vatna í máli nr. 4/2000 (svæði 1), Hrunaheiðar í máli nr. 5/2000 (svæði 1); Hoffellslambatungur í máli nr. 4/2001 (svæði 2); Þórsmörk, Goðaland, Almenninga, Teigstungur, Múlatungur, Merkurtungur, Stakkholt, Steinsholt, Hólatungur, Borgartungur og Skógafjall í máli nr. 5/2003 (svæði 3); Hvítmögu og Stórhöfða í máli nr. 6/2003 (svæði 3); Villingadal, Suðurfell og Múla í máli nr. 1/2005 (svæði 5); Steinvarartungu og Þorbrandsstaðatungur í máli nr. 3/2005 (svæði 5); Þverfellsland og sunnanverða Grímólfsártungu í máli nr. 4/2005 (svæði 5) og loks afréttarland á Hólsfjöllum í máli nr. 5/2005 (svæði 5).

Segja má að Hæstiréttur hafi einnig tekið skýra afstöðu til landamerkjabréfa annarra landsvæða en jarða, þegar í fyrstu dómum í þjóðlendumálum. Í forsendum réttarins í dómi frá 21. október 2004, máli nr. 48/2004, segir þannig svo:

> Við mat á gildi landamerkjabréfa og því hvert sé inntak eignarréttar á svæði, sem þar er lýst, skiptir almennt máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði, en þekkt er að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, heldur einnig til dæmis afrétti, sem ekki tengjast sérstaklega tiltekinni jörð. Felur landamerkjabréf fyrir jörð í sér ríkari sönnun fyrir því að um eignarland sé að ræða þótt jafnframt verði að meta gildi hvers bréfs sérstaklega.

Að auki segir svo í dómi réttarins frá 28. september 2006 í máli nr. 497/2005:

> ...nær frá upphafi Íslandsbyggðar mörkuðu menn sér ekki eingöngu ákveðin landsvæði, sem voru háð beinum eignarrétti, heldur einnig mörk ítaka, afrétta

---

[217] Kafli 6.1.3. í málum nr. 1–5/2007 (svæði 6).

> og allra annarra réttinda í lönd sem einhverja þýðingu gátu haft fyrir afkomu manna. Meðan landsvæði gaf eitthvað af sér lágu hagsmunir til þess að halda merkjum réttindanna við, hvers eðlis sem þau voru. Af framanrituðu þykir leiða að skýra verði hvaða réttindi það séu sem menn voru að skipta á milli sín.

Þá hefur komið fram það skýra mat Hæstaréttar að sé ekki um jörð að ræða hafa landamerkjabréf takmarkaðra vægi sem „sönnunargagn um beinan eignarrétt“, sbr. dóm Hæstaréttar 14. júní 2007 í máli nr. 22/2007.

Úrskurðir óbyggðanefndar um þær þjóðlendur og afrétti/landsvæði í afréttareign sem áður voru tilgreindar hafa verið staðfestir efnislega með dómum Hæstaréttar að því er varðar Afrétt norðan vatna, Hoffellslambatungur, Hrunaheiðar, Þórsmörk, Goðaland, Steinsholt, Almenninga, Merkurtungur og Stakkholt, sbr. dóma frá 21. október 2004, 28. september 2006, 5. október 2006 og 14. júní 2007 í málum nr. 47/2004, nr. 497/2005, nr. 133/2006, nr. 22/2007, nr. 23/2007, nr. 25/2007, nr. 26/2007 og nr. 28/2007. Í tilvikum Skógafjalls, Hvítmögu og Stórhöfða var sams konar niðurstöðum óbyggðanefndar á hinn bóginn snúið við og komist að þeirri niðurstöðu að þar væru eignarlönd en ekki þjóðlendur í afréttareign, sbr. dóma frá 16. maí 2007 í málum nr. 24/2007, nr. 536/2006 og nr. 448/2006. Önnur framangreind landsvæði hafa ekki komið til kasta dómstóla en af dómum um eignarland frá því fyrir gildistöku þjóðlendulaga ber að nefna Hrd. frá 29. febrúar 1996 (Hrd. 1996/696) um Blikdal í Esju og dóm aukadómþings Árnessýslu 23. febrúar 1980 um Tunguheiði í Biskupstungum.

Úrskurðir óbyggðanefndar um þjóðlendur í afréttareign á þessum svæðum eru þannig almennt í góðu samræmi við úrlausnir Hæstaréttar, fyrr og síðar, þó svo forsendur séu ekki einsleitar í öllum tilvikum og taki þess utan mið af sérstöðu einstakra svæða. Dómar Hæstaréttar um landskikana þrjá sunnan Mýrdalsjökuls, þ.e. Skógafjall, Hvítmögu og Stórhöfða, skera sig þar hins vegar nokkuð úr.

Framangreind úrlausnarefni eiga það sameiginlegt að viðkomandi landsvæði hefur legið undir einstaka jörð/jarðir eða stofnun, landfræðilega aðskilið frá henni/þeim með einum eða öðrum hætti, jafnan getið með sérstökum hætti í heimildum, stundum beinlínis kallað afréttur og afnot einskorðuð við beit eða önnur þrengri og þá sambærileg not.

Ef reynt er að taka saman þau sameiginlegu atriði sem leiða til niðurstöðu Hæstaréttar um eignarland í umræddum þremur undantekningartilvikum, þá sýnist landfræðileg lega, m.a. gagnvart aðliggjandi eignarlöndum og að einhverju marki almennir staðhættir, vega mjög þungt. Í tilvikum Hvítmögu og Skógafjalls var á því byggt að svæðin hefðu verið innan merkja jarða og að hvorki staðhættir né gróðurfar mæltu gegn því að þau hefðu verið numin, a.m.k. að einhverju leyti. Beinn eignarréttur hefði þannig stofnast. Um Stórhöfða segir að líkur séu fyrir því að hann hafi verið innan upphaflegs landnáms eins og aðliggjandi lönd. Hann hafi ekki verið talinn

til samnotaafrétta og ekkert sé komið fram í málinu sem stutt geti að munur verði að þessu leyti gerður á Stórhöfða og aðliggjandi landsvæðum. Nægilega sé því leitt í ljós að hann hafi frá landnámi verið háður beinum eignarrétti sem heiðaland jarðar.

Dómar Hæstaréttar um þjóðlendur í Þórsmörk, Goðalandi, Almenningum, Merkurtungum, Stakkholti og Steinsholti, eru kveðnir upp mánuði síðar en dómar um eignarlönd í Stórhöfða, Hvítmögu og Skógafjalli. Fyrstnefndu svæðin sex liggja norðan Eyjafjallajökuls og voru öll talin heyra undir einstaka jörð/jarðir sem þau eru landfræðilega aðskilin frá. Í forsendum Hæstaréttar er m.a. vísað til möguleikans á landnámi, legu og staðhátta, skorts á skriflegum eignarheimildum og samræmis milli þeirra innbyrðis. Tekið er sérstaklega fram að ekki sé sýnt fram á önnur not meintra rétthafa en hefðbundin afréttarnot til sumarbeitar fyrir búfé. Í öllum þessum sex tilvikum var dæmd þjóðlenda í afréttareign.

Sýnist þannig ekki vera fullt samræmi í mati réttarins að því er varðar hin tilgreindu atriði í annars vegar tilvitnuðum þremur dómum og hins vegar öðrum úrlausnum um sams konar landsvæði, auk eldri dóma um Hoffellslambatungur og Hrunaheiðar.

Draga má þá ályktun af framangreindum dómum að það séu fyrst og fremst staðbundnar aðstæður, þ.m.t. staðhættir, en þó einkum lega viðkomandi þriggja landsvæða að eignarlöndum til annarra átta en gagnvart Mýrdalsjökli sem úrslitum ráði. Til þess ber þó að líta að fleiri atriði eru hér samofin og lögð til grundvallar hverju sinni. Þá liggja fyrir eldri dómar um þjóðlendur á landsvæðum með svipaða legu gagnvart annars vegar eignarlöndum og hins vegar þjóðlendum, sbr. einkum Hoffellslambatungur og Hrunaheiðar í Hrd. 28. september 2006 í máli nr. 497/2005 og Hrd. 5. október 2006 í mál nr. 133/2006. Ekki liggur fyrir skýr yfirlýsing Hæstaréttar um breytta afstöðu að þessu leyti. Með hliðsjón af framangreindu og að teknu tilliti til stjórnskipulegrar jafnræðisreglu telur óbyggðanefnd útilokað að líta svo á að umræddir þrír dómar, um Hvítmögu, Skógafjall og Stórhöfða, feli í sér að lega þrætusvæðis að eignarlandi eða eignarlöndum geti ein og sér vegið svo þungt að önnur sú sönnunarfærsla sem ella fer fram við slíkar kringumstæður hafi hverfandi þýðingu.

Óumdeilt er hins vegar að eignarréttarleg staða aðliggjandi svæða getur auk hefðbundinna og viðurkenndra eignarheimilda haft vægi við eignarréttarlegt mat og ásamt öðru leitt til þeirrar niðurstöðu að um eignarland sé að ræða. Má þar um vísa til dóms Hæstaréttar 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 varðandi efstu jarðir í Biskupstungnahreppi, sbr. einnig úrskurð óbyggðanefndar um þau landsvæði. Hið sama má segja um eignarland í dómi Hæstaréttar 18. október 2007 í máli nr. 47/2007 um jarðir í Fljótshverfi, sbr. og úrskurð óbyggðanefndar um sama svæði.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að ekki séu forsendur til þess að breyta því sönnunarmati sem lagt hefur verið til grundvallar um afrétti einstakra jarða og/eða stofnana og styðst við fjölda dóma í sambærilegum tilvikum. Fyrir liggur að í málum

nr. 4 og 5/2007 á svæði 6 hjá óbyggðanefnd snúa sérstök álitaefni af þessum toga að eftirtöldum landsvæðum: Hálsmannatungur, Draflastaðakirkjuland á Gönguskarði, Tjarnahverfi á Gönguskarði, Finnsstaðadalur, Grímsland og Kambsmýrar í máli nr. 4/2007 og Upprekstrarland milli Höfðagilja og Eyvindará/Laufáshagi í máli nr. 5/2007.

9. ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7A

9.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum[218]

[...]

Við uppkvaðningu úrskurða í málum nr. 1–5/2008, á svæði 7 suður, liggja ekki fyrir nýir dómar Hæstaréttar í þjóðlendumálum en geta ber um ákvörðun Mannréttindadómstóls Evrópu frá 23. september 2008 í máli nr. 46461/06. Þar var því hafnað að taka til efnismeðferðar kærumál sem varðaði dóm Hæstaréttar Íslands frá 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005. Kærumálið varðaði nánar tiltekið landsvæðin Fjall og Breiðármörk í Öræfum, sem Hæstiréttur hafði dæmt þjóðlendur, og til skoðunar voru ákvæði Mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994, í 1. gr. 1. viðauka [Friðhelgi eignarréttar], 1. mgr. 6. gr. [Réttur til réttlátrar málsmeðferðar fyrir dómi] og 14. gr. [Bann við mismunun]. Kvörtun málshefjenda til Mannréttindadómstólsins varðaði bæði lög nr. 58/1998, um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, og meðhöndlun Hæstaréttar á umræddu máli, þar á meðal sönnunarkröfur.

Mannréttindadómstóllinn komst að þeirri niðurstöðu að 1. gr. 1. viðauka við sáttmálann ætti ekki við í umræddu máli þar sem umþrætt land teldist ekki eign kærenda í skilningi ákvæðisins. Í því sambandi tók dómstóllinn sérstaklega fram að þegar um kröfu til eignarréttinda er að ræða geti sá sem hana hefur uppi einungis átt lögmætar væntingar til að um eign sé að ræða ef krafa hans hefur fullnægjandi stoð í landsrétti viðkomandi aðildarríkis, svo sem þegar fyrir hendi eru fordæmi dómstóla í þá veru. Þá kvað dómstóllinn Hæstarétt Íslands bæði hafa farið að viðeigandi lagaákvæðum og fylgt eigin fordæmum um að landamerkjabréf eitt og sér teljist ekki fullnægjandi sönnun ef eldri gögn mæla því í mót. Þannig taldi dómstóllinn að kærendur hefðu ekki sýnt fram á að þeir ættu lögmætar væntingar til þess að umþrætt land teldist eign þeirra og þeir gætu því ekki notið verndar 1. gr. 1. viðauka við sáttmálann að þessu leyti. Mannréttindadómstóllinn komst enn fremur að þeirri niðurstöðu að ekkert benti til þess að brotið hefði verið gegn 1. mgr. 6. gr. eða 14. gr. sáttmálans í máli kærenda og taldi því ekki að á þá hefði verið lögð óhóflega þung sönnunarbyrði.

---

[218] Kafli 6.1.2. í málum nr. 1–5/2008 (svæði 7A).